

SOPRONI
EGYETEM

BENEDEK ELEK
PEDAGÓGIAI
KAR

Kéri Katalin (szerk.)

Fejezetek a neveléstudomány
és a nőtörténet köréből

Fejezetek a neveléstudomány és a nőtörténet köréből

Szerkesztette:
Kéri Katalin

A tanulmánykötet szerzői:

Bóka Zsolt	Kéri Katalin
Csehiová Agáta	Kiss Beáta
Csiha Tünde Noémi	Kóger Yvetta
Frang Gizella	Molnár Csilla
Hartl Éva	Németh Dóra Katalin
Horváth Anna Viktória	Pásztor Enikő
Járosiová Stela	Patyi Gábor
Kelbert Krisztina	Révész József

SOPRONI EGYETEM KIADÓ
SOPRON, 2023

Felelős kiadó:
Prof. Dr. Fábíán Attila
a Soproni Egyetem rektora

Szerkesztő:
Prof. Dr. Kéri Katalin DSc

Szerzők:

Dr. Bóka Zsolt
mesteroktató, ügyvéd
Széchenyi István Egyetem

Dr. Csehiová Agáta PhD
egyetemi docens
Selye János Egyetem Tanárképző Kar

Csiha Tünde Noémi
tanársegéd
Soproni Egyetem
Benedek Elek Pedagógiai Kar

Dr. Frang Gizella PhD,
adjunktus
Soproni Egyetem
Benedek Elek Pedagógiai Kar

Hartl Éva
egyetemi docens
Soproni Egyetem
Benedek Elek Pedagógiai Kar

Horváth Anna Viktória
doktorhallgató
Pécsi Tudományegyetem Bölcsész-
és Társadalomtudományi Kar, OTNDI

Mgr. Járósióvá Stela
doktorhallgató
Selye János Egyetem
Tanárképző Kar

Kelbert Krisztina
történész, múzeológus
Savaria Múzeum, Szombathely

Prof. Dr. Kéri Katalin DSc
egyetemi tanár
Soproni Egyetem
Benedek Elek Pedagógiai Kar

Paed Dr. Kiss Beáta
egyetemi adjunktus
Selye János Egyetem
Tanárképző Kar

Kóger Yvetta
doktorjelölt
Pécsi Tudományegyetem Bölcsész-
és Társadalomtudományi Kar, OTNDI

Dr. Molnár Csilla
egyetemi docens
Soproni Egyetem
Benedek Elek Pedagógiai Kar

Németh Dóra Katalin
tanársegéd
Soproni Egyetem
Benedek Elek Pedagógiai Kar

Pásztor Enikő
egyetemi docens
Soproni Egyetem
Benedek Elek Pedagógiai Kar

Patyi Gábor
egyetemi docens
Soproni Egyetem
Benedek Elek Pedagógiai Kar

Révész József
tanársegéd
Soproni Egyetem
Benedek Elek Pedagógiai Kar

Lektorok:

Dr. habil. Molnár-Kovács Zsófia PhD
tanszékvezető, adjunktus
Pécsi Tudományegyetem
Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Mgr. Orsovics Yvette, PhD
tanszékvezető, egyetemi adjunktus
Selye János Egyetem
Tanárképző Kar

ISBN (pdf) 978-963-334-503-0
DOI 10.35511/978-963-334-503-0

Borítón: Fortepan / Breuer Pál (159918) (1900) – <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=159918>

A kötet felhasználására a Creative Commons ezen rendelkezései vonatkoznak: CC BY-NC-ND 4.0, Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! További felhasználás esetén a szerzőre hivatkozni kell.

Felhasználás esetén így hivatkozza: *Kéri Katalin (szerk.): Fejezetek a neveléstudomány és a nőtörténet köréből. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron, 2023* / A szerkesztés lezárása és a kötetben előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2023. december 1. | A kötet a Magyar Elektronikus Könyvtár nyilvános felületén, szabadon elérhető: <https://mek.oszk.hu/25100/25184>

Tartalomjegyzék

I. Tanulmányok a bölcsődei és óvodai nevelésről, az óvópedagógus-képzésről

Patyi Gábor

Az óvodaügy kérdésköre a második tanügyi kongresszuson (1896),
és visszhangja a korabeli pedagógiai sajtóban..... 5-16

Hartl Éva

Óvónőképzés, óvodai hospitálás-gyakorlat az 1930-as évek elején 17-26

Kóger Yvetta

Az ötvenes évek óvodaképeinek sajtórepresentációja – metaforák
a közvéleményformáló újságok hasábjain 27-43

Németh Dóra Katalin

Practical training and practice kindergardens
at the Kindergarten Institute in Sopron (1964-1972)..... 44-52

Pásztor Enikő

A Soproni Óvónőképző Intézet gyakorló óvodáinak
sajtórepresentációja az 1970-es években..... 53-68

Horváth Anna Viktória

A Soproni Óvóképző Intézet pedagógiai innovációinak
sajtóvisszhangja az 1980-as és 1990-es években 69-90

Frang Gizella

Az egyházi bölcsődei nevelés létjogosultsága (A koragyermekkor
és az egyházi nevelés) 91-100

Révész József

Az óvodai ének-zenei nevelés tendenciái
a kreativitás fejlesztésének tükrében..... 101-118

Csiha Tünde Noémi

“Grandpa, I want to be adult!” – The significance of Karaba’s kiss
or threefold revelation of puberty rite in Kirikou and the Sorceress..... 119-124

II. Tanulmányok a nőtörténet köréből

Kéri Katalin

Anyai teendőkre, kisgyermeknevelésre történő
felkészítés a dualizmus korában..... 125-139

Csehiová Agáta – Kiss Beáta

„Asszonyszerelem, asszonysors” – Női szerepek a zeneművészetben,
zenepedagógiában a 19. század második felében
és a századforduló éveiben..... 140-152

Molnár Csilla

Torma Zsófia, az első régésznő..... 153-162

Járosiová Stela

Geöcze Sarolta, a magyar nemzeti nőnevelés úttörője..... 163-175

Kelbert Krisztina

Greisinger Ottóné Kerecsényi Ilona (1861–1935) feminista tanárnő
pedagógiai munkássága a reformok jegyében..... 176-189

Bóka Zsolt

Ungár Margit, az első magyar ügyvédnő emlékezete 190-213

**I. TANULMÁNYOK A BÖLCSŐDEI
ÉS ÓVODAI NEVELÉSRŐL,
AZ ÓVÓPEDAGÓGUS-KÉPZÉSRŐL**

Az óvodaügy kérdésköre a második tanügyi kongressuson (1896), és visszhangja a korabeli pedagógiai sajtóban

Patyi Gábor

Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Neveléstudományi és Pszichológiai Intézet,
egyetemi docens | Tanárképző Központ, főigazgató 0009-0000-2803-645X

KEYWORDS

- kindergarten
- Hungary
- educational congress
- pedagogical press
- document analysis

ABSTRACT

The issue of kindergartens at the second educational congress (1896) and the pedagogical press of the time | The second education congress in Hungary in 1896 — the year of the millennium celebrations — was held nearly a half-century after the first congress. The relevant literature reveals that the first Hungarian universal teacher meeting in 1848 focused on kindergarten education and kindergarten teacher training issues. A special subcommittee dealt with the issues of childcare, and several forward-looking reform proposals emerged. Ferenc Ney, an outstanding representative of Hungarian kindergarten pedagogy at the time, was the president of the first universal teacher meeting.

The domestic kindergarten system also developed significantly in the first half of the Dualism Era (1867-1918). The XV. Act on Childcare issued in 1891 reflected the results. The law was a significant step forward but left many unsolved problems.

This presentation addressed the following research questions. What were the main kindergarten problems discussed at the second education congress? Were the issues addressed the most pressing in the domestic kindergarten system? Were forward-looking answers available for problematic questions? What was later realized from the goals set there? We also examine how significant the issues of kindergarten and the representatives of kindergarten pedagogy were at the second education congress. Furthermore, how did the kindergarten aspects of the educational congress appear in the pedagogical press of the time? What was the impact of the preparations, the event and its afterlife? We primarily examine issues of: “Kisdednevelés” — the professional newspaper for kindergarten teachers at that time — and “Néptanítók Lapja” published between 1894 and 1898.

The following comprises the main research results. Compared to the first congress, the questions and representatives of the kindergarten matter were given less weight at this meeting. Perhaps the most forward-looking proposal was the unification of kindergarten teacher and teacher training, but this did not materialize later. Mainly, the kindergarten pedagogy press organ, “Kisdednevelés”, dealt with the kindergarten aspects of the congress.

Document analysis was the core method employed in the research. The specialized literature and articles on the topic published in the two professional journals are analyzed according to predetermined criteria.

KULCSSZAVAK

- óvodaügy
- Magyarország
- tanügyi kongresszus
- pedagógiai sajtó
- dokumentumelemzés

ABSZTRAKT

Majdnem fél évszázaddal az elsőt követően, 1896-ban, a millenniumi ünnepek évében rendezték meg a második neveléstudományi kongresszust hazánkban. Mint a vonatkozó szakirodalomból ismert, az 1848 nyarán rendezett első magyarországi egyetemes tanítógyűlésen az óvodai nevelés és az óvodapedagógus-képzés kérdései nagy jelentőséggel bírtak. A kutatás tanulmányunkban összefoglalt, főbb eredményei a következők: az óvodaügy kérdései és képviselői az első kongresszussal összevetve kisebb súlyt kaptak ezen a századvégi gyűlésen, bár volt egy önálló szakosztályuk. Talán az óvó- és tanítóképzés egyesítése volt a leginkább előremutató javaslat, ez azonban később nem vált valósággá. Főképp az óvodapedagógiai sajtóorgánium, a Kisdednevelés foglalkozott a kongresszus óvodaügyi vonatkozásaival.

Bevezetés

1896. július 2. és 11. között zajlott le hazánkban a második országos és egyetemes tanügyi kongresszus. A nagyszabású oktatásügyi rendezvényen a munka együttes és szakosztályi ülések keretében folyt. A szakosztályok száma 18 volt, de mint „népiskolai szakosztály”, csatlakozott a rendezvényhez a vele egyidőben működő ötödik egyetemes tanítógyűlés is (Felkai, 1971). A szakosztályok egyike a kisedednevelési volt, így a kisededítés ügye jelentős súllyal szerepelt a kongresszuson.

Az általános neveléstörténeti irodalomban a második nevelésügyi kongresszus munkájának számbavételére, eredményeinek, jövőbe mutató voltának értékelésére születtek színvonalas írásművek (Felkai, 1971; Zibolen, 1967; Széchy, 1997; Kelemen, 2008). Nincs tudomásunk azonban a hazai óvodaiügy, óvodapedagógia múltját feldolgozó olyan régi vagy újabb szakirodalomról, amely a második nevelésügyi kongresszus óvodaiügyi vonatkozásait behatóan tárgyalná. Simon Gyula még 1967-ben megjelölt rövid, négy kongresszus munkáját áttekintő írásában ugyan az óvodaiügyi vonatkozásokra koncentrált, de a második kongresszus kisedednevelési szakosztályának témáiból, vitáiból csak néhány gondolatot emelt ki, és az ismertetésben, értékelésben a teljesség igénye nélkül járt el (Simon, 1967).

Tanulmányunkkal éppen ezt a hiányt szeretnénk pótolni. Az előzmények, az első tanügyi kongresszus kisededítési vonatkozásainak és az óvodaiügy korabeli helyzetének vázlatos áttekintése után tanulmányunk fő témája a második tanügyi kongresszus kisedednevelési szakosztályában tárgyalt témák, lezajlott viták számbavétele és értékelése lesz. A teljesség igénye nélkül kitérünk a rendezvény, illetve a kisededítési vonatkozások korabeli pedagógiai sajtóvisszhangjára is.

Előzmények

Mint ismeretes, hazánk első egyetemes tanítógyűlése 1848. július 20-24. között zajlott le (Orosz, 1971). Ennek nagyon nagy volt a jelentősége, hiszen a magyarországi pedagógusok első jelentős megmozdulása volt. Képviseletük magukat az összes felekezet és iskolatípus pedagógusai, és az ott megfogalmazott javaslatok évtizedekre irányt mutattak az oktatásügyi reformoknak, még a dualizmus korának első felében is (L. erről: Orosz, 1971; Zibolen, 1967; Kelemen, 2008).

Nagy jelentőségű volt az első egyetemes tanítógyűlés a reformkorban széles társadalmi összefogás révén jelentősen fejlődő óvodaiügy számára is (Vág, 1979; Sztrinkóné, 2009). A kisededítés súlyát a rendezvényen közvetve az is emelte, hogy a kongresszus elnökévé Ney Ferencet, a pesti Magyar Nevelési Társaság elnökét és a kisededítőképző igazgatóját választották (Orosz, 1971). A gyűlés mindössze négy szakosztálya közül az egyik a „Kisededítési, elemi és mindkettőnek képezdei szakosztálya” volt, melynek munkáját a már említett Ney Ferenc irányította. A kisededítés ügye szerepelt már a kongresszus kezdetén kiosztott „Javaslati irányeszmében” is. A 12. és 13. pontok alatt olvashatjuk az alábbi kívánalmakat: „Minden elemi

tanoda kapcsoltságát össze kisdedóvodával és viszont. A tanítói képezdek egy-szersmind kisdedóvói képezdek is legyenek” (Orosz, 1971:82).

A fent említett szakosztály kisdedóvási al-szakosztálya „A kisdedóvási nevelés fő vonalai” címen az óvodaügy megreformálandó kérdésköréről egy részletes javaslatot készített. A javaslatcsomagban számos olyan előremutató törekvés fogalmazódott meg, melyeket ismert történeti okokból részben csak jóval később, a dualizmus korában sikerült realizálni, illetve megoldandó problémákként még a századfordulón is jelen voltak, és helyet kaptak a második tanügyi kongresszus témái között is.

A dokumentum hazánkban máig ható érvénnyel definiálja a kisdedóvást: „A kisdedóvás, mint a gyermeknek legelemibb köznevelése, annak testi és lelki veszélyektől megóvásában, és mind kétrendű tehetségeinek ébresztése- és fejtésében áll” (Tavasi, 1848:11). Már ebből a definícióból is kitűnik, de a szöveg megfogalmazói alább konkrétabban is megfogalmazzák a hazai óvodapedagógia egyik legfőbb sajátosságát, az óvodai nevelés és iskolai tanítás éles megkülönböztetését. „Az ovoda nem lévén iskola, hanem valóságos elemi köznevelési intézet, a kisdedóvás feladata nem tanítás, hanem óvás, erőfejtés, s minden nevelés leggyakorlatibb tényezője, a szoktatás” (Tavasi, 1848:12). Majd látni fogjuk, a második tanügyi kongresszus kisdedóvanevelési szakosztályának is egyik fontos témája lesz a kisdedóvanevelés nem iskolaszerű, családias jellege.

Ha itt még csak finoman is, de már tetten érhető a magyar nyelv és kultúra terjesztésének kívánalma. Az óvodai személyzettel kapcsolatban olvashatjuk: „Az ovodát vezérlő, vagy az azt közvetlenül kezelő egyének szerinti nép- és tájnyelven kívül, mindenesetre magyarul is tudjanak” (Tavasi, 1848:11). A második kongresszuson majd a kisdedóvanevelés nemzeti iránya már jóval nagyobb hangsúlyt kap.

A reformkori óvodapártolók fő törekvései, az állami szerepvállalás és az óvodák széles körű elterjedésének kívánalmai nagy hangsúllyal szerepeltek a dokumentumban. „Az ovoda álladalmi intézet. Kívánatos, hogy az egész hazában a helybeli népeségekhez képest elegendő ovodák állíttassanak. A társias fejlődés jótékony szempontjából, a kisdedóvás minden rendű szülők gyermekeire egyiránt üdvös. Az ovónevelő mint állami hiválnok illendő díjt huz az álladalomtól; s annak idejében mind ő, mind netáni özvegye s árvái is nyugdíjaztassanak” (Tavasi, 1848:12). Az állami szerepvállalás az 1891. évi kisdedóvási törvény elfogadásával realizálódott, így a második kongresszuson ez már nem volt téma. A kellő számú óvoda létesítésének tárgyában azonban még 1896-ban is sok volt a tennivaló, az óvodaletesítés vontatott volta, illetve annak szorgalmazása direktén mégsem vált a második kongresszus főbb kérdéskörévé.

Kimondva-kimondatlanul az óvodák szélesebb körű elterjedését célozta az is, hogy óvodák állítását az 1848-as dokumentum különállóan vagy elemi tanodával összekapcsolva is lehetővé kívánta tenni. Mint fentebb láttuk, a „Javaslati irányeszmék” radikálisabban fogalmazott, minden iskolához óvodát is akart kapcsolni. „A kisdedóvási nevelés fő vonalai” című javaslatcsomag végén részletes, több pontból álló tervezetet olvashatunk az óvóképzés megújításáról. A tanulmányi idő 2 évre emelésén túl a tervezet talán legfontosabb törekvése az óvó- és tanítóképzés egyesítése volt: „Az ovónevelők úgy képeztessenek, hogy egyszersmind elemi tanítók is lehessenek és

viszont” (Tavasi, 1848:13). A tanító- és óvóképzés egyesítése nagyon fontos, és nagy vitát kiváltó témája lett aztán a millenniumi év tanügyi kongresszusának is.

Az önkényuralom korában az első tanügyi kongresszus kisededóvással kapcsolatban megfogalmazott célkitűzései nem válhattak valóra. A kiegyezést követően azonban elhárultak az óvodaügy fejlődését gátló akadályok. 1868-ban báró Eötvös József kultuszminiszter a népiskolákkal együtt az óvodaügyet is törvényileg kívánta szabályozni, de ehhez az országgyűlési vitában nem kapta meg a kellő támogatást. 1870-ben újra megkísérelte a törvényes rendezést, de törekvéseit ekkor sem koronázta siker. Az önkényuralom időszakára jellemző stagnálás után ismét növekedni kezdett azonban az óvodák száma. Megélénkült az egyesületi élet, és új óvodapedagógiai irányzatok jelentkeztek (L. erről: Vág, 1979; Sztrinkóné, 2009). Az 1870-es évek első felében vidéken is létesültek rövid ideig működő óvóképző tanfolyamok, mégis a dualizmus korának első felében két fővárosi egyesületi képzőintézmény játszott meghatározó szerepet a hazai óvóképzésben (Patyi, 2010).

A dualista korszak közepén született meg hazánk első kisededóvási törvénye (1891. évi XV. tc. a kisededóvásról). Az óvodaügyet pártoló egyesületek, személyek régi törekvése vált ezzel valóra. A törvény vitájában a kisgyermeknevelés fejlesztésének szempontjai és a nemzetiségi gyermekek magyar nyelvre tanításának céljai egyaránt szerepet kaptak. A törvény lehetővé tette az állami óvodafenntartást, és ott, ahol óvodák léteztek, kötelezővé tette az óvodák látogatását, továbbá egységesen szabályozta az óvodák működését¹. A törvény elfogadása új fejezetet nyitott a hazai óvodaügy fejlődésében. Nagyobb lendületet kapott az óvodák gyarapodása, még jobban növekedett az óvóképzők és a képzett óvónők száma (ami komoly feszültségekhez vezetett), és hamarosan újabb óvodapedagógiai irányzatok jelentkeztek (Vág, 1979; Sztrinkóné, 2009; Patyi, 2010). Számos probléma azonban még a törvényes rendezés után is megoldatlan maradt, illetve éppen abból fakadt, így a második tanügyi kongresszus számára az óvodaügy terén is bőven akadt megtárgyalandó, megreformálandó kérdéskör.

A második tanügyi kongresszusról általában

Az első tanügyi kongresszushoz hasonlóan a második tanügyi kongresszus is korának (a millenniumi időszaknak, a századvégnek) kiemelkedő pedagógiai eseménye volt. A második kongresszus ötletét Nagy László, a kiváló pedagógus, tanítóképzőintézeti igazgató vetette fel 1893-ban, a Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága igazgatótanácsában. A fent említett bizottság mellett főképp a Magyar Pedagógiai Társaság karolta fel a kezdeményezést (Felkai, 1971). A három évig tartó előkészítő munka során a főbb megoldandó feladatok között szerepelt az oktatásügy felépítésének ésszerűsítése, az iskolafokokozatok közötti átmenetek tisztázása, a tanítási-nevelési módszerek fejlesztése, a tanító- és tanárképzés megreformálása és a pedagógusok helyzetének javítása (Széchy, 1997). A kongresszus 1896. július 2-11. között zajlott le Budapesten. Az előértekezleten elnöknek Heinrich Gusztávot, a Magyar

¹ 1891. évi XV. törvénycikk a kisededóvásról: <https://bit.ly/3Rc4ODr>

Beke – Kovács – Hajós, 1898:153-154). Úgy vélem, a kongresszus egész munkájának ez a két törekvés jelölte ki a legfőbb irányait.

A kisednevelési szakosztály elnökévé Dr. Hagara Viktort, az Országos Kisednevelő Egyesület elnökét választották. A szakosztálynak volt még 3 alelnöke, 7 titkára, és több mint 200 tagja. A két szakosztályi ülésen 14 előadó hat témát tárgyalt (Peres Sándor két témával kapcsolatban is előadott) (Nagy – Beke – Kovács – Hajós, 1898). A tárgyalt hat téma közül csak egy, a tanító- és óvónőképzés egyesítése eredményezett ellentétes tartalmú előadásokat és éles vitát, ezért a továbbiakban előbb az öt „konszenzusos” téma tárgyalását ismertetem, majd különülten tárgyalom az egyesítés kérdéskörét.

Az első szakosztályi ülésnap első tárgyalt témája „A közös kisednevelés családi jellege” volt, melyet két előadó (Molnár Mária és Berényiné Békés Júlia) vezetett fel. A téma címe tulajdonképpen két problémakört ötvözött. Régi törekvése volt már akkor a hazai óvodaiügy fő képviselőinek, hogy levetkőzzék az első óvodákra olyannyira jellemző iskolás jelleg, és családi jelleggel váltsák fel azt. Másrészt pedig kezdetben az óvodák szinte kizárólag az alacsonyabb társadalmi rétegekből származó gyermekek számára létesültek. Több oka volt, hogy hosszú idő óta szeretnék volna már az óvoda, „a közös kisednevelés” áldásait szélesebb körben, a magasabb társadalmi rétegekből származó gyermekek számára is hozzáférhetővé tenni. Az 1891. évi kiseddóvási törvény az iskolás jelleg leküzdésében határozott, a magasabb társadalmi rétegekből származó gyermekek felé való nyitásban pedig felemás rendelkezéseket tartalmazott.² Mindkét területen volt azonban még tennivaló, amikre a két felvezető előadás részletesen rámutatott.

Ahogy Hagara Viktor szakosztályelnök is megállapította, nem volt lényeges eltérés a két előadó felfogása között, ezért a vita csak részletkérdéseket érintett. A szakosztály a témában összevont határozatot fogadott el, melyből az alábbiakban kiemelek néhány gondolatot. A határozat elején lévő „Irányelvek” tartalmazzák a főbb alapelveket. „1. A kiseddóvodák első sorban a szegénysorsú szülők kiseddeit karolják fel, hogy míg az anya kenyérkereset után jár, addig kiseddek megóvásában és nevelésében az anyát helyettesítse. De szükséges a közös kisednevelés az intelligens szülők gyermekeinek is, mert a kised leginkább a hasonlókorú társak között fejlődik, a kiknek eszmemeneteit követni tudja és gondolkörét osztja... 2. Mivel a kisedet az óvoda édes anyja karjaiból veszi át, kell, hogy az óvodai nevelés folytatása legyen az anyai nevelésnek, szóval családi jelleggel bírjon. 3. A rendszeres pedáns iskolai modort az újabb időben a legtöbb óvodában meghonosított kedélyes nevelés teljesen küszöbölje ki” (Nagy – Beke – Kovács – Hajós, 1898:537).

A családi jelleg, és a szélesebb társadalmi rétegek kiseddeinek nevelése érdekében a határozat több gyakorlati intézkedést is javasolt. A teljesség igénye nélkül néhány: az iskolaszerű rendszeres foglalkozások helyett több szabadfoglalkozást engedjenek a gyermekeknek. A szemléltetőeszközöket cseréljék le játékeszközökre. A szabad játék céljából az akkoriban szokásos két terem mellett lássák el az óvodákat harmadik teremmel is. A családi jelleg érdekében az óvodákban egy vezetés alatt

² 1891. évi XV. törvénycikk a kiseddóvásról: <https://bit.ly/3Rc4ODr>

40 gyermeknél több ne legyen. Az óvónő illetménye a jövőben legyen azonos a tanítóéval (Nagy – Beke – Kovács – Hajós, 1898).

Az első szakosztályi ülésnap második témája a szakfelügyelet kérdésköre volt, két előadóval (Eötvös Károly Lajos és Fábíán Irma). A szakfelügyelet kérdését a fentebb már említett, 1891-es kisdedóvási törvény nem rendezte megnyugtató módon. A 28. § első bekezdése értelmében a kisdedóvodák és gyermek-menedékházak felett az állami főfelügyeletet a vallás- és közoktatási miniszter a királyi tanfelügyelőkre vagy helyetteseikre bízta³. Nem működött azonban jól a felügyeleti rendszer, az iskolákra „szakosodott” tanfelügyelőknek sem elég ideje, sem elég szakértelme nem volt a hatósági körükbe tartozó óvodák szakszerű ellenőrzésére.

A két előadó különböző megoldásokat vázolt fel. Eötvös Károly Lajos, aki maga is tanfelügyelőként tevékenykedett, továbbra is meghagyta volna a királyi tanfelügyelők kezében az óvodák ellenőrzésének, felügyeletének jogát. A szakértelem biztosítása érdekében véleménye szerint, mint hatósági jogkör nélküli segítő-tanácsadókat, a felügyeleti munkába be kell vonni az adott kerület képzőintézetének tanárait, illetve más jeles óvodai szakembereket. Fábíán Irma ellenben arra tett javaslatot, hogy az iskolákat felügyelő tanfelügyelők mellé nevezzenek ki az óvodákat ellenőrző „segédtanfelügyelőket”, és lássák el őket hatósági jogkörökkel. A rövid vitát követő szakosztályi szavazás Fábíán Irma álláspontját támogatta (Nagy – Beke – Kovács – Hajós, 1898).

A második szakosztályi ülésnap elsőként tárgyalt témája a „kisdednevelés nemzeti iránya” volt. Berzeviczy Albert plenáris előadása kapcsán fentebb már említettük, hogy meglátásunk szerint az egész második tanügyi kongresszus egyik fő törekvése a hazai közoktatás nemzeti irányú fejlesztése volt. A kisdednevelési szakosztály munkáját is meghatározta ez a fő törekvés, a kisdednevelés nemzeti irányú fejlesztése a szakosztály alaptörekvésének tekinthető volt. A témát a szakosztályi ülésen három előadó bontotta ki. Az első előadó Székely Gáborné szegedi óvónő volt, a „Kisdedóvói magyar alaki munkák” című könyv szerzője. Ő a gyakorlatiasabb végénél igyekezett fogást találni a kérdésen és olyan konkrét intézkedéseket javasolt, melyek a kisdedóvás nemzeti szellemű fejlesztését szolgálják. Nemzeti szellemű óvodapedagógiai szakirodalom, kisdedóvói könyvtárak, szakfelügyelet, megyei óvónői körök szervezése, az óvodában magyaros foglalkoztatási eszközök és módok, jó magyar társalgás, versek, mondókák és dal, magyaros alaki munka és népi játékok szolgálnák nézete szerint a nemzeti szellem fejlesztését.

A téma második előadójának, Csontosné Aczél Máriának az expozéjában keveredtek a nevelélméleti, az oktatáspolitikai és a gyakorlatias jellegű felvetések. Előadásában nagyon erősen tükröződött a századvégi korhangulat, a széles körben jelen lévő magyarosító törekvések. Előadása elején meghatározta, hogy mit ért a kisdednevelés nemzeti irányán: „...a magyar nemzet eredeti lelki világát, ennek kapcsán a magyar nemzet eredeti sajátságait a kisded zsenge lelkébe ültetni, plántálni oly módon, az ő korukhoz mérten, még csak szoktatás és gyakorlat útján, hogy az a gyenge ébredező lelkükbe oly mély gyökeret verjen, hogy azt onnan semmiféle külső

³ 1891. évi XV. törvénycikk a kisdedóvásról: <https://bit.ly/3Rc4ODr>

behatás a későbbi korban ki ne tépje, de erősítse” (Nagy – Beke – Kovács – Hajós, 1898:550). Irányt kívánt mutatni az oktatáspolitikának is: „A nemzeti népnevelést, a népiskolákon kívül a kisdedóvodáknak kell megteremteni, mindenütt, de különösen a nemzetiségi vidékeken... Legyenek a nemzetiségi vidékeknek óvodáik, hol kizárólag magyarajkú kisdednevelők foglalkozzanak. Az a gyermek, ki két-három éven keresztül látogatja a kisdedóvodát, játszva szokja meg a magyar nyelvet és a magyar nyelven való gondolkozást, érzést. Így nemcsak nyelvében, de érzelmeiben is magyar lesz” (Nagy – Beke – Kovács – Hajós, 1898:550-551). A nemzeti nevelés módjáról, módszereiről is részletesen szólt. Összefoglalóan az alábbi módon jelölte ki a tennivalókat: „...legyen nemzeti irányú a beszéd, a játék, a foglalkozás, minden, a mit lát, hall a gyermek. Mellőzzük (szépsége mellett is) a mi idegen; legyenek játékaink, szemléltető képeink, társalgásunk, az alaki munkák, versek, dalok stb. magyarosak,...” (Nagy – Beke – Kovács – Hajós, 1898:551).

A téma harmadik előadója, Láng Mihály a nemzeti nevelés kérdéskörét fogalmilag, elméletileg igyekezett tisztázni. Értekezett többek között a „nemzeti életről”, a „nemzeti szellemről”, valamint a „faji jellegről”. A 20. század első felének nemzetkarakterológiai jellegű vizsgálatait mintegy megelőlegezve vette számba a magyar nép jellemző karaktervonásait (nemes büszkeség, bátorság, szabadság, vendégszeretet stb.) (Nagy – Beke – Kovács – Hajós, 1898). Nemzeti sajátosságainkat nézete szerint meg kell tartanunk és át kell adnunk a testvérnepeknek, és úgy vélte, éppen ebben van óriási szerepe az óvodának. „A magyar nemzet sajátosságait át kell vinnünk a testvérnepek kisdedeibe. Ha virágzó, tiszta, hatalmas a magyarnak nemzeti szelleme, az a benne rejlő erejénél fogva már önmagában is hódít. Hiába tagadják: virágzó, művelt nemzethez tartozni dicsőség. Nemzeti szellemünknek harcza fölényéért, nemzeti szellemünk hódító munkája egész jussáért a kisdedóvó-intézetben meggy végbe” (Nagy – Beke – Kovács – Hajós, 1898:557).

Az előadó a nemzeti nevelés tekintetében kiemelte még az óvóképzés jelentőségét, hiszen a képzőintézetekben kell felkészíteni a növendékeket arra, hogy a nemzeti szellemet megfelelő pedagógiai eszközökkel ültessék át a kisdedekbe.

Hagara Viktor szakosztályelnök a kérdés tárgyalását azzal a megjegyzéssel zárta le, hogy az előadók javaslatai nem ellentmondók, és a vitában sem szólt ellenük senki. Úgy vélem, éppen a vita elmaradása mutatja nagyon élesen, hogy legalábbis a kisdednevelési szakosztályban nem érvényesült a kongresszus „országos” jellege. Az akkori Magyarországon élő számos nemzetiség óvodapedagógusai nem kaptak teret a véleményük megfogalmazására. Végül a szakosztály egy nagyon részletes javaslatcsomagot szavazott meg, melyben kitértek a szülők, a társadalom, az óvónők és a kisdedóvó intézetek és a kormány teendőire is (Nagy – Beke – Kovács – Hajós, 1898).

A második szakosztályi ülésnapon szerepelt még két téma, melyek előadása a legcsekélyebb vitát sem generált, ezért jómagam is csak épp megemlítem őket. A kisdednevelési irodalom tárgyában Halász Sarolta és Peres Sándor adtak elő. Az előadók központi gondolata az volt, hogy az óvodapedagógiai szakirodalmat elsősorban a lélektani kutatások alapján kell fejleszteni. Ezt a gondolatot fejezte ki a határozati javaslat első pontja is: „Szakirodalmunk fejlesztésének nincs más célja, mint a

magyar nemzeti kisdednevelésnek ember-, különösen lélektani alapon való javítása, tökéletesítése” (Nagy – Beke – Kovács – Hajós, 1898:588).

A szakosztályban utolsóként felvetett téma a kisdedóvó-képzési ének- és zenetanításról szólt, egy előadóval (Völgyi Lajos). Mivel az előadó az ének- és zenetanítás (a hegedű) súlyát növelni kívánta a képzőkben, ezért javaslatai között ott szerepelt a képzés idejének 3 évre emelése is.

A tanító- és óvónőképzés egyesítése

Mint fentebb említettük, ellentétes felfogások ütközését, vitákat eredményezett a tanító- és óvónőképzés egyesítésének témája a második szakosztályi ülésnapon. Az egyesítés gondolata, már az első tanügyi kongresszuson, 1848-ban is felmerült. A két kongresszus közötti csaknem 50 évben is többször felbukkant (például a kisdedóvási törvényjavaslat vitájakor), és a második kongresszus körüli években is napirenden volt. (Gábris, 1996; Patyi, 2020). Nem különösebben meglepő, hogy a kisdedóvási szakosztály legnagyobb vitát kiváltó témájává vált, melyről három előadó fejtette ki véleményét.

Az első előadó, Greguss Ida a két addig elkülönült képzési forma részleges egyesítése érdekében emelt szót. Konceptiója értelmében két éven keresztül a két pálya növendékei együtt tanultak volna egy ún. előiskolában, melyhez gyakorló óvoda és iskola egyaránt tartozott volna. Két év közös tanulmány után a növendékek szabadon megválaszthatták volna tervei szerint azt, hogy a további egy (összesen tehát három) évig tartó óvónőképzésben, vagy a további két (összesen négy) évig tartó tanítóképzésben folytatják-e a tanulmányaikat.

Peres Sándor viszonylag rövid expozéjában a két képzési forma teljes egyesítése mellett foglalt állást, és beszéde elején pedagógiai és nemzeti indokokat hozott fel. A kongresszus alapszellemisségével összhangban azt vallotta, hogy egyesíteni kell és nemzetivé tenni az óvodát és az iskolát. Az óvoda és iskola egyesítése aztán magával vonja az óvó- és tanítóképzés egyesítését is. Hivatkozott továbbá pénzügyi indokokra (például arra, hogy a külön képző-intézetek fenntartása többbe kerül), szociális okokra (sok a munkanélküli óvónő) és oktatáspolitikai érvekre (tanítóhiány van), és számított a politikusok, a mérvadó szakemberek támogató hozzáállására. Peres Sándor rövid előadása keretében az egyesített képzés gyakorlati problémáival (tanítási idő, tananyag stb.) nem foglalkozott. Az előadás végén az alábbi, rövid javaslatcsomaggal állt elő. „1. Pedagógiai, tanügyi közigazgatási, pénzügyi okok és a nemzeti nevelés szempontjai szükségessé teszik az óvoda és iskola s ebből folyólag az óvó- és tanítónőképzés egyesítését. E mellett szól tanügyünk története, a tanítóhiány és az óvónőknek túlságosan nagy számban való képzése is. Az egységes képzést nyújtó intézetek a mai tanítóképző-intézetek volnának, némileg átalakított tantervvel; melléjük a minta-iskolán kívül minta-óvoda állítandó. Női óvónőképzőintézeteink is ilyen egységes képzést nyújtó intézetekké alakítandók át. 3. A vallás- és közoktatásügyi kormány elé memorandum terjesztessék, a mely az egyesítést okolja meg és minden részletében tárja fel” (Nagy – Beke – Kovács – Hajós, 1898:569).

Fodor Lajos, a téma harmadik előadója terjedelmes előadásában teljes mellszéllel az egyesítés gondolatával szemben állt ki. Előadásában sorra vette az egyesítés mellett részben a kongresszuson, részben egyéb fórumokon felhozott indokokat, és rendre megcáfolta őket. Véleménye szerint az óvoda és az iskola más és más nevelői magatartást, módszereket igényel, így a kétfajta képzésnek is alapvetően különbözőnek kell lenni. Véleményét tömören fejezik ki az alábbi sorok. „Ily egymástól nagyon eltérő, külön-külön teljesen egységes készültséget, egymástól elütő szakszerűséget kívánó képzés, tehát úgy az óvodának, mint az iskolának határozott hátrányára válnék; alapos kiképzést egyik pályára sem adna, vagy az iskolában nem volna képes cél tudatosan eljárni a tanítónő, vagy az óvónő követne tanításszerű eljárást, a mivel most is vádolják az óvodát” (Nagy – Beke – Kovács – Hajós, 1898:574).

A három előadást hosszas vita, majd szavazás követte. A szavazás során a jelenlévők Peres Sándor teljes egyesítést célzó indítványát és a fentebb már ismertetett határozati javaslatát fogadták el.

A második tanügyi kongresszus kisdedovási vonatkozásai és a korabeli pedagógiai sajtó

Tanulmányunk végén csak röviden írunk arról, hogy két fontos korabeli pedagógiai sajtótermékben, a Kisdednevelésben és a Néptanítók Lapjában milyen sajtóvisszhangja volt a második tanügyi kongresszus kisdedovási vonatkozásainak. Fejezetünk szűkre szabott keretei a megjelent írások tartalmi elemzését nem teszik lehetővé (az egy másik tanulmány témája lehetne), inkább csak számszerű adatokat közlünk a téma felmerülésével kapcsolatosan.

A dualista korszak egyik alapvető pedagógiai szakmai orgánuma az 1868-tól folyamatosan megjelenő Néptanítók Lapja volt. A sajtótermék részben a kultuszminisztérium népoktatási intézmények számára kiadott „hivatalos” lapja, vagyis tanügyi közlönye volt, másrészt pedig a tanítók és tanárok alapvető szakmai fórumaként funkcionált. Korszakunkban (1896-tól) a felelős szerkesztő Ujváry Béla, a segéd-szerkesztő Gööz József volt, és a lap heti két alkalommal jelent meg.

Az Arcanum Digitális Tudománytár keresőfunkciójának segítségével megállapítható, hogy a kongresszust megelőző évben, 1895-ben és a kongresszust követő, 1897-es évben a lapban egyetlen olyan írás sem jelent meg, amely a kongresszusnak a kisdednevelési vonatkozásait érintette volna. Az 1896-os évben, jóllehet, a tanügyi kongresszussal nagyon nagyszámú írás foglalkozott, ezek között a kisdednevelési szakosztály tevékenységével csak kevés, mindössze öt. Az öt írás szerzői többnyire beszámoltak a konferencia szakosztályainak üléseiről, így többek között a kisdednevelési szakosztály munkájáról is. Kiemelt figyelmet azonban a kisdednevelési szakosztály egyetlen írás keretében sem kapott. Talán levonhatjuk mindebből azt az általános következtetést, hogy a kisdednevelés kérdésköre iránt a korszak néptanítósa-gának körében csekély volt az érdeklődés.

A Kisdednevelés című lap 1879-től jelent meg, a Kisdednevelők Országos Egyesületének szakmai kiadványa, és a hazai óvodai nevelők legfontosabb szakmai sajtóorgánuma volt. A folyóirat mindenkor célja az óvodapedagógia elméletének és

gyakorlati kérdéseinek, az óvodaügy aktuális problémáinak a tematizálása volt. Korszakunkban a főszerkesztő Peres Sándor volt, és a lap kéthetente jelent meg. A sajtóterméknek a kutatásunk középpontjában álló 1896-os évben tematikus egységei voltak: a hivatalos rész (törvények, rendeletek, kinevezések), és a nem hivatalos rész (vezércikkek, nevelés- és módszertan, óvodai gyakorlat, irodalom, külföld, egészségügy, egyesületek és intézetek).

Nem lehet csodálkozni azon, hogy a második tanügyi kongresszussal kapcsolatban a lapban megjelent hosszabb-rövidebb írások mindegyikének volt kapcsolódása a kisednevelés kérdésköréhez. A kongresszust megelőző évben 12 írás foglalkozott a tervezett tanügyi kongresszussal. Ismertették a kongresszus felhívását, a menetrendjét, és több alkalommal is bemutatták a kisednevelési szakosztály főbb tervezett témáit, illetve biztattak azoknak a megvitatására. Természetesen a legtöbb írás (31 darab) ebben a folyóiratban is 1896-ban foglalkozott a kongresszus kiseddóvási vonatkozásaival. A cikkek részben a tételek megvitatásáról, részben a kongresszus munkájának az ismertetéséről, részben pedig a kisednevelési szekció eredményeiről, határozatairól szóltak. 1897-ben azonban már csak hét írásban találunk említést a tanügyi kongresszusról.

Tanulmányunk végén egyfajta értékelésként megállapíthatjuk, hogy a millennium évében lezajlott tanügyi kongresszus vitathatatlanul fontos esemény volt óvodapedagógiai, óvodaügyi szempontból is. Jelentősége, jövőbe mutató volta az első tanügyi kongresszushoz képest csekélyebb volt, és az összes üléseken – mint fentebb említettük – az óvodaügy kérdései alig kerültek szóba. A kisednevelési szakosztály ülésein viszont kiváló szakemberek, érdekes és fontos témákról, az akkori jövő megoldandó problémáit tematizáló, magas szintű, előadásokat tartottak. Az azóta lezajlott történelmi események fényében nem tűnik szerencsésnek az egész kongresszus és a kisednevelési szakosztály munkájára egyaránt jellemző magyarosító, a korabeli nemzetiségek törekvéseit semmibe vevő szellemiség. Meg kell jegyezni még azt is, hogy az óvónók súlyos szociális problémái (munkanélküliség, alacsony jövedelem stb.) csak más témák mellékszálaként kerültek említésre a szakosztályi üléseken.

Irodalom

- Felkai, L. (1971). A második országos és egyetemes kongresszus. In: Felkai, L. (szerk.), *Nevelésügyi kongresszusok Magyarországon*. Budapest, Magyar Pedagógiai Társaság. pp. 101-243.
- Gábris, J. (1996). *Az esztergomi nevelőképzés krónikája I.* Esztergom, Az Esztergomi Tanító- és Óvónőképző Öregdiákjainak Egyesülete – Balassa Bálint Alapítvány a Tanítóképzésért.
- Kelemen, E. (2008). A magyar nevelésügyi kongresszusok története. *Iskolakultúra*, 18(1-2), pp. 50-57. URL: <https://bit.ly/3QOabY2>
- Nagy, L. – Beke, M. – Kovács, J. – Hajós, M. (szerk.), (1898). *A II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus naplója. I. kötet.* Budapest, Kongresszus Végrehajtó Bizottsága. URL: <https://bit.ly/3sJ4z9s>
- Orosz, L. (1971). Az első magyar egyetemes tanügyi kongresszus. In: Felkai, L. (szerk.), *Nevelésügyi kongresszusok Magyarországon*. Budapest, Magyar Pedagógiai Társaság. pp. 11-100.
- Patyi, G. (2010). A magyarországi óvóképzés a felsőfokúvá válásig. *Képzés és Gyakorlat*, 8(1), pp. 99-106.
- Patyi, G. (2020) Szakmai vita az óvó- és tanítóképzés akadémiai szintű egyesítéséről a pedagógiai sajtóban 1957-ben. In: Kovácsné, T. T. (szerk.). *A tanítóképzés múltja, jelene V. – a tanárképzés múltja, jelene II.* Szombathely, Savaria University Press. pp. 58-66 URL: <https://bit.ly/40MPMHm>
- Simon, Gy. (1967). A nevelésügyi kongresszusok történetéből. *Óvodai Nevelés*, 20(7-8), pp. 283-285.
- Széchy, É. (1997). 30 év után... *Új Pedagógiai Szemle*, 47(3), pp. 17-25. URL: <https://bit.ly/3QSBMY4>
- Sztrinkóné, N. I. (2009). *Óvó-iskola, gyermekkert, óvoda: a kisgyermekkor neveléstörténete.* Debrecen, Didakt.
- Tavasi, L. (1848). *Az első egyetemes és közös tanítói gyűlésnek dolgozatai. Nevelési Emléklapok VI. füzet.* Pest: Trattner. URL: <https://bit.ly/47oAURM> és <https://bit.ly/3MQjIC7>
- Vág, O. (1979). *Óvoda és óvodapedagógia.* Budapest, Tankönyvkiadó.
- Zibolen, E. (1967). Nevelésügyi kongresszusaink. *Köznevelés*, 23(15-16), pp. 611-616.

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2023. december 1.

Óvónőképzés, óvodai hospitálás-gyakorlat az 1930-as évek elején

Hartl Éva

Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Neveléstudományi és Pszichológiai Intézet,
egyetemi docens 0009-0003-4482-3543

KEYWORDS

- kindergarten teacher training
- kindergarten practice
- observation
- early childhood education

ABSTRACT

Kindergarten teacher training, observation practice in the kindergarten at the beginning of the 1930s in Sopron | The XVth article of the law of 1891 settled the issue of kindergarten teaching in Hungary.

With the implementation of secondary two-year kindergarten teacher training, a teaching certificate became mandatory to enter the workforce. In addition to the Order of Saint Ursula, the Hospitaller Order played a major role in educating girls in Sopron at the turn of the century.

From 1899 until the 1926/27 academic year, the Roman Catholic Teacher and Kindergarten Teacher Trainer Institute in the House of the Sisters of the Divine Redeemer in Sopron accepted two cohorts into its kindergarten teacher training programme. It expanded to three cohorts between 1927 and 1931 and then four in 1931. The school eventually could not accommodate the increasing number of students and the study period extension. It also struggled to participate in establishing new types of schools (e. g. women's upper commercial school). It needed a new building. Earl Kunó Klebelsberg, Minister of Culture, became a patron of the cause and supported the effort financially. A new building was built on Fürdő Street — today's Ferenczy János Street — in 1927. It became the Szent József Institute, accommodating kindergarten teacher training, the commercial and industrial schools. However, referring to the scarcity of space, the Prefecture provided the institute with only two rooms in its new building, which explains why the institute could only accept students into its programmes every other year. For example, in the 1931/1932 academic year, the school featured only two cohorts, the second-year and fourth-year cohorts, of which the second-year cohort was very large. Kindergarten practice accompanied the entire study period. Practical training and the acquisition of appropriate skills were essential requirements for qualification. How were students prepared in this area? What was expected from a second-year grade student in an observation? What observation aspects and practical tasks were formulated for them? What kind of experiences did the student have about kindergarten and the children? How did the students manage to solve the tasks? The school bulletins do not provide answers to these questions; however, with the proper analysis, a 1931/1932 observation booklet does.

KULCSSZAVAK

- óvónőképzés
- óvodai gyakorlat
- hospitálás
- kisgyermeknevelés

ABSZTRAKT

Az 1891. XV. törvény cikk hazánkban rendezte a kiseddévás ügyét. A középfokú kétéves kiseddévóképzés eredményeként kötelező lett az óvodai munkába lépéshez az oklevél bemutatása. A századfordulón Sopronban a leánynevelés terén az Orsolyita Rend mellett az Irgalmas Rend játszott nagy szerepet. 1899-től az Isteni Megváltó Leányainak Soproni Anyaházában Fennálló Róm. Kath. Tanító- és Óvónőképző Intézet óvónőképzőjében a tanítás az 1926/1927-es tanévig két, 1927 és 1931 között három, majd 1931-től négy évfolyamúvá bővült. Az iskola épülete a tanulói létszámok, a tanulmányi idő megnyúlása, és az új iskolatípusok (például női felső kereskedelmi iskola) létesítésének következtében időközben kicsinek bizonyult, amiért új épület építésére volt szükség. Az ügyet gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter – pártfogolta és pénzügyi támogatásával is felkarolta, – melynek eredményeképpen 1927-ben elkészült az új épület, a Szent József Intézet a Fürdő utcában, a mai Ferenczy János utcában. Az épületben kapott helyet az óvónőképző, a kereskedelmi- és az ipariskola, de a Rendi Előljáróság a hely további szükségére

hivatkozva, az új épületében, csupán két termet bocsátott az intézet rendelkezésére, emiatt az intézetben csak két évente tudtak első osztályt indítani. A helyhiány miatt az 1931/1932-es tanévben ezért csak két évfolyam: a II. és IV. osztály működött, melyből a II. osztály nagy létszámú volt. Az óvodai gyakorlat a tantárgyak között végig kísérte a teljes tanulmányi időt. A gyakorlati képzés, a megfelelő jártasság megléte a képesítés megszerzésének elengedhetetlen, fő követelménye volt. De vajon hogyan készítették fel a növendékeket ezen a területen? Mit vártak el a hospitáláson egy II. osztályos tanulótól? Milyen megfigyelési szempontokat és gyakorlati feladatokat fogalmaztak meg a számukra? Milyen tapasztalatokat és élményeket szerzett a növendék az óvodáról, a gyerekekről? Hogyan sikerült a feladatokat a tanulónak megoldania? Az iskolai értesítőkből ezekre a kérdésekre nem kapunk választ. A feltett kérdések megválaszolásához egy, az 1931/1932-ből származó egykori hospitálási füzet és feljegyzéseinek elemzése segít hozzá.

A Soproni Kisdedóvónőképző Intézet története dióhéjban (1899-1930)

Hazánkban az 1891. XV. törvénycikk, a Kisdedóvási törvény rendezte a kisdedóvás ügyét. Eredményeként kötelező lett a munkába lépéshez az oklevél megszerzése. Ez időtájt, a századfordulón, Sopronban a leánynevelés terén az Orsolyita Rend mellett az Irgalmas Rend játszott nagy szerepet.

1899-ben az Isteni Megváltó Leányai Kongregáció igazgatója, Maráz Ferenc prépostkanonok a soproni tanítóképző és a kisdedóvónőkészítő megnyitása érdekében tett lépéseket. Zalka János püspök mindkét intézet egyházi nyilvánossági jellegét megadta az 1899/1900-as tanévtől, és erről értesítette a vallás- és közoktatásügyi magyar királyi minisztert is. 1900. május 1-én elkészült a rendház Fürdő utcai épületszárnya (a mai Ferenczy János utca sarkán). A város lakossága az Irgalmas Rend növendékeit csak „szürkéeknek” nevezte, a növendékek jellegzetes szürke formaruhája miatt. A kisdedóvónők tanításához, a képesítéshez az iskola az eperjesi állami tanítónőkészítő tantervét és az általuk alkalmazott tankönyveket használta.

Az intézetben a vallásos nevelés célkitűzéseinek megfelelően kiváló szakmai és pedagógiai felkészültségű szerzetes-tanárnők tanítottak, az oktató-nevelő munkájukat mindenkor a modern pedagógiai elvek és módszerek alkalmazásával végezték. (Kelényi, 1968)

Az óvónőkészítőben a tanítás az 1926/1927-es tanévig két, 1927 és 1931 között három, majd 1931-től négy évfolyamúvá bővült. Az iskola épülete időközben a tanulói létszámok, a tanulmányi idő megnyúlása, és az új iskolatípusok (pl: a női felső kereskedelmi) létesítésének következtében kicsinek bizonyult, emiatt új épület építése vált szükségessé. Az ügyet gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter is felkarolta, pártfogolta, pénzbeli támogatásával segítette, és 1927-ben elkészült az új épület, a Szent József Intézet. Ebben az épületben kapott helyet az óvónőkészítő, a kereskedelmi és az ipariskola.

A Szent József Intézet (a kert felől)
Forrás: Korabeli képeslap – a szerző tulajdona

A Házszenelésre 1928. március 4-én került sor. Az ünnepségen gróf Klebelsberg Kunó is jelen volt, akit a kápolnaszentelési szentmise után a város díszpolgárává avattak. Az iskola ügyét lelkesen támogató miniszter tiszteletére később Sopron – a nővérek kezdeményezésére – az iskola utcanevét Fürdőház utca helyett gróf Klebelsberg Kunó utcára változtatta.

Az 1931/1932-es tanév története

Az 1931/1932-es tanév Sopron város történetének szempontjából egy különleges, sorsfordító, jubileumi év volt, mert 1931-ben volt a Trianont követő soproni népszavazás 10. évfordulója. Így tehát nem meglepő, hogy a nemzeti érzésekkel teli városban az iskola is megemlékezett az 1921-es eseményekről. Az Isteni Megváltó Leányainak Soproni Anyaházában Fennálló Róm. Kath. Tanító- és Óvónőképző Intézet iskolai értesítője a népszavazás 10. évfordulójának tiszteletére írt megemlékező beszéddel kezdődött. Feichtinger Mátyás igazgató írásában felidézte a népszavazás kiírását megelőző eseményeket: megemlékezett a Kisboldogasszony napján Ágfalva környékén kitört harcokról, Machatschek Gyula és Szechányi Elemér hősi haláláról, erősítve ezzel emléküik megőrzését. Írt továbbá október 11-ről, a velencei egyezményről, mely Sopron és vidékére elrendelte a népszavazást. A város sorsát eldöntő népszavazáson 15.343 fő a Magyarországhoz, 8.227 fő pedig az Ausztriához tartozásra szavazott, így Sopron és környéke Magyarország területén maradt. A korabeli törvényhozás ezért a *Civitas Fidelissima*, a Leghűségesebb város nevet adományozta Sopronnak.

A Soproni Óvónőképző Intézetben, a vallás- és közoktatásügyi miniszter 540-05/128-1931. számú rendelete értelmében az 1931/1932-es tanév szeptember 9-én kezdődött és június 3-án fejeződött be. A tanításban és a módszeres eljárásokban az iskola a hivatalos tantervnek és utasításnak megfelelően járt el. Havonként tartottak tanári rendes értekezleteket, ahol megvitatták a miniszteri rendeleteket és az azok végrehajtására vonatkozó tudnivalókat, a fegyelmezésre és a tanításra legalkalmasabb eszközöket. A módszeres értekezleten, melyre abban a tanévben kétszer került sor, kijelölték a tanulmányi kirándulások időpontjait, helyszíneit, valamint meghatározták az írásbeli dolgozatok idejét és beosztását. Az értekezleteken a tanárnők beszámoltak a más iskolákban végzett hospitálásaikról és a tanfolyamokon szerzett tapasztalataikról is.

Novák M. Lukrécia, az óvónőképző II. osztályának osztályfőnöke, 1932 márciusában a bajorországi nővérek meghívására Bambergben járt. Részt vett az ottani óvónőképző képesítő vizsgálatain, majd szakmai tapasztalatszerzés céljából Nürnbergben több iskolát is meglátogatott.

A tanévben hét alkalommal tartottak az iskolában osztályozó értekezleteket, ahol a növendékek magatartása és szorgalma volt a fő téma. Az iskolai értesítő tanúbizonyossága szerint a növendékek körében nagyobb kihágás nem történt, így megrovásra, intő kiadására abban az iskolai évben nem került sor. A tanulmányi eredmények tantárgyak szerinti kimutatása alapján az látható, hogy a II. osztály magaviselete kiváló volt. A növendékek közül 30 fő volt jeles magaviseletű, és csupán egy tanuló került a jó értékelési kategóriába. A szorgalom tekintetében 18 főt minősítettek a tanáraik jelesre, 12 tanulót jóra és csupán 1 főt elégségesre.

Az iskola nagy hangsúlyt fektetett a növendékek valláserkölcsi nevelésére. A gyermeknevelés hivatására készülő tanulók elé célul a családok válságos helyzetén való segítséget is kitűzték. Megfogalmazták, hogy segíteni kell a szülőknek, és a megélhetés nehézségeinek egy részét le kell venni a vállukról.

Az 1931/1932-es tanévben az óvónőképzőben csak a II. osztály és a IV. osztály működött, mert a Rendi Elöljáróság a „helyszűke miatt” csak két termet bocsátott az intézet rendelkezésére, ezért a helyhiány miatt az óvónőképzőben csak kétfévente tudtak első osztályt indítani. A II. osztály ugyanakkor az adott évben nagy létszámú volt. Az év elején beiratkozott tanulók létszáma 34 fő volt, ebből év közben 3 fő kimaradt. Így a második év végén vizsgát tett és felsőbb osztályba lépő diák 31 volt. A IV. osztály kis létszámú volt, mindössze 5 főből állt, és ők az év végén is öten maradtak.

A tanulói statisztika szerint a tanulók száz százaléka magyar anyanyelvű volt, nyelvtudásuk szerint a II. osztályosok közül 24 lány csak magyarul, míg 7 fő magyarul és németül is beszélt. A IV. osztályból senki nem tudott más nyelven, csak magyarul. Ezek az arányok talán nem meglepőek. A tanulók születési hely szerinti megoszlása alapján a II. osztályban többen is voltak olyanok, akik Sopron vármegyében látták meg a napvilágot. Ott, ahol élő nyelvként jelen volt a német, talán a családban is több diák hozzátartozói beszéltek, így például Sopron, Bánfalva, Felsőpulya, Németújvár, Szarazvám, Márcfalva településeken.

A IV. osztályos növendékek ugyanakkor mindannyian távolabbi, német nyelvi környezettel vélhetően nem nagyon rendelkező vármegyében, Vas, Pest, Komárom, Gömör, illetve Zemplén vármegye területén születtek.

A tanulók szüleinek foglalkozás szerinti megoszlása esetében kimutatható, hogy legnagyobb számban az önálló iparos (6), a köztisztviselő (4), magántisztviselő (2+1), az önálló gazda (4+1), valamint a postás (4) munkakörből kerültek ki. Nyugdíjasként taníttatta a gyermekét 2+1 szülő, és 1-1 fő tanár, tanító, katona, gazdasági alkalmazott, önálló kereskedő is volt a szülők között.

A tanulók tanulmányi eredményeinek áttekintésekor látható volt, hogy a II. osztályban 20 különféle tantárgyat tanultak, a tanulás eredményét tanáraik az év végén mindenütt osztályzattal értékelték. A II. osztály osztályfőnöke, Novák M. Lukrécia okleveles rendes tanár, az Önképzőkör tanári vezetője, az iskolai könyvtár őre volt, aki mennyiségint és háztartástant is tanított heti 2 órában.

A IV. osztályban a gyakorló évben már csak 3 tárgy zárult értékeléssel: az óvodai gyakorlat, melyből 4 fő jelest és 1 fő jót szerzett, a zene, melyet 3 fő jelessel, 2 fő pedig jóval zárt, és a rajz, melyből egy diák jót, a többiek pedig jelest kaptak. Az óvodai gyakorlat a tantárgyak között végig kísért a teljes tanulmányi időt. A vizsgált 1931/1932-es tanévben a IV. osztályban a tanulók „gyakorlati kiképzése” intenzív egyéni foglalkozást jelentett. A foglalkozásokat a II. és a IV. osztályban az óvónőképző és gyakorló óvója, Bóna M. Rozália okleveles óvónő irányította, a külső óvodák vezetőivel történt megbeszélés alapján. Ő tanította a *Játékdélutánok vezetése* és a *Kisdedmunka vezetése* nevű tantárgyakat is, heti 2-2 órában. A jelöltek munkáját az igazgató, a pedagógia tanára és a gyakorló óvó vezetője mindvégig figyelemmel kísérte. Abban a tanévben január-február hónapban a jelöltek az Erzsébet kórházban is voltak gyakorlaton, ahol Graeser Vilmos gyermekorvos irányította a munkájukat. A tanulók az anya- és csecsemővédelem területéről is szereztek tapasztalatokat, és a napközi otthon munkájába is bekapcsolódtak. Feladatuk volt továbbá, hogy az év során, a szabadidejükben gyermekjátékokat, gyermekdalokat és foglalkozási terveket is gyűjtsenek. Ezeken a területeken a megfelelő jártasság megszerzése a képzés megszerzéséhez elengedhetetlen, fontos követelmény volt. Az 1932. június 23-án megrendezett óvónői gyakorlati képesítési vizsgálat tárgyai: az óvodai gyakorlat, az ének és a zene voltak.

Az óvodai gyakorlat követelményeiről, a menetéről azonban az iskolai értesítő sajnos, nem szolgáltat semmiféle adatot, bővebb információt. Kutatásom során igyekeztem feltárni, hogy mit vártak el a hospitálásokon a tanulóktól? A tanárok milyen megfigyelési szempontokat és gyakorlati feladatokat foglalmaztak meg a számukra? Hogyan sikerült ezeket a feladatokat a tanulóknak megoldani? Milyen tapasztalatokat és élményeket szereztek az növendékek az óvodáról, a gyerekekről? A feltett kérdések megválaszolásához a forráskutatás és a véletlen volt a segítségemre. Az adott év II. osztályában tanuló növendékek gyakorlati munkájának feltérképezéséhez, a megfogalmazott kérdések megválaszolásához egy korabeli hospitálási füzet megtalálása, annak feljegyzései és elemzésük segített hozzá.

Egy hospitálási napló az 1931/1932-es tanévből

A Soproni Óvónőképző Intézetben az óvodai gyakorlathoz a növendékek egy, a tanítóképzők számára összeállított és kiadott nyomtatott füzetet használtak. A füzetet, a hospitáláshoz szükséges követelményekkel, Fekete János tanítóképző-intézeti tanár állította össze, és a kiadványt 1931-ben a Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.t. adta ki Péccsett. A bolti ára 60 fillér volt.

A hospitálási napló első oldalán volt hely a füzet vezetőjének a neve, valamint az osztálya feltüntetésére, és ugyanott megtalálható volt egy összefoglaló táblázat, melyben azt vezették, hogy melyik hónapban, mely napon hospitált a növendék, mi volt a kitűzött feladata, mikor, melyik napon mutatta be az írásos feljegyzéseit az elvégzettekről, és hogy végül milyen érdemjegyet kapott.

A hospitálási napló szerzője a tanulóknak megfogalmazott követelményeket, feladatokat, a pontos, egyértelmű füzetvezetéssel kapcsolatos tudnivalókat a napló elején, az első nyolc oldalon közölte. A füzet ezen része, a részletes tartalmi és formai elvárások megfogalmazásával nagyban segítette a füzetvezetést, a tartalom és külalak tekintetében egyaránt gondos, igényes munka elkészítését. Bár a nyomtatott füzetben található teendők gyakorlóiskolai elvárások voltak, és ez nem is meglepő, hiszen ez a napló eredetileg a tanítóképzésben tanulók számára készült, de az óvónőképző intézeti diákoknak is nagy segítséget nyújtott az óvodai gyakorlati munkájukhoz. Ezt igazolja az általam feldolgozott füzet tartalmának az elemzése is.

A gyakorlóiskolába látogató növendékek teendői cím alatt a napló második oldalán a szerző részletesen tárgyalta a tanulók a hospitáláson elvégzendő feladatait, teendőit. Ez alapján az első feladat az előkészület, mely a pedagógiatanár által kiadott tétel bejegyzése a naplóba, a kiadott feladat átgondolása, a tanultak és az előző napi hospitáló feljegyzéseinek az átolvasása, a folyamatosság biztosítása érdekében. A gyakorló növendékeknek játékkal, mesével kellett készülniük a foglalkozások közötti szünetekre. Mindig pontosan kellett megjelenni a gyakorló intézményben, legalább negyed órával a tanítás megkezdése előtt. A diáknak a tanárától kapott feladatot be kellett jelenteni, és annak elvégzéséhez engedélyt kellett kérnie a gyakorlatvezetőtől. Feladata volt a segítségnyújtás, a gyermekek fogadása, az öltözékük ellenőrzése, ügyelés a rendre és a tisztaságra. Ezután a további teendők is megfogalmazásra kerülnek. A hospitálás alkalmával, ha reggel volt még erre idő, a tanulónak foglalkoznia kellett a gyerekekkel. Érdeklődnie kellett a környezete iránt, és megfigyeléseket végzett. Az udvaron is kellett foglalkoznia a gyerekekkel, és ott is anyagot gyűjtött. A tanítóképzősöknek írt útmutatás szerint az órák alatt a hospitáláson részt vevő diáknak meg kellett figyelnie a tanítás és a nevelés munkáját, és egy foglalkozás menetét részletesen is le kellett írnia. Mindenben a gyakorlóiskola vezetőjének a rendelkezésére kellett, hogy álljon, elvárás volt, hogy az ő segítségére legyen. Semmi esetre sem volt szabad testi fenyítést alkalmaznia. A hospitálási naplót a gyakorlat vezetőjével láttamoztatták a diákok, és a következő napon azt a pedagógia tanárának beadták. A naplóban a teendők tételes felsorakoztatása után a helyi szokásoknak megfelelő kiegészítésekre is találunk üres helyet.

A füzet vezetésével kapcsolatban egy olyan, általános naplóvezetési mintát is közölt a szerző, mely egy, az írásos feljegyzések felépítését gyakorlatiasan bemutató sablon. Az egyes pontok címe alatt magyarázattal, kiegészítésekkel ellátva, hogy mit vár el a tanulótól, mi kerüljön majd az adott helyre. Például: „b.) *A feladat megoldása*” címszó alatt kiemelte, hogy ne a tankönyvből megtanultakat másolja le a növendék, hanem a saját átélt és szerzett tapasztalatait jegyezze le. Azt írta még útmutatásként, hogy a „c.) *Különös észrevételeim*” cím alatt kerüljenek feljegyzésre az egyéb, érdekes, a későbbi okulást segítő, szolgáló további feljegyzések és megfigyelések. A mintában található „d.) *A különösen megfigyelt tanítás menete*” pont alatt kifejtett elvárások konkrétan iskolára vonatkozóak voltak, ezért az óvónőképzésben ezt nem alkalmazták, ilyen pontot a füzetben a tanuló által készített feljegyzéseknél éppen ezért nem találunk.

A következő, „*Jegyzet*” címszó alatt a szerző meghatározta, hogy a naplóvezetéshez az írás ceruzával vagy tintával történjen, és figyelmeztette a diákokat, hogy tilos az írószereket váltogatni. Felhívta a figyelmet arra, hogy a külalak kialakításánál és a fogalmazásnál kerülendő a pongyolaság, elvárt volt viszont a gondos, áttekinthető kidolgozás, a címek kiemelése és aláhúzása. Az esetleges javítások, észrevételek számára 4 cm margót kellett biztosítani. A naplóvezetés formai, esztétikai kritériumainak a megfogalmazása egyértelműen és hangsúlyosan a gondos, igényes munkára való nevelést szolgálta.

A gyakorlati munkához a megfigyelésekhez a szerző mintaként 52 különféle feladatot fogalmazott meg, melyek a hospitálások alkalmával a fő feladatokat képezhették. Ezek a gyerekekre, a viselkedésükre, a tulajdonságaikra, a szokásaikra, az egymás közötti kapcsolataikra, a tanítókra, a módszereikre, a szemléltetési, a figyelmeztető módokra, az iskolai dokumentáció megismerésére, az iskola felszereltségére vonatkoztak. Néhány feladat a szülőkre, a gyermekek egészségére, a gyermeki tehetségre vonatkozott, és lehetőséget adott arra is a hospitálónak, hogy megfigyelje: miként hatnak az ünnepek a gyerekekre.

Az általános minta tehát segítséget nyújtott az egységes füzetvezetéshez, és jelen esetben, az általam vizsgált forrás lapjain az óvónőképzéshez igazítva került alkalmazásra. Az írásos feladatokra vonatkozó tartalmi elvárás és felépítés így a következőképp módosult: a cím: 1. *Hospitálásom* és a dátum állt legfelül, ez alatt a *Fő feladat* címe, majd a feladat megoldása, és a szerzett tapasztalatok leírása szerepelt, majd, külön sorban a „*Különös észrevételeim*” cím alatt további tanulságos feljegyzések és megfigyelések következtek. Végül egy új elem is bekerült az elvárások közé: a „*Segítettem*” rész, ennél a résznél a tanulónak dokumentálni kellett minden olyan tevékenységet, amelyet a hospitálás során, a gyermekgondozás terén elvégzett. A részletes útmutatót követően a füzetben a hospitálásokra, feljegyzésekre biztosított üres, oldalszámjelölés nélküli oldalak találhatóak, ahová a tanulók a feladataikat, a megfigyeléseket, a tapasztalataikat és észrevételeiket rögzíthették.

A következőkben egy, az óvónőképzésben akkor II. osztályos tanuló által készített *hospitálási napló* 1931/1932-es tanévben írt, négy hospitálás tapasztalatait és körülményeit rögzítő feljegyzéseit mutatom be. A hospitálási füzet külalakja szép, a tanuló az elvárásoknak megfelelően a naplót gyöngybetűvel vezette. Az itt-ott

előforduló helyesírási hibákat a gyakorlatvezetője precízen, grafit ceruzával, finoman jelölte, folyamatosan javította. A fő feladat, a követelmények szerint, minden esetben aláhúzással került kiemelésre.

A hospitálási naplóban a feladatok megvalósítása, a tapasztalatok közlése mellett mindig találunk „Különös észrevételeket” és a „Segítettem” címszó alatt is feljegyzéseket.

A naplót olvasva feltárul a múlt, képet kaphatunk az adott időszak óvodai gyakorlathoz kiadott feladatairól és megvalósításukról. Az adott évben a tanuló fő adatai, a hospitáláson történt megfigyelések fő kérdései, témái a következők voltak:

1. alkalom: Milyen a gyermekek viselkedése egymás között? (1931. szeptember 26.)
2. alkalom: Szemléltetés a kisdédóvóban (1931. november 3.)
3. alkalom: A gyermekek képzelete milyen irányba fejlődik? (1931. december 10.)
4. alkalom: Mennyire van meg a gyermekekben a részvét érzelme? (1932. április 22.)

A feljegyzés tanúsága szerint a II. osztályos növendék nagy izgalommal készült az első hospitálására. A lejegyzett sorok a várakozás és a megfelelés kételyeivel kezdődnek:

„...hogyan fogadnak majd a gyerekek, lesz-e bizalmuk hozzám. Tudok-e majd velük elcsevegni, beletalálom-e magamat szerepembe?

Tudok-e jó és szigorú is lenni, kedves, bizalomgerjesztő, meg tudom-e magamat szerettetni ezzel a csöppségekkel. Egy kis lámpalázzal léptem át az óvoda küszöbét.” (Hospitálási napló, 1931.09.26. o. n.)

A tanuló az óvodában a feladatának megfelelően játszott a gyermekekkel, megtornáztatta őket, mindenre igyekezett odafigyelni. Megfigyelte a kedvesnővér munkáját, segédkezett a gondozási feladatokban, reggel felsegítette a gyerekek köténykét, a tízórai alatt és a hazamenetelkor a kabátfelvételnél és a sorba állításnál tevékenykedett, amiről a „Segítkeztem” részben olvashatunk. A gyermekek egymás közti viselkedését, az óvodában a délelőtt folyamán történeteket, a tapasztalatokat részletesen lejegyezte.

„...a kedvesnővér megkezdte az oktatást. Nagyon megfigyeltem a csöppségek minden mozdulatát, mely alkalommal azt tapasztaltam, hogy a gyermekek természete, jelleme nagyon különbözőek. Van köztük illedelmes, szófogadó, jólelkű, ki társával mindenét megosztaná, vannak megint csintalan, kevésbé jólelkű, és irigy természetek is. Úgy általában eléggé jó pajtások, egymáson szívesen segítenek, és nyugodtan eljátszanak egymással.” (Hospitálási napló, 1931.09.26 o. n.)

A „Különös észrevételeim” részben a diáklány a nap folyamán szerzett észrevételei közül a szülői nevelés és a gyermeki viselkedés összefüggését és a gyermekek egymástól való különbözőségét emelte ki.

„Tapasztaltam, hogy a gyermekeken rögtön meg lehet állapítani, milyen nevelésben részesítik szüleik. ...Nagyon különböznek egymástól szellemi tekintetben is. Van nekik könnyű felfogásúak, kik gyorsan megtanulnak mindent, míg ellenben a másik még meg sem érti, hogy miről van szó. Ez utóbbiakkal persze sokat kell vesződni és bizonyos nagy adag türelemre van szükség.” (Hospitálási napló, 1931.09. 26. o. n.)

A második hospitálás fő feladata a szemléltetés megfigyelése volt. A feljegyzés szerint a füzet írója nagy örömmel ment ismét az óvodába, ahol nagyon jól érezte magát. Ezen a napon a rossz idő miatt kevés gyermek volt az intézményben.

„Örömtelt szívvel vártam azt a napot, melyen ismét megjelenhettem a kisdéd-óvóban. Annyira tudok gyönyörködni a kicsikék csacsogásában, játékaikban, hogy már egész otthonosan érzem magamat közöttük és valóban oly kellemes nekem az ő társaságuk.” (Hospitálási napló, 1931.11.03. o. n.) A napló szerint ezen a napon a hospitáló labdázott a fiúkkal. Az óvónő az ima után mesélt, a mese egyes részleteit a táblára rajzolva szemléltette. A jóra nevelés érdekében a Mikulás eljövételét is előre vetítette, és a táblára a Mikulást is felrajzolta. A táblára rajzolás, az ilyen módon történő szemléltetés abban az időben mindennapos gyakorlat volt az óvodában. Az iskolában is használt tábla és a kréta az óvodai felszerelés részét is képezte. A tanuló a „Különös észrevételek” részben kiemelte, hogy a gyermekek figyelmét a táblára rajzolással lehet a legjobban lekötni.

A harmadik hospitálás fő feladata annak a megfigyelése és feltérképezése volt, hogy a gyermekek képzelete milyen irányba fejlődik. December, a Mikulás utáni időszak lévén a délelőtti foglalkozások a várakozás, a Kisjézus eljövetele körül forogtak. A nagyok a foglalkoztatóban angyalkakosárkákat készítettek, a kicsik a másik helyiségben a táblákra rajzolhattak. Aki nem fért a táblához, az játszott a hospitáló tanulóval. Erre az óvodai délelőttre a kissé iskolás jelleg volt a jellemző. A vers betanítása, a foglalkozás utáni tíz perces szünet, a foglalkozások végét jelző csengő is ezt mutatták.

„Mikor már sokan voltak, megkezdődött a foglalkozás. Vers betanítás volt. A versnek nem barátjai, inkább hallgatnak egy kis mesét. Mikor már tudtak valamit, a gyermekek öröme a tízperces szünet következett.

(...) A tízpercenek vége, újból megkezdődik a komoly munka. Most tanulnak tornát a Jézuskának. Egyszer csak megszólalt a csengő, mely a tanítást befejezését jelezte.” (Hospitálási napló, 1931.12.10. o. n.)

Az óvóképzős növendék a gyermeki képzelet alakulását feltáró feladatot a gyermekeket egyenként megszólító meséltetéssel is igyekezett kibontani. Ennek eredményeként az adott napon a gyermeki képzelet és az ismert mesék fantáziával való keveredését mutató történetek kerültek lejegyzésre.

„A Karcsi elmondta, hogy egy cica elment az erdőbe és ott volt egy farkas, ami megette azt a kis cicát amit előbb mondtam, csakhogy keresték a cicát, de nem találták. Tudja néni aztán arra jött egy vadász, aki meglőtte a farkast, és egy nagy követ fektetett a hasába. Már vége is van kérdeztem? Karcsikám már hallottad ezt a mesét? A Karcsi rám néz és azt mondja dehogy is.” (Hospitálási napló, 1931.12.10. o. n.)

A délelőtt során a tanuló megtapasztalta, hogy a gyermeki képzelet mindenkiből mást hív elő: voltak gyerekek, akik lelkesen, a saját képzeletükre is hagyatkozva meséltek, de voltak olyanok is, akik ezt a kérést elutasították. A nap során többször előkeült a Jézuska és az ajándék, amit karácsonykor csak a jó gyermekek kaphatnak majd.

A „Különös észrevételeim” részben található leírás szerint a tanuló úgy látta, és meg is állapította, hogy a gyermekek magaviselete az ünnep közeledtével a figyelmeztetések és az érzelmi ráhangolódás hatására egyre javul.

Az 1931/1932-es tanévben a tanuló negyedik hospitálásának a fő feladata annak a megfigyelése volt, hogy mennyire van meg a gyermekekben a részvét érzése. A hospitáló a tízóraizás ideje alatt megfigyelte, hogy a gyermekek ezen a területen sem egyformák, nem mindenki viselkedik ugyanúgy. Voltak a csoportban barátkozóbak, olyan gyermekek, akik még a cukorkát is megosztották egymással. Észrevette, hogy különösen a testvérekre jellemző az egymás iránti szeretet és részvét érzése:

„A gyermekben a részvét érzelem már ki van fejlődve. Minden egyes gyermekben különböző mértékben. Különösen a testvéreknél lehet észrevenni, hogy mennyire szeretik egymást és mennyire fáj nekik, ha az egyik bemehet a foglalkozóba, a másik nem.” (Hospitálási napló, 1932.04.22. o. n.)

A tanuló a gyermeki részvét érzésére irányuló feladat elvégzését részletesen lejegyzett megfigyeléseivel támasztotta alá. A hospitálásokon végzett megfigyelések, közös játékok, az elvégzett feladatok és az ezekről készített írásos tanulói beszámolók hiteles betekintést engednek az adott időszak óvodai gyakorlatába is.

Összegzés

A Soproni Óvónőképző Intézetben, az 1931/1932-es tanévben a tanulók óvodai hospitálásához, az írásos dokumentáció elkészítéséhez egy nyomtatott, eredetileg a tanítóképzés számára összeállított hospitálási napló állt rendelkezésre. A részletes útmutatóval ellátott füzet némi átalakítással vált az óvónőképzőben az óvodai gyakorlathoz jól alkalmazhatóvá. A tanulmányomban bemutatott naplóban található tanulói feljegyzések igazolták, hogy a naplóvezetési mintát, a feladatokat, a füzetben található nyomtatott vezérfonalakat szem előtt tartva a pedagógia tanára azt az óvodához igazította. A II. osztályos tanuló feladatai így a gyermekek sokoldalú megismerését, valamint az óvoda, az óvónő gyakorlati, módszertani munkájának a megfigyelését segítették. Az elemzett első négy hospitálás, a tanulói tapasztalatok, a leírt élmények és különös észrevételek alapján látható volt, hogy a vizsgált időszakban a füzetet vezető növendék mindenben igyekezett megfelelni a feladatainak, igényes, szép füzetvezetésével is mintát állítva az utókornak. A korabeli forrás alátámasztotta, hogy a Soproni Óvónőképzőben az óvodai gyakorlatok tervszerűen, a tanulóktól igényes munkát elváró módon, és megfelelő, folyamatos szakmai felügyelettel történtek.

Irodalom

Az Isteni Megváltó Leányainak Soproni Anyaházában fennálló róm. kath. Tanító-és Óvónőképző-Intézet Értesítője az 1931/32. iskola évről. Kiadja: az intézet igazgatósága, Sopron, Vitéz Tóth Alajos könyvnyomdai műintézete, 1932.

Fekete János (összeáll.) (1931). *Hospitálási napló.* Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.t.

Kelényi Ferenc (1968). A soproni óvónőképzés kezdetei. *Soproni Szemle*, 22(1), 67-72. URL: <https://bit.ly/3sLT6G6>

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2023. december 1.

Az ötvenes évek óvodaképének sajtórepresentációja – metaforák a közvéleményformáló újságok hasábjain

Kóger Yvetta

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar „Oktatás és Társadalom”
Neveléstudományi Doktori Iskola, doktorjelölt 0000-0001-8059-0749

KEYWORDS

- kindergarten history
- press dimension
- metaphor analysis
- socialist kindergarten image

KULCSSZAVAK

- óvodatörténet
- sajtódimenzió
- metaforaelemzés
- szocialista óvodakép

ABSTRACT

Press representation of the kindergarten image of the fifties – metaphors in the columns of opinion-forming newspapers | In the “fifties”, the socialisation of preschool education began to increase the importance of the kindergarten as an institutional arena. In the period before the Second World War, only a small percentage of children aged 3-6 years attended kindergarten, so most parents had no experience of how this institution worked. Thus, in the heyday of socialist education, propaganda was needed to promote institutionalised pre-school education. The paternalistic state also used the press as a means of propaganda. The so-called non-professional press was the primary medium of the 1950s for parents who had become nursery school users through their children. The research focused on the official discourse of the press claims about the kindergarten of the 1950s. The data were processed using qualitative methods of metaphor analysis. The analysis of press sources also shows that the aim of the central management was to reflect a kindergarten image that would convince parents of the need and justification for the socialisation of pre-school education.

ABSZTRAKT

Az ötvenes években az óvodáskorú gyermekek nevelésének társadalmisításával elkezdődött az óvoda, mint intézményi szintű jelentőségének növekedése. A II. világháborút megelőző időszakban a 3-6 éves korú gyermekeknek csak kis százaléka járt óvodába, ezért a szülők nagy része nem rendelkezett tapasztalatokkal ezen intézmény működéséről. Így a szocialista nevelés hőskorában propagandára volt szükség az óvodai intézményes nevelés népszerűsítése érdekében. A paternalista állam a sajtóorgánumokat is a propaganda eszközeinek tekintette. A gyermekeiken keresztül óvodahasználóvá váló szülőkhöz az ún. nem szakmai sajtó termékei jutottak el, mint az ötvenes évek elsődleges médiumai. A kutatás keretében az ötvenes évek óvodájáról a sajtóban megjelent állítások hivatalos diskurzusát vettük górcső alá. Az adatfeldolgozás a kvalitatív módszerek közül metaforaelemzéssel történt. A sajtóforrások elemzése is azt mutatja, hogy egy olyan óvodakép tükrözése volt a központi vezetőség célja, amely meggyőzi a szülőket az iskoláskor előtti nevelés társadalmisításának szükségességéről és létjogosultságáról.

Bevezető gondolatok

1948 után az államhatalom részéről manifeszt célként fogalmazódott meg egy, a szocializmus építésére törekvő új nemzedék felnevelése. A nevelés-oktatás feladatai ennek rendelődtek alá (Schadt, 2003:32) már az óvodai neveléstől kezdve. Korábban az iskoláskor előtti nevelés a család ügye volt, így családi értékek, normák szerint zajlott. Az ennek megváltoztatására tett kísérlet, mely gyakran ellentmondást szült a valóság és a kívánatos világ között, sok esetben az elutasítás, hártás reflexét váltotta ki (Somogyvári, 2020:17), vagyis ellenállásba ütközött. Ezért vált szükségessé az óvodai intézményes nevelés népszerűsítése, melyhez az egykori pártállami irányítás

a sajtóorgánumokat is eszközként használta. A Rákosi-korszakban vált általánossá az olvasás szokása, majd a moziba járás, illetve a rádiózás (Somogyvári, 2020:20). A politikai vezetés az újságcikkekben is azt kívánta láttatni, hogy intézkedései nyomán miként formálódik a világ, amely tulajdonképpen az ideológiai kényszer hatására létrehozott valóság (Schadt, 2003:11). A tömegtájékoztató – az ideológiai propaganda eszközeként – a saját szemüvegén keresztül szemléli és mutatja be a politikai eseményeket, történéseket, szereplőket (Géring és Zombori, 2008:451), így teremte meg például az óvodai nevelés reprezentációját.

Az óvodatörténeti horizont szélesítését célzó vizsgálat keretében változatos elsődleges kútfők felkutatására törekedtünk a kutatási dimenziók orientálta forrásfeltárás keretében. A sajtóirodalom dimenziójának, mint forrásdimenzióknak az egyik felét az ún. nem szakmai sajtó anyagai képviselik. A nem szakmai újságok neveléstörténeti kutatásokba való bevonása elsősorban Kéri Katalin munkásságához köthető (Baska, 2018:13), aki főként a dualizmus időszakával foglalkozott (Kéri, 2008, 2017, 2018), de az ötvenes éveket is érintette (Kéri, 2003, 2009). Kezdeményezése nyomán azóta is bővül az ilyen jellegű forrásokat valamilyen aspektusból vizsgáló kutatások száma (pl. Ács, 2021; Baska, 2018; Maisch, 2021; Pusztafalvi és Vass, 2019).

Ha a diskurzust olyan beszédmódként értelmezzük, amely egy téma szempontjából releváns megközelítések összességét jelenti (Baska, 2011:19), akkor a vizsgálathoz rendelkezésre álló szövegtömeg az iskoláskor előtti nevelésről az ötvenes években kialakult nyilvános diskurzusnak tekinthető. Az óvodáztatás történetét az ötvenes éveket tekintve is döntően szöveg-alapú kontextus építi fel, az intézmény és maguk az óvodás gyermekek is szövegek, különböző dokumentumok erőterében léteznek. Ezt egészítik ki a képek, melyek külső nézőpontból megalkotott illusztrációként szolgálnak egy idealizált jelen és elrendezett jövő képét közvetítve (Somogyvári, 2012:60). Mindez azonban felveti azt a dilemmát, hogy mennyiben tekinthető hitelesnek a médiadiskurzus óvodaképe.

Elméleti keret

A társadalomtudományos gondolkodás nyelvi fordulatához kapcsolódóan Terrell Carver a nyelvet médiumnak tekinti, mely narratívák révén közvetíti a jelentéseket. Foucault elmélete szerint a diskurzus a nyelven keresztül a tudást termeli. Olvasatában a diskurzus egy adott történelmi helyzetben bizonyos témában elmondható vagy elmondott állítások csoportja (Géring, 2005 idézi Baska, 2011:66). Esetünkben az ötvenes évek óvodájáról a sajtóban megjelent állítások hivatalos diskurzusát vesszük górcső alá. Az óvoda jelentése és tudása tehát mindig az adott diskurzus által meghatározott. A szövegek szerzőit alig ismerjük, az újságcikkeknek ritkán kerültek megjelölésre, akkor is inkább csak monogram formájában. A kutatott korszakban ennek nincs is olyan nagy jelentősége, hiszen az alkotmányban deklarált sajtószabadság nem érvényesülhetett. A sajtóhierarchia csúcsán álló napilapok (Szabad Nép/Népszabadság, Népszava, Magyar Nemzet), ezek megyei testvérlapjai és egyéb sajtókiadványok mind a pártállami vezetés szócsöveiként működtek, mely megjelenésüknek egyik fő feltétele volt. Csak kollektív agitátorként funkcionálva maradhattak

fenn úgy, hogy nem jelenhetett meg bennük olyan tartalom, amit ne hagytak volna jóvá a legfelső fokon (Somogyvári, 2018).

Kutatásunk szempontjából azonban lényeges, hogy az újságcikkek szerzői használhattak olyan nyelvi eszközöket, amelyek hatékonyabbá, élvezhetőbbé és átélhetőbbé tették a gyakran propagandisztikus céllal született leírásokat az óvodáról. Másrészről talán azért is, hogy kifejezhetővé tegyék azon nevelési intézmény lényegét, amit a korábbi tapasztalatok hiánya miatt másképp nem is lehetett. Ha valami nem jut eszünkbe, vagy nem tudjuk másként körülírni, gyakran metaforával helyettesítjük. Ez az alapja annak, hogy a metaforaelemzés módszerét választottuk az óvoda jelentésének korabeli megragadásához. Módszerválasztásunkat az is befolyásolta, hogy a megismerés és a nyelv kapcsolatának újraértelmezése hatással volt a neveléstörténeti kutatásokra is (lásd pl. Baska, 2011; Somogyvári, 2012).

Az óvoda szó jelentése állandó változáson ment keresztül a mindenkori kontextus alapján. A nyelvi megalapozottság elsődlegességét hirdető filozófiai szemlélet szerint a világot nem közvetlenül érzékleteinken keresztül, hanem az azokra rátelepülő jelentésekből konstruáljuk meg (Horváth, 2006 idézi Baska, 2011:75). A szocialista óvoda jelentésének konstruálódását az egykori közösségi média is befolyásolta. Ezek egy része tudatos, más része tudattalan formában történt. Fónagy István szerint a metaforára a tudomány tudattalan közlésként tekint (Fónagy, 1982 idézi Baska, 2011:77). Az óvodaképpel kapcsolatos vizsgálatokhoz elengedhetetlen a korszakra jellemző gyermekkép (gyermekeszmény, illetve -szemlélet) ismerete (lásd pl. Kéri, 2002; Komjáthy, 2012; Pukánszky, 2005).

Az ötvenes évek gyermekszemléletét nagyban befolyásolta a szovjet modell követése, legalábbis az arra való törekvés. Így a sajtópropaganda azt kívánta elhíttetni, hogy a világon a legjobb a Szovjetunióban gyerekek lenni. Hazai viszonylatban nem beszélhetünk egységes gyerekképről, mert a politikai ingának megfelelően hol jobban, hol kevésbé módosult. Ami mindvégig cél volt, az a gyermekvállalásra buzdítás, illetve a gyermek boldogságát biztosító szocialista társadalom megteremtése, majd megerősítése (Kéri, 2002:49). „A béketábor országaiban, a Szovjetunióban, a népi demokráciákban a gyermek a jövő reménysége. Gondtalan, napsugaras életet és fényes jövőt biztosít számára a szocializmus.” (Halasi, 1951:3)

A vizsgált korszak gyermekképe is magában hordozza a normativitás elemét, vagyis azt az elvet, hogy a gyermek nevelése lehetséges és jogos tevékenység. Megmutatja azt a célt, hogy a felnőtt generáció milyennek szerette volna látni, milyenné kívánta alakítani akkoriban a gyerekeket. Új gyermekkép változatok születtek, ennek egyike az óvodás gyermekről alkotott hivatalos kép, amelyben úgy tekintettek rá, mint a szocialista társadalom jövő tagjára, akit céltudatos és erőteljes ideológiai jellegű felvilágosító nevelőmunkával és az ehhez kapcsolódó jól definiálható markáns elvárásrendszerrel kell felkészíteni az életre. Az óvodás gyermek tehát ideológiailag felkészült politizáló kis felnőtt, ugyanakkor iskolába készül gyermek. Az óvodai gyermekközösségek is elfoglalták helyüket a dolgozó nép társadalmában (Pukánszky, 2005:713).

Belőlük, az élővoda apró embereiből nevelődnek a jövő (él)munkásai, olvashatjuk egy újság hasábjain (Világosság, 1949:7).

A gyermekkép részletes elemzése, ismertetése, illetve metaforakutatása túlmutat ezen tanulmány keretén, de a szocialista családképpel együtt egy jövőbeni kutatás lehetőségét jelentheti.

Módszertani háttér

A kutatói kérdés, melyre választ keresünk: milyen óvodaképet közvetített olvasói felé az – óvodás gyermekek szüleikhez is eljutó – újságokon keresztül az egykori állami irányítás?

A választott sajtóanyagok írott szövegeinek feldolgozása metaforaelemzéssel történt. Az ezredfordulót követően egyre nagyobb figyelmet kapott a metaforaelemzés módszerezgyüttése a humán- és társadalomtudományi kutatásokban mind nemzetközi, mind hazai szinten. Népszerűsödését a kognitív tudományok előretörésével, a kognitív nyelvészettel összefüggésben Lakoff és Johnson munkáiból eredeztethetjük, melyben megfogalmazták a metafora és a megismerés közötti elválaszthatatlan kapcsolatot (Lakoff és Johnson, 1980, 2003, 2014). A metafora nyelvi szempontból egy összevont hasonlat, olyan trópus (szókép), amely két dolog vagy fogalom tartalmi, hangulati kapcsolatán alapul. Sokszor olyasmit fogalmaz meg, amely másként kifejezhetetlen, ugyanakkor gyökerét, mely a beszélőt az adott szókapcsolat kimondására készítette, sokszor csak utólagos magyarázattal, elemzéssel lehet feltárni (Baska, 2011; Kövecses, 1998 idézi Fábíán, 2007; Vámos, 2003a; 2003b; Szántó, 2012; Saban et al., 2006). A konstruktivista-interpretivista megközelítésben a társadalmi valóságok konstruáltak, és az ontológiai metaforák keretezik annak megértését, hogy mi igaz és mi nem (Krone és Turner, 2017:2). A metaforákat a tárgyak, érzések, folyamatok, attitűdök kognitív leképeződéseinek tekinthetjük, használatuk pedig összeköti a személyes értelmezéseket a nyilvános értelmezéssel. Bakos Kinga ezért tartja indokoltnak a metaforák tudományos kutatását és kvalitatív értelmezését (Bakos, 2016:98).

A metafora vizsgálatának magyarországi neveléstudományba való bevezetése Vámos Ágnes nevéhez fűződik (Vámos, 2003a), míg a pedagógiai kutatások sorában előzményként tekintünk Kissné Zsámboki Réka és Patyi Gábor óvodaképre vonatkozó metaforavizsgálatára (Kissné és Patyi, 2018). E kvalitatív módszert a neveléstörténeti kutatások terén Baska Gabriella alkalmazta, melynek keretében a tanító fogalmi metaforáit kereste egy általa választott történeti forrásanyagban (Baska, 2011). Vámos (2003a) metaforakutatásról szóló könyvében a kutatómódszertan általános eljárásait ötvözte a metaforavizsgálat sajátosságaival (Vámos, 2003a. idézi Baska, 2011), melyre elemzésünk során vezérfonalként tekintünk.

A vizsgálat előzetesen meghatározott célfogalma az óvoda, így ennek a kifejezésnek a fogalmi metaforáit keressük, majd tartalmukat értelmezve felvázoljuk az ötvenes évek óvodaképének egyik lehetséges verzióját.

Az Óvodai nevelés országos alapprogramja¹ meghatározza a jelenkori óvodaképet. Ez alapján az óvoda a köznevelési rendszer önálló nevelési intézménye, mely a

¹ 363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról. Magyar Közlöny, 2012. (171), 28223-28231.

család, mint nevelési szintér kiegészítője. Meghatározott célja és funkciója (óvodvédő, szociális és pedagógiai) van, illetve bizonyos alapelvek mentén zajlik az óvodai nevelés. Elsősorban az óvoda intézményéhez rendelt célokat és feladatokat értelmezzük óvodaképként (Kissné és Patyi, 2018:17). Ebből indultunk ki a formálódó szocialista óvoda jelentéstartományának megfogalmazásánál is.

Vizsgálati minta, metaforák gyűjtése

A kutatás idődimenziójaként meghatározott, 1948 és 1959 közötti bő egy évtized azon napi és heti lapjainak, folyóiratainak, időszaki kiadványainak sajtóanyaga került áttekintésre, amely az Arcanum Digitális Tudománytár adatbázisában elérhető. A felületen működik keresőszavas funkció, így az óvoda keresőszóra adott találatokból válogattuk ki célzott, szelektív mintavétellel azokat a cikkeket, amelyek óvodaképet közvetítenek, vagyis az óvoda valamennyi intézménytípusának céljáról, feladatairól, illetve személyi és tárgyi feltételeiről tartalmaznak leírást. A szűkített szövegtörzset képezi a metaforavizsgálat tárgyát (N=120).

Kutatásunkban előzetesen definiált célfogalommal dolgozunk a fogalom tartalmának megragadása céljából. Ehhez kapcsolódóan elvégezzük a célfogalom jelentéstartományának vizsgálatát. Az újságcikkek szövegeit nézzük át arra vonatkozóan, hogy az írott szöveg tartalmaz-e metaforát, vagyis már meglévő metaforákat vizsgálunk. Az írott metafora elemzésénél szem előtt kell tartani, hogy az a jelentés, mely a vizsgálatunk tárgya és a megismeréshez kötődik, mindig társadalmilag és az adott kor által meghatározott. A kutatáshoz választott újságok hasábjain olvasható köznyelvi szöveg feldolgozásánál igen fontos a szöveggörnyezet, mivel a metaforákhoz nem feltétlenül tartoznak magyarázatok. A jelentésemelésnél segítségünkre lehet a használati kontextus. Ugyanakkor óvatosan kell bánni a következtetéssel az interpretáció viszonylag nagy mozgásteret miatt.

A szocialista sajtó sajátos köznyelvi szövegeiben keressük a célfogalom metaforáit. Jelen kutatásban a szóképek kategóriából indulunk ki, e halmaz részének tekintjük a metaforát, illetve a metafora részeinek a megszemélyesítést vagy a szimbólumot (Vámos, 2003). A metonímia nem nevezi meg a célfogalmat, hanem létezésének egy mozzanatával jelöli időbeli, térbeli vagy ok-okozati összefüggésben (Somogyvári, 2012:69). Ebből kiindulva elkülönítjük a szövegekben a metaforákat a nem metaforikus nyelvi kifejezésektől.

A metaforák elemzése

Következő lépésként csoportosítjuk a szóképeket a típusuk szerint, esetünkben a szó-faj szerinti osztályozás az elsődleges. Túlnyomórészt névszói metaforákkal találkozhatunk a vizsgálati mintában. A névszói metaforák legtöbbször egyszerű megnevezések, amelyek az óvoda identifikálására hivatottak. Az önazonosság keresését sugallják, illetve azt, milyennek szeretné láttatni az állami vezetés a társadalom többsége számára új intézményt. Az igei metaforák esetében az óvoda egy jellemző tulajdonságával, attribútumával vagy cselekvésével együtt jelenik meg. Ezekben a

hatalom ellenőrző-irányító mechanizmusa működik, a sajtó mondatai külső nézőpontból irányítottak. Nem véletlen, hogy az ideológiai-politikai mondanivalót visszhangozzák (Somogyvári, 2012:69).

Ezt követi a jelentéstartományok mentén történő halmazba sorolás, a metaforák jelentésében levő közelség szerint. A metaforacsoportok kialakításánál figyelembe vettük a korábbi óvodára, illetve iskolára irányuló metaforaelemzések eredményeit (lásd pl. Bakos, 2016; Kissné és Patyi, 2018; Szántó, 2012; Vámos, 2003).

1. csoport (halmaz)

Az óvoda: „miniatűr világ”
„apró állampolgárok Liliputországa”
„a gyerekek méreteire szabott kényelmes kis világ”
„eleven képeskönyv” – „új, mesének tűnő világ”
„liliputiak rezidenciája”
„liliputváros”
„gyermekország”
„csöppségek birodalma”
„kedves, szépen gondozott kisgyermek birodalom”
„kisemberek klubja”

A metaforákat azon az alapon soroltuk egy csoportba, hogy egy, a felnőttek világától elkülönülő másik világot közvetítenek. Ez is mutatja, hogy ötvenes évek óvodaképének vizsgálatához elengedhetetlen a korszakra jellemző gyermekkor felfogás, illetve a gyermekkép, mint gyermekeszmény és -szemlélet ismerete (lásd pl. Kéri, 2002; Komjáthy, 2012; Pukánszky, 2005). Annál is inkább, mivel a gyermekkor társadalmilag létrehozott, a felnőttek által értelmezett fogalom, mely azt mutatja meg, hogy a felnőttek kit tekintenek gyermeknek, miként fogalmazzák meg a gyermekkor ismérveit (Szabolcs, 2000:70). A gyermekkort olyan sajátos életkornak tekintik, amelynek jellegzetes fejlődési szakaszai és azokkal összefüggő feladatai vannak. Ezek egyike az óvodáskor, mely az óvodáztatás expanziója nyomán vált jelentőssé. A polgárosodással kezdődően a gyermek, illetve annak nevelése egyre inkább a család és a társadalom érdeklődésének középpontjába került. A 18. századtól alakult ki a felnőttvilágtól térben is elkülönülő „gyermekvilág” a gyermekszobával, ezzel párhuzamosan egy sajátos gyermekkultúrával (gyermekirodalom, játszótér). Az antropológiailag megalapozott gyermekkép szerint a gyermek minőségében más, mint a felnőtt, ami személyiségének csak rá jellemző pszichés struktúrájában, életkori sajátosságaiiban is megnyilvánul. A gyermeknek önálló világa van, sajátos szemléletmóddal, nézőpontokkal, problémákkal, értékekkel és tapasztalatszerzési formákkal. E világ nem mérhető a felnőtttség mércéjével, és erre a nevelőnek feltétlenül tekintettel kell lennie. A „gyermekország” megjelenése a gyermekeknek a felnőttvilágtól viszonylag elszigetelt életét és fejlődését tette lehetővé. A gyermekek szociális kontrollja megerősödött, illetve a gyermekekkel való törődés intézményes keretei jöttek létre. Ez a felfogás a kialakítandó felnőttet látja a gyerekekben. Olyan hiányokkal és

lehetőségekkel felruházott lénynek tekinti, akit következetes formálás, nevelés és oktatás útján kell a felnőtt életre felkészíteni. A gyermekkel foglalkozó tudományokban a kulcsszó a fejlődés volt. Különösen a pszichológia és a szociológia alkalmazott olyan szemléletmódot, mely szerint a gyermek fejlesztendő, vagyis a felnőttkor kompetenciáihoz kell eljuttatni. A tudatos nevelés, az intézményes nevelés épp azokra a pszichológiai és szociológiai elméletekre támaszkodott, amelyek a gyermeki lét lényegét a felnövekvés állapotában ragadják meg és tudományos alapokon igyekeznek meghatározni azokat a lépcsőfokokat, amelyeken a gyermek végighaladva eljut a kívánatos felnőtt normákhoz, és beilleszkedik a társadalomba. Ennek nyomán rendszerbe szerveződtek a gyermeki életkorokhoz és speciális igényekhez kötődő iskolatípusok és fokok, köztük a köznevelés alappillére, az óvoda. A közgondolkodást, a hétköznapi életet is átítatta a gyermekről való gondolkodásnak, a gyermeki lét megszervezésének ez a formája. E felfogás erősen normatív, hiszen a gyermekkel foglalkozó tudományok megállapításaihoz méri az ideálisnak tartott, elérni kívánt fejlődési szinteket, azokat az aktuális fejlődési jellemzőket, amelyekhez a gyermeket el óhajtják juttatni. Ez egy alapvetően optimista gondolkodásmód a fejlődő, fejlesztendő gyermekről. A gyermeket csak a felnőtt állapothoz hasonlítva tudja elképzelni, társadalmilag csak a jövő szempontjából tartja értelmezhetőnek a gyermekkort, mintegy hiányállapotként tételezve azt a felnőttkorhoz képest (Jenks, 1996; Szabolcs, 2003, 2004). Jonathan Swift regényében Liliput egy külön világ, a kis emberek/törpék országa, mely egyrészt a gyermeki méretre utal, másrészt a felnőttektől való másságára. Ugyanakkor az „apró állampolgárok” kifejezés mégis az óvodások társadalomban elfoglalt fontos helyét is jelzi. Az egykori pártvezetés ugyanis a gyermekekre a rendszer működésének legitimálójaként tekintett (Schadt, 2003:132).

Az első szóképcsoport esetében a forrásfogalom a gyermekvilág, mint a gyermeklét egyik színtere, melynek központi eleme a játék. Az óvodás gyermek legfőbb tevékenységének napjainkig a játékot tekintik. Az ötvenes évek munkadélutánjai keretében is számos alkalommal a gyermekek játékeszközait igyekeztek javítani, gyarapítani a szülők, például babákat vagy udvari játékokat, homokozót, hintát készítettek.²

A célfogalommal összeillesztve kapott fogalmi metafora: az óvoda gyermekvilág (és játékra szolgáló hely).

Vámos Ágnes a metaforaelemzés folyamatában maga sem zárja ki annak lehetőségét, hogy egy-egy metafora több halmazba is besorolható (Vámos, 2003a). Az előző csoporttal szoros összefüggésben állnak a következő trópusok, de attól mégis elkülönítve elemezzük azokat.

² MNL FVL. XXIII. 13a, Fejér Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Művelődésügyi szakigazgatási szervének iratai, Oktatási és Népművelési Osztály iratai/ Óvodák, 1952. 851-852. sz. (25-26.d.)

2. csoport (halmaz)

Az óvoda: „mosoly szigete”
„csendes mesesziget”
„mesevilág”
„valóságos álom-birodalom”
„boldog gyermekek birodalma”
„munkásgyerekek paradicsoma”
„igazi gyermekparadicsom”
„valóságos földi paradicsom”
„mesebeli cukorpalota törpe berendezéssel”
„kis mesepalota”
„kicsinyek palotája”
„tündérpalota”
„(nem minden óvoda) mesepalota”
„kis mesevár (ahol otthonra találnak)”
„a kicsinyek fellegvára – játékok és mesék birodalma”
„mesebeli kastély miniatűr bútorokkal, mely a gyerekek kényelmét szolgálja”
„igazi kis tündérország”
„megelevenedett tündérvilág”
„csodaszép, legmodernebb felszereléssel ellátott gyermek-tündérkert”
„Mintha tündérországban, annak is legszebb játékboltjában lépkednénk.”
„valóságos játéksország”
„várja a zsbongó gyermekhadat”
„csengőhangú, mosolygóarcú gyermekhad játszóhelye”

Ezen szóképek mindegyike a gyermekek szempontjából valamilyen csodás, mesés helyként írja le az óvodát, ahol boldogan, vidáman, játékkal tölthetik mindennapjaikat, mely szorosan összefügg a már említett gyermekkor felfogással. Itt merül fel leginkább a korszakot jellemző eufemisztikus ábrázolás érvényesülése, mely a szocialista kommunikáció egyik jellemvonása. A szovjet mintát követő ideológiai szakzsargon elvárásaihoz alkalmazkodva sajátos eufemizmusokból, fedőszavakból álló nyelv alakult ki, mely a sorok közti olvasást tette szükségessé az élet szinte valamennyi területén (Halász és Alpár, 2020:66). A levéltári források arról tanúskodnak, hogy az óvodásokat több esetben kényszermegoldásból olyan épületben, helyiségben helyezték el, amelyek nem óvodának készültek, adottságaikban nem igazán feleltek meg az ilyen korú gyermekek ellátásához (Kóger, 2022:220).

A második szóhalmaz esetében a forrásfogalom a csodás hely, a fogalmi metafora: az óvoda csodás hely.

Ezen elképzelés pedagógiai- és eszmetörténeti vonatkozású gyökerei egészen Fröbelig visszavezethetők, aki szerint a gyermekkerteknek ki kell zárni a külvilág

káros hatásait, és bennük a felnövekvő gyermek számára harmonikus légkört kell teremteni. A gyermekkert Fröbelnél tulajdonképpen az „újra meglett földi paradicsomot” jelenti mind a gyermekek, mind a szülei számára (Pátyi, 2011:53). A német pedagógus nézetei szerint a kisgyermek a játékban éli át a legteljesebben saját létezése totalitását, ezért ez a legfontosabb tevékenysége (Pukánszky, 2005:707). Montessori az általa létrehozott nevelőintézményt, a gyermekek házát egyik művében „metaforikusan” „közös paradicsomnak”, „új Jeruzsálemnek” nevezi. Ez is jelzi, hogy eszmerendszerében Fröbel nézeteivel rokon utópisztikus gondolatok is szerepeltek. Vagyis az elidegenedett emberiség a gyermekek segítségével lehet csak képes egy szebb jövő kialakítására (Montessori, 2002).

Mindezekkel párhuzamba állítva az ötvenes években is megjelent a sziget motívum, mint strukturális, teret leíró toposz. Egyike – az erdő, a part és a völgy mellett – azoknak a természetes környezeteknek, amelyek alapvetően formálták az embernek az ideális világról szőtt álmait. Elszigetelt, önálló területet jelent. A társadalmi szorongások kifejezésekor, mint menedék, az elvonulás helyszíne jelenik meg, az elkülönüléssel a túlélés egyik legrealisabb esélyét kínálja fel. Az óvoda elszigetelte a gyerekeket a szocializmus építésének nehézségeitől, ugyanakkor önálló intézménye volt a köznevelési rendszernek.

A „földi paradicsom” emlegetése feltehetően nem véletlen a politikai vallás megjelenésének időszakában, amikor az Isten helyébe lépő politika az evilági üdvözülést, az emberiség tökéletes földi állapotának kialakulását hirdeti (Németh, 2016:18.; Turbucz, 2015:45). Másrésről a tradicionálisan vallásos magyar lakosság számára a paradicsom metafora pozitív töltetűvé tehetette az óvoda megítélését. A paradicsom ugyanis az Isteni részt is magába foglaló csoda világa, az első emberpár boldog életének gyönyörű helyszíne. Ezáltal a boldog, gondtalan élet jelképe, vagyis rendkívül kedvező hely. Tudati örömet jelent, hogy az ember a legjobb helyen van, és a propaganda az óvodát is ilyen helyként kívánta feltüntetni.

A birodalom kifejezés latinul *imperium*, mely az *imperare* parancsolni igéből származik. Valójában egy politikai entitás. Az óvoda esetében a gyermekek által „meghódított” terület, ahol ők a legfontosabbak, ezáltal ők parancsolnak. Ugyanakkor a birodalom jelenthet csodálatos, bejárhatatlan, megunhatatlan, felemelő világot is, ahogy a népmesék is ábrázolják.

Az újságcikkek több esetben palotaként, várként vagy kastélyként aposztrofálják az óvodát. Ezeket egymás szinonimájaként használják az újságírók. Az ilyen jellegű épületek gyakran szerepelnek a mesékben, különleges tulajdonságokkal felruházva. A köznapi ember számára e „mesebeli” épületek nagyságukkal, díszítésükkel és berendezésükkel kiemelkednek a házak sorából. E gyakran fényűző lakhelyek lakói előkelő személyek voltak, az ottani gazdagság, a csodálatos(nak vélt) élet a legtöbb ember számára csak hiú ábránd lehetett. A kastély a latin *castrum* szóból származik, mely védett helyet jelent. Az egykori sajtó is igyekezett az óvodát úgy ábrázolni, mint a település házai közül – elsősorban funkciójával, gyerekzsivajával – kiemelkedő épületet, amely egyfajta védett helyet biztosít a dolgozó emberek gyermekei számára. Sokak számára valóban „fényűző” helynek számított az otthoni szegényes körülmények ellenében.

1952-ben törvényerejű rendelet született egyes házingatlanok állami tulajdonba vételéről.³ Nem volt ritka az sem, hogy az államosítást követően az egykori kastélyok, úri ingatlanok „kastélyidegen” funkciót kaptak. Legtöbbször ugyan csak átmenetileg, de napközi otthon, idénynapközi vagy óvoda került kialakításra az épületekben. Így történt ez például Gyórsövényházon, Dánszentmiklóson vagy Iszkaszentgyörgyön.⁴

3. csoport (halmaz)

Az óvoda: „(apró emberkék) második otthon(a)”
„gyermekvédő otthon”
„pompásan berendezett otthon”
„(ahol) a gyermek otthonra lel”
„(amiben) a gyermek otthont talál”
„közösségi gyermekszoba”
„egy nagy család”
„nappali mama”
„megóvó”
„pótolja a szülői házat (amíg a szülők dolgoznak)”
„örkődik a jövő nemzedék egészsége, boldogsága felett”
„a munkásélet szüksége”
„anya nyugalma (amikor gyermekét jó helyen tudja)”
„(húsz) anya öröme”
„asszonyok számára áldás”
„megkönnyíti a dolgozó munkásemberek életét”
„sok anyai gondtól szabadít meg”
„derüssé hangolja a szülőt (a gyermekkacagás, játékos csevegés)”
„gondot, fáradságot, veszélyt takarít meg a dolgozó asszonyoknak”

Szintén a gyermekek- és gyermekfelfogáshoz kötődően azonosítja a korabeli sajtódiskurzus az óvodát egy szerető, biztonságot, védelmet nyújtó hellyel, illetve közösséggel. Az óvoda óvó-védő funkciója a kezdetektől fogva alapfunkció. Az egyik leggyakrabban előforduló szerkezet, strukturális metafora a (második) otthon. Az óvoda otthon-jellegének hangsúlyozása szintén fröbéli gyökerű gondolat, mely az óvoda és az otthon szoros kapcsolatához is kötődik. Molnár Máriának az 1896-os II. Egyetemes Tanügyi Kongresszuson a kisednevelési szakosztályban megfogalmazott nézetei szerint a kiseddóvó intézetek alapvető feladata az „édes,

³ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1952. évi 4. számú törvényerejű rendelete egyes házingatlanok állami tulajdonbavételéről. *Magyar Közlöny*, 1952 (18), 219-221.

⁴ Dánszentmiklósi Mosolygó Alma Óvoda és Mini Bölcsőde. URL: <https://bit.ly/3QPq5Bi>
Iszkaszentgyörgyi Vackor Óvoda és Konyha. URL: <https://bit.ly/3sDLs0z>
Horváth, J. (2018). Az enesei Tündérművelődési Óvoda 60 éves. Enese, Tündérművelődési Óvoda.

családias otthon” biztosítása (Kissné és Patyi, 2018:22). A családias, derűs légkör biztosítása napjainkig elvárás.

Az óvoda gyakran az otthoni környezet elemei által kerül megjelenítésre (helyiségek – mosdó, „szoba”, étkező; berendezés – bútorok, díszítő elemek, virágok; fenyésre sikált padló, tisztára meszelt falak, függönyök). Az óvodás a nap egy részében nem a szerettei körében éli az életét, hanem egy mesterségesen kialakított helyen, ehhez kell alkalmazkodnia, ezt kénytelen otthonának tekinteni. A szülő számára megnyugtató az „otthonos” környezet. Az óvodában féltő szeretettel veszik körül a gyermeket, védelmet nyújtanak „falai”, ugyanúgy, mint az otthoné. A gyermekszoba az otthon egyik helyisége, a gyermek otthoni élettere – ugyanakkor nem csupán egyetlen gyermeké, hanem a közösségé, így megtanulja a közösségben létező „gyermekkort”.

Az ehhez kötődő fogalmi metafora: az óvoda gondoskodás, ahogy a szülői is gondoskodik otthon a gyermekéről. Ám nem csak a gyermekről, hanem a dolgozó szülőkről is gondoskodik azáltal, hogy „segítő kezét” nyújtja a gyermeknevelés és étkeztetés napközbeni átvállalásával. A kettős funkciójú óvoda – kezdetektől domináns – szociális funkciójából adódóan az ötvenes években anya- és gyermekvédelmi intézményként aposztrofálták. Az 1949-ben deklarált alkotmány úgy utal ezen intézményrendszerre, mint amelyik a nők egyenjogúságát szolgálja.⁵

4. csoport (halmaz)

Az óvoda: „gyermekkertészet (emberpalántáknak)”
 „új virágoskert”
 „csemetekert”
 „a piciny emberpalántákat neveli a jövőre”
 „Olyan, mint egy üvegház, ahol nagyon drága palánták növekednek.”
 „úgy éreztem, hogy virágoskertben sétálok”
 „Élt, zsongott az élet virágoskertje, s benne több mint száz nyíló virágbimbó”
 „(Amikor az ismeretlen keresztülmegy az első udvaron, az az érzése támad, hogy) a világ legnagyobb madárkereskedésébe csöppent... olyan csivitelés-csipogás-csacsogás zsong a fülébe.”
 „nyüzsgő méhraj”
 „tavasz a falak között”
 „az új élet kis hajtása (a napközis óvoda)”

Ebben a metaforahalmazban természeti képek kerültek besorolásra. A kert szimbólika is nagyon korán megjelenik az óvodával kapcsolatos hazai irodalomban. Wargha István már 1843-ban az alábbiakat írta: „kettő t. i. a kisdedővő intézetek feladása: testileg és erkölcsileg megóvni, s fejteni a kisded erőit, semmit kívülről hozzá nem adva, csak, mint a növényt ápolva, öntözgetve, takargatva, kapálgatva, nyesegetve” (Wargha, 1843:28. idézi Kissné és Patyi, 2018). A kert motívum mégis főképp

⁵ 1949. évi 20. törvény. A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA. Magyar Közlöny, 1949. (174), 1355-1361.

Friedrich Fröbel eszméinek és gyermekkertjének hazai elterjedésével az 1860-as évektől vált alapvetővé az óvodapedagógusok körében. Fröbel úgy vélte, hogy egy különleges óvodára, a „gyermekkerthe” van szükség, ahol a jónak születő gyermek pozitív vonásait, ártatlanságát meg lehet óvni a romlott társadalom hatásaitól (Pukánszky, 2005:707). Szabó Endre, a fröbeli eszmék és gyermekkertek egyik leglelkesebb magyarországi népszerűsítője, egyik írásában metaforaként értelmezi magát a gyermekkert titulust (Kissné és Patyi, 2018:21).

A kert, mint szimbólum megjelenik a korábbiakhoz kapcsolódóan úgy is, mint földi paradicsom, hiszen Ádám és Éva égi paradicsoma egy kert volt. A kert tehát paradicsomi jelkép is, az élet gazdagságát jeleníti meg. Nem véletlen a paloták és kastélyok körüli sokszor pazar kert (park) kialakítása.

A gyerekek a kert lakóiként, madarakhoz és méhekhez hasonlítva is említésre kerülnek, hangjukat és mozgásukat azonosítva más élőlényekével. A tavasz kép pedig az új kezdetét, a sarjadást, rügyezést szimbolizálhatja. Az ötvenes évek társadalma számára szinte új, ismeretlen intézményt jelentettek az óvodák, amelyek a változások által generáltak „hajtottak ki a földből”.

A forrásfogalom tehát a kert, a fogalmi metafora: az óvoda kert.

Az egykori gyermekkor-gyermekkép is azt feltételezi, hogy a gyermeket növelni-növeszteni szükséges, melynek egyik színtere az óvoda, mint nevelő-növelő intézmény.

5. csoport (halmaz)

Az óvoda: „apróságok iskolája”

„tudományos alapokon álló gyermeknevelés hajlékai”

„az emberré formálásnak első lépcsője”

„az emberteremtés eszköze”

„testileg, lelkileg ép, önálló, helyes szemléletű, értékes egyéniségek kerülnek ki belőle”

„a gyermek jellemének, egyéniségének alapjait rakja le”

„(amíg az anya gépe mellett dolgozik) – gyermekéből embert faragnak”

„az életre nevel (nem álomvilágba)”

„(a szocialista embertípus jellemző tulajdonságának,) a munka szeretetének alapját veti meg”

Az óvoda kettős funkciója közül a pedagógiai funkció elsősorban az általános iskolai tanulmányokra való előkészítés feladatában került deklarálásra az 1953. évi kisdédóvási törvényben. Emellett a szocialista emberré nevelés megalapozása is az óvodában kezdődött. Az intézmény a köznevelés első láncszemeként maga is az „élet iskolája” volt. Törvényileg deklarálta a szocialista, mint tudományosan alátámasztott pedagógia célkitűzései szerint történő nevelés.⁶ Géczy János a szocialista és szovjet pedagógia egymással való azonosítása nyomán ír az „ötvenes évek” kezdetén

⁶ 1953. évi III. törvény a kisdédóvásról. *Magyar Közlöny*, 1953. 9. 73.

természetessé váló szovjet példa etalonná emeléséről (Géczi, 2006:24). A politika által támogatott mintakövető magatartás diszkontinuitást, vagyis az addigi pedagógiai hagyományok megszakítását, átértelmezését eredményezte (Golnhofer és Szabolcs, 2017:89). Nem volt ez másként az óvodai nevelés terén sem, legalábbis a hivatalos elvárások szintjén.

Tekinthetünk az óvodára úgy, mint egy szobrászműhelyre, ahol az óvónő, mint szobrász „farag” embert a gyermekből. Ez a metafora az iskolára, tanítóra vonatkozóan többször is megjelent a metaforakutatások sorában (pl. Vámos, 2003a, 2003b).

Ez alapján a fogalmi metafora: az óvoda az alkotás-formálás (így a fel/készülés) helye.

6. csoport (halmaz)

Az óvoda: „a terv ajándéka”
 „a demokrácia gyönyörű ajándéka” (az új óvoda)
 „az egész község lakosságának dédelgetett kincse”
 „a tsz község összefogásának egyik legelső eredménye”
 „felemeli a dolgozó kisemberek életnívóját”
 „a parasztság életszínvonalát emeli”
 „új, szocialista jövő épül itt”
 „Az emberiség építőköveiből rakják össze, hogy betöltse szép hivatását”

Az utolsó szókép halmaz speciálisan az ötvenes évekre jellemző fogalmakat tartalmaz, megértésük a vizsgált idődimenzió politika- és társadalomtörténetének ismeretét feltételezi. Találunk utalásokat a tervutasításos gazdasági rendszerre, a kollektívizálásra/téeszesítésre, a községfejlesztésre, melynek fontos eleme az óvodahálózatbővítés. Mindezek a demokrácia „védőszárnyai alatt”, a szocialista jövőt építő dolgozó nép érdekében történtek. Fontos eredményként, felbecsülhetetlen értékűként közvetítette ezeket a sajtó a társadalom tagjai számára. E folyamatok egyik pozitív hozadékaként, nélkülözhetetlen velejárójaként jelent meg az óvoda is.

Így tekintettünk forrásfogalomként az értékre, az általa megalkotott fogalmi metafora pedig: az óvoda érték.

Összegzés

Az ötvenes évek óvodájának világa abban a nyelvben élt, melyen keresztül az erről az intézményről való gondolkodás az akkori társadalom számára érthetővé válhatott. Az ötvenes évek sajtópropagandája hasonló metaforákkal próbálta megérthetővé, így elfogadhatóvá tenni az óvoda, mint intézmény célját, feladatait, mint ahogy napjainkban is vélekednek például az óvodapedagógus hallgatók az óvoda fő funkciójáról (lásd Kissné és Patyi, 2018). Olyan szóképek kerültek be a hivatalos propaganda szövegekbe, melyek egy része a múltban gyökerező, pedagógiatörténeti, például fröbeli idealisztikus motívum. Emellett az egykori gyermekkép, gyermekfelfogás is

jelentős hatással volt az óvoda körülírására. A leggyakoribb az otthonnal való azonosítás, melyre feltehetően tudatosan építettek az ötvenes évek óvodaképének kialakításakor, hiszen kiemelt népnevelői feladat volt a szülők meggyőzése az óvodahasználatról. Ezáltal válhatott ugyanis ellenőrizhetővé a korábban a magánszférában zajló óvodáskorú gyermekek nevelése. Ezért is hangsúlyos az óvoda értéként való feltüntetése a társadalom számára, mely megbecsülést érdemel és támogatottságot a társadalom minden tagjától.

Az ötvenes évek sajtódiskurzusában megjelenő – az óvodás gyerekek „szájába adott” – óvodakép példája vers formájában:

„Pirostetős óvodánkon napsugárka játszik,
Ablakában sok-sok cserép muskátli virágzik.
Hófehérre meszelt falán gyönyörű szép képek,
Fehérség és tisztaság van amerre csak nézek.
Mindörökre megszerette, aki egyszer látta,
Jó anyácskám öröm járni ilyen óvodába.
Aki nekünk megcsinálta, nincsen annak párja,
Hálás szívvel gondolunk mi Rákosi elvtársra.”⁷

⁷ Forrás: Fejér Megyei Néplap, 1953. december 11. p. 4.

Irodalom

- Ács, M. (2021). Az Országos Református Nőszövetség indulásának körülményei (1943-1944). *Per Aspera Ad Astra*, 8(1), 24-49.
DOI <https://doi.org/10.15170/PAAA.2021.08.01.02>
- Bakos, K. (2016). Pedagógusok metaforákban tükröződő képe saját pedagógusi szerepükről. *Ped Acta*, 6(2), 95-102. URL: <https://bit.ly/3Ge3ERA>
- Baska, G. (2011). *Iskola, gyermek és tanítói ideál a 19. és 20. század fordulóján*. Budapest, Gondolat Kiadó. URL: <https://bit.ly/3MWVlRd>
- Baska, G. (2018). „Néptanítónak lenni nem comicum”. A Borsszem Jankó tanító-képe. In: Fehérvári, A. (szerk.), *A Borsszem Jankótól Bolognáig. Neveléstudományi tanulmányok. Metszéspontok*. Budapest: ELTE PPK – L’Harmattan Kiadó, 13-32. URL: <https://bit.ly/46n2b5P>
- Fábián, Gy. (2007). *Kísérlet a nyelvtanárszerep fogalmának integrált megközelítésére*. Doktori disszertáció. Veszprém: Pannon Egyetem Interdiszciplináris Doktori Iskola. URL: <https://bit.ly/3STYz8q>
- Géczi, J. (2006). A szovjet pedagógiai minta. A szovjet és a szovjet minta nyomán kialakított nemzeti törekvések sajtóreprezentációja. *Iskolakultúra*, 16(9), 24-38. URL: <https://bit.ly/3RcHRQy>
- Géring, Zs. és Zombori, M. (2008). Kritikai diskurzusok. In: Némedi, D. (szerk.). *Modern szociológiai paradigmák*. Budapest, Napvilág Kiadó, 387-457. URL: <https://bit.ly/47Mchye>
- Golnhofér E. és Szabolcs, É. (2017). A hagyományok megszakítása, átértelmezése a pedagógiai tankönyvekben az ötvenes évek első felében. In: Németh, A. és Pukánszky, B. (szerk.). *Gyermekek, tanárok, iskolák – egykoron és ma. Tanulmányok a 90 éves Mészáros István tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 22-31. URL: <https://bit.ly/47sWKUy>
- Halasi, M. (1951). „Olyan szépet, mint a miénk...” *Szabad Szó*, 53(22), 3. (június 3.)
URL: <https://bit.ly/3G9YiGG>
- Halász, A. és Alpár, Zs. (2020). A gyerekpszichoanalízis Magyarországon. *Imágó Budapest*, 9(2), 61-73. URL: <https://bit.ly/40ND0IB>
- Jenks, C. (1996). *Childhood*. London, Routledge.
DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203129241>
- Kéri, K. (2002). Gyermekképünk az ötvenes évek első felében. *Iskolakultúra*, 12(3), 47-59. URL: <https://bit.ly/46miQXm>
- Kéri, K. (2003). Gyermekkép Magyarországon az 1950-es évek első felében. In: Pukánszky, B. (szerk.). *Két évszázad gyermekei. A tizenkilencedik-huszedik század gyermekkorának története*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 229-247. URL: <https://bit.ly/3MRDBmT>
- Kéri, K. (2008). *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867-1914*. Pécs, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány. URL: <https://bit.ly/49NWn8s>

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2023. december 1.

- Kéri, K. (2009). Gyermekábrázolás az 1950-es években a Nők Lapja címlapjain. In: Kozma, T. és Perjés, I. (szerk.). *Új kutatások a neveléstudományokban 2008. Hatékony tudomány, pedagógiai kultúra, sikeres iskola*. Budapest, MTA Pedagógiai Bizottsága. 203-211. URL: <https://bit.ly/3RccLbK>
- Kéri, K. (2017). Tanult lányok, emancipált nők ábrázolása dualizmus kori karikatúrákon. *Gyermeknevelés*, 5(1), 4-17.
DOI: <https://doi.org/10.31074/gyntf.2017.1.4.16>
- Kéri, K. (2018). *Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon*. Pécs: Kronosz Kiadó. URL: <https://bit.ly/3uslyfs>
- Komjáthy, Zs. (2012). A magyar óvodatörténet nyilvántartott szakmai folyóiratainak gyermek- és ifjúságképe a 19. századtól napjainkig. *Új Pedagógiai Szemle*, 62(9-10), 198-206. URL: <https://bit.ly/3Gcka4k>
- Kissné, Zs. R. és Patyi, G. (2018). Angyalkertek egykor és ma – Az óvodapedagógus hallgatók metaforáiban megjelenő óvodakép pedagógiatörténeti vonatkozásai és jelenkori sajátosságai. *Képzés és Gyakorlat*, 16(4), 17-28.
DOI: <https://doi.org/10.17165/TP.2018.4.2>
- Kóger, Y. (2022). „Tessék lerajzolni, hogy már négyéves elmúltam.” A Ludas Matyi óvodaképe az ötvenes évekből. *Polymatheia*, 12(1-2), 210-233.
DOI: <https://doi.org/10.51455/Polymatheia.2022.1-2.12>
- Krone, K. és Turner, P. (2017). Metaphors. In: Scott, R. C. és Lewis, K. L. (Eds.), *The International Encyclopedia of Organizational Communication*. John Wiley & Sons, Inc.
DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118955567.wbieoc139>
- Lakoff, G. és Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live by*. Chicago University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (2014). Mapping the brain's metaphor circuitry: metaphorical thought in everyday reason. *Frontiers in Human Neuroscience*, (8), 1-14.
DOI: <https://doi.org/10.3389/fnhum.2014.00958>
- Maisch, P. (2021). *A nők olvasóvá nevelése a reformkori Magyarországon*. Doktori értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola. URL: <https://bit.ly/3QPx9xY>
- Meglátogattuk az élővodát. Így él 80 pöttömnyi emberke. *Világosság*, 5(94), 7.
- Montessori, M. (2002). *A gyermek felfedezése*. Budapest, Cartaphilus.
- Németh, A. és Bíró, Zs. H. (2016). A magyar neveléstudomány diszciplína jellemzőinek és kognitív tartalmainak változásai a 20. század második felében. In: Németh, A., Garai, I. és Szabó, Z. A. (szerk.). *Neveléstudomány és pedagógiai kommunikáció a szocializmus időszakában – Neveléstudomány-történeti tanulmányok*. Budapest: Gondolat Kiadó, 7-118. URL: <https://bit.ly/40NDcrp>
- Patyi, G. (2011). Az elveszett paradicsom iránti romantikus vágyakozástól a fröbéli gyermekkertekig: egy nevelőintézmény keletkezésének esztétörténeti gyökereiről. *Képzés és Gyakorlat*, 9(1-2), 47-55. URL: <https://bit.ly/3SSTU6P>
- Pukánszky, B. (2005). A gyermekről alkotott kép változásai az óvoda történetében. *Educatio*, 14(4), 703-714. URL: <https://bit.ly/3TbiSyy>

- Pusztafalvi, H. és Vass, L. (2019). Uránia – az ismeretterjesztő mozgalom a sajtóban. In: Varga, A., Andl, H. és Molnár-Kovács, Zs. (szerk.). *Neveléstudomány – Horizontok és dialógusok. Absztraktkötet: XIX. Országos Neveléstudományi Konferencia Pécs MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság, Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Neveléstudományi Intézet*, 515. URL: <https://bit.ly/49MnosY>
- Saban, A., Eid, K. N. B. és Saban, A. (2006). An investigation of the concept of teacher among prospective teachers through metaphor analysis. *Educational Sciences Theory & Practice* 6(2), 509-522.
- Schadt, M (2003). *A feltörekvő dolgozó nő. Nők az ötvenes években*. Pécs, Pro Pannonia Kiadó.
- Somogyvári, L. (2012). Közelítések a portrék és az egyszereplős képek jelenségéhez a magyar pedagógiai szaksajtóban (1960-1970). *Iskolakultúra*, 22(5), 56-75. URL: <https://bit.ly/3QTWMh6>
- Somogyvári, L. (2018). Államilag támogatott politikai karikatúra a „puha diktatúrában”: Kádári tabló 1963-ból. *Történelemtanítás*, 9(1-2). URL: <https://bit.ly/3urZN0x>
- Somogyvári, L. (2020). Hidegháború, kultúra és ideológia: fővárosi mozik 1951 és 1953 között. In: Pellesz, N. (szerk.). *Művelődés, műveltség, minőség*. Radnóti Szegei Öröksége Alapítvány, 9-22.
- Szabolcs, É. (2000). Neveléstörténet és gyermekkortörténet. In: Pukánszky, B. (szerk.). *A gyermek évszázada*. Budapest, Osiris Kiadó, 66-73.
- Szabolcs, É. (2003). Gyermekkortörténet: Új elméleti megfontolások. In: Pukánszky, B. (szerk.). *Két évszázad gyermekei*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 9-17.
- Szabolcs, É. (2004). „Narratívák” a gyermekorról. *Iskolakultúra*, 14(3), 27-31. URL: <https://bit.ly/3SMtBz4>
- Szántó, B. (2012). Pedagógusjelöltek tanítás- és tanulásfelfogásának vizsgálata spontán és irányított metaforák tükrében. In: Dósa, Z. (szerk.), *Kompetencia- és tudástranszfer az oktatásban: a III. tudományos ülés szak előadásai*. Kolozsvár, Kolozsvári Egyetemi Kiadó, 169-183.
- Turbucz, D. (2015). *A Horthy-kultusz 1919-1944*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. URL: <https://bit.ly/3sKvQrV>
- Vámos, Á. (2003a). *Metafora a pedagógiában*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Vámos, Á. (2003b). Metafora a pedagógiai kutatásban. *Iskolakultúra*, 13(4), 109-112. URL: <https://bit.ly/3uuVKAE>

Practical training and practice kindergartens at the Kindergarten Institute in Sopron (1964-1972)

Dóra Katalin Németh

University of Sopron Benedek Elek Faculty of Pedagogy, Institute of Educational Science and Psychology, assistant lecturer 0000-0002-3716-3888

KEYWORDS

- kindergarten teacher training
- Sopron
- history of education
- history of women's education
- practical training

ABSTRACT

In the history of kindergarten teacher education in Hungary, the application of theoretical knowledge in the real kindergarten environment has always played a prominent role; as several researchers (Vág, 1989, Patyi, 2010) point out, a significant part of the content of the early childhood teacher education that was formed in the first half of the 19th century was characterised by the time spent in the kindergartens, by active practical training. As part of several major teacher education reforms of the twentieth century, practical training was prioritised, with an increase in the number of practical hours and a greater emphasis on practical training. Decree-Law No 26 of 1958, which raised the level of teacher and nursery teacher training to higher level, also gave priority to practical training for students: in addition to the time spent in the training kindergartens opened alongside the newly opened kindergarten training institutes, students were systematically involved in several weeks of regional work placements during their training.

The main motivation for my research was to gain a better understanding of the tasks, structure and influence of institutions supporting the practical side of pre-primary teacher education in shaping the personality and values of young students. In my work I used qualitative research methods, mainly document and content analysis. My sources were the archival materials of the Benedek Elek Faculty of Education at the University of Sopron, with a special focus on the period between 1964 and 1972. Among the archival materials, I mainly looked at official statistical data on training institutions, practical information bulletins and documents relating to the Institute's work plans for training kindergartens and practical training. In my research, I sought to answer the following questions. In what ways were they involved in the life of the Institute, and in what activities were the teachers of the kindergartens involved, which went beyond practical training but contributed to the training and personal development of the students? In what ways were the practitioners involved in the correspondence courses?

KULCSSZAVAK

- óvónőképzés
- Sopron
- neveléstörténet
- nőtörténet
- gyakorlati képzés

ABSZTRAKT

Gyakorlat és képzés: a Soproni Óvónőképző Intézet gyakorlati képzése és gyakorló óvodái (1964–1972) | Az óvodapedagógus-képzés hazai történetében mindig kiemelt szerepet kapott az elméletben megszerzett tudás valós óvodai környezetben történő alkalmazása; ahogy arra több kutató (Vág, 1989, Patyi, 2010) rámutat, így már a XIX. század első felében formálódó kisedővő-képzés tartalmának jelentős részét is a példányóvodákban töltött idő, az aktív gyakorlati képzés jellemezte.

A XX. század több jelentős pedagógusképzési reformjának részeként a gyakorlati képzés előtérbe helyezését, a gyakorlati órák számának emelését és előtérbe helyezését jelölték meg. Az 1958. évi 26. törvényerejű rendelet, mely a tanító- és óvónőképzést felsőfokra emelte, szintén kiemelt szerepet szánt a hallgatók gyakorlati képzésének: a hallgatók a frissen megnyílt óvónőképző intézetek mellett megnyílt gyakorló óvodákban töltött idő mellett rendszeren vettek részt a képzés ideje alatt többhetes területi szakmai gyakorlatokon.

Kutatásomban elsősorban az motivált, hogy még inkább megismerhessem az óvodapedagógus-képzés gyakorlati oldalát támogató intézmények feladatait, felépítését és befolyását a fiatal hallgatók személyiségének, értékrendjének alakításában.

Munkám során kvalitatív kutatási metódusokat, elsősorban dokumentum- és tartalomelemzést alkalmaztam. Forrásaim a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar irattárának anyagai voltak, különös tekintettel az 1964 és 1972 közötti időszakra. Az irattári anyagok közül leginkább a gyakorló intézményekről őrzött hivatalos statisztikai adatokat, gyakorlati tájékoztatókat és az intézet munkaterveinek gyakorló óvodákkal és gyakorlati képzésével kapcsolatos iratokat tekintettem át.

Kutatásom során az alábbi kérdésekre kerestem a választ: Milyen szerepet vállaltak a gyakorló intézmények a hallgatók képzésében? Milyen módon kapcsolódtak az intézet életébe, milyen, a gyakorlati képzésen túlmutató, de a hallgatók képzéséhez, személyiségük alakításához hozzájáruló tevékenységekben vettek részt a gyakorló óvodák pedagógusai? Milyen módon jelentek meg a levelező képzésben a gyakorló intézmények?

Introduction

Article XV of Law 1891 was an important milestone in the life of nursery schools and nursery schools, as it made both “a state function” (Szabados, 1964:52). The law stipulated that nursery training required the completion of the fourth grade of a civil or higher girls’ school or the second grade of a higher folk school. The great advantage of the kindergarten teaching law was that it standardised the training period, curriculum and admission requirements of the educational institutions (Patyi, 2010:102). Another significant achievement of the new law was that it introduced a centrally determined uniform set of requirements instead of the chaotic set of requirements that had been in place (Szabados, 1964:52). The teaching of Hungarian language in the law was intended to promote the Hungarian language skills of the ethnic minorities (Bajkó, 1984:438). This was often achieved by sending only kindergarten teachers who spoke Hungarian or did not speak the national language to areas of obvious nationality, thus encouraging children to reinforce the “homogeneous educational basis” at home after they had mastered the language in kindergarten (Kelényi, 1969:8-9). As a result, the law transformed early childhood education into an intermediate level (Szabados, 1964:52).

The emergence of kindergarten and teacher training colleges created opportunities for middle-class girls to continue their education and seek gainful employment in both public and private education. Qualified teachers, and especially kindergarten teachers, were also readily employed as governesses (Kóger, 2020:74). Although the law also provided opportunities for boys to become governesses, it kept the education of boys and girls strictly separate (Bajkó, 1984:439).

Before the First World War, many had already expressed dissatisfaction with the short length of the training period. The National Association of Kindergarten Teachers, founded in 1912, for example, already proposed reforms to introduce a four-year course (Patyi, 2010:102). During the Soviet Republic, kindergarten education was given a central role in child protection. On 29 March 1919, the institutions that had previously been run by the denominations were nationalised. The contemporary name of the kindergartens, “play school”, indicated that they were seen as part of the educational system, a kind of preparatory course (Vág, 1979:151-154). After the

First World War, various reformist and alternative trends in kindergarten education emerged. The rise of Montessori pedagogy was outstanding, and its most important representative in Hungary, Erzsébet Bélaváry-Burchard, was also highly influential (Bajkó, 1984:442-443).

In 1926, the kindergarten training was converted into a four-year course, consisting of three years of theoretical training followed by a fourth year of practical and medical training. During the course of the training, there was an increase in educational and psychological knowledge. Students took two examinations, one in the third year to assess theoretical knowledge, and a qualifying examination to measure practical and vocal-musical skills (Kövérné, 1996:52). Requirements for admission included successful completion of the fourth grade of secondary or civil school, the age of 14, good hearing, sound senses and a healthy physique (Mészáros, 1991:81).

In 1937, the quarterly practical training in external institutions was abolished and this subject was also transferred to the institute, where it was studied together with other theoretical subjects (Kövérné, 1996:52). Although as early as 1936 the teaching community of the Pest training institute had petitioned for the upgrading of the training of kindergarten teachers to college level, this planned transformation was not implemented either then or after the Second World War in 1948, when the Hungarian Kindergarten Teachers' Association proposed similar changes (Krajcsosvzky & Krajnyák, 1984:73).

Introduced in 1949, the pedagogical high schools were intended to transform the training that had been provided until then. However, after only one year of operation, these institutions were converted into vocational schools. The transfer of the training of kindergarten teachers from gymnasiums and teacher training institutes proved to be an inappropriate solution for schools preparing pre-school children (Szabados, 1964:53). The kindergarten teacher training section of the pedagogical gymnasiums lasted three years and was completed by a qualifying examination (Tóth, 1965:12.). From the academic year 1950/51 onwards, the pedagogical gymnasium was gradually phased out and replaced by independent teacher and kindergarten teacher training institutes (Tóth, 1965:13.).

The role of practical training in kindergarten teacher education

In the early decades of institutional kindergarten education, the main emphasis was on practical training: on school days, after about two hours of theoretical instruction, students spent most of the day in the so-called "example kindergartens" (Patyi, 2010:100). In the first years of the training of nursery school teachers, the full 12 months of training were not always completed, and it was often the case that they started working in the "example kindergartens" after the training was completed because of difficulties in finding employment (Vág, 1989:23). As part of this, a kindergarten training was to take place every year (Patyi, 2010:102.). During Kunó Klebelsberg's activity as Minister of Culture, the training was restructured in 1926, and the duration of the training was modified along with it. In the first year, they

visited kindergartens, and in the second and third years, students spent 3 and 6 hours respectively on active practical activities. In the fourth year, the training was exclusively practical, with some methodological areas (singing, music, drawing) and religious studies (Patyi, 2010:102-103).

Throughout the 1950s, the training of kindergarten teacher training took constantly changing forms. During this period, journals on nursery education, such as “Óvodai Nevelés” (Kindergarten Education), repeatedly emphasised the role of practical training. For example, in 1953, Béla Radnai, in the journal “Óvodai Nevelés”, suggested that in practical training, students should place greater emphasis on becoming better acquainted with the individual and age characteristics of children. In his view, nursery teacher candidates who are unsure in analysing observations may be equally unsure in leading independent creative play (Radnai, 1953:42-43). In the same period, Alice Hermann expressed her views on the documents relating to the training of nursery teachers and opposed formalism (Hermann, 1953:105-107).

Éva Varga, an instructor at the kindergarten teacher training institute in Püspökladány, drew attention to the importance of cooperation between theoretical and practical subjects in a study that ran for several issues. She emphasized the role of psychological and methodological subjects in practical training (Varga, 1954). Among the responses, Albert Csiszár, the head of the kindergarten teacher training institute in Esztergom, suggested teaching methods of leading undivided groups, while Sándor Lauday, an instructor at the training institute in Hőgyész, considered the careful planning of observation aspects to be crucial (Csiszár & Lauday, 1954:106-107.). From the practical side of kindergarten, Lászlóné Mezei and Ilona Varga also contributed to the debate. According to Lászlóné Mezei, the parallel implementation of methodological and practical training was important and she believed that three years of intermediate level training did not provide enough opportunities for students to try themselves in all fields of activity (Mezeiné, 1954:142). Ilona Varga also stressed that the general subjects should be designed to support practical training and considered increasing the duration of the training to four years (Vargha & Varsányi, 1954:171.). László Varsányi, a teacher at the Pécs training institute, stressed that although it was important to follow the Soviet example, it should not be used without criticism and adaptation (Vargha & Varsányi, 1954:172.).

Therefore, in the 1950s there were active debates and reflections on the training of pre-school teachers, and different views and proposals on training programmes and practical elements emerged. The quality of practical training was an important element in the training of pre-school teachers, and the Sopron Institute for Teacher Training took responsibility for this training in the further training of pre-school teachers and kindergarten supervisors in Transdanubia. In the context of the placements, the regional placement of the students was designed to ensure that they were placed in their own county or even in their own future workplace. During the placement, they had to carry out a set number and type of sessions, first with assistance and then independently. They were regularly supervised by the nursery

teachers and nursery managers at the placement site and visited frequently by the teachers from the sending training institute. The quality of the written materials also influenced the grades of the practical training (Bizó, 1961:143).

Practical training for practicing kindergarten teachers was a priority. They contributed to the strengthening of the students' sense of vocation by their personal example and by their warm welcome (Sebő, 1971:152). Dr. Judit Földiné Boros emphasized that the personality of both the practicing teacher and the supervising teacher has a great impact on the professional performance of the student practitioner. In her study, Judit Boros divided the tasks of practical training into three major groups: ideological and political education, moral, aesthetic and physical education (Boros, 1967). These elements show that practical training was complex and thorough, and that great attention was paid to the professional preparation and personal development of the students.

The implementation of practical training at the Sopron (Higher) Institute for Teacher Education

The structure and focus of the practical training at the Sopron Institute for Teacher Education has paid great attention to the practical preparation and the gradual introduction of students to the tasks of a kindergarten teacher.

The first semester was based on the principle of gradualism, where the main objective was to get to know the group of children very well. Involvement in practical tasks was continuous, and students first observed the activities of the nursery passively. Familiarity with the daily and weekly rules of the kindergarten and participation in care tasks were the primary requirements. In the second semester, the tasks of the kindergarten teacher were extended and new activities were introduced, such as physical education, poetry and story-telling, and the study of quantity, space and shape. The students spent more time in the kindergarten and worked with a student assistant who helped them to prepare the activities and to prepare the visual aids. An additional challenge in the second semester was that the students had to plan their sessions independently, and these were checked and developed from three different perspectives: the kindergarten teacher, the methodological teacher and the group leader teacher responsible for the practical training were all involved in the check.¹

This process enabled the students' theoretical and practical knowledge to be checked and ensured that the planned activities could be implemented in the nursery environment. This structure and focus helped students to gradually integrate into the work of a pre-school teacher and provided them with a thorough and complex preparation for the practical training in pre-school tasks.²

¹ SOE BPK Irattár 84/1966. Gyakorlati képzési útmutató az 1965/66-os tanév II. félévére. Közreadja: Földi Lőrinc igazgató. Sopron, 1966. február 10.

² SOE BPK Irattár 84/1966. Gyakorlati képzési útmutató az 1965/66-os tanév II. félévére. Közreadja: Földi Lőrinc igazgató. Sopron, 1966. február 10. p. 5.

Practical training was further extended and deepened in the second year, allowing students to gain a broader and more varied practical experience of the work of a pre-school teacher. This semester has already seen a significant increase in the time spent in the nursery and students have been given a wide range of tasks in different areas of nursery education.

In the third semester, the students not only participated in the kindergarten exercises, but also particularly emphasized the observation of individual and age specificities, which they called “different traits”. This shows that the practical training also paid extensive attention to the individual needs and abilities of children.³ In addition, during the third semester, the students were introduced to the administrative activities of the kindergarten, such as keeping a group diary, preparing a parenting plan and timetable, keeping an absence diary, etc.⁴ This practical training helped the students to gain a complete picture of all aspects of the kindergarten work. The students were also given the task of methodically observing the “socialist kindergarten teacher’s manifestations” and the moral education of children. This shows that as part of their training, students had to learn the principles and practices that were applied in kindergarten pedagogy on the basis of socialist ideology. The teaching of the subject Marxism-Leninism and its subsequent practical application contributed to the students’ ideological and methodological preparation.⁵ This detailed and multifaceted practical training helped students to prepare for a wide range of work as pre-school teachers and to acquire the knowledge and skills necessary for the effective and responsible education and training of children.

The final practical training of the last semester was crowned by a final workshop. As part of this, the trainee designed and led the session himself and then produced a complex analysis of the session. One week before the final session, the final year students were given their topic by the trainee tutor. The final session was preceded by individual observation, followed by drafting and methodological analysis. The session was evaluated by a three-member committee, chaired by the lead teacher and composed of the methodological teacher and the group leader. The chairperson of the committee was entitled to determine the marks based on the opinions of the members. The minutes of the final examination also recorded the outline of the final exercise. If the final examination had ended with an unsatisfactory mark, it could be retaken.⁶

The Sopron site for the training of kindergarten teachers, which was upgraded to a university level in 1959, made use of the infrastructure and teachers of the previous secondary education in terms of both staff and equipment. The students were trained in

³ SOE BPK Irattár 558/1966. Gyakorlati képzési útmutató az 1966/67-es tanévre. Kiadja: Dudás János, vezetőtanár Sopron, 1966. szeptember 23. p. 7.

⁴ SOE BPK Irattár 558/1966. Gyakorlati képzési útmutató az 1966/67-es tanévre. Kiadja: Dudás János, vezetőtanár Sopron, 1966. szeptember 23. p. 7.

⁵ SOE BPK Irattár 784/1965. A marxizmus-leninizmus órák rendje a Soproni Óvónőképzőben. Közli: Földi Lőrinc igazgató. Sopron, 1965. szeptember 14.

⁶ SOE BPK Irattár 84/1966. Gyakorlati képzési útmutató az 1965/66-os tanév II. félévére. Közreadja: Földi Lőrinc igazgató. Sopron, 1966. február 10. p. 11. SOE BPK Irattár 784/1965. A marxizmus-leninizmus órák rendje a Soproni Óvónőképzőben. Közli: Földi Lőrinc igazgató. Sopron, 1965. szeptember 14.

groups of children led by the kindergarten teachers from the previous secondary education and in the practical training facilities used in the secondary education. The statistics and reports in the archives of the Benedek Elek Faculty of Education at the University of Sopron, as well as various information and guidance documents on the practical training, show that the daily contact between the training institutions and the training institute has been strengthened, as has the collegial relationship between the two institutions, with the students' interests at the forefront. In several cases, the capacity of the training institution's own nurseries was insufficient to accommodate the number of students, and other nurseries in the city were involved in the training process.

A special feature of Sopron in the period under review is the renewed regional-professional practice introduced from the 1965/66 academic year, which was developed by the institution's teachers. The renewal of this practice involved a change of date, a rethinking of professional methodologies and the incorporation of suggestions from the head kindergarten teachers and kindergarten supervisors. This innovative approach has strengthened the practice-based, field-based approach to the institution's field practice.

Summary

Based on the available documents, it can be seen that the higher kindergarten teacher training was provided in three different training locations (Sopron, Szarvas, Kecskemét) during the period under review. The students were involved in the work of the teachers in the training nurseries set up next to the educational institutions and met groups of children every semester. The practical training in each of the institutions followed the state guidelines and supervision, and the teaching plans were uniform, so that the placements were scheduled in a uniform way in all three sites.

At the beginning of the training, the students were introduced to the tasks of caregiving, and gradually increased their autonomy and responsibility in carrying out the tasks in the different educational areas and in planning, implementing and documenting the different occupational plans. Both the group leader trainers and the nursery managers of the practising kindergartens were involved in the organisation and delivery of the practical training.

The students prepared various practical documentation materials during each semester, and the practical trainers and the teaching teams helped them to complete the tasks. The link between theoretical and practical training was also important, and the 1957 manual "Educational Work in Kindergartens", the content regulator for kindergarten education of the period, was also used in practical training. The plans and topics for practical training were based partly on official documents and partly on guides and information sheets drawn up by the trainers. The students were involved in the life of the kindergartens, for example in the preparation and organisation of celebrations, which contributed to enriching the life of the institutions and enriching the students' experience.

Bibliography

- Bajkó Mátyás (1984). A felsőfokú óvónőképítés negyedszázada. Fejezetek az óvó- és óvónőképítés történetéből a 25 éves felsőfokú oktatás évfordulója kapcsán. In: Bencsik Endre, Daróczi Erzsébet (szerk.) (1984). *Az óvónőképző intézetek V. tudományos ülésszaka: 25 éves a felsőfokú óvónőképítés: emlékülés a Művelődési Minisztérium Egyetemi és Főiskolai Főosztályának kiadványa*. Kecskemét: Művelődési Minisztérium Egyetemi és Főiskolai Főosztály, pp. 431-450.
- Bizó Gyula (1961). A tanító- és óvónőképítés néhány újszerű vonása. *Felsőoktatási Szemle : A Művelődésügyi Minisztérium folyóirata*. 10(3). pp. 140-145.
- Csiszár Albert & Lauday Sándor (1954). Elmélet és gyakorlat kapcsolata az óvónőképítésben. *Óvodai Nevelés*, 7(3) pp. 106-108. URL: <https://bit.ly/47LxzMz>
- Földiné Dr. Boros Judit (1967). A gyakorlati képzés nevelőhatásának elemzése a Soproni Óvónőképző tapasztalatainak tükrében. In: Tóth Lajos (szerk.). *Magyarországi Óvónőképző Intézetek Tudományos Közleményei*. V. évf. pp. 74-83.
- Hermann Alice (1953). Harc a formalizmus ellen az óvónőképítésben. *Óvodai Nevelés*, 6(4) pp. 105-107. URL: <https://bit.ly/3sP2wR5>
- Kóger Yvetta (2020). Mérföldkövek a kisedővő szakma „professzionizálásának” történetéből. In: Kovácsné Tóth Tímea (szerk.). *A tanítóképzés múltja, jelene V. – A tanárképzés múltja, jelene II*. Szombathely, Savaria Univ. Press, 2020, pp. 67-79. ISBN 978-615-5753-35-0 URL: <https://bit.ly/3MZnl3i>
- Kövér Sándorné (1996). Óvónőképítésünk múltjának néhány mankára szóló tanulsága. *Pedagógusképzés : A Tanárképző Szövetségének, az óvó-és Tanítóképző Főiskolák Egyesületének a folyóirata*. 1996(1-2.) pp. 44-58. URL: <https://bit.ly/3N245Iz>
- Krajcsovszki József & Krajnyák Nándor (1984). A képzés huszonöt éve Kecskeméten. In: Szekerczés Pál (szerk.). *Tanítóképző főiskolák tudományos közleményei*. Különkiadás. Debrecen, Alföldi Nyomda, pp. 73-76.
- Mészáros István (1991). Neveléstörténet-oktatás és -kutatás Magyarországon :1948-1990. *Új Pedagógiai Szemle*, 41. évf. 7-8. sz. pp. 33-49.
- Mezei Lászlóné (1954). Elmélet és gyakorlat kapcsolata az óvónőképítésben. *Óvodai Nevelés*, 7(4), pp. 141-143. URL: <https://bit.ly/3SSB53y>
- Nagy Péter Tibor (1992). A magyar oktatás második államosítása. Társadalom és Oktatás. Budapest, Educatio. ISBN 963 404 239 2. URL: <https://bit.ly/3SUtd1l>
- Patyi Gábor (2010). A magyarországi óvónőképítés a felsőfokúvá válásig. *Képzés és Gyakorlat = Training and Practice*. 8. évf., 2010/1 sz., pp. 99-105. URL: <https://bit.ly/47QIjsY>
- Radnai Béla (1953). Pedagógiai szakkörünk első problémái. *Óvodai Nevelés* 6(2) pp. 42-43. URL: <https://bit.ly/46vssPA>
- Sebő Jánosné (1971). Az óvoda helye és szerepe a hallgatók szakemberré nevelésében. In: Elek László (szerk.). *A magyar óvónőképző intézetek neveléstudományi közleményei*. Óvónőképítés és óvodai élet. VIII. kötet. Gyula: Békés megyei Nyomdaipari Vállalat. pp. 151-160.

• The latest verification date for online references in the study is 1 December 2023.

- Simon Gyula (1978). Harminchárom év a szocialista óvodáért. In: W. Mikó Magdolna & Krajcsovics József (szerk.). *150 éves a magyar óvoda (emlékülés). az óvónőképző intézetek III. tudományos ülésszaka*. Az Oktatási Minisztérium Tudományegyetemi és Tanárképző Főiskolai Főosztályának kiadványa. Kecskemét: Kecskeméti Óvónőképző Intézet Sokszorosító Üzeme, pp. 22-50.
- Szabados László (1964). A felsőfokú óvónőképzés Sopronban. *Soproni Szemle*, XVIII. (2), pp. 50-64.
- Tóth Lajos (1965). Húsz év a szarvasi nevelőképzés történetéből 1945-1965. In: Tóth Lajos (szerk.). *Magyarországi Óvónőképző Intézetek Tudományos Közleményei*. III. évfolyam. Gyula, Békés megyei Nyomdaipari Vállalat, pp. 9-46.
- Vág Ottó (1989). Az óvodapedagógus képzés különböző szintjei a magyar neveléstörténetben. In: Szekerczés Pál (szerk.). *Óvónőképző és tanítóképző főiskolák tudományos közleményei XXII*. Debrecen: Alföldi Nyomda pp. 21-30.
- Varga Éva (1954). Elmélet és gyakorlat kapcsolata az óvónőképzőben. *Óvodai Nevelés*, 7(1), pp. 35-37. URL: <https://bit.ly/3RdVKhk>
- Vargha Ilona & Varsányi László (1954). Elmélet és gyakorlat kapcsolata az óvónőképzőbe. *Óvodai Nevelés*, 7(5), pp. 171-174. URL: <https://bit.ly/46vBMmz>

Archival sources used

- SOE BPK Irattár 109/1967. *Gyakorlati képzési útmutató az 1966/67-es tanévre*. Második félév. Kiadja: Dudás János, vezetőtanár, Sopron, 1967. február 22.
- SOE BPK Irattár 467/1966 *Dudás János vezetőtanár jelentése a Művelődésügyi Minisztérium Pedagógusképző Önálló Osztály vezetőjének szakmai területi gyakorlatok értékeléséről*. Felterjeszti: Földi Lőrinc igazgató. Sopron 1966. július 16.
- SOE BPK Irattár 558/1966. *Gyakorlati képzési útmutató az 1966/67-es tanévre*. Kiadja: Dudás János, vezetőtanár Sopron, 1966. szeptember 23.
- SOE BPK Irattár 558/1966. *Gyakorlati képzési útmutató az 1966/67-es tanévre*. Kiadja: Dudás János, vezetőtanár Sopron, 1966. szeptember 23. p. 7.
- SOE BPK Irattár 784/1965. *A marxizmus-leninizmus órák rendje a Soproni Óvónőképzőben*. Közli: Földi Lőrinc igazgató. Sopron, 1965. szeptember 14.
- SOE BPK Irattár 84/1966. *Gyakorlati képzési útmutató az 1965/66-os tanév II. félévére*. Közreadja: Földi Lőrinc igazgató. Sopron, 1966. február 10.
- SOE BPK Irattár 84/1966. *Gyakorlati képzési útmutató az 1965/66-os tanév II. félévére*. Közreadja: Földi Lőrinc igazgató. Sopron, 1966. február 10. p. 11.

A Soproni Óvónőképző Intézet gyakorló óvodáinak sajtórepresentációja az 1970-es években

Pásztor Enikő

Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Neveléstudományi és Pszichológiai Intézet,
egyetemi docens, m. b. intézetigazgató 0009-0004-8006-6604

KEYWORDS

- kindergarten education
- Sopron Kindergarten Training Institute
- practicing kindergartens
- practical training in kindergartens

KULCSSZAVAK

- óvóképzés
- Soproni Óvónőképző Intézet
- gyakorló óvodák
- óvodai gyakorlati képzés

ABSTRACT

A portrayal of the practicing kindergartens of the Kindergarten Teacher Training Institute in Sopron during the 1970s | The Benedek Elek Faculty of Education at the University of Sopron is considered one of the regional strongholds of kindergarten education in Hungary. Its predecessor became one of the first institutions to offer higher education in 1959. Throughout the history of the Sopron training, emphasis has been placed on practical orientation alongside theoretical knowledge transfer. The professionalization of Hungarian kindergarten teachers during their studies is achieved through preschool classroom observation, which has played an integral role in the training of kindergarten teachers. “Practicing kindergartens” are laboratory classrooms that allow student teachers to conduct classes under supervision.

One of the two practicing kindergartens in the Sopron Kindergarten Teachers School will be half a century old in 2023. Through the method of content analysis, my research examines how the education in the practicing kindergartens of the Sopron Kindergarten Teacher Training Institute, the relationship between institutions and kindergarten teachers, and the pedagogical work of kindergarten teachers were represented in regional daily newspapers, particularly during the 1970s.

ABSZTRAKT

A magyarországi óvóképzés egyik vidéki fellegrájának tekinthető a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kara, amelynek jogelőd intézménye 1959-ben Magyarországon az elsők között vált felsőfokúvá. A soproni képzőben a gyakorlatorientáltság az elméleti ismeretek átadása mellett mindig hangsúlyosan jellemző volt. Az óvodapedagógus hallgatók ugyanúgy soproni gyakorló óvodákban hospitálnak a 21. század harmadik évtizedében, mint elődeik sok évtizeddel ezelőtt. A Soproni Egyetem Lewinszky Anna Gyakorló Óvodájának tagóvodája, mely az Aranykapu nevet viseli, 2023-ban félév-százados. E jubileumnak szenteltük azt a kutatásunkat, melyben a tartalomlemezés módszerével azt vizsgáltuk, hogy az egykori Soproni Óvónőképző Intézet 1. számú Gyakorló Óvodájának milyen sajtóvisszhangja volt. Kutatásaink kiterjedtek arra is, hogy mit írtak a vidéki és országos napilapok az 1970-es években, mintegy fél évszázaddal ezelőtt, az óvodai nevelésről, az óvoda és az óvónőképző kapcsolatáról, az óvónők pedagógiai munkájáról. Ezek mellett az óvoda megnyitásával, annak körülményeivel, a képzést nagymértékben segítő technikai felszereltségével és az épület kialakításával kapcsolatban megjelent írásokat is vizsgáltuk. Kutatásunkkal és az eredmények bemutatásával a 2023-ban jubiláló gyakorló óvoda egykori óvodapedagógusai és a Benedek Elek Pedagógiai Kar egykori oktatói munkássága előtt szeretnénk tisztelegni, amellett, hogy egy olyan pedagógiatörténeti kutatás eredményeit tesszük közzé, melyek hozzájárulnak az egykori Soproni Óvónőképző Intézet történetiségének reprezentálásához.

Bevezető

Nagymúltú pedagógusképzőink egyike a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kara. Büszkék is erre a soproniak, hiszen városukban 1899 óta működik óvóképzés. Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek¹ Kongregációjának intézményében vette kezdetét a kisdednevelő képzés (Németh, 2020). A soproni képző fejlődéstörténete kiválóan érzékelteti, milyen jelentős változásokon ment keresztül a 20. században az óvodapedagógussá válás, az óvóképzés folyamata. A 2024-ben fennállásának 125 éves jubileumát ünneplő intézményben a hallgatók képzésének mindig is meghatározó részét tették ki az óvodai hospitálások, ami ugyanis a hazai óvók professzionalizációjának szerves része a tanulmányaik idején. Az óvodapedagógusok jöttek ma is gyakorló óvodákban professzionalizálódhatnak. Az óvóképzés 20. századi átalakulásai gyakorlatilag szinte érintetlenül hagyták Sopronban az 1970-es évekre jól kiépített, magas minőséget képviselő óvodai gyakorlati képzés struktúráját. A hallgatók napjainkban ugyanúgy a gyakorló óvodákban szerezhetik meg a hivatásukhoz szükséges gyakorlati ismereteket, mint régebben, kiegészítve ezt azzal, hogy külső területi gyakorlaton is bővíthetik tapasztalataikat és tudásukat. A heti rendszerességgel történő óvodai hospitálások máig megőrzött rendje mögött annak értékállósága, kiváló felépítése húzódik.

Tanulmányunkban a magyarországi óvodai nevelés, az óvóképzés fejlődéstörténete, valamint az ahhoz szervesen kapcsolódó óvodai gyakorlati képzés bemutatása után azt a primer kutatásunkat ismertetjük, amelyben az 1972/73-as nevelési évben, a Sopronban átadott 1. számú Gyakorló Óvoda sajtórepresentációját vizsgáljuk. Sopron vonatkozásában elsősorban a Győr-Moson-Sopron vármegyei lap, a *Kisalföld* korabeli lapszámait vesszük górcső alá, melyek tanulmányozása során egyértelműen megállapítást nyert, hogy az óvóképző akkori oktatói és a soproni gyakorló óvodák egykori óvodapedagógusainak innovatív munkássága, valamint a 2022/23-as nevelési évben jubileumát ünneplő intézményben folyó nevelőmunka jól nyomon követhető a helyi napilapok hasábjain. A soproni gyakorló óvodák és azok pedagógiai programjának népszerűségét jól mutatják azok az öt évtizeddel ezelőtt íródott cikkek is, melyek a vármegye határát átlépve, az országos, sőt a határon túli ismertséget szolgálták.

Az óvodai nevelés történetisége Magyarországon

Közel kétévszázados múltja van a hazai intézményes óvodai nevelésnek. Bár Magyarország gazdasági és társadalmi viszonyai kevésbé teremtettek kedvező feltételeket a nevelésügy fejlődésének, mégis viszonylag korán kibontakozott a kisgyermeknevelés fontosságának eszméje. Az első óvoda megalapítását hazánkban a 19. században gróf Brunszvik Terézhez kötik, akinek neve szorosán összefonódik az európai kisdednevelés történetével is. A német anyanyelvű, több nyelven beszélő, nagy műveltségű grófnőre nagy hatással volt a neves svájci pedagógus, Pestalozzi intézetében 1809-ben tett látogatása, valamint Wilderspin munkásságának tanulmányozása: jól ismerte az angol

¹ Sorores a Divino Redemptore, SDR – női szerzetes kongregáció.

szerző *Infant Education* című művének Joseph Wertheimer fordításában németül megjelent változatát (Pukánszky, 2005). 1828. június elsején Budán, a Mikó utca 8. szám alatt, szülei házában saját költségén nyitotta meg az első óvodát, melyet Angyalkertnek nevezett el (Dániel, 1986). Az óvopedagógusok képzésével foglalkozó első szakemberek német anyanyelvűek voltak, és az első óvodákban is németül, vagy németül és magyarul foglalkoztak a gyermekekkel. Ezt várták el az óvodapedagógusoktól is, akik ekkor még főleg férfiak voltak (Kézi, 2015).

1948-ban Magyarországon az iskolákat és az óvodákat államosították, és ezt követően már az óvodák sem voltak mentesek az ideológiai befolyásolásoktól. A megváltozott pedagógiai környezetben – hasonlóan a szocialista blokk más országaihoz – a szovjet minta másolása lett a követelmény (Molnár, Pálfi, Szerepi és Vargáné, 2015). A korabeli dokumentumokból jól körvonalazható, hogy a gyermekekre egyre inkább úgy tekintettek, mint a szocialista társadalom jövő tagjára, akit céltudatos nevelőmunkával, ideológiai felvilágosításokkal kell felkészíteni az életre. A politika tehát ott volt az óvodák mindennapjaiban. Pukánszky (2005) szerint: „*A gyermek úgy jelent meg az új óvodai törvényben és a napi munkát meghatározó programokban, mint egy ideológiailag felkészült, politizáló kis felnőtt*” (Pukánszky, 2005:712-713).

1949-ben az iskolák után az óvodákban is bevezették a „*Nevelj Jobban!*”-mozgalmat, melynek eredményeképpen az óvodák világa, belső élete, a nevelés tartalma megváltozott. A mesevilág eltűnt, a gyerekeket pedig az óvónők tervszerű beszélgetésekkel készítették fel arra, hogy ők is a dolgozó nép társadalmának hasznos tagjai lehessenek. Az óvodákban megjelentek a kötelező foglalkozások, melyek témái között az újjáépítés, a három-, illetve ötéves terv, vagy a brigádmozgalom szerepeltek (Pukánszky, 2005). Az óvónőknek Bleher *Szervezett foglalkozások az óvodában* című művét kellett olvasniuk, mely egyébként a szovjet óvónők számára íródott, és annak magyarországi adaptációját nem igazán lehetett megkérdőjelezni akkoriban (Molnár, Pálfi, Szerepi és Vargáné, 2015).

Óvodatörténeti szempontból rendkívüli jelentőséggel bír az 1953-as *Módszertani Levelek* című dokumentum, amely az óvónők munkáját szabályozta. Ez alapvetően a kötelező foglalkozásokról szólt. Ezt úgy tekinthetjük, mint az iskolai órarend óvodába való átültetését. A kötelező foglalkozásokban az oktatás eszközt látták, és a gyerekeknek politikai tartalmakat is el kellett sajátítaniuk. A kiscsoportosoknak képről fel kellett tudniuk ismerni Lenint, Sztálint, Rákosit, a nagycsoportosoknak pedig már tudniuk kellett, kik is voltak ők valójában (Molnár, Pálfi, Szerepi és Vargáné, 2015).

Az 1953-as év emellett azért is kiemelkedő, mert ekkor született meg az új törvény az óvodai nevelésről. 1957-ben jelent meg a *Nevelő munka az óvodában* című, következő olyan dokumentum, mely az óvodákban folyó nevelőmunkát a továbbiakban meghatározta, ezzel egyidejűleg pedig hatályukat veszítették az 1953-as *Módszertani Levelek*. Ez a dokumentum már hangsúlyozta a gyermek sajátosságainak, szükségleteinek figyelembevételét a tervezéskor. Ekkor már felismerték a játék jelentőségét, igaz, még az oktatási funkciók érdekében. Az óvodák továbbra is iskola-előkészítő szereppel bírtak (Molnár, Pálfi, Szerepi és Vargáné, 2015).

Az 1970-es évek a magyar óvodaügy egyik legmeghatározóbb korszaka volt. Az óvodák „átideologizálása” ekkor már csökkent, megváltozott az óvodás gyermekről

alkotott kép is, a „politizáló gyermekből” „iskolára készülő gyermek” lett – olvasható Pukánszky (2005) írásában. Ekkor kezdődött meg az új óvodai dokumentum, az *Óvodai Nevelés Programjának* (ONP)² a kidolgozása is, melyet 1971-ben fogadtak el. A program szerzői az Országos Pedagógiai Intézet munkatársai, Bakonyiné Vince Ágnes és Szabadi Ilona³ voltak. A szovjet politikai modell idején megszületett alapidokumentum a megjelenésekor mindenképpen egyedinek számított „[...] első-sorban a pszichológiai szemlélet vállalása, a gyermek személyiségének kiemelt tisztelete, a játékban rejlő lehetőségek – önkifejezés, indirekt tanulás – hangsúlyozása miatt.” (Bakonyi, 2013:35) Ebben az alapidokumentumban már megjelent a család, mint nevelési szintér, és megfogalmazódott az a fő irányelv is, hogy a család és az óvoda közösen felelősek a gyermek neveléséért, de az óvodának kell a kezdeményezőnek lennie (Molnár, Pálfi, Szerepi és Vargáné, 2015).

Az 1985-ös oktatási törvény „[...] az oktatásügy irányítási rendszerét alapjaiban érintő, a közoktatási intézmények szakmai önállóságát hirdető voltával a korábbi szélsőségesen centralizált oktatási rendszer és pedagógiai gyakorlat helyett utat nyitott a választás szabadságát hirdető alternativitás és a „sokféleséget” – ideológiai, értékszemléletbeli, pedagógiai, majd legkésőbb fenntartói szemszögből is – elismerő pluralizmus kibontakozása felé.” – írja Kissné Zsámboki Réka (2015:7). A módszertani sokszínűség, az alternativitás az óvodákban is meghonosodott. 1989-ben megjelent az 1971-es dokumentum továbbfejlesztett változata, *Az óvodai nevelés programja* címmel. Ezt követően kezdtek egyéni arculatra váltani a magyarországi óvodák, fokozatosan nőtt a sajátos profilt kialakító óvodák száma. Az óvodákban dolgozó óvodapedagógusok saját pedagógiai programok kidolgozásába kezdtek. Az intézmények népszerűségének fokozása érdekében lehetőséget teremtettek speciális szolgáltatások biztosítására (pl. idegen nyelvi foglalkozások, balett, játékos torna stb.).

1996-ban megjelent az *Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja*, amely néhány módosítással napjainkban is a magyarországi óvodai nevelés egyik legfontosabb dokumentuma.

Az óvodapedagógus professzió fejlődéstörténete

Az óvodapedagógus professzió történeti alakulásának ismertetése előtt fontos tisztázni néhány fogalom jelentését. A pedagógus pálya szakmászodásának és professzionalizációjának a kérdéskörével először a nyugati szociológia foglalkozott, az angol szakirodalomban találkozunk először a professzió fogalmával. Talcott Parsons 1939-es tanulmánya tekinthető a nyitánynak, majd az 1960-as évektől a német nyelvterületen is egyre nagyobb volt a téma iránti érdeklődés. A különböző professziók létrejötté annak a hosszú történeti folyamatnak a része, mely során Európa országaiban a születési előjogokra épülő hatalomgyakorlás típusait a szaktudáson, szakmai rátermettségen alapuló szabad foglalkozásválasztás váltotta fel. Ennek keretében alakultak ki az értelmiségi hivatások fő jellemzői, mint például a szakmai felkészítés

² Az óvodai nevelési program bevezetéséről szóló 166/1970. (M.K. 23.) MM. sz.

³ Szabadi Ilona ezekben az években az Országos Pedagógiai Intézet óvodai részlegének vezetője volt.

egyetemi keretek között, a vizsgák rendje, a végzettséghez kötött cím megszerzése, átlagon felüli bérezés és egyéb kedvezmények (Németh, 2014 – idézi Pásztor, 2019).

A professzionalizáció kifejezés nem jelent egyet a szakmásokkal. A professzionalizáció során a korábbi szakmai szervezetekből professzionális szakértelmiségi csoportok alakulnak (Nóbik, 2015). Ennél még árnyaltabb a meghatározása Lengyel Györgynek, aki megkülönbözteti a szakszerűsödést és a hivatások kialakulását. Ma a szakértői és a tudáselit egyetemeken megszerzhető tudásával kapcsolatos fogalomként használjuk a professzionalizációt. A szakmások színtere ezzel szemben az alacsonyabb presztízsű szakiskola, ahonnan a szakmunkások, termelésirányítók kerültek ki. 1959 előtt ide sorolhattuk az óvónőket, valamint a tanítónőket is, de a képzésük felsőfokúvá válásával természetesen ez a helyzet megváltozott, így a 20. század második felétől megjelentek az óvónő- és tanítónőképzőkben a professzionalizáció fontosabb tartalmi és formai elemei (Németh, 2014 – idézi Pásztor, 2019).

Magyarországon az óvodapedagógusok képzése gyakorlatilag rögtön az első óvoda megnyitásával kezdetét vette, hiszen Brunsvik Teréz 11 fiatal lányt vett maga mellé, és nagy gondot fordított az ő képzésükre is (Kövér, 1996). Az 1830-as évektől sorra nyíltak az óvodák Brunsvik kezdeményezése nyomán, majd a hazai óvodáügy történetében 1836-ban ismét egy jelentős esemény következett be, amikor gróf Festetics Leó elnökletével létrejött *A Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület*, melynek legfontosabb célkitűzése az intézmények számának növelése, azok fenntartása és a nevelő személyzet képzése volt. 1848-ig 89 óvodát alapítottak az ország különböző részein, a kisdedóvás pedig nemzeti üggyé vált (Bilibók, Sebestyén és Zibolen, 1984). Az óvodai tanítók képzéséről az első magyar óvóképző gondoskodott, amely 1837-ben Tolnában alakult meg, a világon a másodikként. Az intézmény alapításához szükséges anyagi forrást gróf Festetics Leó biztosította, aki tolnai házáat ajánlotta fel az iskolaépület céljára (Kurucz, 2002). A tolnai képző élére Wargha István, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja került, aki eredeti nyelven olvasta az európai pedagógiai gondolkodók nagy műveit (Kövér, 1996). A képzés magas presztízsét mutatja, hogy a jelentkezők egy része az iskolázottabb rétegből érkezett, akik között volt teológus, jogász és tanító is. Az itt folyó képzés sokkal inkább a felsőfokú szint felé mutatott. Erre enged következtetni az a tény is, hogy a felvétel alsó korhatárát a betöltött 21. életévben jelölték meg, ezzel sugallva, hogy a gimnáziumi végzettséget tartják kívánatosnak (Patyi, 2010).

Az 1891-es *Kisdedóvási törvény* komoly fejlődést eredményezett a magyar óvodáügy történetében. A törvény 6. fejezete kimondja, hogy a kisdedóvónők és a dajkák kisdedóvónő-képzőkben szerzik meg elméleti és gyakorlati ismereteiket. Bevezették az alkalmassági vizsgát, így a képzőkbe csak azok kerülhettek be, akiknek egészséges, ép testalkatuk és jó zenei hallásuk volt. A bekerülés feltétele volt továbbá lányoknál a betöltött 14., a fiúknál a betöltött 16. év, a 40 évesnél idősebbeket pedig csak külön engedély birtokában vehették fel (Sztrinkóné, 2009). A törvény hatására több állami óvónőképzőt is alapítottak, Hódmezővásárhelyen, Eperjesen, Pozsonyban, Sepsiszentgyörgyön, a római katolikus egyház pedig Esztergomban, Nagyváradon, Temesváron indított kisdedóvó képzőket. Az 1894/95-ös tanévben már tizenkettőre emelkedett a képzők száma (Patyi, 2010). Az 1891-es törvénytől a

képzés felsőfokúvá válásáig tartó időszakot a középfokú szakképzés időszakának nevezhetjük (Vág, 1989). Innentől újabb lendületet vett a hazai kisednevelés.

Kleblsberg Kunó (1875-1932), a magyar történelem egyik legjelentősebb kultúrpolitikus, újabb változásokat hozott az 1920-as évektől. Nagyszabású, nemzeti szellemű közoktatási programja az óvodákat sem hagyta figyelmen kívül, az óvók négyéves képzését a 78.066/1926. számú rendeletével hagyta jóvá. A hallgatók már az első évben megkezdtek „mintaóvodai” gyakorlatukat, ahol feljegyzéseket kellett készíteniük. Később kisebb csoportokban, végül pedig egyénileg foglalkoztak a gyermekekkel, és „próba foglalkozásokat” is tartottak (Sztrinkóné, 2009).

Kleblsberg 1926-os reformja jelentős változásokat hozott, ennek ellenére az óvónőkben maradt némi hiányérzet abból fakadóan, hogy a társadalmi presztízsiük, a fizetésük, a képzési idejük továbbra is alulmaradt a tanítónőkével szemben. A képzés főiskolai szintre emelésének gondolata többször megfogalmazódott a szakmai körökben. 1936-ban a budapesti állami óvónőképző tanárai kérték ezt a vallás- és közoktatási minisztertől, majd 1948-ban a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete részéről újra felvetődött ez az igény (Patyi, 2010).

1936-ban módosították az 1891-es törvényt, amely súlyos következményekkel járt a hazai óvodáügy számára, az ugyanis a belügyminiszter hatásköréhez csatolta a kisednevelés igazgatását és felügyeletét, ami jelentős visszaesést eredményezett. Miután az óvoda kikerült a köznevelési rendszerből, szociálpolitikai, egészségügyi intézménnyé alakult át, felügyeletét ezt követően pedig a tisztí főorvosok látták el. Ez a jelentős átszervezés sajnos, a nevelési követelmények egyoldalúságát, bizonyos értelemben csökkenését eredményezte (Kövér, 1987). 1945 után súlyos óvónőhiány lépett fel, melynek megszüntetése volt az egyik legfontosabb feladata az óvodáügyért felelős állami vezetőknek. A képesítések gyors megszerzése érdekében rövid tanfolyamokat, dolgozók esti óvónőképzőit szervezték meg, aminek a következményeként aztán szakmailag gyengén felkészült, félművelt óvónők kezdtek meg hivatásuk gyakorlását az óvodákban. Az államosítást követő évtizedekben az óvoda pártpolitikai, ideológiai célok szolgálatába állt, és az óvónői pályára kerülésnek, illetve a pályán maradásnak egyetlen feltétele volt: az ideológiai alkalmasság (Sztrinkóné, 2009).

Az 1950-es években egyre inkább az óvóképzés alacsony színvonala volt jellemző, az óvónők egyre kevésbé tudtak megfelelni a szakmai és társadalmi igényeknek, elkerülhetetlenné vált a képzés újragondolása. Az 1958. évi 26. számú rendelet értelmében megkezdtek három képzőintézet felsőfokúvá szervezését, így 1959-ben kétévfolyamos felsőfokú óvónőképzés váltotta fel a középfokú óvónőképzést Magyarországon. Kecskeméten, Sopronban és Szarvason alakult meg elsőként az érettségire épülő felsőfokú óvónőképző intézet. A soproni képző ott van tehát az elsők között. Rangot ad ez az intézménynek, és büszkék erre az itt oktatók ma is.

Ugyancsak nagy változást hozott az óvodapedagógus képzésben *Az 1985. évi I. tv. az oktatásról*, amely az óvodapedagógus-képzést hároméves főiskolai szintre emelte. Az átállás fokozatosan ment végbe 1986/87-től az óvóképző főiskolák kihirdetéséig, és az 1048/1990. (III. 21.) MT határozatban realizálódott. A főiskolai képzés tartalmi tevékenységét *Az óvodapedagógus szak képesítési követelményei* című, 158/1994. (XI. 17.) Kormányrendelet határozta meg. Az Európai Unióhoz való

csatlakozással, a bolognai folyamat eredményeképpen, Magyarországon közel két évtizede már Bachelor képzési rendszerben tanulhatnak az óvodapedagógus hallgatók (Baska és Hegedűs, 2013).

Gyakorló óvodák és hospitálások Sopronban

Az óvodapedagógus-képzés szerves része a hallgatók számára biztosított óvodai hospitálás a képzők gyakorló óvodáiban, illetve külső nevelési intézményekben. A hospitálás latin eredetű kifejezés, megfigyelést jelent. A pedagógusok képzésére vonatkoztatva „[...] előre megtervezett, tudatos és reflektív megfigyelő tevékenység, amely lehetőséget teremt az oktatási módszerek, a csoportdinamika, a gyakorlatok működésének objektív elemzésére. A hospitálás gyakorlati tapasztalatok forrása.” (Bajnok és Korpics, 2022:8)

A Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kara óvodapedagógus BA szakos hallgatói számára heti rendszerességgel biztosítja gyakorló óvodáiban a hospitálási lehetőséget. Az egyetem Lewinszky Anna Gyakorló Óvodája és annak Aranykapu Tagóvodája összesen tíz csoportban kínál lehetőséget a hallgatók számára a tapasztalatszerzésre és a hivatásukhoz szükséges gyakorlati tudás megszerzésére. A soproni óvodapedagógus képzésben már a kezdetektől fogva hangsúlyosan jelen van a gyakorlatorientáltság. 1899-ben az Isteni Megváltó Leányainak Tanítóképzője is nagyfokú építkezésekbe kezdett az akkori Fürdőház utcában (a jelenlegi Ferenczy János utcában), aminek eredményeképpen új épületbe került a gyakorló óvoda és iskola. A több költözést megélt gyakorló intézmény kevésnek bizonyult a 20. század második felére, így újabb óvodákat vontak be Sopronban az óvónő hallgatók gyakorlati képzésébe (Németh, 2020).

1972-ben nyitotta meg kapuit az I. számú Gyakorló Óvoda új épülete a Soproni Óvónőképző Intézet mellett. Ennek előzménye egy 1966. október 30-án kelt intézeti jelentés, amely arról értesítette a minisztériumot, hogy az intézet közvetlen szomszédságában lévő gyakorló óvoda helyiségeit kiigényelte a Belkereskedelmi Minisztérium, vendéglátóipari szakközépiskola létesítése céljából. Kárpótlásul a város 1,5 millió Ft értékben egyedi tervezésű, új óvodát épített az intézet telkén gyakorló óvoda céljaira (Kelényi, 1975).

A Lewinszky Anna Gyakorló Óvoda Aranykapu Tagóvodája, akkori nevén 1. számú Gyakorló Óvoda az 1972/73-as nevelési évben, a nyitásakor, igazi különlegesség volt a hazai óvóképzésben. Belgátúkrös csoportszobái, valamint a magyarországi óvónőképző intézetek közül elsőként a soproniban megvalósuló zártláncú televíziós felszereltsége, új fejezetet nyitott az óvodapedagógus hallgatók gyakorlati képzésében. A gyakorló óvoda csoportszobáinak a még napjainkban is kurióznak számító kialakítása, kiváló lehetőséget biztosít a gyerekcsoportok, az óvodai foglalkozások, a nevelőmunka és a hallgatók hospitálásainak megfigyelésére.

A primer kutatás bemutatása

Primer kutatásunk célja megvizsgálni az 1972/73-as nevelési évben megnyílt, I. számú Gyakorló Óvoda sajtórepresentációját a Győr-Moson-Sopron vármegyei napilapokban, valamint az országos napilapokban és folyóiratokban. Kutatásunk nem terjed ki a pedagógiai szaksajtóra.

Vizsgálható kérdéskörök

- 1) A 2022/23-as nevelési évben jubiláló, 1. számú Gyakorló Óvoda hogyan reprezentálódott a napilapokban/folyóiratokban megnyitása évtizedében, az 1970-es években?
- 2) A sajtóban milyen témákban írtak a Soproni Óvónőképző Intézet gyakorló óvodáiról?
- 3) Milyen képet kaptak az akkori olvasók az óvodai nevelésről, az óvónők helyzetéről?

A kutatás módszere és mintája

Exploratív kutatásunk során a Soproni Óvónőképző Intézet 1. számú Gyakorló Óvodájáról szóló sajtótartalmak feltárását, bemutatását és elemzését végeztük el az 1970-es évekből a napilapok, folyóiratok forrásként történő bevonásával. Módszertanunk a kvalitatív tematikus elemzésre épül, melynek során az induktív és a deduktív logika mentén képeztünk témákat (Sántha, 2015). A választott kutatási módszer a tematikus tartalomelemzés volt. A mintát 57 db újságcikk alkotta.

Megyei napilapok	Országos napilapok	Folyóiratok
<i>Kisalföld</i> c. Győr-Moson-Sopron vármegyei napilap	<i>Magyarország</i> c. politikai hetilap 1936-tól 1998-ig	<i>Művészet</i> c. folyóirat (a Magyar Képzőművészek Szövetségének folyóirata 1960-1990 között)
<i>Napló</i> c. Veszprém vármegyei napilap 1945-től	<i>Magyar Hírlap</i> c. napilap 1849-től	<i>Soproni Szemle</i> a Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata 1937-től
<i>Déli Hírlap</i> c. politikai napilap 1969-2002, Miskolc	<i>Népsport</i> c. sportnapilap 1945-től 1990-ig	<i>Audiovizuális Közlemények</i> c. oktatás-technikai, tájékoztatástechnikai és szervezéstechnikai szakfolyóirat
<i>Zalai Hírlap</i> c. Zala vármegyei napilap		

1. táblázat

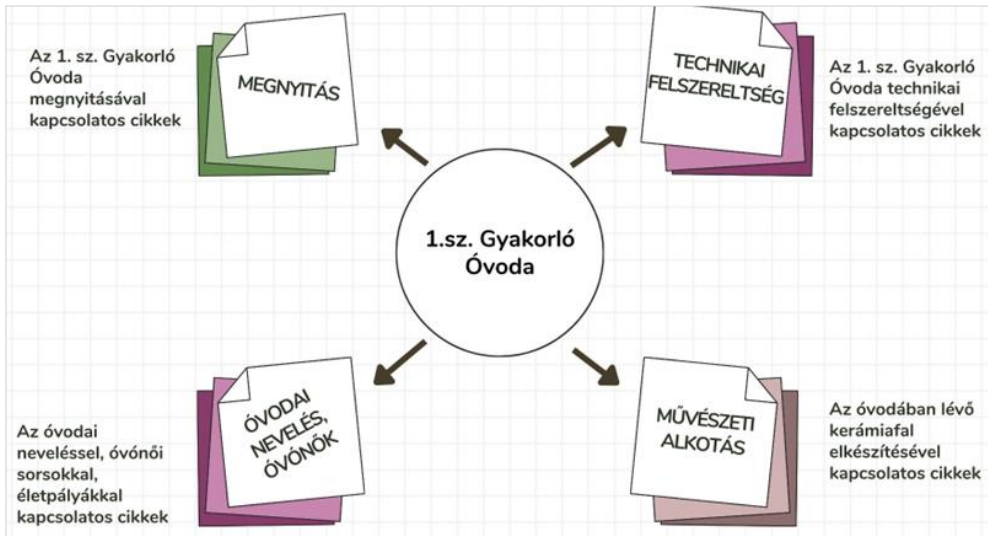
Vizsgált sajtóorgánumok

A Soproni Óvónőképző Intézet gyakorló óvodájának megnyitásáról, annak előzményeiről, technikai felszereltségéről, kialakításáról, valamint a gyakorlatvezető óvónők pedagógiai munkájáról, azok életpályájáról nem csupán a helyi lapok, hanem az országos napilapok és a folyóiratok is tudósítottak.

A kutatás eredményeinek a bemutatása

Az általunk megvizsgált országos és helyi (Győr-Moson-Sopron vármegyei, kiemelten is a soproni) napilapok, hetilapok és folyóiratok cikkei alapján négy nagy témát, témacsoportot tudtunk elkülöníteni:

1. Megnyitás: Az 1. sz. Gyakorló Óvoda megnyitásával kapcsolatos írások;
2. Technikai felszereltség: Az 1. sz. Gyakorló Óvoda technikai felszereltségével kapcsolatos cikkek;
3. Művészeti alkotás: Az óvodában lévő kerámiafal elkészítésével kapcsolatos írások;
4. Óvodai nevelés, óvónők: Az óvodai neveléssel, óvónői sorsokkal, életpályákkal kapcsolatos cikkek.

1. ábra

Témacsoportok a vizsgált tartalmakban

Forrás: Pásztor Enikő (2023)

Az 1. sz. Gyakorló Óvoda megnyitásával kapcsolatos cikkek

A gyakorló óvoda megnyitása előtti évben már arról írt az akkori megyei napilap, a Kisalföld, hogy 1970-ben indult meg az építkezés. Ebből az írásból azt is megtudhatjuk, hogy a soproni képző mellett a Kecskeméti Óvónőképzőben is infrastrukturális fejlesztések történtek. „Számos további felsőoktatási intézmény is új kollégiummal bővül a következő évek során, így a többi között a Kecskeméti Óvónőképző, a Szegedi Tanárképző Főiskola és a Kaposvári Tanítóképző. Sopronban pedig a múlt esztendőben kezdődött meg az Óvónőképző új, gyakorló óvodájának építkezése” (Szőke, 1971)

Ugyanezt a hírt teszi közzé a Napló ugyancsak 1971-ben, az 1971/15. számában. Szintén a gyakorló óvoda építéséről olvashatunk a Déli Hírlap 1971. november 24. 277. számában a *Művelődésügyi beruházások* című cikkben, valamint a Népúj-ság 1971. január 19-i 22. évf. 15. lapszámában. A Kisalföld 1972. június 18-án a 17. évf. 142. számában már arról ír, hogy: „*Elkészült a Soproni Óvónőképző Intézet gyakorló óvodája, és megkezdődött a műszaki átadása. Szeptemberben már itt fogadják a gyerekeket.*”

A gyakorló óvoda ünnepélyes átadásának időpontját a Soproni Szemléből tudhatjuk meg. Kelényi Ferenc így ír erről: „*A már 1972 őszén átadott új I. számú gyakorló óvoda ünnepélyes felavatására 1973. április 2-án került sor. Nagy élményt jelentett, hogy az avató ünnepséget már a zártláncú televízió segítségével a főépületből nézhették végig az intézet hallgatói. Ez a modern technikai eszköz teszi azóta is lehetővé, hogy a dísztermet nélkülöző intézet ünnepségeit is televízión nézheti végig az intézet minden hallgatója és dolgozója.*” (Kelényi, 1975:319)

1973. február 13-án a Kisalföld napilap *Soproni jegyzetlapok* rovatában arról írt, hogy a gyakorló óvodában a 100 férőhelyre 120 gyerek jutott, és az óvodában hét óvónő dolgozott. Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy már az indulás évében népszerű volt ez az intézmény a soproniak körében. Ugyanebből a cikkből azt is megtudhatjuk, hogy a gyermekek többségének szülei a környék munkás- és alkalmazotti rétegéhez tartoztak. Az óvodás gyermekeknek csak egy kisebb hányada érkezett értelmiségi családból. A cikk szerzője Szöllösi Jánosné óvónővel folytatott beszélgetését összegezte. A pedagógus szerint „*[...] A gyerekek jól tápláltak, jól öltözöttek, szellemileg frissek és fogékonyak. Még a gyengébb anyagi lehetőségek közt élő szülők is meg akarják és tudják teremteni a gyerekeik testi-lelki fejlődéséhez szükséges feltételeket. Pontosabban szólva: ha ezek a feltételek nincsenek meg, nem az anyagiak miatt hiányoznak.*” Egy nagyon lényeges pedagógiai kihívásra hívja fel a figyelmet az óvodás gyermekekkel kapcsolatban, ami máig ható. Véleménye szerint a gyakorló óvodában az a gyermek tekinthető hátrányos helyzetűnek „*[...] akivel keveset vagy nem elég jól foglalkoznak otthon, akit nem fegyelmeznek, akit agyonfegyelmeznek, akit elkenyéztenek, akivel nem ér rá otthon törődni senki. S ebből a szempontból egyformán hátrányos helyzetű az iszákos szülőkkel élő gyerek, és a modern lakásban, látszólag konzolidált körülményű, de a pénzkeresettel vagy éppen közéleti tennivalókkal túlságosan elfoglalt szülő gyereke. Az ilyenekkel a szokásosnál többet kell foglalkozni: nem szép ruhára, nem új játéokra — szeretetre éhesek.*” (G. R., 1973)

Technikai felszereltség:

Az I. sz. Gyakorló Óvoda technikai felszereltségével kapcsolatos cikkek

A Soproni Óvónőképző Intézet gyakorló óvodája az 1970-es évek elején már olyan technikával rendelkezett, ami lehetővé tette, hogy egyszerre láthatta, hallhatta valamennyi hallgató a bemutató foglalkozást. Az előadóteremből figyelhették, hogy éppen mi zajlik az óvoda csoportszobáiban vagy éppen az udvaron. Ez pedig az ún. zártláncú televíziós közvetítésnek volt köszönhető. Erről tudósított a Magyarország című országos napilap 1971-ben, tehát még az óvoda megnyitása előtt. (Erdős, 1971)

A Magyar Hírlap 1975-ben szintén írt erről a technikai megoldásról, de ez az újságcikk a Budapesti Tanítóképző Főiskola Óvónői Tagozatának gyakorló óvodája megnyitásáról szól „*A csöppséget tévé figyel*” címmel. „*A későbbiekben az ipari tévélánc összekapcsolja az óvodát, az iskolát és a képzőt. Televíziónk az egyedüli óvodatévé az országban, s megfigyelőszoba is talán csak Sopronban van*” – írta a cikk szerzője, valószínűleg, hiszen Sopronban akkor már az óvónők képzését nagymértékben segíthette a zártláncú televíziós közvetítés. Ezt támasztja alá Kelényi Ferenc írása 1975-ben a Soproni Szemlében: „*Óvónőképző intézetek zártláncú tv-vel való ellátása*” címmel készült feljegyzést terjeszt fel 1971. február 4-én az intézet az MM Pedagógusképző Osztályához, melyben részletesen taglalja a zártláncú tv pedagógiai felhasználhatóságának, hasznosságának a kérdését. A feljegyzést az indokolta, hogy a Pedagógusképző Osztály segítséget ígért az épülő új gyakorló óvodának zártláncú televízióval való felszerelésére. Az óvónőképző intézetek közül először a mi intézetünk kapott az országban ilyen felszerelést, amely 1973 óta – igen nagy perspektívát kínálva – áll a modern képzés szolgálatában.” (Kelényi, 1975:318)

1. kép

A Soproni Óvónőképző Intézet tv-stúdiója az 1970-es években

Forrás: Kelényi, 1975:319., URL: <https://bit.ly/3taTDSa>

A Győr-Moson-Sopron vármegyei Kisalföld című napilap 1980-ban így ír a soproni Óvónőképző Intézet 1. sz. Gyakorló Óvodájának technikai felszereltségéről: „*Az iskola tantermei, a gyakorló óvoda szobái házi stúdiókn keresztül kapcsolatban állnak egymással: oktató, ismeretterjesztő filmeket közvetítenek a hallgatóknak, s például a gyakorló foglalkozások zömét televízió közvetítik az óvodából. A tv-t felhasználják a továbbképzésben is.*” (G. B., 1980)

Ugyancsak kurióznak számított az 1970-es években az 1. sz. Gyakorló Óvoda épületében a csoportszobák kialakítása. Az ún. belgatükrös megfigyelő szobák egy tükörfallal vannak leválasztva azoktól. Ezek lehetővé teszik, hogy a hallgatók a gyakorlatvezető oktatójukkal úgy figyelhessék meg az óvodai foglalkozásokat, hogy

közben ne zavarják az óvodásokat. A gyerekek nem tudják, hogy a tükör mögött mi van tulajdonképpen. A belgatükörös kialakításról egyetlen cikket találtam, ez azonban nem a soproni gyakorló óvodáról szól, azért tartom fontosnak mégis idekapcsolni, hiszen ennek révén hiteles képet kapunk arról, hogy mi is ez az eszköz. „*A tágas óvodaterem egyik végét csillogó tükörfal zárja le. Megkettőzi a kedves látványt: az ablak előtt soktornyos vár épül, teherautók hordják az építőanyagot, a babakonyhában fő az ebéd – a gyerekek elmerülten játszanak. Nem is sejtik, hogy a különleges foncsorozású „detektívtükör” mögül most a hallgatók csoportja figyeli őket. Ez a demonstrációs terem – amely sokféle pszichológiai megfigyelésre, kísérletre alkalmas – a Kecskeméti Felsőfokú Óvónőképző Intézet egyik új létesítménye*” (Erdős, 1971) – olvashatjuk a Magyarország című napilapban 1971-ből.

A gyakorló óvoda felszereltségével, kialakításával kapcsolatban egy kritikát is megfogalmazó cikket is találtunk. Ebben amellett, hogy arról tudósítanak, hogy társadalmi összefogással az egyik soproni óvodában tornatermet építettek, azt kifogásolják, hogy a gyakorló óvodának nincs tornaterme. „*Városunk 8. sz. óvodájában a nevelők, a szülők és az üzemek közös erővel, társadalmi munkában tornatermet építettek az óvoda pincéjében – írja Bognár Antal, a helyi AFIT-gyár dolgozója Sopronból. – Az ötlet és a végzett munka különösen értékes, ha figyelembe vesszük, hogy néhány száz méterrel arrább felépült az új gyakorló óvoda – tornaterem nélkül...*” (Ajándék..., 1976) – olvashatjuk a Népsport 1976. március 11-i számának 5. oldalán.

Művészeti alkotás:

Az óvodában lévő kerámiafal elkészítések kapcsolatos írások

A Soproni Óvónőképző Intézet 1. sz. Gyakorló Óvodája nem csupán a technikai felszereltsége miatt volt különleges. Az épület tervezői Csapó György építész és Nagy Szabolcs belsőépítész voltak, akik egy 21 m²-es kerámiafalat is szerettek volna elhelyezni az óvodában. „*Az, hogy az Intézetben tanuló diáklányoknak, az őket oktató tanároknak és az óvoda kicsinyeinek egyaránt élményt nyújtó képzőművészeti alkotás van készülöben, az építészek és az alkotóművészen kívül még sok szakember gondja*” – olvashatjuk a Művészet című folyóirat 14. évf. 5. számának Műhely rovatában 1973-ban. A cikkben az olvasó bekapcsolódhat a kerámiafal elkészülésének folyamatába. Az Óvónőképző Intézet a következő kéréssel fordult a Képző- és Iparművészeti Lektorátushoz 1971 júliusában: „*Intézetünk részére új, a gyakorlati képzést szolgáló óvoda épül ... kérjük, hogy a felépülő gyakorló óvodába – mely az országban, mint ilyen első lesz – az országos keretből képzőművészeti alkotás elhelyezését biztosítani szíveskedjenek.*” (Pálosi, 1973)

A kerámiafalra kiírt pályázatra hárman adtak be tervet, köztük Giczy János festőművész, a Soproni Óvónőképző Intézet oktatója is. A Kisalföld című megyei lap ugyancsak hírül adta a pályázatást az 1972. július 9-én (17. évf. 160. sz.) megjelent írásában. A megbízás szerint a leendő kerámiafal óvodával kapcsolatos témát jelenít meg. A bíráló bizottság mindhárom tervet elutasította és újabb terveket kért, de most már csak két alkotótól, Giczytól és Berki Viola festőművésztől. Mivel Giczy nem változtatott az eredeti tervén, így végül Berki kapott megbízást a kerámiafal elkészítésére.

Ugyancsak a Művészet című folyóiratban olvasható az 1974 januárjában beépített Berki Viola által készített alkotásról: „*Nem egy mese elevenedik meg előttünk, s nem is több meséből összeszőtt illusztrációsort állított elénk. Valahogyan mesékből, saját gyerekkorából eredő élményei csapódtak le itt, átszűrve a felnőtt-lét kesernyés tapasztalásain.*”

„*Sopron pedig ismét új, színvonalas művészi alkotással gazdagodott.*” – írta B. Pálos Judit. (B. Pálos, 1974:8)

2. kép

Berki Viola alkotása a Lewinszky Anna Gyakorló Óvoda Aranykapu Tagóvodájában – Forrás: Pásztor Enikő (2023)

Óvodai nevelés, óvónők:

Az óvodai neveléssel, óvónői sorsokkal, életpályákkal kapcsolatos cikkek

A gyakorló óvoda sajtóreprézntációjában az 1970-es évekből az óvodai nevelés és a gyakorlatvezető óvónők életpályája, valamint az egykori hallgatók képzős emlékei is visszatükröződnek. 1971 egy fontos évszám a hazai óvodatügyben, hiszen ekkor jelent meg az *Óvodai Nevelés Programja* (továbbiakban ONP). Ennek hatásáról mondja el véleményét az 1. sz. Gyakorló Óvoda egykori óvónője a Kisalföld újságírójának 1973-ban. Szerinte a reform jó eredményeket hozott, az óvoda iskolaelőkészítő feladatát erősítette meg. Ugyanakkor megjegyezte, hogy az óvoda légkörének megújulását nem követi az iskola még meglehetősen konzervatív fegyelmezési eszközeinek a megváltozása. Az ONP az addigiaknál sokkal tágabb teret ad a gyerekek érdeklődésének, aktivitásának, önállóságának – és egyben az óvónők önállóságának

is. Eddig sem dolgozhattak kész receptek alapján – ezentúl azonban még több rugalmasságra, gyermeki szeretetre, pedagógiai leleményességre lesz szükségük.

A napilapok hasábjain az óvónői narratívákból főként az óvónöközben töltött éveikről tudhatunk meg néhány érdekességet. A gyakorlati foglalkozásokat idézték fel legszívesebben, amikor a kicsik közt lehettek, és tanáruk, Sarkadi Sándor⁴ gyermekverseit tanították. Visszaemlékezéseikből megtudhatjuk azt is, hogy a soproni Szabadság Moziban az „óvónői páholyban” ültek, a mozi első két sorában, ahová 2 forint 50 fillér volt a jegy. Szabadidejükben az 1970-es években németet és angolt tanultak, hangversenyre jártak vagy olvastak. „[...] Szívesen bibelődnek esténként az óvodai szemléltetőeszközök készítésével; takarót horgolnak a vietnami katonáknak és sapkát Bendegúzknak (hatalmas mackó). Néha egy-egy mozi, ritkán a tévé a szomszédban.” (G. B., 1972)

Összegzés

A Soproni Egyetem Lewinszky Anna Gyakorló Óvoda Aranykapu Tagóvodája, régi nevén 1. számú Gyakorló Óvoda, 1973-ban, a nyitásakor, igazi különlegesség volt a hazai óvóképzésben. Mind a kialakításában, mind a technikai felszereltségében úttörő volt a gyakorló óvodák között. Belgatükrös csoportszobái, valamint a zártláncú televíziós rendszere új dimenzióba helyezte az óvodapedagógusok képzését a Soproni Óvónőképző Intézet számára. A 21. században már nem működik a zártláncú televízió, de a belgatükrös csoportszobák ugyanúgy szolgálják a képzést, lehetőséget biztosítva a gyerekcsoportok, az óvodai foglalkozások, a nevelőmunka és a hallgatók hospitálásainak megfigyelésére. A kutatásunkba bevont sajtócikkek tanulmányozása során arra a következtetésre juthattunk, hogy a 2023-ban megnyitásának 50. jubileumát ünneplő Lewinszky Anna Gyakorló Óvoda Aranykapu Tagóvodájában folyó nevelőmunka jól nyomon követhető a helyi és az országos napilapok, valamint a folyóiratok hasábjain. A soproni gyakorló óvoda különlegességét jól érzékelteti a helyi és az országos sajtó érdeklődése, mely nagymértékben hozzájárult az intézmény országos, sőt a határon túli ismertségéhez.

⁴ Sarkadi Sándor költő a Soproni Óvónőképző Intézet tanára volt.

Irodalom

- Ajándék az óvodának (1976). *Népsport: Az Országos Testnevelési és Sporthivatal lapja*, 32(60), (március 11.), p. 5. URL: <https://bit.ly/41fi2mb>
- B. Pálos J. (1974). Berki Viola kerámia faliképe Sopronban. *Művészet : A Magyar Képzőművészek Szövetségének folyóirata*, 15(7), (július), p. 8-9.
URL: <https://bit.ly/41cnqX2>
- B. Pálosi J. (1973). Egy pályázat útja. *Művészet*, 14(5), (május), pp. 33-34.
URL: <https://bit.ly/3NfNDyg>
- Bajnok, A. és Korpics, M. (2022). *Hospitálás : Tréneri gyakorlat*. Nemzeti Közszerkesztési Egyetem, Közigazgatási Továbbképzési Intézet URL: <https://bit.ly/47Pdsx6>
- Baska, G. és Hegedűs, J. (szerk.) (2013). *A magyarországi pedagógusképzés története a recepciós hatások tükrében* [Támop, Kézirat]. URL: <https://bit.ly/3uqkf1E>
- Bilibók, P-né, Sebestyén I. és Zibolen, E. (1984). *Első óvodáink életéből : 1829-1833*. Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat. ISBN 963-177-536-4
- Dániel, A. (1986). *Teréz küldetése*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, ISBN 963-09 2848-5. URL: <https://bit.ly/49VmxWP>
- Erdős É. (1971). Óvónők – Tükörfal. *Magyarország*, 8(44)[405], (október 31.), p. 29. URL: <https://bit.ly/41gN8cU>
- G. B. (1972). Leányszállás, leányotthon. *Kisalföld*, 28(1), (január 1.), 17. évf., p. 16. URL: <https://bit.ly/46QKETO>
- G. B. (1980). Segít a házi televízió : Film készült az óvónőknek [Kirándulás Vas megyébe]. *Kisalföld*, 36(166), (július 17.), p. 5. URL: <https://bit.ly/46QIIE0>
- G. R. (1973). Egy határozat hétköznapijai [Soproni jegyzetlapok]. *Kisalföld*, 29(36), (február 13.), p. 5. URL: <https://bit.ly/3GBaMHM>
- Kelényi, F. (1975). A soproni óvónők képzés a felszabadulástól napjainkig II. *Soproni Szemle*, 29(4), pp. 305-320. URL: <https://bit.ly/41efOU4>
- Kézi Erzsébet (2015). Kétnyelvűség az óvodában. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, Miskolc, 10(1), pp. 133-140. URL: <https://bit.ly/41e2sqO>
- Kissné Zsámboki, R. (2015). *Egy Freinet-szellemű óvodai innováció az 1990-es évek alternatív pedagógiai mozgalmában*. Pécs, Edenscript. ISBN 978-963-89172-7-0
URL: <https://bit.ly/3MXRMXz>
- Kövé, S. (1996). Óvóképzésünk múltjának néhány manak szóló tanulsága. In: Varga Gyula (szerk.). „...Amit a tükör önmaga teremt”. Hajdúböszörmény, HWIPF, 4-16. ISBN: 9637292195
- Kurucz, R. (2002). *Az első magyar óvóképző 1837-1843*. Szekszárd, Babits Kiadó. ISBN 239-998-301-440-0
- Molnár B., Pálfi S., Vargáné Nagy A. és Szerepi S. (2015). Kisgyermekkori nevelés Magyarországon. *Educatio* 24(3), (őszi), pp. 121-128., ISSN 1216-3384, URL: <https://bit.ly/3SWCkig>

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2023. december 1.

- Németh, D. K. (2020). A Soproni Óvónőképző Intézet gyakorlati oktatása a 70-es évek elején. *Képzés és Gyakorlat*, 18(1-2), pp. 173-180. HU-ISSN (print) 1589-519-x | HU-ISSN (pdf) 2064-4027. DOI: <https://doi.org/10.17165/TP.2020.1-2.15>
- Nóvik, A. (2015). A professzionalizáció és iskolai tér Az Elemi Népoktatás Enciklopédiájában. In: Baska, G. és Hegedűs, J. (szerk.): *Égi iskolák, földi műhelyek : Tanulmányok a 65 éves Németh András tiszteletére*. Budapest, ELTE PPK, 91-107. ISBN 978-963-284-706-1 URL: <https://bit.ly/47QJ6dI>
- Pásztor, E. (2019). *A játékos idegennyelvi foglalkozások megjelenése a magyarországi óvodákban 1959-től napjainkig, különös tekintettel a soproni és Sopron környéki óvodákra*. Doktori PhD értekezés [Kézirat]. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskola. URL: <https://bit.ly/40UzGvi>
- Patyi, G. (2010). A magyarországi óvónőképzés a felsőfokúvá válásig. In: *Képzés és Gyakorlat*, 8(1), pp. 99-105. HU-ISSN (print) 1589-519-x | HU-ISSN (pdf) 2064-4027. URL: <https://bit.ly/47QIjsY>
- Pukánszky, B. (2005). A gyermekről alkotott kép változásai az óvoda történetében. *Educatio*, 14(4), (tél), pp.703-714. ISSN 1216-3384 URL: <https://bit.ly/3QSIxNK>
- Szőke Sándor (1971). Sopronban folytatják a gyakorló óvoda építését. *Kisalföld*, 27(15), (január 19.), p. 5. URL: <https://bit.ly/3GxG16w>
- Sztrinkóné Nagy, I. (2009). *Óvó-iskola, gyermekkert, óvoda – A kisgyermekkor neveléstörténete*. Debrecen, Didakt Kft. ISBN 239-999-246-762-4
- Vág, O. (1989). Az óvodapedagógiai képzés különböző szintjei a magyar neveléstörténetben. In: Szekerczés, P. (szerk.). *Óvónőképző és tanítóképző főiskolák tudományos közleményei*. Debrecen, XXII. k. ISSN 0238-0633

A Soproni Óvóképző Intézet pedagógiai innovációjának sajtóvisszhangja az 1980-as és 1990-es években

Horváth Anna Viktória

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, „Oktatás és Társadalom”
Neveléstudományi Doktori Iskola, doktorhallgató 0000-0001-5491-4359

KEYWORDS

- preschool education
- preschool teacher training
- Sopron Institute for Pre-school Education
- pedagogical innovations
- pedagogical programmes

KULCSSZAVAK

- óvodapedagógus-képzés
- Soproni Óvónőképző Intézet
- pedagógiai innovációk
- pedagógiai programok
- rendszerváltás

ABSTRACT

The press coverage of the pedagogical innovations of the Sopron Institute for Pre-School Education in the 1980s and 1990s | The history of preschool teacher training in Sopron goes back a long time, the institution has a history of more than 120 years. The Benedek Elek Pedagogical Faculty of the University of Sopron continues to play a leading role in the training of kindergarten teachers in Hungary. The life of the institution, which has undergone numerous reforms, has been marked by the period of regime change, which brought about a series of major changes that fundamentally altered the content and structure of local education. As a result of the constant renewal and innovative endeavours, several alternative pedagogical programmes were initiated here in the 1980s, which also contributed to the prestige of this institution and its associated kindergartens. The Sopron training institute was particularly prominent in the field of reforms, new developments and innovations. The lecturers of the preschool training institute of that time, in cooperation with the preschool teachers of the training kindergartens, created several pedagogical programmes which have remained viable up to this day and which spread rapidly throughout the country and even to Hungarian kindergartens beyond the borders in the last decade of the 20th century. My research focuses on the pedagogical programmes that emerged from the former preschool training institute, as well as their aspirations, their press coverage and their reception. The actuality of the topic is based on the fact that in 2023 the Aranykapu Kindergarten of the Anna Lewinszky Training Kindergarten of the University of Sopron, which hosted these pedagogical experiments in the 1980s with the collaboration of the kindergarten teachers of that time, as a result of which the above-mentioned nationally renowned pedagogical programmes were born, will be 50 years old.

ABSZTRAKT

A soproni óvóképzés története hosszú időre nyúlik vissza, 2024-ben ünnepli fennállásának 125 éves jubileumát. A Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kara jelenleg is meghatározó szerepet tölt be az óvodapedagógusok képzésben Magyarországon. A számos reformot megélt képző életében kiemelt jelentőségűnek tekinthető a rendszerváltás időszaka, ami sok olyan változást eredményezett, amelyek alapjaiban módosították az intézményben folyó oktatás tartalmát annak struktúráját. A folyamatos megújulás, az innovatív törekvések eredményeként az 1980-as évek közepétől több olyan alternatív pedagógiai program is innen indulhatott el, amelyek ugyancsak nagy presztízst adtak az intézménynek és a hozzá kapcsolódó gyakorló óvodáknak. A soproni képző élenjáró volt a reformok, az újítások és az innováció terén. Az akkori óvóképző oktatói, a gyakorló óvodák óvodapedagógusaival együttműködésben, számos olyan pedagógiai programot hoztak létre, amelyek mindmáig életképesek tudtak maradni, és amelyek a 20. század utolsó évtizedében az egész országban, sőt a határon túli magyar óvodákban is gyorsan elterjedtek. A pedagógiai pluralizmus lehetővé tette a módszertani megújulást, így tudott kibontakozni többek között a soproni képző keretein belül a „Freinet-szellemű” alternatív óvodai program, az „Óvodai nevelés játékkal, mesével”, a „Játék a szavakkal, játék a beszéddel” módszer, illetve a „Kreativitás központú életmódszervezés”.

Kutatásomban azt vizsgálom, hogy ezek a máig ható óvodapedagógiai innovációk visszhangra találtak-e a vidéki és országos napilapokban, folyóiratokban, elősegítve ezzel az ismertté válásukat és az országos elterjedésüket. Kutatási módszerem a forrás- és tartalomlemezés volt. Arra is választ kerestem, hogy vajon a sajtó milyen intenzitással járult

hozzá ezeknek a pedagógiai programoknak a népszerűvé válásához. Kutatásom fókuszba állítja az egykori óvóképzőből kiinduló pedagógiai programokat és azok törekvéseit, a sajtóban való megjelenésüket, fogadtatásukat.

A téma aktualitását az adja, hogy 2023-ban 50 éves a Soproni Egyetem Lewinszky Anna Gyakorló Óvoda Aranykapu Tagóvodája, ahol az 1980-as években az akkori óvónők közreműködésével folytak ezek a pedagógiai kísérletek, melyek eredményeképpen születtek meg a fent említett országos híré pedagógiai programok. A kutatómunkám alapjául szolgáló kutatás célja tehát feltérképezni az óvodaügy ezen időszakát a soproni képző intézményből kiindulva, a gyakorló óvodákat érintő módszertani megújulásban fellelhető pedagógiai innovációk sajtóvisszhangját, megvizsgálva az 1980-as és 1990-es éveket.

Bevezetés

Ma országszerte is nagy népszerűségnek örvendenek a különböző innovatív óvodapedagógiai irányzatok. Magyarország számos óvodájában használnak alternatív pedagógiai programokat, ami számunkra azt az üzenetet hordozhatja, hogy az 1980-as és 1990-es évek törekvései, az egykori pedagógusok kísérletező kedve nem volt hiábavaló. A folyamatosan változó társadalmi igények tették lehetővé azt, hogy a nagymúltú Soproni Óvónőképző Intézetben az óvodapedagógusok képzése 1959-ben felsőfokúvá válhatott. Kutatásom célja, hogy bemutassam az óvodaügy ezen időszakát, a gyakorló óvodákat érintő módszertani megújulásban fellelhető pedagógiai innovációk sajtóvisszhangját a soproni képző intézményre fókuszálva. A kutatásomat kvalitatív formában, tartalom- és forráselemzéssel valósítottam meg, amihez kutatást elindító kérdéseket fogalmaztam meg, melyek a következők voltak:

- A máig ható óvodapedagógiai innovációk visszhangra találtak-e a vidéki napilapokban, elősegítve ezzel az ismertté válásukat és az országos elterjedésüket?
- Milyen módszerek jelennek meg a vizsgált időszakban és milyen újítások következtek be?
- Milyen intenzitással járult hozzá a sajtó ezeknek a pedagógiai programoknak a népszerűvé válásához?
- Melyek azok az alternatív pedagógiai programok, amelyek a legtöbbet szerepelnek a különböző napilapokban, folyóiratokban?
- A módszertani megújulásban fellelhető pedagógiai innovációkat összehasonlítja-e valamelyik cikk a „régén bevett” foglalkozásformákkal?
- A vizsgált terület sajtóvisszhangja kimerül-e annyiban, hogy ezeket az innovatív kísérletezéseket mutatja be, vagy kitér további fontos történésekre is a témát illetően?

Kutatásaim során számos olyan cikket sikerült fellelnem, melyek segítségével következtetéseket vonhattam le az 1980-as és 1990-es években fennmaradt Soproni Óvóképző Intézet pedagógiai innovációjának sajtóvisszhangjáról, annak következményeiről. Így kerültek vizsgálódásaim fókuszába az alternatív pedagógiai irányza-

tokra vonatkozó tartalmak, mint például a továbbképzések, tapasztalatcserék, előadások tartalmi elemei, az alapítványok munkássága a témára vonatkoztatva, a különböző pályázati kiírások, a rendhagyó oktatási tevékenységek, az iskolai felkészítés, vagy éppen az egyes innovatív programok leíró jellegű fennmaradt dokumentumai.

A téma szakirodalmi hátterének bemutatása

A vizsgált időszak politikai háttere

Kutatásaim fókuszában az 1980-as és 1990-es évek állnak, de ahhoz, hogy megértsük ennek az időszaknak az óvodapedagógiában bekövetkezett változásait, ismerünk kell Magyarország akkori történelmi viszonyait és természetesen mindazokat a politikai hatásokat, melyek az 1950-es évektől a rendszerváltásig jelen voltak. Tanulmányom jelen fejezetében röviden ismertetem a Kádár-korszak és a rendszerváltás legfontosabb jellemzőit.

A rendszerváltást megelőző évtizedeket a marxizmus-leninizmus időszakának nevezzük, mely természetesen áthatotta az oktatás és nevelés ügyét is, így hatással volt az óvodai nevelésre is. Az oktatást és nevelést ezekben az évtizedekben áthatották a politikai ideológiák. *„A kommunista párt az iskolát is az engedelmes állampolgárok nevelésének eszközévé kívánta tenni. Az 1950-es tanterv célként tűzte ki, hogy az iskola „tanuló ifjúságunkat Népköztársaságunknak öntudatos, fegyvelmezett állampolgárává, a dolgozó nép hűséges fiává, a szocializmus építőjévé nevelje”* (Horváth, 2016).

1956 egy olyan évszám a magyar történelemben, melynek eseményei gyökeresen változtatták meg a magyarok életét és lett meghatározó jelentőségű a nemzeti érzéseinkben. Az ekkor kibontakozott forradalom alapjaiban rendítette meg a szocializmust (Böhm, 2003). Az 56-os forradalom bukása előre sejthető volt. Ezt az eseményt nevezhetjük vízválásztónak is, hiszen tanulságul szolgált nekünk, magyaroknak, de a Szovjetunió számára is. Ez egyértelműsítette számunkra, hogy a függetlenségi harcunkban nem számíthatunk külső támogatásra, a szovjeteknek pedig megmutatta, hogy a magyarokat nem tudják büntetlenül a saját népükhöz hasonló alávettségbe taszítani (Romsics, 1999:395).

1956 novemberétől Kádár János került a legfelsőbb politikai pozícióba, és maradt az élen egészen 1988 májusáig. Mindvégig a Magyar Szocialista Munkáspárt első embere volt. A Kádár-rendszer elsődleges jellemzője a „3 T” elve lett, melynek jelentése a tiltás, a támogatás és a tűrés módszere. A tiltás, vagy másként cenzúragyakorlat főként az irodalmi területet és a művészeti életet befolyásolta, emellett pedig a politika semlegesítését igyekezett elérni. *„A szovjet típusú diktatúrában a hatalomgyakorlás a politikai rendszer minden szférájában nyers, kendőzetlen és kontrollálhatatlan diktatórikus kormányzásban jelent meg”* (Horváth, 2016). Kádár János hazánkban még évtizedeken keresztül diktatórikus rendszert tartott fenn, amely hatással volt az élet szinte minden területére, így többek között a gazdaságra, az oktatásra, az egészségügyre is.

Az 1980-as évek végére Magyarország súlyosan eladósodott és hatalmas gazdasági hanyatlással nézett szembe. Ennek értelmében az értelmiségiek rájöttek, hogy más megoldásra van szükség, egy politikai szerkezeti váltásra. A szükséges változás

eredményeként történt meg a rendszerváltás, mellyel egy nagyon kemény és nehézségekkel teli időszak lezárása valósult meg. „Az 1989/1990-es évek Magyarországon a magyar történelemben az elmúlt rendszer, a létezett szocializmus lezárását és a többpártrendszeren alapuló parlamenti demokrácia kezdetét jelentik”¹. A rendszerváltás többek között pozitív változást hozott a gazdasági együttműködések erősödésére, a nemzetközi pénzügyi szervezetekkel való kapcsolat megteremtésére, a gazdaság néhány területén a piaci viszonyok viszonylag szabad érvényesülésére, a bankrendszer átalakítására, a személyi jövedelemadó-rendszer korszerűsítésére, a világútlevél bevezetésére és a devizakorlátozások megszüntetésére.² „A rendszerváltás radikálisan átalakította a magyar társadalom gazdasági és társadalmi szerkezetét. Az átalakulás bár alapjában pozitív folyamatokat indított el, sok tekintetben ellentmondásos volt, azaz pozitív és negatív következményekkel jár együtt.” (Böhm, 1999:28)

Az 1980-as évektől hazánkban a közoktatást az autonómia, a decentralizáció és az alternativitás kezdte átszőni, alakítani. Elkezdődtek a reformtörekvések, kezdetben rejtett formában, illetve engedély mellett hivatalos módokon is. A legnagyobb változásokat az oktatásügyben és a pedagógiában az 1985-ös törvény hozta meg. Eredményeként véget ért egy korszak, lezárult a marxista-leninista ideológiák időszaka (Báthory, 2000).

A rendszerváltás következtében a politikai döntéshozók megkezdték a hazai iskolarendszer átalakítását, a tananyag felülvizsgálatát és annak megváltoztatását, a szabad vallásgyakorlás engedélyezését és az orosz nyelvtanulás eltörlését.

Összegzőként leírható, hogy a kommunista-szocialista diktatúra mintegy 40 évig állt fenn. Ezzel a magyar társadalmat szinte minden esetben hátrányok, nélkülözések érték. A diktatórikus rendszer hatással volt az oktatásügyre, negatív hatása volt az élet számos területére, az emberek mindennapjaira, a gazdaságra, az emberi jogokra. Az 1985-ös I. törvény az oktatásról³ felszabadulást jelentett sokaknak, ezzel eltörölve a politikai önkényuralmat. Ez az év hozza meg a fejlődést, a reformot több területen is. Megjelennek a pedagógiai kezdeményezések, a kísérletezések időszaka kezdődik meg, ahol a pluralizmus és az alternativitás jellemzi a hazai oktatásügyet. (Pukánszky, 1996) A rendszerváltás lezajlásával tehát jelentős átalakulás volt megfigyelhető Magyarországon az oktatás területén. Ugyan teljesen radikálisan megváltozott helyzetről nem beszélhetünk, de a szerkezet szempontjából a pluralizmus, az oktatási szabadság jellemezte innentől a hazai oktatásügyet.

¹ *A rendszerváltás évei Magyarországon 1987-1990.* [Virtuális kiállítás] Magyar Nemzeti Levéltár. URL: <https://bit.ly/47RZDht>

² KSH (kiad.) (2010). *Magyarország 1989-2009 : A változások tükrében.* Budapest, Központi Statisztikai Hivatal. ISBN 978-963-235-279-4 (nyomdai) | ISBN 978-963-235-280-0 (internet). URL: <https://bit.ly/47w2Lj2>

³ *1985. évi I. törvény az oktatásról.* [Jogkódex.hu] URL: <https://bit.ly/3GhfKcv>

Az óvodai nevelés története Magyarországon a 20. század második felében, különös tekintettel a rendszerváltás időszakára

1948-ban Magyarországon az óvodákat államosították, ezzel az intézmények száma fokozatosan emelkedő tendenciát mutat. Az egyes történeti időszakok, a politikai befolyás is meghatározta az óvodarendszer funkcióit és feladatait, ennek következtében folyamatos változásról beszélhetünk, melyek dinamikusan alakultak át (Aczél, 2012). Az akkor megjelent szakirodalmakra jellemző volt, hogy gyökeres változáson mentek keresztül, hiszen „[...] elárasztotta a szovjet pedagógia szelleme, illetve maga szovjet pedagógia” (Molnár, Pálfi, Szerepi és Vargáné Nagy, 2015). 1950 is fontos évszámként vonul be a pedagógia történetébe, hiszen rendkívül meghatározó szerepet képviselt az akkori óvodák szemléletmódjában az ekkor megjelent Bleher: *Szervezett foglalkozások az óvodában* című műve. Emellett a hazai felsőoktatásra is gyökeres változásokat hozott ez az év. Bevezették a marxizmus-leninizmus kötelező oktatását (Fehér, 2000).

Az 1950-es évektől az óvodásokra is egyre inkább úgy tekintettek, mint a szocialista társadalom leendő tagjaira, akiknek az életre való felkészítése céltudatos nevelőmunkával, ideológiai felvilágosításokkal valósítható meg. A politika tehát megjelent az óvodákban. Pukánszky (2005) szerint: „*A gyermek úgy jelent meg az új óvodai törvényben és a napi munkát meghatározó programokban, mint egy ideológiailag felkészült, politizáló kis felnőtt*” (Pukánszky, 2005:712-713).

A következő pár év a magyar óvodai nevelésre is hatással volt. „*A törvény hozzárendeli az óvodát az iskolához, mint ami előkészíti az iskolai oktatást. Ezzel az óvodák a korábbi helyzettől eltérően bekerülnek a közoktatás intézményei közé*” (Molnár, Pálfi, Szerepi és Vargáné, 2015:124). Ugyanebben az évben (1953) kiadásra került a *Módszertani Levelek* is, mely tartalmazza a kötelező foglalkozások leírását, az oktatás szerepét, mely a gyerekek elsődleges eszköze, hasonló célokat és nevelést fogalmaz meg, mint az iskolai oktatás „*A politikai önkényuralom nemcsak az oktatási rendszer teljes struktúráját változtatta meg, de a tantervek és a pedagógiai programok is az ideológiai nevelés egyik kiemelten fontos eszközévé váltak*” (Aczél, 2012:40). Az 1953-as dokumentum hatályát veszti, amikor 1957-ben megjelenik a *Nevelőmunka az óvodában* című írás. Ebben az időben már gyermekközpontúbb elvekről beszélhetünk, hiszen előírja ez a dokumentum, hogy „[...] a 3-6 éves kor sajátosságait és szükségleteit vegye figyelembe, az eszközök és eljárások biztosítsák a gyermekek sokoldalú fejlődését” (Molnár, Pálfi, Szerepi és Vargáné, 2015:125). A magyar óvodapedagógia egyik legalapvetőbb és meghatározóbb dokumentuma az 1971-ben kiadott *Óvodai Nevelés Programja* volt, mely tartalmazta az óvodai nevelés célját és a személyiségfejlesztést hangsúlyozta. A program kiter a közös felelősségvállalásra a családdal, illetve megjelenik a gyermeki szabadság, ami nagy módszertani újításnak számít. „*A 71-es program mérföldkőnek tekinthető, mert megnyitotta az utat egy olyan szakmai gondolkodás előtt, amelyben egyre inkább a gyermek áll a középpontban*” (Molnár, Pálfi, Szerepi és Vargáné, 2015:126).

Az 1980-as évek izgalmas fordulatokat hoztak mind a hazai óvodaügyben, mind a közoktatás valamennyi területén. „*1985 nevezetes dátum a magyar oktatásügy és*

pedagógia történetében. Ekkor véget ér egy korszak, melyben a marxista-leninista 65 ideológia és a szocialista állam nevében párthatározatokkal irányították az oktatási rendszert” (Pásztor, 2019a:65 idézi Báthoryt, 2000:3). Az 1982-től kezdődő időszakot a nagy tantervi reformok jellemzik, ennek következtében jelenik meg 1989-ben az új továbbfejlesztett *Óvodai Nevelési Program*, mely kiegészített tartalmakkal kerül kiadásra. Ez az időszak hozza el a megújulás, az egyéni arculatok megnyilvánulásainak lehetőségeit. A rendszerváltás utáni időszakban jellemző volt a kísérletezés, hiszen ettől az időszaktól kezdve a pedagógiai pluralizmus periódusáról beszélhetünk. „*A kor óvodai nevelésének fő irányát a gyermekközpontúság jellemezte*” (Komjáthy, 2012:225).

1990-ben módosították a közoktatási törvényt, melynek eredményeként megszüntették a nevelési-oktatási ideológiák kötöttségét és eltörölték az orosz nyelv oktatását. Hatására szükségessé vált egy új oktatáspolitikai koncepció kialakítása, így létrejött az új Oktatási törvény, mely 1993-ban lép hatályba. Ennek értelmében tilos volt a nemhez, nemzeti vagy etnikai csoporthoz való tartozás, politikai nézet, származás, vagyoni helyzet, vagy bármilyen hátrányos helyzet miatti megkülönböztetés. Mindenkit megilletett a nevelés-oktatás lehetősége (Sztrinkóné, 2011). Megkezdődik a modernizálás folyamata, melynek hatására számos dokumentum kerül kiadásra, többek között a Nemzeti alaptanterv, az Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja, a helyi nevelési programok és az alternatív pedagógiai programok.

Az 1980-as évek a hazai óvodaügyben és az óvodapedagógusok képzésében jelentős változásokat eredményeztek. A színvonalas oktatás és nevelés megteremtése érdekében számos törvényi szabályozás és dokumentum került napvilágra, melyek mindmáig hatnak. Fontos állomása ennek a pedagógiatörténeti korszaknak az alternatív és reformpedagógiai irányzatok újjáéledése, mely a magyar óvodákban dolgozó pedagógusok módszertani szabadságát és pedagógiai sokszínűségét is eredményezte.

A rendszerváltás utáni évtized meghatározó dokumentuma az Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja (ÓNOAP), amely 1996-ban jelent meg. Jellegzetessége, hogy a korábbi dokumentumokhoz képest a mennyiséget tekintve jelentős csökkenés következett be. Ez azt is szimbolizálhatja számunkra, hogy innentől az óvodapedagógusok sokkal nagyobb módszertani szabadságot kaptak. Fontos jellegzetessége még az ÓNOAP-nak, hogy nem szerepel benne tartalomelvárás, az óvodák saját maguk dönthettek a fontosnak vélt tevékenységek tartalmáról, melyet a saját, helyi nevelési programjukban fogalmazhattak meg.

Ez a dokumentum lehetővé tette az óvodák számára a különböző reformpedagógiai és alternatív pedagógiai irányzatok módszereinek megjelenését az óvodai nevelésben.

Mindezen változások jól leképeződnek a soproni képző életére, az ott folyó oktatási tartalmakra is.

A soproni óvóképzés történetisége az 1950-es évektől

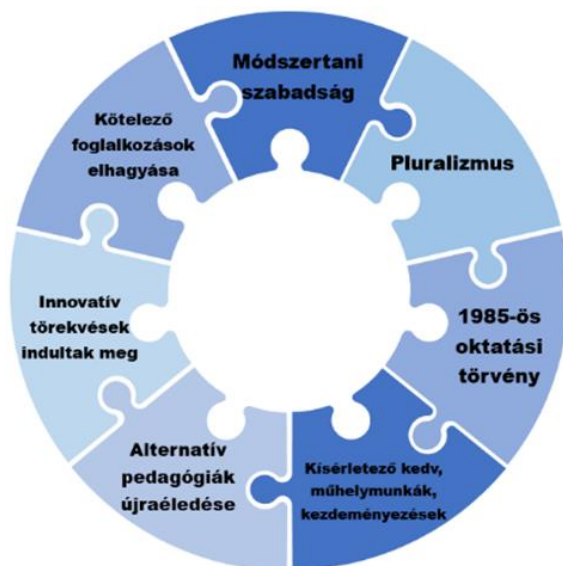
Magyarországon a kommunista-szocialista diktatúra mintegy 40 évig állt fenn. Ezzel a magyar társadalom szinte minden esetben hátrányokkal és nélkülözésekkel teli időszakot véselt át. A diktatórikus rendszer hatással volt az oktatásügyre is, de

természetesen negatív hatással volt az élet számos területére, az emberek mindennapjaira, a gazdaságra és az emberi jogokra egyaránt. Óriási változást eredményezett az óvóképzésben az, hogy 1959-től felsőfokúvá válhatott a képzés, amit az 1958. évi 26. törvénycikk tett lehetővé. Ennek kihirdetése után három felsőfokú óvónőképző kezdte meg működését felsőfokon, Sopronban, Kecskeméten és Szarvason. A földrajzi elhelyezkedést áttekintve a soproni képző tulajdonképpen az egész Dunántúlt lefedte, tehát köztük Vas, Zala, Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom és Somogy vármegye óvónőképzője volt, hiszen a hallgatók többnyire innen érkeztek a képzőbe. *„A városok versenyében a nagy óvodai múlttal és a képzés terén is hagyományokkal rendelkező Sopron kapta azt a megtisztelő feladatot, hogy az ország majdnem egyharmada, szinte az egész Dunántúl számára neveljen a mi társadalmunknak megfelelő óvodapedagógusokat”* (Szabados, 1964:54). Kiemelt jelentőségű évszámnak tekinthetjük tehát az 1959-es évet, hiszen amellett, hogy ekkor vette kezdetét Sopronban a felsőfokú óvóképzés, ezzel párhuzamosan indult meg ugyanabban az évben a német nemzetiségi óvónők képzése is (Pásztor, 2019). Az itt folyó képzés tartalmát, struktúráját megvizsgálva, megállapítható, hogy az intézmény a 20. századtól kezdődően több olyan változáson ment keresztül, ami a mostani Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar jelenlegi képzési struktúrájához vezetett.

Több fontos eseménye emelhető ki a magyarországi óvodapedagógus képzésnek, többek között a már fent említett 1959. évi felsőfokú képzés bevezetése, az 1989-es tanévben bevezetett hároméves főiskolai képzésforma megkezdése, a 2006-ban meghirdetett Bolognai-folyamat szakpolitikai reformjai. Gyakorlatilag jelenleg is ebben a struktúrában folyik az oktatás.

Az 1985-ös I. törvény az oktatásról⁴ felszabadulást jelentett sokak számára, ezzel eltörölve a politikai önkényuralmat. Ez az év hozta meg a fejlődést, a reformot a nevelés és oktatás számos területén is. Az 1980-as éveket a pedagógiai kísérletezések évtizedének is nevezhetjük. A hazai oktatásügyet az alternativitás és a pluralizmus jellemzi. A rendszerváltás lezajlásával tehát jelentős átalakulás volt megfigyelhető Magyarországon az oktatás területén. Ugyan teljesen radikálisan megváltozott helyzetről nem beszélhetünk, de a szerkezet szempontjából a pluralizmus, az oktatási szabadság jellemezte inentől a hazai oktatásügyet. *„A hierarchista rendszert felváltotta a tanszabadság és megszűnt az ideológiai monopólium”* (Bori és Masát, 2008:129). *„Rendszerváltás napjait éljük, rendszer váltását a tanügyben is. A mindent egy kaptafára húzni akaró, mereven centralizált, átpolitizált oktatásirányítás rendszere fölbomlott és át kell adnia helyét egy olyan irányításnak, amely nemcsak eltűri, hanem segíti, igényli is a sokféle pedagógia, sokféle iskola létrejöttét, vagyis végső soron a tanítás és tanulás szabadságának érvényesülését”* (Lukács, 1991:5). Ennek következtében az 1980-as évek vége lehetőséget és teret engedett az újító és kísérletező oktatóknak, pedagógusoknak, melyet törvényi háttér is szabályozott. A soproni pedagógusképzést egyedivé tette az évszázados hagyománya és történetisége.

⁴ 1985. évi I. törvény az oktatásról [Jogkódex.hu]. URL: <https://bit.ly/3GhfKcv>

1. ábra

A vizsgált időszak kiemelkedő történései
Forrás: Horváth Anna Viktória (2023)

Soproni kutatócsoportok működése és azok eredményei az 1980-as és 1990-es években

Az 1980-as évek vége lehetőséget és teret engedett a különböző alternatív és innovatív törekvéseknek, melyekben a soproni képző élenjárt. Ennek egyik legfontosabb eredménye, hogy ebből az intézményből indulhattak különböző alternatív és innovatív törekvések. Éppen ezért több óvodapedagógiai program is ebből az intézményből startolhatott el, innovatív, újító szellemével. Ebből az időszakból keletkező forrásokból megismertem több olyan oktató és számos, a soproni óvóképzőhöz tartozó gyakorló óvodapedagógus korszakalkotó munkásságát, akik innovatív pedagógiai programokat dolgoztak ki, és korszakalkotó munkásságuknak köszönhetően ezek mindmáig megtalálhatók a magyarországi és külföldi óvodákban.

Fontos megemlíteni a Freinet-kutatócsoport munkáját, mely Zsámboki Károlyné, Eperjesy Barnáné, Lakihegyi Alfrédné és Friedrich Árpádné nevéhez fűződik. A program sikeressége a csapat összetartásában, az egy célért való tenni akarásban keresendő. A gyermekeket nem a kötelező foglalkozásokon és iskolás jelleggel kell nevelni, hanem a gyerekkor sajátosságait figyelembe véve, élményekkel teli, tevékenységközpontú óvodai mindennapokban. A szakmai program kialakítása érdekében szükség volt segítőkre, támogatókra, melyet teljes mértékben megkapott ez a kísérletező, innovációs csoport. A tagok kérelmet nyújtottak be az akkori Művelődési Minisztérium Tudományegyetemi, Pedagógusképző és Művészeti Felsőoktatási osztályának majd az engedély birtokában indulhatott el országos ismeretterjesztő útjára a Freinet-szellemű óvodai kezdeményezés, ami aztán Magyarország számos

óvodájában is meghonosodhatott. Ezzel olyan szakmai tapasztalatcserét tudtak folytatni, hogy nemzetközi és hazai színtereken is tudásátadásról beszélhetünk, országos ismertségük, hírnevük azóta is fennmaradt.

A Soproni Óvóképzőben a Freinet-csoport mellett természetesen más kísérletező, újító programok is működtek az alternativitás jegyében. Szalay Józsefné vezetésével került kidolgozásra az *Oldás- és kötés* (Kissné Zsámboki, 2013) című program, amelyben a játéktevékenységek fontosságára, szerepére hívja fel a figyelmet, és itt a játék mellett a kötött foglalkozások is helyet kaptak. A pedagógus dönti el, hogy mikor szeretne kötött, illetve kötetlen foglalkozást tartani az óvodások számára. Ez azért tekinthető innovációnak, mert az 1980-as évekig gyakorlatilag a kötelező foglalkozások jellemezték az óvodai élet mindennapjait. A kötetlen foglalkozás legfontosabb jellemzője, hogy a szabadjátékot nem zavarja meg, egyben továbbfejlesztése a tevékenységnek, mely tervezett, komplex módon biztosítja a témák feldolgozását.

A német nemzetiségi óvodapedagógusok számára Talabér Ferencné a Soproni Óvóképző egykori oktatója dolgozott ki egy programot, mely a *„Játék a szavakkal, játék a beszéddel”* (Sosztrarich, Veresné, Óriné és Pál, 2009) kétnyelvű nevelési program nevet viseli. *„A nyelvi neveléssel kapcsolatban a Magyarországi Német Pedagógiai Intézet a német nemzetiségi óvodák pedagógiai programjának átdolgozásához készült kiadványában ezt olvashatjuk: „Professzionális, gyermek közeli nyelvi nevelést kívánunk megvalósítani, amit játékosan, élményekre alapozva, az egész személyiség fejlesztését célozva szervezünk.”* (Pásztor idézi Bauert Preims-t, Frank-t és Szauer-t, 2019b)

A következő program az 1989/90-es tanévben került kidolgozásra, melynek alapja egy ciklikus hálóterv, mely 10 napot foglal magába, ebben a 10 napban mindig megjelenik egy másik tevékenység, amelyben a gyermeknek az egész nap során lehetősége nyílik manuális tevékenységre, testnevelésre, zenehallgatásra, a természet megismerésére. A program Stöckert Károlyné vezetésével indult el a gyakorló óvodában. *„A gyermek önállóan dönti el, hogy mikor akar bekapcsolódni és mikor hagyja abba a tevékenységet”* (Tóth, 1991:39).

Zilahi Józsefné programja a *„Nevelés játékkal, mesével”* címet kapta, melyben a tevékenységet áthatja a folyamatosság és a szabadság érzete. A gyermek a játékból tanul, ez által fejlődik a gyermek mozgás- és beszédkészsége, kognitív képességei, mindeközben személyisége is alakul.

Molnár Katalin *„Kreativitás központú életmódszervezés”*⁵ pedagógiai programjának jellemzője, hogy a kreativitás fejlesztése mentén, a szabadjáték és a felnőtt tevékenységének utánzása alapján alakítsa ki munkatervét. Alapvető gondolata, hogy a gyermek tanuljon meg bánni a kezével az évszakok és az ünnepek játéklehetősége adta módon.

⁵ A Nyugat-Magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Főiskolai Kar II. Sz. Gyakorló Óvodájának nevelési programja (1999): URL: <https://bit.ly/3QUE6hg>

A megváltozott politikai és oktatáspolitikai helyzet tette lehetővé, hogy minden óvoda kidolgozhassa saját pedagógiai programját. Ehhez adtak segítséget a már kidolgozott alternatív és innovatív szemléletmódú programok. Ezek a soproni kutatócsoportok lehetőséget adtak arra, hogy a pluralista törekvések a soproni képző életében meghatározó szerepet kapjanak, illetve, hogy adaptálhatók legyen az egész országban a fent kifejtésre kerülő innovatív kezdeményezések. Mindezek hozzájárultak a magyar óvodai nevelés innovatív szemléletmódjának erősítéséhez és a színes paletta megteremtéséhez, az egyedi arculat kialakulásához, mely napjaink óvodáit is jellemzik.

2. ábra

*Soproni kutatócsoportok és munkásságuk
Forrás: Horváth Anna Viktória (2023)*

A primer kutatás bemutatása

A kutatásomban arra kerestem a választ, hogy a rendszerváltás évtizedében, majd az azt követő időszakban, az 1990-es években, a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Karának jogelőd intézményében, milyen pedagógiai módszerek jelentek meg és ezek milyen újításokat hoztak az óvodai nevelésben. Kutatásom fókuszába kerültek a máig ható pedagógiai innovációk, górcső alá vettem, hogy ezek visszhangra találtak-e a napilapokban, folyóiratokban, elősegítve ezzel az ismertté válásukat és az országos elterjedésüket. Arra is kerestem a választ, hogy ezeknek a pedagógiai programoknak népszerűvé válásához milyen intenzitással járult hozzá a sajtó, és melyek azok a témakörök, melyek megjelentek az alternativitás jegyében.

Kutatásom célja tehát az volt, hogy feltérképezzem milyen sajtóvisszhangja volt a soproni képző és annak gyakorló óvodájából elindult pedagógiai innovációknak az 1980-as és '90-es években.

A kutatás módszere

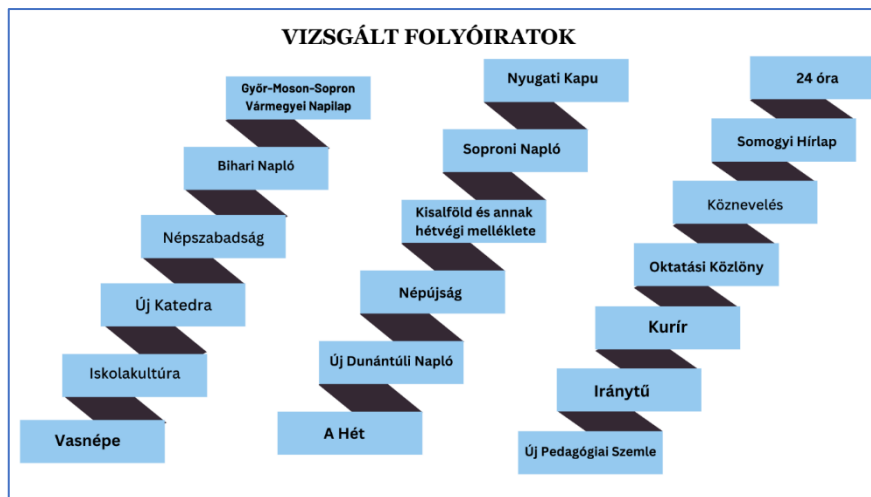
Kutatási módszerem a forrás- és tematikus tartalomelemzés volt. A tartalomelemzés lényege a dokumentumokban található összefüggések, jellegzetességek feltárása. Jellegénél fogva a tartalomelemzés szükségszerű retrospektív (visszatekintő) kutatási módszer, hiszen a korábban elkészült dokumentumok utólagos felhasználására épülnek (Mayer, 2011). „*Olyan adatgyűjtési eljárás, melyek alapja kész produktumok vizsgálata*”. (Kovács, 2021; Kiss, Szabó, Ujhelyi és Berkics, 2006). Tartalmilag a dokumentumban rögzített kommunikációt keressük. Ennek során a kommunikáció klasszikus modelljét (Shannon, 1948) alapul véve a kibocsátó, az üzenet, a csatorna és a befogadó azok az alapvető elemzési kategóriák, amelyekbe a dokumentum tartalmát elemezzük.

Kutatásomban az Arcanum keresőrendszer segítségével kigyűjtöttem az 1980-as és 1990-es években keletkezett, a Soproni Óvóképző Intézethez, az alternatív pedagógiai programokhoz, valamint a módszertani megújuláshoz kapcsolódó egykori folyóiratok, napilapok cikkeit. A strukturált, válogatott szövegekből kiemeltem azokat az információkat, amelyek a kutatási területem szempontjából relevánsak voltak.

A kutatás mintája

Feltáró kutatásom mintáját a Soproni Óvónőképző Intézethez és annak gyakorló óvodáihoz kapcsolódó pedagógiai innovációkról, módszertani megújulásról szóló sajtótartalmak adták. Az 1980-as és 1990-es években keletkezett napilapok, folyóiratok tartalmának csoportosításával, a strukturált tartalomelemzéssel elvégzett módszerrel valósult meg a kutatás. A napilapok hozzáférhetőségét, olvashatóságát és feldolgozhatóságát az Arcanum Digitális Tudománytár⁶ keresőrendszer felülete tette lehetővé. A vizsgált időintervallumban mindösszesen **40 darab** olyan cikket, interjút találtam, melyek címük, tartalmuk alapján kapcsolódhattak az általam vizsgált kutatási területhez. A keresett rezümék alapján **19 darab** folyóiratban találtam a témához kapcsolódó szövegeket. A vizsgált napilapokat, folyóiratokat a 3. sz. ábra és az 1. számú táblázatban szemléltetem.

⁶ Arcanum Digitális Tudománytár keresőrendszer: <https://bit.ly/3SXPwDi>

3. ábra

A vizsgált napilapok, folyóiratok felsorolása
Forrás: Horváth Anna Viktória (2023)

A kutatás eredményeinek bemutatása

Kutatásomban törekedtem az olvasott tartalmak csoportosítására, így több nagyobb szegmensét tudtam megvizsgálni a napilapok hasábjain olvasottaknak. Az általam megvizsgált sajtóorgánumok közül kiemelkedő szerepet kapott a Győr-Moson-Sopron vármegyéet érintő folyóiratok összessége, hiszen kutatásom fókuszába Sopron városa került. Emellett pedig fontosnak tartottam megvizsgálni a más megyei, illetve országos sajtótartalmakat, közleményeket is.

Többek között foglalkoztam a továbbképzésekkel, az előadások megtartásával, illetve tapasztalatcserékkel, melyek az innovatív pedagógiai programokra irányulnak, ez mindösszesen 20 cikket jelentett, tehát a kutatott cikkek 50%-a ezekkel a témákkal foglalkozott. A Köznevelés című oktatási folyóirat 1994. évi 9. számú kiadványában olvasható, hogy „Benedek Elek Óvóképző Főiskola továbbképzési témák, óvodapedagógusoknak: speciális továbbképzés-választható speciális kollégiumok Freinet-szellemű óvodai nevelés; Waldorf-jellegű óvodai nevelés bécsi Waldorf-pedagógusok közreműködésével; kétkultúrájú nyelvi nevelés az óvodákban,

Megyei napilapok	Országos/határon túli napilapok	Megyei hetilap	Folyóiratok	Időszaki kiadvány
Győr-Moson-Sopron vármegyei Napilap c. napilap	Népszabadság Magyarország legnagyobb országos politikai, közéleti napilap	Nyugati Kapu c. Sopron és térsége, Fertőd, Kapuvár, Csorna és Sopron polgári hetilap	Új Katedra c. folyóirat (szlovákiai Magyar pedagógia folyóirat)	Oktatási Közöny c. kiadvány
Somogyi Hírlap c. Somogy vármegye napilap	Magyar Kurír c. napilap	Kisalföldi hétfői melléklet Győr-Moson-Sopron vármegyei hétfői lap	Iskolakultúra c. oktatással-neveléssel, az iskola belső világával, illetve az oktatási rendszer jellemzőivel kapcsolatos írásokat közlő folyóirat	
Vas Népe c. Vas vármegyei napilap	Bihari Napló c. Nagyvárad napilap		A Hét c. társadalmi, irodalmi és művészeti folyóirat	
Soproni Napló c. Győr-Moson-Sopron vármegyei napilap	Népújóság c. marosvásárhelyi napilap		Köznevelés c. oktatási folyóirat	
Kisalföld c. Győr-Moson-Sopron vármegyei napilap			Iránytű c. diáklap folyóirat	
24 óra c. Komárom-Esztergom vármegyei napilap			Új Pedagógiai Szemle c. (Magyar Pedagógiai Társaság folyóirata)	
Új Dunántúli Napló c. Baranya vármegyei napilap				

1. táblázat

A kutatásban vizsgált napilapok, folyóiratok

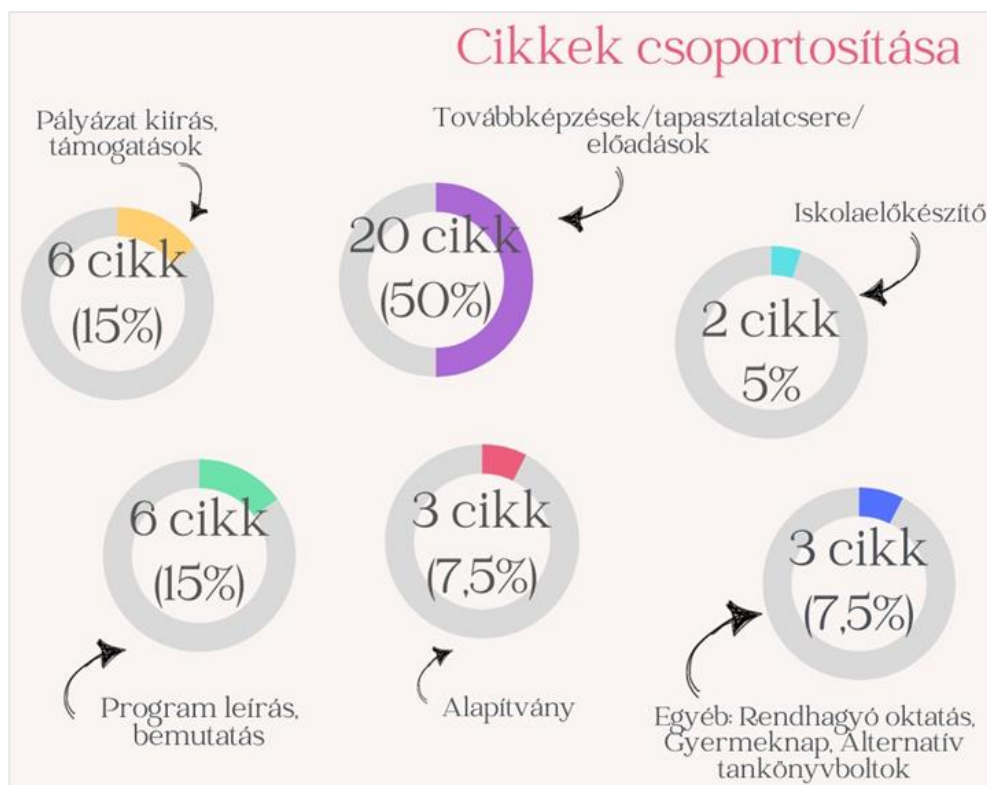
Forrás: Horváth Anna Viktória (2023)

kézművesség; testnevelés másként; néphagyományok a zenei nevelésben”.⁷ A pályázati kiírásokról, illetve a támogatott pályázatok bemutatásáról 6 publikációban

⁷ Óvóképző Főiskolák : Benedek Elek Óvóképző Főiskola (1994). In: A pedagógusok intenzív továbbképzése az 1994/95. tanévben : A Művelődési és Köznevelési minisztérium Tájékoztatója. *Köznevelés* 50(9), (március 4.), *Melléklet* (március 11.), p. 15. ISSN 0133-0969. URL: <https://bit.ly/47PzQpX>

olvashattam, ami összesen 15%-a az összes (40) folyóiratban talált írásoknak. Ugyancsak 6 közleményben jelent meg a különböző programok részletes leírása, melyek leginkább interjú formájában fordultak elő, ez is 15%-a a kutatott folyóiratoknak, napilapoknak. 3-3 írás az erre irányuló alapítványok bemutatására, annak munkájára fókuszál. Többek között ilyen alapítvány a „Szeressétek, akiket szeretek”, melynek célja az óvodába járó 3-6 éves korú gyermekek sokoldalú fejlődésének elősegítése és kellemessé tétele.⁸

Az iskolaelőkészítő programokat, mint kötetlenül megjelenő tevékenységeket, mindösszesen 2 helyen véltem felfedezni, ez a cikkek 5%-át teszik ki. Ezt a 4. számú ábrán mutatom be.

4. ábra
Cikkek csoportosítása
Forrás: Horváth Anna Viktória (2023)

A legtöbbet szereplő óvodapedagógiai alternatív irányzat a Freinet-hez volt köthető, ami 46%-át jelenti a vizsgált publikációknak. A soproni képző esetében egyáltalán

⁸ Cs. L. (1995). „Szeressétek, akiket szeretek”: Alapítvány az óvodásokért. *Kisalföld : A család napilapja*, 50(252) (október 27.) p. 6. URL: <https://bit.ly/40VdS2x>

nem meglepő, hogy legtöbbször ez az innovatív irányzat fordult elő. Ennek előrehaladását, megvalósulását, fázisait mutatják be a különböző cikkek. Megjelenik ezekben az alternatív program kísérleti terve, a természetközelség, valamint a gyermekközpontúság „[...]Freinet óvodai programot írtak Sopronban”⁹ – olvasható a Pedagógiai Szemle 1990-ben megjelent írásában. A napilapokban az oktatókkal és a gyakorló óvodában dolgozó óvodapedagógusokkal készült interjúkat is lehet olvasni. Ugyancsak a Freinet pedagógia elterjedéséről ír a Kisalföld című napilap 1992-ben: „[...]Az ő nevével fémjelzett 60 éves nemzetközi, alternatív pedagógia mozgalom magyarországi elterjedéséről beszélgetünk dr. Zsámboki Károlynéval és Eperjesi Barnánéval, a soproni óvóképző főiskolán. Ők dolgozták ki, a két óvónő, Friedrich Árpádné és Lakihegyi Alfrédné tapasztalataira építve [...]”¹⁰

A német nemzetiségi óvodák számára kidolgozott program szintén több cikkben is megjelenik. Ennek vonatkozásában többek között az oktatók kempteni látogatásáról olvashatunk az 1993-as évekből a Győr-Moson-Sopron vármegyei Kisalföld című napilapban. „A soproni óvóképző főiskola német nemzetiségi tanszékének szervezésében a múlt hetet Kemptenben töltötte 13 nemzetiségi óvónőjelölt”.¹¹ A „Játék a szavakkal, játék a beszéddel” című program előfordulása a vizsgált cikkek 11,5%-át teszi ki. Ugyanennyi százalékban fordul elő a Montessori és a Waldorf-pedagógia. Az általam tanulmányozott napilapokban kiemelt szerepet kapott az „Óvodai nevelés játékkal, mesével” című program, melyet Stöckert Károlyné mutat be az olvasóknak. „Tíz éve próbáltuk ki először a Dunántúlon két gyakorló óvodai csoportban húsz óvodában. Azóta az országban elterjedt, s bizonyítja, hogy a gyermekek játékosan is eljutnak az iskolaérettségi állapotba.”¹²

Ez a program a napilapok 7,6%-ában fordult elő. A „módszertelennek tűnő módszeresség” Zilahi Józsefné nevéhez fűződik. Több forrásban olvasható, hogy ennek határon túli érdeklődői is voltak.

A test és a lélek egészséges működésével is foglalkoztak az 1990-es évek közepétől, melyet a rendelkezésemre álló írásos források 7,6%-a ismertet. Megjelentek még a „személyiségfejlesztés élményekkel” programról szóló cikkek is. Ezekből megtudhatja az olvasó, hogy a program kötetlen foglalkozásokat biztosít a gyermekek számára, ezzel pedig a merev, kötött tevékenységeket háttérbe szorítva, készítik fel a gyermekeket az iskolára. „A soproni Zsilip utcai gyakorló óvodában negyedik éve létezik a „személyiségfejlesztés élményekkel” című program, amelynek megvalósítója Kiss Ferencné óvónő. Kiss Ferencné elmondta, a program középpontjában

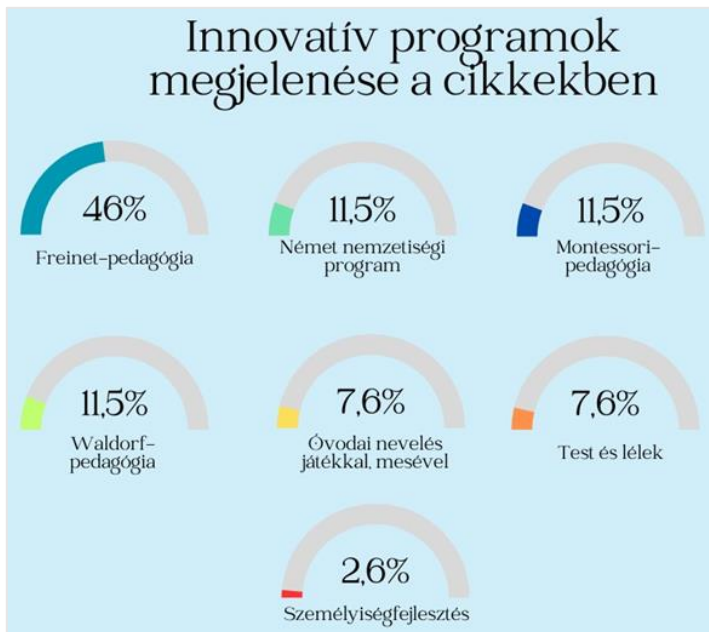
⁹ A Freinet-pedagógia nálunk. In: Galambos R., Horváth H. A. és Porkolábné Kára Zs. (1990). Freinet-módszer Nagykovácsiban, avagy „Mi fán terem a Freinet-módszer?” *Pedagógiai Szemle*, 40(12) (december), p. 1146. ISSN 0031-3785. URL: <https://bit.ly/3Gj7oB2>

¹⁰ Pogács M. (1992). Szívvel és lélekkel az óvodáért. *Kisalföld*, 47(51), (február 29.), p. 13. URL: <https://bit.ly/46v324I>

¹¹ Brenner K. (1993). Bővülő kapcsolatok : Kempteni látogatás. *Kisalföld*, 48(68), (március 23.), p. 6. URL: <https://bit.ly/49UoL8R>

¹² Izményi É. (1996). Óvodai nevelés játékkal, mesével. A belső harmónia a lelki egészség. *Somogyi Hírlap : Közéleti napilap*, 7(99), (április 27), p. 12. URL: <https://bit.ly/3GnM65f>

az *élményszerzés áll.*”¹³ Az erről a programról szóló cikkek csupán 2,6%-ot tesznek ki. Ezeket az adatokat az 5. számú ábra mutatja be.

5. ábra

Innovatív pedagógiai programok megjelenése a cikkekben, százalékos arányban
Forrás: Horváth Anna Viktória (2023)

A megvizsgált tartalmakból megtudhatjuk, hogy több olyan óvodapedagógiai szakmai nap is megrendezésre került az 1990-es években, melyeken továbbképzéseket is tartottak az érdeklődő pedagógusoknak. Ennek helyszínei között Sopron mellett Komárom, Dunaszerdahely, Galánta, Nyitra, Érsekújvár és Léva is szerepel. A szakmai napok keretében mutatták be az akkor készülő, a kísérleti szakaszban lévő óvodapedagógiai módszereket a közönség számára.

A szakmai továbbképzések szervezésében élen járt Sopron és Komárom városa. Itt többek között az alkalmazott módszerek bemutatása történt, például az óvónők szakmai vetélkedője során, illetve a filmfelvételek lejátszásával; olvasható a Népúj-ság és a Kisalföld hasábjain. A marosvásárhelyi vártemplom gótikus termében több módszertani bemutató is megtartásra került, ezek igazán fontos eseménynek számítottak. „A videofelvétel szerdán délelőtt a marosvásárhelyi gótikus Vártemplom termében perog, s mintegy hetven óvónő figyel. Akik elhozták, akik elmagyarázzák, bemutatják a hagyományos pedagógusi gondolkodás számára módszertelennek tűnő módszerességét[...].”¹⁴

¹³ Módos A. (1993). Középpontban az élményszerzés. *Kisalföld : A család lapja*, 48(268), (november 17.), p. 6. URL: <https://bit.ly/3T5B9ge>

¹⁴ Bodolai Gy. (1998). Hasznos haszontalanságok. *Népúj-ság : Maros megyei napilap*, 50(126) [13913] (július 1.), p. 5. URL: <https://bit.ly/3SY8HNB>

A Soproni Naplóban a *Játékkal és Mesével Nevelő Óvónők Egyesületének* létrejöttéről olvashatunk, amely kezdeményezés Majsa Imréné és Stöckert Károlyné nevéhez fűződik. Az eddigi merev, kötött foglalkozásokat egyre inkább felváltotta a kezdeményező, kötetlen, szabad tevékenységeket biztosító óvodai élet. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a rendhagyó oktatásnak nevezett óvodai foglalkozás a határőrségen, vagy éppen az 1996-ban megjelent lap tartalmi elemei, a születésnap-i köszöntők megtartása az óvodában, vagy éppen a 2000-ben megrendezett gyermeknap a gyakorló óvodában. Ezek az írások azt hangsúlyozzák, hogy a gyermekközpontúság és élményszerzés mennyire fontos szerepet tölt be az óvodások életében.

A vizsgált cikkekből az is megtudható, hogy megszületett a „*Szeressétek, akiket szerettek*” nevet viselő alapítvány, melyet a soproni képző is támogatott. Tulajdonképpen ez egy iskolafejlesztési alapítvány volt, melynek célja az új alternatív óvodai módszerek kiadványainak megjelentetése.

További érdekesség, hogy kántorképző is volt az óvóképzőben, amit a Győr-Moson-Sopron vármegyei Kisalföld című napilapban 1993-ban megjelent írás ismertet. A cikkből megtudhatjuk, hogy ezt a képzést abban az évben csupán három fő végezte el.

Kutatásaim eredményei azt mutatják, hogy a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar jogelőd intézményében és annak gyakorló óvodájában olyan pedagógiai innovációk indultak el az 1980-as és '90-es években, ami a helyi és az országos napilapokban is nyomon követhető volt az akkori olvasók számára. A máig ható pedagógiai kísérletezések visszhangra találtak a vidéki napilapokban, elősegítve ezzel az ismertté válásukat és az országos elterjedésüket. A sajtó több esetben (40 cikkben, összesen 19 napilapban) számol be ezekről a pedagógiai törekvésekről. A cikkekből egyértelműen egy olyan korszak rajzolódik ki, amely tele volt érdekes és újító pedagógiai kezdeményezésekkel.

Összegzés

A primer kutatásomban az általam megvizsgált napilapok és folyóiratok cikkei egyértelműen bizonyítják, hogy az 1980-as és 1990-es években a Benedek Elek Pedagógiai Kar jogelőd intézményében olyan innovatív pedagógiai kísérletezés történt, amely számos olyan pedagógiai program megszületéséhez vezetett, melyek a 21. században is meg tudták őrizni népszerűségüket. Több olyan írás is a vizsgálataim középpontjába került, amelyek azt mutatják, hogy a soproni pedagógusképző egyfajta iránymutatást adott a magyarországi óvodák számára a pluralista, alternatív programok tekintetében. A téma aktualitása abban mutatkozik meg, hogy 2023-ban 50 éves a Soproni Egyetem Lewinszky Anna Gyakorló Óvoda Aranykapu Tagóvodája. Itt az 1980-as években az akkori óvónők közreműködésével folytak ezek a pedagógiai kísérletek, melyek eredményeképpen születtek meg a fent említett országos híró pedagógiai programok. Ezeknek a pedagógiai innovációknak a sajtóvisszhangja jelentős volt az 1980-as és 1990-es években. A megvizsgált cikkek jól mutatják az intézmény kezdeményezéseit, alternatív gondolkodásra való nyitottságát. Az innen startoló innovatív mozgalmak nagy sajtóvisszhangot keltettek, s a különböző

napilapok megszólaltatták azon óvodapedagógusokat és oktatókat, akik ezek kidolgozásával foglalkoztak. Azt gondolom, hogy ez a tanulmány rávilágít arra, hogy a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar jogelőd intézményében dolgozó egykori oktatók milyen újtók voltak.

A kutatásom tovább gondolásának lehetőségét abban látnám, hogy a későbbi évtizedeket megvizsgálva összehasonlító elemzést végezzek más városok pedagógiai törekvései, illetve más óvodapedagógus képzők ilyen vonatkozású mozgalmait illetően.

Irodalom

- Aczél, Zs. (2012). Üzemi óvodák 1945 és 1975 között. *Iskolakultúra*, 22(5.), pp. 37-55. ISSN 1215-5233. URL: <https://bit.ly/46C07qO>
- Báthory, Z. (2000). A maratoni reform : 2. rész. *Iskolakultúra*, 10(11), pp. 3-26. ISSN 1215-5233. URL: <https://bit.ly/3N04Lb3>
- Bori, I. és Masát, Á. (2008). *A mai magyar társadalom*. Budapest, L'Harmattan – Balassi Intézet.
- Böhm, A. (2003). *Az ezredvég magyar társadalmá : Folyamatosság és megszakítottság a társadalomfejlődésben* (Rejtjel Politológia Könyvek 17.), Budapest, Rejtjel. ISBN 963-9149-84-5
DOI: <https://doi.org/10.1002/j.1538-7305.1948.tb00917.x>
- Fehér Katalin (2000). Kultúrpolitika és közoktatásügy 1945-1989 között. In: Kollega Tarsoly I. (főszerk.) (1996-2000). *Magyarország a XX. században V.* [Tudomány 2. Társadalomtudományok], Szekszárd, Babits, pp. 469-476. ISBN 963-9272-13-2. URL: <https://bit.ly/47w13OT>
- Kiss P., Szabó M., Ujhelyi A. és Berkics M. (2006). Tartalomelemzés [09. Kvalitatív módszerek] fogalomtár. In: *Kutatásmódszertan: Szociálpszichológia*. Bölcsész Konzorcium. ISBN 963-9704-97-0 URL: <https://bit.ly/47BiQEs> és <https://bit.ly/40XwOhg>; Lásd még (Kovács, 2021)
- Kissné Zsámboki Réka (2013). *A freinet-pedagógia kibontakozása a magyar óvodákban az 1985-1996-os időszakban – különös tekintettel a soproni Freinet-kutatócsoport tevékenységére*. Doktori (PhD) értekezés, Kézirat. Budapest, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskola Neveléstudományi Kutatások Program. p. 285. URL: <https://bit.ly/46zjtWC>
- Komjáthy Zs. (2012). A magyar óvodatörténet nyilvántartott szakmai folyóiratainak gyermek- és ifjúságképe a XIX századtól napjainkig. *Képzés és Gyakorlat*, 10(3-4), pp. 221-231. ISSN: 2064-4027. URL: <https://bit.ly/3GcKa4k>
- Kóródi Márta et al. (szerk.) (2011). *Turizmus kutatások módszertana*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem. ISBN 978-963-642-431-2 URL: <https://bit.ly/3sJbhwf> vagy <https://bit.ly/47HARu4>
- Kovács Sz. (2021). Teljesítménymérési módszerek összehasonlító elemzése. *Economica*, 12(3-4.) p. 10. ISSN 2560-2322
DOI: <https://doi.org/10.47282/economica/2021/12/3-4/10643>

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2023. december 1.

- Lukács, P. (szerk.) (1991): *Alternatív iskolák, alternatív pedagógiák Magyarországon : Az 1990 márciusában Budapesten megtartott tudományos konferencia anyaga.* (Kutatás közben, ISSN: 1588-3094), Budapest, Edukáció – Oktatókutató Intézet. ISBN 963-404-207-4. URL: <https://bit.ly/3GfofVk>
- Molnár B., Pálfi S., Szerepi S. és Vargáné Nagy A. (2015). A Kisgyermekkori nevelés Magyarországon. *Educatio*, 24(3), pp. 121-128. ISSN: 1216-3384. URL: <https://bit.ly/47v4CVw>
- Pásztor E. (2019). Nemzeti nevelés az óvodákban a megváltozott Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja szellemében. *Képzés és Gyakorlat : Training and Practice*, 17(3-4) pp. 211-220. ISSN 1589-519X
DOI: <https://doi.org/10.17165/TP.2019.3-4.17>
- Pásztor E. J. (2019a). 60 éves a német nemzetiségi óvodapedagógus-képzés Sopronban. In: Kovácsné Tóth T. (szerk.). *A tanítóképzés múltja, jelene IV. – A tanárképzés múltja, jelene I.* Szombathely, Savaria University Press, pp. 27-41. ISBN 978-615-575-322-0. URL: <https://bit.ly/3N1YH1N> vagy <https://bit.ly/3Rew8AU>.
- Pásztor E. J. (2019b). *A játékos idegennyelvi foglalkozások megjelenése a magyarországi óvodákban 1959-től napjainkig, különös tekintettel a soproni és Sopron környéki óvodákra.* Doktori (PhD) értekezés, Kézirat, Budapest, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Neveléstudományi Doktori Iskola Pedagógiatörténet Program. URL: <https://bit.ly/3MWPoAn>
- Pukánszky B. (1996). Pedagógia és iskoláztatás 1867-1919 között. In: Pukánszky B. és Németh A. (1996). *Neveléstörténet.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. ISBN 963-18-7512-1. URL: <https://bit.ly/3sJcYd4>
- Pukánszky B. (2005). A gyermekekről alkotott kép változásai az óvoda történetében. [Óvodák], *Educatio*, 14(4), pp. 703-714. ISSN: 1419-8827. URL: <https://bit.ly/3TbiSyv>
- Romsics, I. (1999): *Magyarország története a XX. században.* Budapest, Osiris, ISBN 963-379-548-6
- Shannon, E. (1948). A Mathematical Theory of Communication. *The Bell System Technical Journal*. 27(4), (October), pp. 623-656. ISSN: 0005-8580
- Sosztrarich T-né, Veresné Rosenstingl E., Öriné Strassner H. és Pál R. (2009). „Játék a szavakkal, játék a beszéddel” kétnyelvű nevelési program. Sopron, Nyugat magyarországi Egyetem, Lewinszky Anna Gyakorló Óvoda. URL: <https://bit.ly/49URmLy>
- Szabados L. (1964). Felsőfokú óvónőképzés Sopronban [Helytörténeti adattár], *Soproni Szemle*, 18(2), pp. 50-66. URL: <https://bit.ly/47O4fVQ>
- Sztrinkóné Nagy I. (2009). *Óvó-iskola, gyermekkert, óvoda : A kisgyermekkor neveléstörténete.* Debrecen, Didakt Kft., ISBN: 978-963-87800-5-8.
- Tóth, M. (1991): Óvodai nevelésünk alternatívái. In: Lukács, P. (szerk.). *Alternatív iskolák, alternatív pedagógiák Magyarországon : Az 1990 márciusában Budapesten megtartott tudományos konferencia anyaga.* (Kutatás közben, ISSN: 1588-3094), Budapest, Edukáció – Oktatókutató Intézet. pp. 37-40, ISBN 963-404-207-4. URL: <https://bit.ly/3GfofVk>

Internetes források

1985. évi I. törvény az oktatásról. [Jogkódex.hu] URL: <https://bit.ly/3GhfKcv>
2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről. [Wolters Kluwer] URL: <https://bit.ly/31LOeDs>
- A Freinet-pedagógia nálunk. In: Galambos R., Horváth H. A. és Porkolábné Kára Zs. (1990). Freinet-módszer Nagykovácsiban, avagy „Mi fán terem a Freinet-módszer?” *Pedagógiai Szemle*, 40(12) (december), p. 1146. ISSN 0031-3785. URL: <https://bit.ly/3Gj7oB2>
- A Művelődési és Közoktatási Minisztérium és a Győri Pedagógiai Intézet pályázatot hirdet (1991). *24 óra : Komárom-Esztergom megyei napilap*, 2(25), (január 30.), p. 5. ISSN 0865-9168. URL: <https://bit.ly/47vW1BN>
- A Művelődési és Közoktatási Minisztérium és a Győri Pedagógiai Intézet pályázatot hirdet (1991). *Vas Népe*, 36(26), (január 31.), p. 6. ISSN 0133—0454. URL: <https://bit.ly/49WN06n>
- A Művelődési és Közoktatási Minisztérium közleménye (1996). *Köznevelés : Oktatási hetilap*, 52(13), (március 29.), pp. 15-17. URL: <https://bit.ly/49Upbw9>
- A Nyugat-Magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Főiskolai Kara a következő továbbképzési programokat indítja 2002/2003-ban [Hirdetés] (2002). *Köznevelés : Oktatási hetilap*, 58(24-25), (június 14.), p. 22. URL: <https://bit.ly/3ut700b>
- A Nyugat-Magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Főiskolai Kar II. Sz. Gyakorló Óvodájának nevelési programja (1999): URL: <https://bit.ly/3QUE6hg>
- A pedagógus szakma megújítása projekt összehasonlító elemzés kiírás (1993). *Iskolakultúra*, 3(21-22), p. 15. ISSN 1215-5233. URL: <https://bit.ly/3NolmWz>
- A pedagógus szakma megújítása projekt programirodájának közleménye (1992). *Népszabadság : Szocialista napilap*, 50(273), (november 19.) p. 20., ISSN 0133-1752. URL: <https://bit.ly/47PATjh>
- A rendszerváltás évei Magyarországon 1987-1990. [Virtuális kiállítás] Magyar Nemzeti Levéltár. URL: <https://bit.ly/47RZDht>
- A soproni óvóképző főiskola gyakorló óvodájának... (1992). *Kisalföld*, 47(34) (február 10.), p. 16. URL: <https://bit.ly/3N3e22d>
- Alternatív pedagógiák... (1992). *Kisalföld*, 47(49) (február 27.), p. 16. URL: <https://bit.ly/40YJpRu>
- Arcanum Digitális Tudománytár keresőrendszer: <https://bit.ly/3SXPwDi>
- B. R. (1990). Iskolás lesz a gyerek : Kísérletek az óvodákban. (A városperemi iskolákban romlik a helyzet), *Új Dunántúli Napló : Közéleti napilap*, 1(35), (május 9.), p. 1., 5. URL: <https://bit.ly/47Ncu4m>
- Balogh P. F. (1992). A francia kapcsolat. *Kurír [reggeli kiadás]*, 3(234), (augusztus 26.) p. 6., ISSN 0865-9001. URL: <https://bit.ly/40XyhE7>
- Bodolai Gy. (1998). Hasznos haszontalanságok. *Népújság : Maros megyei napilap*, 50(126) [13913] (július 1.), p. 5. URL: <https://bit.ly/3SY8HNB>
- Brenner K. (1993). Bővülő kapcsolatok : Kempteni látogatás. *Kisalföld*, 48(68), (március 23.), p. 6. URL: <https://bit.ly/49UoL8R>

- Cs. L. (1995). „Szeressétek, akiket szeretek”: Alapítvány az óvodásokért. *Kisalföld : A család napilapja*, 50(252) (október 27.) p. 6. URL: <https://bit.ly/40VdS2x>
- Cs. N. (1998). Új utak a pedagógiában. *Kisalföld : A család napilapja*, 53(128), (június 3.), p. 2. URL: <https://bit.ly/46AWIZa>
- Dánielisz E. (1993). Egy óvodai kísérlet. *Bihari Napló : Független politikai napilap*, 4(211), (október 27.) p. 5. URL: <https://bit.ly/3t1QbZT>
- Gyermeknap (2000). *Nyugati Kapu*, 2(62), (május 26.), p. 2., ISSN 1419-9599. URL: <https://bit.ly/3GiTKxM>
- Horváth A. (2016): A szovjet típusú diktatúra oktatáspolitikája Magyarországon. *Polgári Szemle*, 12(1-3) p. 94. URL: <https://bit.ly/47xDZ2i>
- Izményi (1995). Az óvodák színes palettája [Gyermekeink világa]. *Somogyi hírlap : Közéleti napilap*, 6(27), (február 1.), p. 10., ISSN 0865-9125. URL: <https://bit.ly/47U56nW>
- Izményi É. (1996). Óvodai nevelés játékkal, mesével. A belső harmónia a lelki egészség. *Somogyi Hírlap : Közéleti napilap*, 7(99), (április 27), p. 12. URL: <https://bit.ly/3GnM65f>
- Két szintű FREINET-pedagógiai továbbképzés (ismerkedés és adaptáció) (2000). *Oktatási Közlöny : Az Oktatási Minisztérium hivatalos lapja*, 44(Különszám), (december 31.), p. 536. ISSN: 1419-3256. URL: <https://bit.ly/3R0Ui0l>
- KSH (kiad.) (2010). *Magyarország 1989-2009 : A változások tükrében*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal. ISBN 978-963-235-279-4 (nyomdai) | ISBN 978-963-235-280-0 (internet). URL: <https://bit.ly/47w2Lj2>
- L. A. (1998). A Montessori-pedagógia segít. A sérült gyerekekért. *Kisalföld: A család napilapja : HétVége melléklet*, 53(231), (október 2.), p. 2. URL: <https://bit.ly/46v6Mml>
- M. A. (1993). Ki segítse a „gyakorló” intézményeket? Oktatási konferencia. *Kisalföld : A család napilapja*, 48(98), (április 28.), p. 6. ISSN 0133-1507. URL: <https://bit.ly/46yMpF5>
- M. L. (1992). Óvodapedagógiai napok. Köznevelés, 48(18) (április 30.), p. 2. URL: <https://bit.ly/3QUnczZ>
- Mai szemmel a pedagógia (1996). *Kisalföld : A család napilapja*, 51(94), (április 22.), p. 6. URL: <https://bit.ly/47L86Da>
- Maróti I-né és Szórá I. (1993). A TANOSZ által „elismert” és ajánlott „alternatív” tankönyvboltok és árusok jegyzéke. *Új Katedra : Pedagógusok-szülők-diákok lapja*, 4(6), (február 1.), p. 29., URL: <https://bit.ly/3N2vaFr>
- Miskó I. (1992). Határtalan örömök és kétségek : Tanévnnyitó a komáromi városi-egyetemen. *A Hét*, 34(44) pp. 6-7. URL: <https://bit.ly/47PmTfX>
- Miskó I. (1995). Kibontakozás természetközelségben : Sokszemközt a Freinet-féle óvodai program. *A hét : Közéleti és kulturális hetilap*, 40(4), (január 27.), p. 7. URL: <https://bit.ly/3sU0oHT>
- Módos A. (1993). Középpontban az élményszerzés. *Kisalföld : A család lapja*, 48(268), (november 17.), p. 6. URL: <https://bit.ly/3T5B9ge>
- Óvodapedagógusok : Megismerkedtek a képzési formákkal (1994). *Kisalföld : A család napilapja*, 49(276), (november 24.), p. 7. URL: <https://bit.ly/47yLNk2>

- Óvóképző Főiskolák : Benedek Elek Óvóképző Főiskola (1994). In: A pedagógusok intenzív továbbképzése az 1994/95. tanévben : A Művelődési és Közoktatási minisztérium Tájékoztatója. *Köznevelés* 50(9), (március 4.), *Melléklet* (március 11.), p. 15. ISSN 0133-0969. URL: <https://bit.ly/47PzQpX>
- Petrin L. (1992). Alternatív pedagógiák. Komárom-Esztergom megyei 24 óra : Tatabánya, Esztergom, Dorog, Kisbér, Komárom, Nyergesújfalu, Oroszlány, Tata és környékük napilapja, 3(274), (november 20.), p. 4., ISSN 0863-9168. URL: <https://bit.ly/49SshR8>
- Pogács M. (1992). Szívvel és lélekkel az óvodáért. *Kisalföld*, 47(51), (február 29.), p. 13. URL: <https://bit.ly/46v324I>
- Solarič Nađ K. (1997). Iskola és óvoda között ne legyen merev határ. *Népújság : A szlovéniai magyarok hetilapja*, 41(3), (január 23.), p. 7., ISSN 0352-6569. URL: <https://bit.ly/46Qk4ul>
- Tóth É. (2002). A gyermek tudja, ki szereti : Zilahi Józsefné főiskolai docens Brunszvik Teréz-díjat kapott. *Soproni napló*, (február 1.), p. 10. [*Nyugati kapu* (2002), 4(137)] URL: <https://bit.ly/3T4iqk>
- Török (1998). Rendhagyó oktatás a határörségnél *Kisalföld : A család napilapja : Hétvége melléklet*, 53(73), (március 27.), p. 1., 7., URL: <https://bit.ly/49P5Qwe>
- Trencsényi L. (1995). A Soros Alapítvány Kisgyermekkorai fejlesztés részprogram részkuratóriumának nyári döntései. *Köznevelés : Oktatási hetilap*, 51(38), (december 1.), p. 11. ISSN 0133-0969 URL: <https://bit.ly/3uBunVs>
- Zsámboki K-né (1993). Freinet itt és most – óvodai nézőpontból. *Új Pedagógiai Szemle*, 43(3), pp. 67-74. ISSN 1215-1807. URL: <https://bit.ly/3sSIIwd>

Az egyházi bölcsődei nevelés létjogosultsága

Frang Gizella

Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Társadalom-, Szociális és Kommunikáció-tudományok Intézet, PhD, adjunktus 0000-0002-1534-6018

KEYWORDS

- religious life
- education
- nursery school
- raison of church

KULCSSZAVAK

- hitélet
- nevelés
- bölcsőde
- kora gyermekkor

ABSTRACT

The raison of church nursery school education | Faith and knowledge form a harmonious unity in a person's personality, this must be created in early childhood. The teacher who takes up his faith in kindergarten and intends to pass it on must also pay close attention to young children and families.

Overall, we can say that we can and must respond to the specific challenges of our time with the eternal values stemming from faith, for which there is a social need again today. That is why it is justified that the religious life specialization should also appear in Sopron in infant and little-childcare worker education, even in connection with the already existing kindergarten version.

ABSZTRAKT

A kisgyermeknevelés a történelemben elsősorban a családokban élők nők feladata volt, a városokban az iparosodás idejéig, a falvakban a 20. századig. A hagyományok átadása és az életre nevelés kezdeti lépései a kisgyermek otthonában és a szűkebb vagy tágabb családi összefüggéseken, valamint a település fontos eseményein történt. Ma, amikor a korai gyermeknevelés átvődött a szakképzett csecsemő- és kisgyermeknevelők kezébe, vagyis a bölcsődei szintre, ezzel az ő felelősségük is megnőtt. Azoknak a szülőknek, akik egyházi bölcsődébe adják a kisgyermeküket, fontos a világnézeti nevelés. Tanulmányomban azt igyekszem feltárni, és megmutatni, hogy mindez pontosan mit jelent, és hogyan lehet a bölcsődei neveléshez illeszteni, és rámutatok arra, hogy a hitéleti szokások kialakításának az elkezdése már ebben az életkorban is fontos.

A folyamatok áttekintése

A születéstől kezdődő korai gyermekkor a világra való ráébredés és a kíváncsiság időszaka. A kisgyermek élete legnagyobb tanulásának periódusa ez, mely alatt a mozgások koordinálásával megtanul járni, megtanulja az emberi beszédet, és fokozatosan képes differenciálni a szavak, a mondatok között. Ebben a korszakban sajátítja el családjá és környezete szokásrendjét. Mindezek folyamatos megerősítése az alapja a szocializációnak és a későbbi, felnőtt kori viselkedésnek. Egyúttal ez az időszak alapozza meg a gyermek kíváncsiságát, nyitottságát a világra, valamint a gondolkodásmódját és a világnézetét.

Mindez fokozatosan és folyamatosan érvényesülő környezeti hatásokkal alakul ki. Legfontosabb része az otthon melege, szeretetteljes légköre és a szülők figyelme, ami a gyermekre irányul. Ez a legkorábbi minta, amit a kisgyermek előbb ösztönösen, majd később tudatosan utánoz, átvész.

A kisgyermeknevelés a történelemben elsősorban a családokban élő nők feladata volt, a városokban az iparosodás idejéig, a falvakban a 20. századig. A nagycsaládok szerepe évezredek alatt kristályosodott ki és működött. A hagyományok átadása és az életre nevelés kezdeti lépései a kisgyermek otthonában és a szűkebb vagy tágabb családi összefüggéseken, valamint a település fontos eseményein történt. Az anya még a földeken szükséges munkákhoz is elvitte a még szopó csecsemőt, hogy meghatározott időnként táplálni tudja. Később a nagyszülő és / vagy a nagyobb testvér vigyázott rá, játszott vele.

A lelki, érzelmi és a hitéleti nevelés is itt kezdődött a mondókákkal, dalokkal, szokások kialakításával, történetmeséléssel, játékkal. Korabeli leírások, néprajzi feljegyzések és egyháztörténeti adatok is megerősítik mindezt.

A 20. században a nagycsaládok szétesése, a városokba vándorlás, valamint a nők munkába állása fokozatosan megváltoztatta a koragyermekkorai nevelést. Ugyan az első időszakban a bölcsőde és óvoda, sőt, az alapfokú iskola nevelési rendszere is összekapcsolódott, vagyis nem különült el úgy sem korosztály szerint, sem módszertani szempontból, mint napjainkban, mégis legalább felügyeletet és nevelési alapokat is jelentett a kisgyermek számára.

Ma, amikor a korai gyermeknevelés átvándorolt a szakképzett csecsemő- és kisgyermeknevelők kezébe, vagyis a bölcsődei szintre, ezzel az ő felelősségük is megnőtt.

Tapasztalatból tudjuk, hogy a legtöbb bölcsődés kisgyermeket reggel beviszik a bölcsődébe, és munka után, gyakran kora este viszik onnan haza. A szülők a kisgyermekkel jobb esetben hétvégeken, ünnepeken tudnak foglalkozni, hétközben pedig a csecsemő- és kisgyermeknevelők gondjaira bízzák. Így gyakorlatilag a koragyermekkorai nevelési feladatokat – a szokások kialakításától kezdve az anyanyelvi, valamint a művészeti nevelésig – a bölcsőde szakemberei végzik. Sőt, a kisgyermek világnézetének alapjait is jobbára ők fektetik le.

Ennek az óriási felelősségnek a terhét elsősorban a család hordozza, azonban korunkban, amikor a bölcsődében tölti a kisgyermek napjainak nagyobb részét, legalább a szülőivel azonos felelősség terheli a kisgyermeknevelőt is. A csecsemő- és kisgyermeknevelő képzés során, a gyakorlatokon szembesülünk azzal, hogy a munka, a családfenntartás kötelezettsége miatt nagyon sok szülő már 8 hónapos kor alatt is beadja gyermekét a bölcsődébe, aki ott, a közösségben mondja ki első szavait, teszi meg az első lépéseit. Ehhez kapcsolódik Tölgyessy Zsuzsanna markáns megállapítása, mely szintén korunk gyermeknevelési folyamataira reagál. *„Egyre általánosabb tendencia, hogy a demokratikus nevelés helyére a laissez faire megengedő („csinálj, amit akarsz, csak engem hagyj békén”) nevelés kerül, ugyanis a folyamatos költekezésben vagy akár az anyagi biztonság megteremtésében – különösen az egyszülős család esetén – a családok nagy része kimerül, és gyakran nem képes biztos erkölcsi irányítást adni a gyermekek kezébe. Ennek következménye egyrészt a kialakulatlan értékrendszerű, viselkedészavaros vagy másrészt a közönyös, az érzelmi kötődést elutasító gyermekek számának emelkedése”* (Tölgyessy, 2020:27).

Ez a szülői hozzáállás sajnos, tapasztalataink szerint, a bölcsődés korosztályt is érinti. Azt a korosztályt, amelynek a legnagyobb figyelmet kellene szentelni, hiszen

ebben a kisdéd korban alapozódik meg a személyiség, és ennek kibontása a család, de legalább ennyire a bölcsőde feladata.

A bölcsődei szerepek változása

A kora gyermekkori intézményesült nevelés fejlődéstörténetét áttekintve láthatjuk, hogy hazánkban a 19. század felétől beszélhetünk bölcsődékről, vagyis olyan intézményekről, amelyek funkciója – mai szóhasználattal – részben szociális, részben családsegítő volt, amiről a korabeli napilapok is tudósítottak. Többek között a Képes Pesti Hírlap (1928) címlapfotókkal és rövid hírral adta tudtul, hogy a bölcsődébe beadott gyermekeket megfürdetik, etetik, altatják, és a játék, valamint az orvosi vizsgálat sem maradhat el. Ezután alakult meg az a Stefánia Szövetség, mely az anyákat egészségügyi ellátással és más, karitatív tevékenységgel segítette. Ennek égisze alatt indult meg a védőnő- és gondozónőképzés is.

A háború utáni szocialista rendszerben a munkahelyi bölcsődék száma szaporodott meg, de ezek nem tudták biztosítani azt a törődést, személyes gondoskodást, rugalmas állandóságot, amit a családi nevelés megadott, illetve a későbbi pikleri¹ elvek megerősítettek, amikkel egyidőben, a hazai irodalomban a bölcsődei gondozás-nevelés eredményeivel foglalkozó közlemények is megjelentek. Piklernél központi kérdésként az egészséges csecsemő és kisdéd harmonikus személyiségének kialakítása állt, ez a gyermekekkel való foglalkozás minőségi változását is igényelte, főként az állandó kisgyermeknevelő alkalmazását, a játék szerepének növelését, a gondozás higiénés szabályainak szigorítását, valamint az otthonosabb környezetet. És természetesen az irányított, játékos, rendszerbe illeszthető, mégis rugalmas tevékenységet is jelentette. Napjainkban a bölcsőde, mint intézmény, a gyermekjóléti alapellátás része, melybe a szülők 20 hetes kortól 3 éves korig vihetik gyermekeiket. A KSH 2022-es adatai szerint, mely az összes bölcsődétípust (bölcsőde, minibölcsőde, munkahelyi bölcsőde, családi bölcsőde) tárgyalja, Magyarországon 2021-ben „*összesen 4779 csoportban 875 hagyományos bölcsőde, 280 minibölcsőde, 994 családi bölcsőde és 11 munkahelyi bölcsőde biztosította*” (KSH, 2021) a kisgyermekek gondozását. „*Az összes ellátási formában együttvéve egy év alatt 2614-gyel nőtt a kapacitás, 5 év távlatában 14%-os volt az emelkedés*”. (KSH, 2021) 2022-ben Győr-Moson-Sopron vármegyében 2624 volt a férőhelyek száma, és a beíratott kisgyermekek száma alapján ebben a térségben megteltek a bölcsődék. Az adatok külön nem térnek ki az egyházak által fenntartott bölcsődékre, feltételezhető tehát, hogy azokat is ezekbe a típusokba sorolták, nagyságuk szerint. Ez a 2017-es törvény alapján is így értelmezhető, hiszen az önkormányzatok működtethetnek nem állami fenntartóval (civil, egyházi) kötött ellátási szerződéssel is bölcsődét, minibölcsődét, családi bölcsődét vagy munkahelyi bölcsődét. A Statisztikai Tükör (2019) elemzése alapján elmondható, hogy a családi bölcsődéket 71%-ban civil, nonprofit vagy egyházi fenntartók működtetik.

¹ Pikler Emmi (1902-1984) magyar orvos, gyermekgyógyász volt. Munkásságának középpontjában az egészséges csecsemő és kisdéd harmonikus személyiségének kialakítása állt.

A bölcsődei gondozás és nevelés főbb feladatait az egészség testi fejlődés elősegítése, a biztonságos, egészséges környezet biztosítása, az élettani szükségletek egyéni igény szerinti kielégítése, az egészségvédelem, egészséges élethez szükséges és egyéb higiénés szokások kialakulásának segítése jelenti. Emellett, talán mindezek előtt, az érzelmi-lelki fejlesztés és a szocializáció alapjainak az erősítése áll, amihez elengedhetetlen a derűs, szeretet- és bizalomteljes légkör, a gondozónőhöz kapcsolódó érzelmi biztonság, az egyéniség fejlesztése, a társas kapcsolatokban és egyéb viselkedési folyamatokban az alapvető szabályok kialakítása, elfogadtatása, a megismerési folyamatok fejlődésének segítése aktív és kreatív játékokkal, tevékenységekkel, ismeret-, élmény- valamint segítségnyújtással, mintaadással, a gyermeki kérdésekre adott válaszokkal. Ebben a korban a kisgyermeknek a „tematikus”, de egymásba átívelő foglalkozás is játék (Balogh et al, 2012).

Mivel a kisgyermek elsődleges közösségének és nevelő közegének a családot kell tekinteni, a bölcsődei nevelésnek a családi nevelés értékeit, hagyományait és szokásait tiszteletben kell tartani, erősíteni, az esetleges hiányosságokat pedig pótolni.

A korábbi „gyermekmegőrzési” funkció helyett a mai bölcsődei nevelés-gondozásban elsődlegessé vált az érték közvetítő és értékteremtő folyamat, oly módon, hogy az lehetőséget nyújtson a gyermeki személyiség teljes kibontakoztatására, a személyes, a szociális és a kognitív kompetenciák fejlődésének segítségével. Jóllehet, a nevelés és a gondozás elválaszthatatlan egységet alkot a bölcsődében, illik különbséget tenni közöttük. A gondozás minden részlete nevelés is egyben, azonban a nevelés sokkal tágabban értelmezendő a bölcsődei életben. Ehhez a felnőtt őszinte érdeklődésére, figyelmére és a gyermekhez való szeretetteljes kapcsolódására van szükség. Ebben az életkorban is szükséges támogatni, erősíteni és elismerni, dicsérni a pozitív megnyilvánulásokat, és finoman csökkenteni, átfordítani a negatív jelenségeket.

A biztonságot és a stabilitást a gyermeknek egyrészt a személyi- és tárgyi környezet állandósága adja, az érzelmi biztonság pedig a tájékozódás, a jó szokások kialakulásának egyik alapja. A folyamatosan ismétlődő napirend kiszámíthatóságot eredményez, ebből következnek az életmódhoz kapcsolódó szokások; míg az új helyzetekhez való fokozatos hozzászoktatás viszont az alkalmazkodást, a változások elfogadását segíti. A gyermeket körülvevő szeretet, elfogadás fokozza az aktivitást és növeli az önállóságot. Az inspiráló környezet, a türelem, a gyermek meghallgatása és véleményének figyelembevétele, a gyermek életkorának megfelelő válaszadás, és a kompetenciájával arányos döntési lehetőség megadása a bölcsődei nevelés-gondozás egyik kiemelt feladata. Az előbb felsoroltakból fakad majd a kíváncsiság, a gyermek számára egyre táguló világ megismerésének a vágya, az újdonságok iránti érdeklődés. Az anyanyelvi fejlesztés terén a mozgástér biztosítása mellett a kisgyermeknevelő a különböző fizikai-tapasztalati élményszerzésen túl, a dalokon, mondókákon, meséken keresztül teszi az egyes élethelyzeteket befogadhatóvá, értékelhetővé, feldolgozhatóvá. Ennek során fejlődik a passzív, majd az aktív szókincs, a nyelvi problémamegoldó képesség, az anyanyelv szabályszerűségeinek felismerése, a szókincs pedig bővül. Párhuzamosan fejlődik a kommunikatív képesség, erősödik a kommunikációs kedv, gyarapodik a képzelet.

A Bölcsődei Nevelés-Gondozás Országos Alapprogramja (2020) a releváns törvény alapján deklarálja, hogy a bölcsőde nemcsak tiszteletben tartja a gyermek vallási hovatartozását, hanem lehetőségeihez képest ezen az alapon segíti az identitás-tudat fejlődését, egyúttal hozzásegíti a gyermeket ahhoz, hogy megismerjen a sajátja mellett más kultúrát és hagyományrendszert, és megtanulja tiszteletben tartani azt.

A magyar jogkörnyezet nem csupán a szabad vallásgyakorlást biztosítja, hanem azt is, hogy az egyházi és a magán- illetve alapítványi intézmények, a kötelező alapprogramon túl, eltérjenek az állami oktatás-nevelés tematikájától. A fenntartó egyháznak joga van pedagógiai programjába beépíteni – az ott nevelkedő gyermekek ismereteire és készségeire alapozó módon – a vallási ismereteket, a pedagógusoktól pedig elvárhatja az alapvégzettségénél több, speciálisabb kompetenciát (Frang, 2021).

A népköltészeti alkotások mellett a bibliai szövegekben (melyek közül jó néhány teljesen, vagy elemeiben beépült a magyar folklórkincsbe is) sajátos nyelvi fordulatok találhatók, melyek a szocializációs folyamatot is segítik, irányítják. Ilyenek többek között a köszönési formák, az illemszabályok, a családi szerepek, a csoporttudat. Ezeket keresztül nemcsak történeti folyamatokba, régmúlt hagyományokba, hanem a szakrális gondolkodásba, a természet és ember viszonyába is belelátunk. Ilyen módon erősödik az identitás, megalapozódik a világnézet (Frang, 2020).

Ahogy az az előbbieken is láttuk, a világnézetű nevelés, mondhatjuk, a hitéletre nevelés, elsősorban a felnőttek példaadásával kezdődik, vagyis a családi minta adja ennek a szokásrendi alapjait. Erre képes a kisgyermeknevelés ráerősíteni. Azt, hogy erre napjainkban már ilyen korai életkorra vonatkozóan is van igény, mutatja az egyházi óvodák mellett az egyházi bölcsődék elindulásának növekedő aránya.

Az intézményi napirend, a napirendhez kötődő liturgikus szokások és a mesék, történetek témái az egyházak kialakult rítusaihoz, hitéletéhez, a napszakoknak is keretet adó elvárt szokásaihoz kell, hogy idomuljanak. A tanulmány – soproni példákat a középpontba állítva – a továbbiakban azt a kérdéskört járja körül, hogy milyen eszközök vannak és lehetnének ma a kisgyermeknevelő kezében ahhoz, hogy egyházi bölcsődében neveljék a kisgyermeket, és mindezen hogyan lehet alakítani.

A soproni egyházi kisgyermeknevelés

Sopronban napjainkban három működő és egy tervezett egyházi óvodáról számolhatunk be. Ebből kettő római katolikus, egy evangélikus, és a tervezett is az evangélikus felekezeté lesz.²

A soproni bölcsődék közül egy a római katolikus egyházé (Szent Anna Bölcsőde, Halász utca), a református gyülekezetéhez viszont egy három családi bölcsődéből álló hálózat tartozik, mely egy épületben működik (Csillag Családi Bölcsőde Hálózat³, Csatkai Endre utca). Mindegyik kisgyermeknevelő intézmény – a

² Szent Orsolya Óvoda, Lőverek (Róm. Kat. Egyház), Szent Anna Óvoda, Halász utca (Róm. Kat. Egyház), Hunyadi Evangélikus Óvoda, Borsmonostori utca (Evangélikus Egyház), Tervezett: Hillebrand utcai óvoda, (Evangélikus Egyház)

³ Hajnalcsillag Családi Bölcsőde, Fülemüle Családi Bölcsőde, Kerekerdő Családi Bölcsőde.

honlapjukon is elérhető – dokumentumai szerint az értékátadást, a szeretetet, az egyházi hagyományokat emeli ki a bölcsődei alapprogram mellett.

Érték – mérték?

Amikor Ferenc pápa *Laudato Si'*, vagyis Áldott légy (2015) című enciklikájában a teremtett világ értékeiről beszélt, akkor nem csupán a Földünk védelmében szólalt fel, hanem minden teremtmény nevében. Értékeket sorol és értéket közvetít a világ számára: örök és egyetemes értékeket. Az enciklika elsősorban szociális témákról és a társadalmi igazságosság kérdéseiről szól, amelyek között jelentős szerep jut a környezetvédelemnek.

Egyik alfejezetének a címe a következő: *Semmi sem közömbös számunkra ezen a világon* (Ferenc pápa, 2017:5). Utal II. János Pál pápára, aki első enciklikájában megjegyezte: úgy tűnik, hogy az ember „*a természeti környezetben nem lát egyebet, mint a közvetlen felhasználás és a fogyasztás számára hasznos dolgot*” (II. János Pál, 2005:28). Ferenc pápa szerint „*Sajnos a környezeti válság konkrét megoldásainak keresésére irányuló sok törekvés nemcsak a hatalmasok elutasítása miatt szokott kudarcot vallani, hanem a többiek érdektelensége miatt is. A magatartásformák, amelyek akadályozzák a megoldás útjait – a hívők között is –, a probléma tagadásától a közömbösséig, a kényelmes beletörődésig vagy a technikai megoldásokban való vak bizalomig terjednek. Új, egyetemes szolidaritásra van szükségünk*” (Ferenc pápa, 2017:13).

„*A média és a digitális világ dinamikái, amelyek, ha mindent behálóznak, nem segítik elő az ember azon képességének fejlődését, hogy megfontoltan éljen, mélyen gondolkodjon és önzetlenül szeressen*” (Ferenc pápa, 2017:29). Később hozzáteszi, hogy „*az emberi lényt alanynak tekintjük, akit sosem lehet tárggyá lefokozni*” (Ferenc pápa, 2017:50).

Csak az idézett pápai enciklikákból öt olyan értéket emelhetünk ki, amelyek csíráit elültethetjük már a kisgyermekkorai nevelés során (szeretet, szolidaritás, felelősség, megfontoltság, emberi méltóság), és ennek folyamányaként olyan felnőttek válhatnak a gyermekekből, akik tisztelik, szeretik és mértékkel használják a természet kincseit és a technika vívmányait. Ide tartozik az emberi élet tisztelete is.

Miért fontosak ezek az értékek? Keresztény szempontból az Isten előtti felelőségünket tudatosítják. Profán értelemben a társadalmi viselkedést szabályozzák, és az emberi kapcsolatok minőségét teremtik meg. Az értékek felismerése az egyes ember számára az önmegismerésen keresztül az önértékelést erősíti, egyúttal mások értékelését segíti. Az értékek az élet kapaszkodói, amennyiben nem (csak) materiális javakhoz kapcsolódnak. A lelki-szellemi értékek teszik az embert kíváncsivá, hajtják előre a kutatásokban, vagy csak egyszerűen segítik a világban való tájékozódást.

Napjaink értékrendje elég változatos képet mutat. Erkölcsei téren meghatározó a világnézet, amely részben az egyházi kapcsolódástól, részben más, emberek által felállított filozófiai rendszerekkel való azonosulástól függ. Ilyen módon a szellemi-lelki értékek az emberitől a globális dimenzióig kiterjeszthetők, amibe természetesen beletartoznak az eleink alkotta hagyományok, a nemzeti, nyelvi értékek is. Ezek jobbra állandók vagy a történelem folyamán lassan változók. Ezt kiválóan bemutatja

Brand magyarázata, mely szerint a legfontosabb és legmélyebb érték a természet, majd a kultúra, melyek a szemléltető kéregábráján a leglassabban mozognak, azaz, változnak (Brand, 2001:42).

Külön kell említeni a politikai értékeket, melyek csak részben függenek az erkölcsi értékektől, hiszen a gazdaság, a nemzetközi és globális világ változó hatása azokat erőteljesen befolyásolja. Ezek a hatások az egyes emberek és a családok életét is alakítják, mint például az anyagi értékek sora: a pénz, a lakáskörülmények, a különféle civilizációs eszközök és termékek. Ma ehhez egy nagyon erős médiahatás járul, amely folyamatos fogyasztásra ösztönzi az emberiséget. Holott az anyagiak felhalmozása nem jelent egyértelműen boldogságot. Ahogyan a multinacionális gépezet-szemlélet sem. Sőt, ahogyan Skrabski és Kopp (2007) fogalmaz, a bizalom az, ami valójában a társadalmi tőke központi jellemzője.

A bizalom a kisgyermek számára is az egyik, ha nem a legfontosabb érzélem. Ezt már születése után ki tudja fejezni. A bizalom kulcsa pedig a szeretet, és ezzel visszaértünk azokhoz a lelki-szellemi szükségletekhez, amelyek a kisgyermeknevelést meg kell, hogy határozzák. Ebből következik, hogy az értékrend és az ehhez társuló mértéktartás alapjait a legkorábbi életszakaszban, szilárdan kell lerakni. Ennek a család és a kisgyermeknevelő egyaránt a felelőse. Hiszen a kisgyermeknek már korai életében különféle változásokat kell megtapasztalnia. A legnehezebb a szülőtől való időleges elszakadás, amikor bölcsődébe kerül. Ha a bölcsődei lét jól alapozza meg a szocializációt, akkor később könnyebb lesz a bölcsőde-óvoda, majd az óvoda-iskola váltás.

A hitélet jelentősége

A hitélet többletértéket hordoz, hiszen nem a földi javak és a földi jog a legmeghatározóbb, hanem az Isten előtti felelősség. Az egyházi bölcsődékben olyan norma- és szabályrendszert alakítanak ki a családokkal együttműködve, amelyet nem elsődlegesen a társadalmi és esztétikai igények befolyásolnak, hanem az örök értékek.

Természetesen az egyházi kisgyermeknevelő intézményekben is az általános, már korábban megfogalmazott gyermekközpontú módszerek és elvek adják a nevelés alapját, de ehhez egy másfajta értékrend is csatlakozik. Itt is a legfontosabb a gyermek testi, lelki, szellemi fejlődése; az egész személyiségének fejlesztése; az értelem, a képzelet, a beszéd segítése; a különböző készségek és képességek fejlesztése; a társas magatartás, az érzélemvilág megalapozása és gazdagítása; valamint az erkölcsi ítélet megalapozása. Megfelelő alapokon tud majd kialakulni az a személyiség, aki felnőttként a döntésképtelenség helyett határozottan tud dönteni, döntése alapját pedig a változó, divatos értékek helyett az örök és változatlan értékek adják.

Mivel a kisgyermek fejlődéséhez szükséges alapokat egyrészt a rendszeresség (egy napirend kialakítása) valamint a szokásrend alakítja, a családi felelősség körébe tartozik a kisgyermek családi hitéletbe való bevonása, amihez imádság járul, a családi adekvát nyelvhasználat, és a házaspár mélységes egymás iránti tisztelete, ami uralja a kommunikációt is, és így igyekeznek elkerülni, hogy akárcsak egy szóval is megbántsák egymást. Ide tartozik a mise, illetve az istentisztelet-látogatás, ami kezdetben nehéz egy kisgyermekkel, de őt is hozzá kell szoktatni a templomhoz, a

szertartáshoz. Ebben sokat segíthet, ha a bölcsőde közel van az Istenházához, s a csoportok a szülőkkel együtt látogatják a szertartásokat. Az egyházi bölcsődében természetes, hogy a nép- és műmesék mellett a történetmesélésekben, valamint a beszélgetésekben megjelennek a bibliai személyek. Mint ahogy az is, hogy nem csupán a nemzeti, hanem az egyházi ünnepeket is megtartják, és a napi rutin folyamán kialakítják a kisgyermekben a megfelelő rítusokat.

Összegzés

Ahhoz, hogy az egyházi bölcsődékben az általános csecsemő- és kisgyermeknevelő képzésen túl a felekezetek elvárásainak megfelelő szakembereket képezzünk, szükség volna a soproni *Hitéletre nevelés az óvodában* nevű specializációt és a pedagógus szakvizsgás képzést a csecsemőgondozókra is kiterjeszteni. Hiszen nem csak az az egyházi elvárás, hogy az ezeken a képzéseken végző pedagógusok a megszerzett tudással felvértezve a 21. század kihívásainak meg tudjanak felelni, hanem az is, hogy a vallásos élet hagyományainak megfelelő pedagógiai eszközöket is tudatosan alkalmazzák a bölcsődei programokban. Azokat a pedagógiai eredményeket, amelyekkel a keresztény alapelvek szerint hitelesen gondolhatják, nevelhetik a reájuk bízottakat, és szokássá erősíthetik a kisgyermek vallásos cselekedeteit. Mindehhez a hitéletükben is stabil, szakmailag felkészült pedagógusokra van szükség. A képzésben tehát olyan átfogó ismereteket kell nyújtani, melyek a társadalmi változások kihívására a kereszténység, a hagyományok alapján fogalmazzák meg a helyünket a teremtett világban, és amely ismeretek birtokában majd a kisgyermeknevelő – a gyermek korosztály számára érthetően – értelmezést, eligazítást adhat a természeti és humán környezet jelenségeiről. Olyan eszközöket a hitéletben is, amelyekkel majd gyakorló csecsemőgondozóként segítik a személyiség kibontakozását, az identitás erősödését, a közösségbe ágyazódást. Az egyházi bölcsődei szakmai gyakorlatok során pedig módszertani gyakorlatot szereznek a hallgatók ezen ismeretek átadásában, a tanulmányaik alatt is gyakorolva a keresztény műveltséget és világképet.

Napjainkban a tudástartalom elsajátíttatása mellett nagy hangsúlyt kap a köznevelésben is az erkölcsi fejlődés biztosítása és az etika. A történelemben megmutatkozott, hogy mindez korábban a hitéletre nevelés szerves része volt. Az ember személyiségében a hit és a tudás harmonikus egységet alkot, ezt kisgyermekkorban kell megalapozni. A hitre nevelés legfőképpen a tettekben, példákban ölt testet, amiken keresztül gondolkodási és gyakorlati móddá válik. Mivel a gyermek elsőként azt az életstílust sajátítja el, amit a felnőtt példájából a családban, illetve táguló környezetében, például a bölcsődében lát, ezért a hitéletét vállaló és azt továbbadni szándékozó pedagógusnak a kisgyermekre és a családokra is fokozott figyelmet kell fordítania.

Összességében elmondhatjuk tehát, hogy korunk sajátos kihívásaira a hitből fakadó örök értékekkel is lehet és kell válaszolnunk, és erre napjainkban ismét társadalmi igény mutatkozik. Ennélfogva indokolt, hogy a soproni csecsemő- és kisgyermeknevelő képzésben is megjelenjen *A hitéletre nevelés* specializáció.

Irodalom

- A vágutcai népház új bölcsődéje (1928). *Képes Pesti Hírlap* (1928). 50(264), (november 21.), p. 1. URL: <https://bit.ly/412F67y>
- Balogh L-né, Barbainé B. K., Kovácsné B. I., Nyitrai Á., Rózsa J., Tolnayné F. M. és Vokony É. (2012). *A Bölcsődei Nevelés-Gondozás Szakmai Szabályai : Módszertani levél*. Nemzeti Család- És Szociálpolitikai Intézet (Összeáll.), Budapest, Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal. [Szociális Füzetek]. URL: <https://bit.ly/47Yk1xc>
- Brand, Stewart (2001). *Amíg világ a világ – a Hosszú Most órája*. Budapest, Vince Kiadó.
- Diós I., Csaba Gy.-né, Paulik P. és Mathleyné Landthaler. J. (szerk.) (2005). *II. János Pál megnyilatkozásai : Pápai dokumentumok 1978-2005*, I. kötet, Budapest, Szent István Társulat, p. 28.
- Ferenc pápa (2015). *Laudato Si' kezdetű enciklikája Közös otthonunk gondozásáról*. Budapest, Szent István Társulat. [Diós I. (sorozatszerk.). Pápai megnyilatkozások, 51. ISSN 1788-8948] ISBN 978 963 277 562 3. URL: <https://bit.ly/3sWUshc>
- Frang, G. (2020). Anyanyelvfejlesztés nyelvjárási háttérrel. *Képzés és Gyakorlat : Training and Practice*, 18(3-4), pp. 135-144. ISSN 1589-519X. DOI: <https://doi.org/10.17165/TP.2020.3-4.14>
- Frang, Gizella (2021). Hitéletre nevelés a pedagógiában – egy új specializáció elé. *Képzés és Gyakorlat : Training and Practice*, 19(1-2), pp. 91-99. ISSN 1589-519X. DOI: <http://doi.org/10.17165/TP.2021.1-2.9>
- Ioannis Pauli PP, II. (1979) Redemptor hominis [Litterae Encyclicae], 15: AAS 71., pp. 287. URL: <https://bit.ly/416BqBF>
- Katolikus Pedagógiai Intézet (2023). Katolikus köznevelési és szakképzési intézmények statisztikai adatai. URL: <https://bit.ly/412lZdI>
- Kenyeres, Á. (szerk.) (2001). *Magyar életrajzi lexikon*, Budapest, Arcanum digitéka. [ISBN 963-9374-13-X]. URL: <https://bit.ly/3T1Eop1>
- KSH 2021. A kisgyermek napközbeni ellátása. In: *Statisztikai Tükör : Központi Statisztikai Hivatal*. URL: <https://bit.ly/47Al6vC>
- Magyar Bölcsődék egyesülete (2020). *A Bölcsődei Nevelés-Gondozás Országos Alapprogramja*. URL: <https://bit.ly/47IbNda>
- Skrabski Á. és Kopp M. (2008). A bizalom mint a társadalmi tőke központi jellemzője : A társadalmi tőke változásai Magyarországon. *Vigilia*, 73(10), pp. 722-730., ISSN 0042-6024. URL: <https://bit.ly/3sWWG02>
- Tölgyessy Zs. (2020). Ördögtől a Megváltóig: a gyermekkép változásai. In: Juhász M. K., Kaposi J. és Szőke-Milinte E. (szerk.). *Változások a pedagógiában – A pedagógia változása*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, pp. 21-33., ISBN 978-615-5224-95-9. URL: <https://bit.ly/3Gt9deI>

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2023. december 1.

Egyházi honlapok

Győri Egyházmegye. URL: <https://bit.ly/3uwbl2H>

Magyarországi Evangélikus Egyház. URL: <https://bit.ly/3N8B6fV>

Soproni Evangélikus Egyházközség. URL: <https://bit.ly/3sWirgG>

Soproni Református Egyházközség. URL: <https://bit.ly/3sOjy21>

Az óvodai ének-zenei nevelés tendenciái a kreativitás fejlesztésének tükrében

Révész József

Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Művészeti és Sporttudományi Intézet,
tanársegéd 0009-0004-2498-5841

KEYWORDS

- music education
- musical creativity
- paradigm shift
- Katalin Forrai's methodology
- complex artistic development

KULCSSZAVAK

- zenei nevelés
- zenei kreativitás
- paradigmaváltás
- Forrai Katalin módszertana
- komplex művészeti fejlesztés

ABSTRACT

The gift of singing and music education in nursery schools, in the light of creativity development | The starting point for this research is a major challenge of our time. I aim to assess and demonstrate how music education methodology, which is a paradigm in contemporary preschool education – marked by the name of Katalin Forrai and published in the 1970s based on Kodály's principles – has changed over the past decades and to what extent music education practice in preschool has been adapted and modified. My research also provides an opportunity to explore the reasons behind these changes. I aim to show how the emphases and proportions of music education in kindergarten can be characterised in the practice of kindergarten education within the framework of kindergarten teacher training. I have formulated the following research questions to achieve these aims. What are the goals of music education in kindergarten? What are the priorities of music education? How is the development of creativity in kindergarten implemented? My research was based on a nationally sampled questionnaire survey of practising preschool music teachers that aimed to explore the general practice of music education in preschool, knowledge of alternative music education methods, music listening habits (with a focus on classical), and attitudes towards music education and creativity education. I used an inductive, more narrowly descriptive and contextualising strategy to investigate and understand the topic and interpret the relationships. I started from the pedagogical reality – everyday preschool music education practice – and collected, analysed, and compared opinions and trends in the issue-related data. The research results helped me to answer my research questions and formulate recommendations which, in addition to the values already identified, offer the possibility of emphasising the development of creativity in the general practice of preschool music education. I consider the most important basis to be the reinterpretation of the emphasis on music education in preschool teacher training, further training provisions for preschool teachers who have already completed their training, and the complex use of music, free movement and individual literary works in art education.

ABSZTRAKT

A kutatás kiindulópontként napjaink egy jelentős kihívása szolgál. Célom felmérni és bemutatni, hogy a mai óvodai nevelésben paradigmaként megjelenő Forrai Katalin nevével fémjelzett zenei nevelés módszertan, (mely a Kodályi elvekre alapulva az 1970-es években jelent meg) az elmúlt évtizedek alatt milyen változáson esett át, mennyiben idomult és módosult a mindennapi óvodai zenei nevelés gyakorlata. Vizsgálódásaim lehetőséget nyújtanak a bekövetkezett változások okainak feltárására is. Célom bemutatni, hogy az óvodai nevelés gyakorlatában hogyan jellemezhető az óvodapedagógus képzés keretein belül az óvodai zenei nevelés súlypontjai és arányai. Ezen célok elérésének érdekében fogalmazódtak meg bennem a kutatási kérdések is. Mik a célok az óvodai zenei nevelésben? Mik a zenei nevelés súlypontjai? Hogyan valósítják meg a kreativitás fejlesztését az óvodában? Vizsgálódásom alapja egy országos mintavétellel történő kérdőív felmérés volt gyakorló óvodapedagógusok körében, melynek célja az óvodai zenei nevelés általános gyakorlatának, az alternatív zenepedagógiai módszerekkel kapcsolatos ismeretek, a zenehallgatási szokások, (különös tekintettel a klasszikus) zenére, valamint a zenei nevelés és a kreativitás oktatási attitűdjaink a feltérképezése volt. A téma vizsgálatahoz, annak megértéséhez és az összefüggések értelmezéséhez induktív, szűkebben

értelmezve leíró és összefüggés feltáró stratégiát alkalmaztam, mivel a pedagógiai valóságból, az óvodai zenei nevelés gyakorlatának mindennapi gyakorlatából indítottam a kérdéskörhöz tartozó adatok vélemények és tendenciák gyűjtését, elemzését és összehasonlítását. A kutatás eredményeinek segítségével választ kaptam kutatói kérdéseimre és lehetőség nyílt olyan ajánlások megfogalmazására, melynek segítségével az óvodai ének-zenei nevelés súlypontjai, a már meghatározott értékek mellett lehetőséget kínálnak arra, hogy az óvodai ének-zenei nevelés általános gyakorlatában a kreativitás fejlesztése is hangsúlyos mértékben jelenjen meg. Legfőbb alapnak egyrészt az óvodapedagógus képzésen belül a zenei nevelés súlypontjainak újra értelmezését, a már végzett óvodapedagógusok számára továbbképzések biztosítását és legfőképp, a művészetpedagógiában a zene, a szabad mozgás és az egyéni irodalmi alkotások komplex alkalmazását tartom.

Bevezetés

Tapasztalataim szerint – ahogyan a későbbiekben bemutatásra kerülő kutatási eredmények is alátámasztják – a mai magyar óvodai ének-zenei nevelés súlypontjai elsősorban képesség- és készségfejlesztésre fókuszálnak, a kreativitás kérdése viszont háttérbe szorul. Ugyanakkor a kreativitás kutatása, megértése, fejlesztése összetársadalmi szempontból is jelentős, hiszen annak szerepe a gazdaságban, a menedzsmentben, a társadalmi együttélés minden szegmensében jelentősen felértékelődött. Lassan visszaszorul a kognitív képességeket alig igénylő munka a gazdaságban, és egyre több helyen van szükség kisebb vagy nagyobb mértékű kreativitásra, komplex feladatok megoldásának képességére, saját válaszok és ötletek felhasználására a munkában (Lorenz és Lundvall, 2009). Ha azonban a kreativitás kérdését fontosnak, sőt kiemelten fontosnak tartjuk, felvetődik a kérdés, hogy az óvodai fejlesztés során – esetünkben az ének-zenei foglalkozásokon – ez a terület mekkora figyelmet kap. A téma vizsgálatához, annak megértéséhez és az összefüggések értelmezéséhez induktív, szűkebben értelmezve leíró és összefüggés-feltáró stratégiát alkalmaztam, mivel a pedagógiai valóságból, az óvodai zenei nevelés gyakorlatának mindennapi gyakorlatából indítottam a kérdéskörhöz tartozó adatok vélemények és tendenciák gyűjtését, elemzését és összehasonlítását.

A kutatás bemutatása

Legfőbb feladatként fogalmaztam meg a vizsgálat során azt, hogy feltérképezsem Magyarország óvodáinak jelenlegi helyzetét abból a szempontból, hogy a napi gyakorlatban mik a célok az óvodai zenei nevelésben, milyen súlypontok alapján történik a fejlesztés, és hogy ebben a kreativitásra való ösztönzés mekkora szerepet kap. Ennek értelmében határoztam meg kutatói kéréseimet:

- K1: Milyen tendenciák figyelhetők meg az óvodapedagógusok zenei nevelési gyakorlatában?
- K2: Mekkora szerepet kap az óvodai zenei nevelés mindennapi gyakorlatában az egyéni kreativitásra való ösztönzés, és mennyire fontos ebben a pedagógus egyéni kreativitása?

A kutatás módszertanának bemutatása, alapadatok, mintavételi eljárás

A gyakorló óvodapedagógusok körében végzett kutatást 2021 tavaszán végeztem, és a kutatói kérdések megválaszolásához induktív stratégiát alkalmaztam. A kérdőívet online, a Google Docs segítségével lehetett kitölteni¹, és összesen 204 fő töltötte ki (N=204). A kutatás célja a gyűjtött adatok elemzésével a zenei nevelésnek, mint speciális területnek, a helyzetértékelése, az óvodapedagógusi pálya és gyakorlat szempontjából.

A kérdőív eredményeinek bemutatása

A válaszadók főbb adatai

Demográfiai adatokat tekintve megállapítható, hogy a válaszadók 98%-a nő (200 fő), míg 2%-a (4 fő) férfi volt. Életkorukat tekintve a legidősebb kitöltő 78, a legfiatalabb 21 éves volt a válaszadaskor. A válaszadók közül legtöbben (61 fő) a 41 és 50 év közötti korosztályba tartoztak, ugyanakkor a válaszadók átlagéletkora 26 év volt. A válaszadók Magyarország 13 vármegyéjéből, Ausztriából, valamint 3 szlovákiai járásból kerültek ki. A legnagyobb válaszadási arány Győr-Moson-Sopron (31,37%), Vas (23,03%), Veszprém (13,23%) és Zala vármegye (9,31%) esetében volt megfigyelhető.

A kérdőív kitöltőinek 45,6%-a (93 fő) városban, 18,6% (38 fő) megyeszékhelyen, 16,7% (34 fő) falun, 13,2% községben, 5,9% (12 fő) pedig a fővárosban dolgozik. A válaszadók 43,1%-a (88 fő) több mint 20 éve, 28,9% (59 fő) 1-5 éve, 15,2% (31 fő) 5-10 éve, 10,8% (22 fő) 15-20 éve, 2,9% (6 fő) pedig nyugdíjasként dolgozik. A válaszokból megállapítható, hogy a megkérdezettek legnagyobb számban olyan óvodában dolgoznak, ahol 4 (19,11%), 6 (15,68%), illetve 2 (14,20%) csoport van. A leggyakrabban előforduló átlagos létszám 20-25 fő (51%), ezt követi a 25 feletti átlagos csoportlétszám (31%).

A kérdőívben az első kérdéskör volt hivatott felmérni azt, hogy az óvodapedagógusok milyen zenei neveléssel kapcsolatos kiegészítő tanulmányokat folytattak. A válaszokból kitűnik, hogy államilag elismert zenei képzettséggel a vizsgálatba bevont személyek 37,3%-a rendelkezik, 6,4% pedig egyéb végzettséget jelölt meg. Ugyanakkor a válaszadók 60,3%-a semmilyen zenei végzettséggel nem rendelkezik. További kérdés vonatkozott arra, hogy óvodapedagógusi tanulmányaik alatt a gyakorló pedagógusok végeztek-e zenei neveléssel kapcsolatos specializációt, szakirányt. A válaszadók 93,6%-a semmilyen efféle végzettséggel, kiegészítő tanulmánnyal nem rendelkezik. A tárgyévben (2021) 13 felsőoktatási intézmény indított óvodapedagógus képzést nappali és levelező szakon, és csak egy egyetemen van lehetőség a zenei specializációra. Ebből sajnos le kell vonni azt a következtetést, hogy amennyiben egy leendő óvodapedagógus szükségét érzi annak, hogy az óvodai énekzenei nevelés területén mélyebb ismereteket szerezzen, erre a mai magyar felsőoktatási keretek között nagyon csekély lehetősége van. Az óvodapedagógusi diploma

¹ A kitöltésre az alábbi linken volt lehetőség: <https://bit.ly/3RpR3Ro>

megszerzését követően elvégzett zenei irányultságú továbbképzések számaránya is hasonló mintázatot mutat. A válaszadók 61,58%-a nem vett részt zenei továbbképzésen, csak 38,72% (79 fő) részesült ilyen képzésben. Az akkreditált továbbképzésen részt vevő óvodapedagógusok aránya pedig csak 3,43% (7 fő). Ez felveti annak a szükségességét, hogy az óvodai nevelés területének egy igen fontos szegmensében azon pedagógusok számára, akik igényelnék és szükségesnek látnák az óvodai ének-zenei nevelés módszertanában és gyakorlatában való elmélyülést, a magyarországi képzőhelyeken akkreditált képzési, valamint továbbképzési lehetőséget kellene biztosítani.

Az óvodai zenei nevelés általános gyakorlata

A kérdőívnek arra a kérdésére, hogy a válaszadó hallott-e már Forrai Katalin és Kodály Zoltán zenei nevelési koncepciójáról, ezek az adatok születtek:

- Forrai Katalin: igen: 192, nem: 12
- Kodály Zoltán: igen: 188, nem: 16

Arra a kérdése, hogy a kitöltő pedagógus melyik módszertant alkalmazza, 172 válasz érkezett. Forrai Katalin módszertanát: 121, Kodály Zoltán módszertanát: 12 fő használja, vegyesen mindkettőt: 34, saját módszert vagy egyiket sem pedig 5 fő.

Arra a kérdésre, hogy hallott-e már a zenei nevelésben más, alternatív lehetőségekről, 172 válasz érkezett. A válaszadók által megjelölt személyek voltak: Kokas Klára: 157 (91,3%), Carl Orff: 69 (40,1%), Émile Jaques Dalcroze: 16 (9,3%), egyéb: 13 (7,6%)

Arra, hogy a válaszadó az óvodai zenei nevelési gyakorlatban hogyan valósítja meg a zenei nevelést, mikor, milyen gyakorisággal, hogyan, milyen módszerekkel, értékes adatokat kaptam. Egyrészt kvantitatív adatokat (a zenei nevelési foglalkozások gyakorisága) nyertem, másrészt kvalitatív adatokhoz jutottam az alkalmazott módszertanokról.

<i>Mikor, milyen gyakorisággal valósítja meg a zenei nevelést?</i>	<i>fő</i>	<i>százalékérték</i>
Minden nap	93	45,58
Hetente egyszer	84	41,17
Hetente kétszer	20	9,80
Hetente háromszor	3	1,47
Alkalmanként	2	0,98
Nem tart foglalkozást	1	0,49
Nincs válasz	1	0,49

*1. táblázat
A zenei nevelés gyakorisága*

A válaszadók lehetőséget kaptak véleményüket hosszabban kifejezni arról, hogy milyen módszereket alkalmaznak. A vélemények, nézetek, módszerek említésénél más

és más szempont állt a középpontban. Ezeket az összevetést követően csoportokba rendeztem olyan módon, hogy a kutatási kérdésekre választ kapjak. A csoportosítás szempontjai: a mozgásos tevékenységek beépítése, népi játékok/körjátékok alkalmazása, zenehallgatás, improvizatív jelleg, tervezett foglalkozás, hangszerhasználat voltak. A válaszadók közül legtöbben (87 fő) azt emelték ki, hogy a tervezett foglalkozásokra hangsúlyt fektetnek. Az ének-zenei foglalkozások menetében a válaszadók jó része (46 fő) kiemelte az improvizatív jelleg fontosságát. Több alkalommal tértek ki a válaszadók (42 fő) arra is, hogy a népi játékok/körjátékok az óvodai zenei nevelés fontos részét képezik. Ugyanakkor az alkalmazott módszerek tekintetében a zenehallgatás (21 fő), a hangszerhasználat (21 fő), valamint a mozgásos tevékenységek (14 fő) fontossága és prioritása arányaiban már jóval kevesebb hangsúlyt kapott.

Annál a kérdésnél is, hogy *Milyen főbb célokat tart fontosnak az óvodai zenei nevelésben*, a válaszadók lehetőséget kaptak arra, hogy véleményüket hosszabban és részletesebben ismertessék. A kapott válaszok gyakran összetettek voltak, egy-egy válasz több fontos célt is megjelölt elérendő célként, ezért a besorolásoknál minden megnevezett elérendő cél külön került be az adott csoportba (N=460).

1. csoport: Az ének-zenei neveléssel kapcsolatos képesség- és készségfejlesztés. Tiszta énekhang, ritmusérzék fejlesztése, hallásfejlesztés, zenei fogalompárok ismerete, minél több dal megtanítása.
2. csoport: A zene érzelmi hatásainak fontossága, zenei ízlés fejlesztése, élménnyújtás, igényesség, örömforrás/örömnnyújtás, érzelmi intelligencia fejlesztése.
3. csoport: A zene és az éneklés szeretete, zenei érdeklődés felkeltése.
4. csoport: Néphagyomány ápolása, népdalok, gyermekdalok, mondókák, körjátékok.
5. csoport: Zenehallgatóvá nevelés, zenehallgatás, hangszerek megismertetése, változatos zenei stílusok megismertetése.
6. csoport: Kreativitás és a személyiség fejlesztése, improvizáció.

A 203 adatközlőnél a válaszokat összegezve megállapítható, hogy az 1. csoportba tartozó zenei nevelési célok messze kiemelkedő prioritást élveznek a válaszadó óvodapedagógusok ének-zenei nevelés gyakorlatában, hiszen 173 alkalommal nevezték meg elérendő célként. Kiemelkedő még a 3. csoport, hiszen a válaszadók közül 116 fő jelölte meg ezen célok valamelyikét.

- Az ének-zenei neveléssel kapcsolatos képesség- és készségfejlesztés: 173 jelölés (85,22%)
- A zene és az éneklés szeretete, a zenei érdeklődés felkeltése: 116 jelölés (57,14%)

Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy a kutatás szempontjából kiemelkedően fontos „Kreativitás és a személyiség fejlesztése, önállóságra nevelés, improvizáció” témakör és fejlesztési csoport csak 23 jelölést (11,33%) kapott.

Mivel ez a kérdés és az erre adott válaszok a kutatásom szempontjából kiemelkedően fontosak, szükségesnek véltem, hogy a megjelölt prioritásokat, fejlesztési célokat, valamint a kreativitást célzó válaszokat mélyebben vizsgáljam, az elemzés területét pedig csökkentsem. A felállított kategóriák/csoportok ugyanis gyűjtőfogalomként szerepeltek, ezért fontosnak találtam, hogy ezeket szétbontva, az egyes fejlesztési célokat külön-külön vizsgáljam meg. Az ének-zenei neveléssel kapcsolatos képesség- és készségfejlesztés (N=203) esetében a következő bontásban érkeztek a válaszok, melyek között kiemelkedő volt a ritmusérzék fejlesztésének választása:

<i>Nevelési cél</i>	<i>fő</i>	<i>százalékérték</i>
Zenei képességek fejlesztése	26	12,80%
Tiszta énekhang	41	20,19%
Ritmusérzék fejlesztése	66	32,51%
Hallásfejlesztés	30	14,77%
Zenei fogalompárok ismerete	7	3,44%
Minél több dal megtanítása	3	1,47

2. táblázat

*Az ének-zenei neveléssel kapcsolatos
képesség- és készségfejlesztés*

A zene és az éneklés szeretete, a zenei érdeklődés felkeltése mint nevelési cél a válaszadók véleménye szerint:

<i>Nevelési cél</i>	<i>fő</i>	<i>százalékérték</i>
A zene szeretete	64	32,52%
Az éneklés szeretete	32	15,76%
Zenei érdeklődés felkeltése	20	9,5%

3. táblázat

*A zene és az éneklés szeretete,
zenei érdeklődés felkeltése*

A válaszadók a kreativitás és a személyiség fejlesztése, az önállóságra nevelés és az improvizáció szempontjából az alábbi válaszokat adták:

<i>Nevelési cél</i>	<i>fő</i>	<i>százalékérték</i>
Kreativitás	12	5,91%
Személyiségfejlesztés	10	4,92%
Improvizáció	1	0,49%

4. táblázat

*Kreativitás és a személyiség fejlesztése,
önállóságra nevelés, improvizáció.*

<i>Súlypontok a nevelésben</i>	<i>Gyakoriság (fő)</i>	<i>Relatív gyakoriság (%)</i>
Minél több gyermekdal és népdal megtanulása	104	50,98
Egyenletes lüktetés ismerete	147	72,05
Ritmusok ismerete és visszatapsolása	111	54,41
Művészeti ágak összekapcsolása a zenei nevelésben	126	61,76
Egyéni, saját dallamok kitalálása	88	43,13
Egyéni, saját ritmusvariációk kitalálása	85	41,66
Közös improvizációk	100	49,01
Klasszikus zeneművek és zenei részletek megismertetése	71	34,80

5. táblázat

A zenei nevelés súlypontjai – kivonat

Arra a kérdésre, hogy *Véleménye szerint mik a zenei nevelés súlypontjai az óvodában*, Likert skálán volt lehetőség válaszolni. A válaszokból árnyaltabb, pontosabban körülírható kép rajzolódik ki az óvodai ének-zenei nevelés súlypontjairól, arról, hogy az óvodapedagógusok mit tartanak fontosnak a zenei nevelésben. Válaszaikból azokat emeltem ki, melyek 50% fölötti jelölést kaptak, vagy a kutatási téma szempontjából fontosnak minősülnek. Ezek a kreativitással összefüggésbe hozható nevelési/fejlesztési célok (művészeti ágak összekapcsolása a zenei nevelésben; egyéni, saját dallamok kitalálása; egyéni, saját ritmus-variációk kitalálása; közös improvizációk).

A klasszikus zene megjelenik-e az óvodai zenei nevelésben és milyen módon? – Ebben a külön kérdésben foglalkoztam a hazai óvodák klasszikus zenehallgatási szokásaival. A témánk szempontjából az az eredmény érdemel külön figyelmet, hogy a válaszadók közül (N=204), csak 74 fő (36,3%) viszi be tervezett zenei foglalkozás keretében a klasszikus zenét az óvodai foglalkozásokra/kezdeményezésekre. Ezt azért tartom fontosnak, mert a kapott adatok tükrében az óvodai ének-zenei nevelés tervezési folyamatában a válaszadók kicsit több, mint harmada (36,3%) foglalkozik azzal, hogy a klasszikus zene szervezett, tervezett és tudatos formában kapjon helyet az óvodai ének-zenei nevelésben.

Feltettem azt a kérdést is, hogy *Ha hallgatnak klasszikus zenét, a zeneművet milyen kritériumok mentén választják ki az óvodapedagógusok*. Tekintve, hogy a klasszikus zene kiválasztását több szempont is indokolhatja, azt több módon is ki lehet választani és beleilleszteni a zenei nevelés anyaga közé, több válasz is megjelölhető volt. Összesen 1016 válasz/jelölés érkezett. Ezeket összegezve: az óvodapedagógusok zenei nevelési gyakorlatában a klasszikus zene kiválasztásánál kiemelkedő kritérium az évszakokhoz (153 fő, 75%), az ünnepkörökhöz (63 fő, 79,9%), az óvodai tevékenységekhez (133 fő, 65,2%) és a heti témához (155 fő, 76%) való illeszkedés. Ugyanakkor fontosnak véltem azt, hogy egyenként elemezzem a válaszokon belül az egyes pedagógusok által megjelölt kritériumok összetételét. Ezért a válaszok összegzésénél olyan mintákat kerestem, ahol a kritériumok „összeállításában” egyezéseket találok, minimum 4 válaszadó esetében. Ez az elemzés igazolta azt az eredményt, hogy az alapsokaság (N=204) esetében is felfedezhető az a minta, hogy

az évszakok, ünnepkörök, óvodai tevékenységi forma, a heti témába való illeszkedés a leggyakoribb ok és ismerv egy-egy zenemű kiválasztásánál és az óvodai zenei nevelésbe való bevonásánál.

<i>A zene kiválasztásának kritériumai</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
12 válasz							x	x	x		x	
7 válasz							x	x	x	x	x	
6 válasz			x			x	x	x	x	x	x	
5 válasz			x				x	x	x	x	x	
4 válasz	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
4 válasz			x			x	x	x	x		x	
4 válasz						x	x	x			x	
4 válasz							x	x			x	

6. táblázat

A zene kiválasztásának kritériumai.

A második kérdéskör az óvodai ének-zenei nevelés általános gyakorlatát vette nagytitkos alá. Bizonyítást nyert, hogy a nevelési koncepciók/módszertanok közül Forrai Katalin módszertana kiugróan magas jelölést kapott, és Kodály Zoltán módszertánával együtt gyakorlatilag abszolút hegemóniát élvez. Egyéb, alternatív szemléleteket ugyan sokan ismernek, de ezeket nagyon kis mértékben alkalmazzák. Ez összességében viszont azt a problémát veti fel, hogy az egyetemi képzés során szükséges lenne a módszertani alapok, elméletek és szemléletek oktatásában világosabban és jobban meghatározni az elméleti kereteket, az óvodai ének-zenei nevelésben szóba jöhető módszertani megfontolásokat tágabb látószögbe helyezve, nagyobb kitekintést nyújtani a hallgatók számára. Kíváncsi voltam arra is, hogy az óvodai nevelés gyakorlatában az ének-zene területe mekkora figyelmet kap, milyen gyakran kerül sor az ének-zenei nevelésre, és hogy a módszerek, célok és súlypontok tekintetében milyen tendenciák figyelhetők meg. A kapott adatok fényében jellemző módon minden nap, vagy legalább hetente egyszer sor kerül tervezett éneklőfoglalkozásra az óvodákban. Az alkalmazott módszerek tekintetében a válaszadók által legfontosabbnak tartott három fejlesztési terület: a tervezett foglalkozások (87 fő), az improvizáció (42 fő), valamint a népi játékok/körjátékok alkalmazása (42 fő) volt. A kérdőív vonatkozó kérdésére adott válaszokat hat csoportba osztva részletesen elemeztem az ezzel kapcsolatosan nyert válaszokat, majd a megállapított csoportokon belül további alcsoportokat hoztam létre. Ennek fényében négy fontos eredményt kívánok kiemelni.

Egyrészt a képesség- és készségfejlesztés az egyéb meghatározott és megnevezett nevelési/fejlesztési céloknál messze jobban kiugró jelölést kapott. Tehát megállapítható, hogy az óvodapedagógusok által megfogalmazott legfontosabb cél az óvodai ének-zenei nevelés során a képességek és készségek fejlesztése, az éneklési és ritmus-képességek fejlesztése, nagy mennyiségű dal megtanítása, elsősorban a mennyiségre és nem a minőségre helyezve a hangsúlyt.

Másrészt a válaszadók körében százalékarányos jelölésben fontos célként jelent meg a zene és az éneklés szeretetének átadása. Ez véleményem szerint is az egyik

legfontosabb kiindulópont kellene, hogy legyen, hiszen csak olyan módon lehetünk sikeresek a gyermekek között, ha elérjük, hogy szeressék azt, amit csinálnak.

Harmadrészt különös számomra az az eredmény, hogy a népdal és a népzene átadása, mint nevelési cél, jóval kevesebb esetben kapott hangsúlyt, csak a válaszadók 27,58%-nál. Miért különös ez? Azért, mert a magyar óvodai zenei nevelés, a Kodály Zoltán nyomán Forrai Katalin által lefektetett módszertan, az összes felsőoktatási képzőhelyen és a legtöbb óvodában alkalmazott és használt szöveggyűjtemény a magyar népdalokra és gyermekdalokra épül. Az eredmények mégis azt tükrözik, hogy noha az óvodákban Forrai Katalin módszertani ajánlása alapján magyar gyermek- és népdalokra alapuló fejlesztés/nevelés folyik, ez mégsem élvez nagymértékű prioritást. Negyedszer a témám és kutatásom szempontjából legfontosabb kreativitás kérdése és annak fejlesztése is nagyon alacsony számban, csak a válaszok 11,33%-ban jelenik meg fejlesztési célként. A válaszokból lesűrhető következtetések alapján fontosnak tartom, hogy a felsőoktatásban más irányú prioritásokat, mintákat kellene közvetíteni a leendő, vagy a már gyakorló óvodapedagógusok számára. Az a véleményem, hogy az egyetemes zenei kultúrának a népzene és a klasszikus zene egyaránt fontos része, sőt, számos esetben egyik következett a másikból. Ezért időtállóan gondolom azt a véleményt, hogy minden nép zenei nevelésének saját zenei kincséből kell kiindulnia. A kutatás során kapott adatok megerősítették saját mindennapi tapasztalataimat, hogy az óvodapedagógus-képzés során erre felhívják a hallgatók figyelmét. De az átadás módja nem a mennyiségi, hanem a minőségi mutatókra kellene, hogy fókuszáljon. Jelen esetben arról kellene meggyőzni a hallgatókat, hogy a muzsika, a népzene érték, melynek átadása fontos cél. Ez pedig felvet egy másik fontos kérdést. A kreativitás egyik alapelve, hogy megelőző tudás nélkül nincs kreativitás. Ahhoz, hogy egy adott területen kreatív lehessen valaki, szükséges az adott tartomány internalizálása. De ez csak úgy lehetséges, ha az óvodapedagógusok szeretnek énekelni, fontos számukra az éneklés, ezért tudásukat, elmélyültségüket gyarapítják, fejlesztik.

Fontos az is, hogy a zenei nevelésnek egyaránt hangsúlyos részét kell, hogy képezze a népzene és a klasszikus zene. A válaszok alapján tanulságként lesűrhető, hogy az óvodákban időnként (61,3%) vagy tervezett foglalkozásokon (36,3%) előke-
rül a klasszikus zene, de kiválasztásánál elsősorban arra helyezik a hangsúlyt, hogy a mindennapi óvodai életbe harmonikusan illeszkedjék, akár témakörök, akár évszakok, ünnepkörök kapcsán. A klasszikus zene alkalmazása az óvodában természetesen felveti annak a kérdését, hogy milyen módon, milyen eszközök, erőforrások igénybevételevel tegyék ezt. Ragaszkodjunk az eredeti paradigmához, mely szerint csak az élő zene a megfelelő, vagy éljünk a modern digitális kor lehetőségeivel, és használjunk „gépi” zenét, vagyis zenei felvételeket az óvodai ének-zenei nevelés során? Azt gondolom, hogy a válasz jelen esetben kettős. Egyrészt úgy vélem és tapasztalom, hogy az élő hangszeres zene bizonyosan az élő, testközeli élmény miatt jobb eszköz a kezünkben. De van egy másik, véleményem szerint ugyanilyen fontos szempont, mégpedig a minőség kérdése! Kutatási eredményeim szerint a válaszadó és országos mintát nyújtó óvodapedagógusok 60,3%-a semmilyen zenei végzettséggel nem rendelkezik, arról nem is beszélve, hogy óvodai környezetben reálisan igen

nehezen megoldható az, hogy a pedagógusok, akár több szólamban, kamarazenét mutassanak a gyerekeknek. Nem kívánom csökkenteni az énekszó és esetleg a furulyajáték kiváló alkalmazhatóságát, de a klasszikus zenében, annak fejlesztő mechanizmusában sokkal több lehetőség rejlik, ami az átlagos óvodai környezetben élő zenével nem valósítható meg. Kodály véleménye szerint: „*Maxima debetur, puero reverentia.*” „*Szentnek kell tartanunk a gyermek érintetlen lelkét: amit abba ültetünk, minden próbát kiálljon!*” (Kodály, 1958:25). Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a gyermeknek a legjobb is csak éppen elég jó! Az internet lehetőséget nyújt számunkra, hogy az egyetemes zenetörténet legértékesebb művei, az elmúlt évtizedek legjobb, legmagasabb minőséget nyújtó zeneművészeti felvételei elérhetőek legyenek számunkra. Ezek segítségével eszköz kerül a kezünkbe olyan további fejlesztési lehetőségekhez, melyekről az óvodai nevelés során jóval kevesebb szó esik. Ez pedig az ízlés fejlesztésének a kérdése. Természetes gondolat számunkra, hogy ugyan a család az első szocializációs közeg, de az óvoda és az óvodapedagógusok szerepe a mintanyújtásban legalább olyan fontos. Tehát ebben az esetben is lényeges elem a pedagógus értékítélő, értékteremtő és értékközvetítő szerepe. Az esztétikum, az ízlés közvetítésében itt az óvodapedagógus *saját* esztétikai értékrendje tükröződik (Forrai, 1979). Ezért kiemelten fontosnak tartom, hogy a leendő óvodapedagógusok alapos és értékelő zenei tudással, zeneirodalmi ismeretekkel rendelkezzenek, hogy az óvodai munka során a megfelelő és oda illő, magas művészeti és esztétikai értékű zeneműveket és előadókat is ki tudják választani. Jelen gondolatmenetemben az adott zene kiválasztásának módja a lényeges. Alapként tekintek ebben az esetben a fejlett zenei ízlésre. Az alapján keressünk zenét, ami tetszik nekünk, ami számunkra igazán fontos, aszerint, hogy mi az, amit át akarunk adni a gyerekeknek. Ez akkor működik, ha megfelelő bizalmi kapcsolat van a pedagógus és a gyermek között, hiszen ebben az esetben egyrészt jól ismerjük az adott gyermeket, tudjuk, hogy mire fogékony, másrészt a kapcsolat révén egy hullámhosszon vagyunk a gyerekekkel, így elfogadja tőlünk, amit neki mutatunk.

A pedagógusok kreativitással kapcsolatos ismeretanyaga, és a zenei kreativitás fejlesztésének gyakorlata

Kérdőíves kutatásomban szerettem volna azt is feltárni, hogy milyen az óvodapedagógusok zenei kreativitással kapcsolatos ismerete, hogyan épül be a zenei kreativitás fejlesztése a saját gyakorlatukba. Ezzel kapcsolatos kiinduló kérdésem ez volt: *Fogalmazza meg, Ön szerint mi a kreativitás? Mik a jellemzői?* A kérdésre kapott válaszok hosszában és részletességében nagyon nagy különbségek mutatkoztak. Azért, hogy a válaszok adathalmazát áttekinthető és értelmezhető legyen, összehasonlító elemzést alkalmaztam, hogy a kreativitás jellemzőinek előfordulásában mintázatot, előfordulási gyakoriságot, egységes elképzelést találjak.

Az óvodapedagógusok által legtöbbet említett jellemzők a következők voltak:

- Alkotás, alkotóképesség, alkotó gondolkodás: 85 fő (26,89%)
- Kezdeményezési szellem: 17 fő (5,37%)
- Önálló, rugalmas gondolkodás: 35 fő (11,07%)
- Ötletgazdagság, ötletesség, újszerű, innovatív ötletek produkálása, új ötletek gyártása, eredeti produktumok létrehozása, eredeti megoldások: 70 (22,15%)
- Változatos megközelítésmódok: 12 fő (3,79%)

A válaszadók véleményüket szöveges formában fejthették ki arról, hogy *honnan ismerhető fel a kreatív gyermek*. Ezeknek a válaszoknak az elemzésével az óvodapedagógusok tárgyi tudását szerettem volna felmérni. A kreativitás, valamint annak megítélése, hogy egy személy milyen tulajdonságok alapján tekinthető kreatívnak, a szakirodalomban elég alaposan és gondosan körüljárt terület. A releváns szakmunkák nagyfokú egyezést mutatnak abban a kérdésben, hogy melyek azok a legfontosabb tulajdonságok és személyiségjegyek, melyek mentén egy személy kreatívnek tekinthető. Kutatásom során a szakirodalomban összegzett kifejezéseket, személyiségjegyeket és tulajdonságokat összevettem a kérdésre kapott válaszokkal, azonosságokat és különbségeket keresve. Tóth és Király rámutatott, hogy a kreativitás mérésében az alkalmazható módszereket öt csoportba lehet osztani. Ezek: önjellemzés, mások által történő jellemzés, a divergens gondolkodás mérése, életút-elemzés, személyiség-korrelátumok (Tóth és Király, 2006). Ezen összefoglalásban, a jelen kérdésre adott válaszok elemzéséhez *a mások által történő jellemzés*, valamint a *személyiség-korrelátumok* voltak a leginkább alkalmasak. A mások által történő jellemzés olyan megközelítési mód, ahol az egyén a jellemzését másoktól kéri. Ennek alapján vélhető, hogy azok az óvodapedagógusok, akik a gyerekekkel naponta sok időt töltenek együtt, felismerik a kreatív személyiségjegyeket és tulajdonságokat azok alapján, amit az óvodásokkal való foglalkozás során tapasztalnak. Amabile (1983) és Csikszentmihályi (1996; 2014) is alkalmazta ezt az eljárást. A személyiség-korrelátumok meghatározása során személyiségjegyeket keresünk, hiszen a kreatív emberek sajátos jellemzőket hordoznak a személyiségükben (Tóth és Király, 2006). A kérdőívemre kapott válaszok gyakorta több tulajdonságot, személyiségjegyet is említettek, a 203 válaszban 59 fogalom fordult elő, ezeket összesen 405 alkalommal említették a válaszadók (N=405). A kapott eredményeket, fogalmakat és relatív gyakoriságukat három csoportba soroltam. Az első csoportba azok a fogalmak kerültek, melyek a leggyakrabban kerültek megfogalmazásra. A második csoport tartalmazza azokat a kifejezéseket, melyek ugyan a releváns szakirodalom szerint a kreatív személy ismérvei közé tartoznak, a válaszadók mégis szignifikánsan kevés számban említették. A harmadik csoportba azok a fogalmak kerültek, melyek ugyan nem tartoznak a kreativitás témakörébe, a válaszadók mégis megemlítették. Ez utóbbi esetében számomra érdekes kérdés volt, hogy a válaszadók miért fogalmazták meg a szakmunkákban meghatározott és elfogadott kreatív személyek jellemző tulajdonságaitól nagymértékben eltérő véleményeiket, és milyen minták és szabályszerűségek figyelhetők meg ezekben.

1. *A leggyakoribb, releváns fogalmak:* (208 válasz, 51,35 %)

- Egyedi alkotások, új, önálló, szokatlan, saját ötletek (96 fő, 47,29%)
- Kíváncsiság, kérdezősködés (30 válasz, 14,77%)
- Önálló, rugalmas gondolkodás (25 válasz, 12,31%)
- Széles látókör és érdeklődési kör (22 válasz, 10,83%)
- Jó problémafelismerés és problémamegoldás (18 válasz, 8,86%)
- Képzletgazdag, élénk fantázia (17 válasz, 8,37%)

2. *Ritkábban előforduló releváns fogalmak:* (120 válasz, 31,85%)

- Több oldalról közelít meg dolgokat, összefüggéseket fedez fel (12 válasz, 5,91%)
- Sokrétű megfogalmazás, sokoldalúság (10 válasz, 4,92%)
- Nehezen tartja be a szabályokat (9 válasz, 4,43%)
- Nyitottság (9 válasz, 4,43%)
- Kezdeményező képesség, vállalkozó kedv (9 válasz, 4,43%)
- Motiválható (9 válasz, 4,43%)

3. *A témakörbe nem beilleszthető, eltérő fogalmak:* (52 válasz, 12,83%)

- Kiemelkedik társai közül (15 válasz, 7,38%)
- Fokozott érdeklődés a zene iránt (11 válasz, 5,41%)
- Mindig a középpontban van (2 válasz, 0,98%)
- Figyelmes (2 válasz, 0,98%)
- Csendes alkotó, elhúzódik, félrevonul (2 válasz, 0,98%)
- Érzéseit kifejezésre juttatja (2 válasz, 0,98%)
- Gyors reakálás (2 válasz, 0,98%)
- Elmélyültebben játszik (2 válasz, 0,98%)

Arra a kérdésre, hogy *Mit ért Ön zenei kreativitásfejlesztés alatt?* a megkérdezettek közül 193 fő adott hosszabb vagy rövidebb szöveges választ. Az összehasonlítás és elemzés alapját ebben az esetben azok a megfontolások alkották, melyek a pedagógiai diskurzusokban az adott terület óvodai keretek között történő fejlesztésének gyakorlati szempontjait mutatják be. Ugyanakkor figyelembe vettem a feldolgozott és bemutatott szakirodalmi megközelítések tükrében megfogalmazott meghatározásokat, melyek értelmében a zenei kreativitás, valamint annak fejlesztése három fő fogalmi körben érhető tetten. Ezek a következők: produktív, reprodukív, valamint improvizatív zenei kreativitás. A válaszok között azokat az egyezéseket kerestem, melyek a már megnevezett fogalmi körben meghatározhatók és elhelyezhetők, vagy éppen ellenkezőleg, ebbe az értelmezésbe nem illeszthetők bele, ugyanakkor előfordulási gyakoriságuk miatt kiemelt figyelmet érdemelnek, hiszen a témakörön belül sajátos mintázatokat adnak. A válaszok elemzése során két nagy „nézetcsoport”,

kétféle értelmezés volt megfigyelhető. Az egyik esetben a válaszadók inkább a zenei kreativitással kapcsolatos nézeteket, fogalmakat osztották meg a kérdőíven keresztül, jellemzően rövidebb válaszokban. A másik csoportba tartozó válaszadók értelmezésében a kérdés arra vonatkozott, hogy saját pedagógiai gyakorlatukban milyen módon valósítják meg a zenei kreativitás fejlesztését, milyen pedagógiai eszközöket alkalmaznak, milyen elérendő fejlesztési célt vagy célokat tartanak fontosnak. Ennek tükrében a válaszok összegzését és elemzését is e két megközelítés mentén végeztem el, hozzájuk véve azon válaszok csoportját, melyek az adott fogalmi körben nem értelmezhetők. A teljes és feldolgozható adatmennyiség 331 volt (N=331). *Zenei kreativitással kapcsolatos általános nézetek, fogalmak*: Az összes kapott válasz közül 104 tartozik ebbe a csoportba, ami a válaszok 31,41%-a. *A saját pedagógiai gyakorlatban megvalósuló zenei kreativitás fejlesztése*: A válaszok közül 159 volt besorolható ebbe a kategóriába, ez a teljes válaszok számának 48,03%-át teszi ki. *A fogalmi körbe nem illeszthető meghatározások, vélemények*: 66 olyan válasz érkezett, mely ide sorolható, ez a teljes válaszok 19,93 %-a. *Elutasító vélemény*: Ugyan rendkívül csekély számban, de érkezett olyan válasz is, melynek értelmében a zenei kreativitás fejlesztése óvodáskorban nem elképzelhető. A 2 válasz a teljes adatmennyiség 0,60%-a. *A zenei kreativitással kapcsolatos általános nézetek, fogalmak* kategóriába sorolt vélemények és nézetek ezek voltak: önálló ötletek kibontakoztatására való buzdítás; zenei fogékonyság, zeneszeretet, zenei élmény; a gyermek önkifejező képességének erősítése; támogató pedagógusi attitűd; példamutatás, kreatív ötletek bemutatása; nyitottság; megtapasztaltatás és cselekedtetés; a határok feszegetése, merészség; az ismeretek önálló alkalmazása. Ezek közül kiemelkedően sok jelölést kapott az alábbi három kategória:

Önálló ötletek kibontakoztatására való buzdítás: 39 jelölés, a csoporton (N=104) belül ez 39,50 %. Zenei fogékonyság, zeneszeretet, zenei élmény: 23 jelölés, a csoporton (N=104) belül ez 22,11 %. A gyermek önkifejező képességének erősítése: 20 jelölés, a csoporton (N=104) belül ez 19,23 %.

A saját pedagógiai gyakorlatban megvalósuló zenei kreativitás fejlesztése kategóriába sorolt vélemények között ezek szerepeltek: saját dallamok, szövegek kitalálása, improvizáció; testhangszerek, hangszerek alkalmazása, kitalálása; ritmusjátékok, saját ritmusok kitalálása; festés, mozgás zenére; a Flow élményre való törekvés, a boldogság megélése; körjátékok, énekes játékok saját szabályokkal; természeti hangok utánzása zenei eszközökkel; névéneklés; zenebeszéd a foglalkozásokon.

Ezek közül kiemelkedően sok jelölést kapott négy kategória:

- Saját dallamok, szövegek kitalálása, improvizáció: 44 jelölés, a csoporton (N=159) belül ez 27,67%.
- Testhangszerek, hangszerek alkalmazása, kitalálása: 40 jelölés, a csoporton (N=159) belül ez 25,15%.
- Ritmusjátékok, saját ritmusok kitalálása: 25 jelölés, a csoporton (N=159) belül ez 15,72%.
- Festés, mozgás zenére: 23 jelölés, a csoporton (N=159) belül 14,46%.

A fogalmi körbe nem illeszthető meghatározások, vélemények kategóriába sorolt válaszok a következők voltak: ritmusérzék fejlesztése; zenei nevelés a mindennapokban; éneklési készségfejlesztés; tehetséggondozás, kimagasló zenei tehetség; zenei hallásfejlesztés; együtt élés a zenével, a zene a személyiség része; sokoldalú fejlesztés; a mozgás és a térérzet fejlesztése; önmegvalósítás a szereplésekben; közösséghez tartozás élményének erősítése; gyakorlás, ismétlés; ha zenét hall, mozog; a dal- és a ritmus maga az élet; a humorérzék fontossága; a gyermek a feladatot magának érzi; zenei fogalom párok gyakorlása; nyugtatás énekkel; hallás utáni daltanulás; a magyar népi hagyományok közvetítése; új utak „kiprovokálása”; egyenletes lüktetés fejlesztése; az egyéniség fejlesztése; alvás zenére; értékközpontúság. A kategóriába szignifikánsan több vélemény, megfogalmazás is bekerült, de ezek jellemzően csekély számban fordultak elő.

A legtöbb jelölést kapott vélemények ezek voltak:

- Ritmusérzék fejlesztése: 8 jelölés, a csoporton (N=66) belül, 12,12%
- Zenei nevelés a mindennapokban: 8 jelölés, a csoporton (N=66) belül, 12,12%
- Éneklési készségfejlesztés: 7 jelölés, a csoporton (N=66) belül, 10,60%
- Tehetséggondozás, kimagasló zenei tehetség: 6 jelölés, a csoporton (N=66) belül, 9,09%.

Annál a kérdésnél, hogy *Ön hogyan valósítja meg az óvodában a zenei kreativitás fejlesztését*, az óvodai ének-zenei nevelés gyakorlati oldalára voltam kíváncsi abból a szemszögből, hogy a válaszadók napi gyakorlatában, az óvodai hétköznapok során a zenei kreativitás fejlesztése milyen megfontolások és pedagógiai módszerek mentén történik. A kérdésre 188 személy adott feldolgozható választ (N=188). Ebből három válaszadó fogalmazta meg azt a véleményét, hogy nem tudja megvalósítani az óvodában a zenei kreativitás fejlesztését. A kérdőív kitöltői első kézből származó gyakorlati útmutatóval tudtak szolgálni ahhoz, hogy saját tapasztalatuk szerint az adott óvodai környezetben milyen pedagógiai, tanulás-szervezési technikák bizonyultak hatásosnak. Mivel a válaszadóktól szabad megfogalmazásokat, véleményeket kértem, a válaszok összegzését tematikus csoportokba rendeztem, hogy olyan kategóriákat állapítsak meg, melyek segítségével áttekinthetővé válik az adatok halmaza, és átfogó képet tudok alkotni az óvodai ének-zenei nevelés során megvalósuló zenei kreativitás fejlesztésének a gyakorlatáról, az alkalmazott módszerekről, ötletekről, stratégiákról. A kérdések alapján megállapított 10 kategóriába összesen 326 válasz érkezett (N=326). A csoportok behatárolásánál figyelembe vettem a *Mit ért Ön zenei kreativitásfejlesztés alatt?* kérdésre érkezett válaszokban megmutatkozó vélemény-együtteseket. Ennek értelmében a következő kategóriákat állapítottam meg: éneklés különböző módon, énekes játékok, körjátékok (79); hangszerek használata (58); személyiségfejlesztés, tehetségfejlesztés, motiválás (58); zenehallgatás, csendjáték (38); művészeti ágak összekapcsolása (zene-mozgás-rajz) (36); ritmusfeladatok, ritmusjátékok (25); hangszerek készítése, spontán hangszerhasználat (16); természeti és egyéb hangok alkalmazása (8); bábjáték, szerepjáték (5); és végül: nem valósul meg a zenei kreativitásfejlesztés (3).

A beérkezett és tematikus csoportokba rendezett válaszok közül a legkiemelkedőbb arányban megtalálható fogalmak a következők voltak:

- Éneklés különböző módon, énekes játékok, körjátékok (79 válasz, 24,23%),
- Hangszerek használata (58 válasz, 17,79%)
- Személyiségfejlesztés, tehetségfejlesztés, motiválás (58 válasz, 17,79%).

A harmadik kérdéskör során célzottan és leszűkítve kaptam lehetőséget arra, hogy kutatásom egyik legfontosabb kérdésére választ kapjak, nevezetesen arra, hogy az óvodapedagógusok általánosságban milyen ismeretanyaggal rendelkeznek a kreativitással kapcsolatban, és ez a tudás a tapasztalattal felvértezve milyen módszereken, gyakorlatokon keresztül nyilvánul meg az óvodai ének-zenei nevelésben. Az összegzés során megállapítható, hogy általánosságban meglehetősen jól ismerik a válaszadók a kreativitás alapfogalmait, erről a témáról rendelkeznek ismeretekkel. A kreatív gyermek felismerhetőségével kapcsolatban is viszonylag pontos fogalmi körben gondolkoznak, tehát összességében a válaszadók az általános kreativitással kapcsolatban értékelhető szintű ismeretekkel rendelkeznek. Hasonló eredmény született a zenei kreativitással és fejlesztésének gyakorlati megvalósításával kapcsolatban is. A beérkezett és elemzett válaszok, vélemények, rendelkezésre álló adatok alapján úgy látom, hogy a leendő és gyakorló óvodapedagógusok rendelkeznek ugyan némi ismerettel a zenei kreativitás elméleti és gyakorlati területén, azonban ismereteik hézagosságok, mivel a képzési struktúra, valamint az ének-zenei nevelés napi gyakorlata jellemzően más fejlesztési célt tűz ki, így a kreativitás fejlesztésének gyakorlati módszerei kevesebb hangsúlyt kapnak. Külön figyelmet érdemelt a kérdéskörön belül az *érzelmi kreativitás*. Nem vártam részletes és a szakirodalmak szerinti pontos válaszokat, releváns terminológiát, hiszen – mint már utaltam rá – ez a fogalom új és viszonylag ismeretlen, keveset kutatott terület. Inkább arra voltam kíváncsi, hogy a válaszadók körében lesz-e olyan pedagógus, aki „ráérez” erre a fogalomra. Mint várható volt, kevés pontos válasz érkezett, ugyanakkor érdekes volt, hogy 9 válaszadó pontosan meghatározta az érzelmi kreativitás fogalmát.

Az óvodapedagógusok felsőoktatásban szerzett tapasztalatai és az ezekből levonható tanulságok, vélemények, javaslatok

A fejezet alcímében jelzett témához tartozó első kérdés az volt, hogy *az egyetemi képzés során tanult zenei módszertani ismereteket a válaszadó mennyiben tudja hasznosítani a saját munkájában*. A kérdésre adott válaszok fényében elmondható, hogy a felsőoktatásban végzett óvodapedagógusok nagyjából fele, pontosan 50,3%-a (103 fő) tudja teljes mértékben hasznosítani mindazokat a módszertani ismereteket, amelyeket a tanulmányaik során szereztek. 43,1% (88 fő) csak részben tudja hasznosítani, tudása így kiegészítésre szorul, míg 7,8% (16 fő) kevéssé, 1,5% (3 fő) viszont egyáltalán nem tudja hasznosítani a tanulmányai alatt megszerzett ismereteit.

Fontos kérdés volt a kérdőívemben az, hogy *Mekkora a koherencia (egységesség, azonosság) a képzés során tanult zenei nevelés módszertana és a*

mindennapi óvodai zenei nevelés között? Ez arra vonatkozó kérdés tulajdonképpen, hogy az óvodai mindennapok ének-zenei nevelésének gyakorlata, valamint a felsőoktatás által közvetített szemlélet és tudás milyen mértékben fedi le egymást. A kapott adatok fényében elmondható, hogy a válaszadók nagyobb hányadának a véleménye szerint (56,9%) csak részben van meg a koherencia. Teljes mértékben megvan 30,4% (60 fő), kismértékben 11,8% (24 fő) szerint, ők tartják úgy, hogy a felsőoktatásban megszerzett tudásuk összhangban van a mindennapi valóság pedagógiai gyakorlatával. Ugyanakkor 1,5% (3 fő) véleménye szerint egyáltalán nincs meg a koherencia.

A kérdőív kitöltése során arra a kérdésre, hogy *Milyen hangszeren tanult az egyetemi képzés során?* 203 válasz érkezett (N=203). 3 fő azt jelölte meg, hogy nem tanult hangszeren játszani az egyetemi képzése során. Rajtuk kívül mindenki a furulyát jelölte meg, alt és szoprán furulyát vegyesen. Ezen kívül említettek zongorát (6 fő), gitárt (6 fő), ütős hangszereket (2 fő), tamburát (1 fő). A válaszok

<i>Óvodai hangszerhasználat</i>	<i>Fő</i>
zenehallgatás	47
új dal bemutatása, tanítása	33
dalfelismerés, dallamfelismerés	21
hangszerek kipróbálása, közös zenélés	19
mesére hívás, ráhangolódás	18
motiválás	18
ének-kíséret	15
ritmusérzék fejlesztése	10
zenei fogalompárok érzékeltetése	7
mesedramatizálás során	5
altatáshoz	4
figyelem felkeltése	3
hangulatteremtés	3
zenei hallás, képesség fejlesztése	3
zene-mozgás összekapcsolása	3
egyenletes lüktetés	2
zenei ízlés formálása	2
természeti hangok imitálása, utánzása	2
a hangszerek hangjának megfigyelése	2
örömszerzés, élményszerzés	2
meditációs, relaxációs eszköz	2
fegyelmezés	1
figyelem fejlesztése	1
hangszeres játék oktatása	1
zeneterápiás eszköz	1

7. táblázat

Hogyan használja a hangszereket az óvodában?

szoros egyezést mutatnak az óvodapedagógus-képzésben tevékenykedő, ének-zene oktatással foglalkozó oktatók adatszolgáltatásával, mert a jelenlegi magyar

óvodapedagógus-képzésben is kizárólagos prioritást élvez a furulya – legyen az szoprán vagy alt. Az egyéb hangszerek oktatása vagy szabadon választható kurzus volt, vagy egyéni tanulás formájában valósult meg.

Arra a kérdésre, hogy a válaszadó *milyen hangszereket használ az óvodai mindennapokban, és azt hogyan teszi*, az egyéb kategóriába érkezett 147 válasz. Zongora/szintetizátor: 9 fő, citera: 7 fő, ukulele: 3 fő, tambura: 3 fő, líra: 2 fő, saját készítésű hangszerek: 12 fő, óvodai hangszerek (csengők, triangulum, csörgők, dob, xilofon, metalofon, cintányér): 20 fő, népi hangszerek: 3 fő, kalimba: 4 fő, oboa: 1 fő, fuvola: 4 fő, klarinét: 1 fő.

A hangszerek felhasználási módjára vonatkozóan 160 válasz érkezett, egy-egy válaszadó több módját is felsorolta a hangszerek használatának. A válaszok során kiemelkedő a zenehallgatás (47 válasz), az új dal bemutatása, tanítása (33 válasz), a dallamfelismerés (21 válasz), a hangszerek kipróbálása, a közös zenélés (19 válasz), a motiválás (18 válasz), a mesére hívás, a ráhangolódás (18 válasz), az ének-kíséret (15 válasz), valamint a ritmusérzék fejlesztése (10 válasz).

Arra a kérdőív végén elhelyezett kérdésre, hogy a válaszadó *lát-e lehetőséget abban, hogy hangszer(ek) segítségével fejlessze a zenei kreativitást? Ha igen, milyen módon*, szabad, szöveges válaszokra volt lehetőség. A válaszadói itt azt hangsúlyozták, amit a maguk pedagógusi gyakorlatában a legfontosabb elemnek tartottak. A kérdésre 190 válasz érkezett (N=190). 12 fő nem válaszolt/nem tudja. 23 fő (12,01%) nem lát lehetőséget arra, hogy a zenei kreativitást hangszerek segítségével fejlessze. 167 fő (87,89%) viszont lehetségesnek tartja, hogy a hangszereket – legyenek azok dallamjátszó vagy ritmushangszerek – a zenei kreativitás fejlesztésében hatékony eszközként alkalmazza. Ezek közül 159 olyan válasz állt rendelkezésemre, melyben a válaszadó pedagógusok részletesebben kifejtették a hangszerek alkalmazásának módjait, a fejlesztésben alkalmazott módszereiket. A kérdésre adott nemleges választ adók közül 19 fő írta le hosszabban azt, hogy miért gondolja úgy, hogy a hangszerek nem alkalmazhatók az óvodában a zenei kreativitás fejlesztésének eszközeként.

A legtöbbit előforduló módszerek, alkalmazási területek ezek voltak:

- Egyéni és csoportos hangszeres játék, improvizáció: 59 válasz, 31,05%
- Zenei alapképzettség elősegítésére: 14 válasz, 7,36%
- Hangszerkészítés: 12 válasz, 6,31%
- Dallamfelismerés, daltanulás: 11 válasz, 5,78%
- Zenehallgatás: 11 válasz, 5,78%
- Motivációs eszközként alkalmazva: 10 válasz, 5,26%

Akik azt jelölték, hogy nem látnak lehetőséget a zenei kreativitás hangszeres segítséggel történő fejlesztésére, a leggyakrabban ezt fogalmazták meg:

- Nem, vagy nagyon kevéssé tudok hangszeren játszani, ezért nincs rá lehetőségem: 7 válasz, 3,68%
- Nincsen ötletem, először magamat kellene fejlesztenem: 3 válasz, 1,57%

- Az óvoda felszereltsége, anyagi helyzete nem teszi lehetővé: 2 válasz, 1,05%
- Ez a típusú fejlesztés nem áll hozzám elég közel ehhez. Nem foglalkozom vele: 2 válasz, 1,05%

Záró gondolatok

Kutatásunk arra mutatott rá, hogy minél korábban fel kell hívni arra a figyelmet, hogy a pedagógus tolerálni tudja az ötleteket és a produktív gondolkodást. Ez a szemlélet azt az alapvető társadalmi igényt fejezi ki, hogy minél többen, lehetőleg mindenki, rendelkezzen azzal a képességgel, hogy a megszokottat ne tekintse természetesen, hanem – természetesen igazodva a már eddig megszerzett ismereteihez, felhasználva azokat – képes legyen ettől eltérően látni, gondolkodni, alkotni, új elképzelésekkel előállni és azokat megvalósítani. Margaret Mead kutatásainak analógiájaként (Mead, 1928): ha a környezet (pedagógiai elvárások) túl sok tradicionális elvárással szabályozza az oktatás módját, akkor a kreativitás kevesebb teret kap, mint ahol a kezdeményezések, a kifejezési formák nem ütköznek akadályokba.²

Irodalom

Amabile, T. (1983). *Social psychology of creativity*. New York, Springer.

DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-4612-5533-8>

Csikszentmihályi M. (2014): *Kreativitás*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Forrai K. (1994): Zenei nevelés – zenehallgatással. In: Hovánszki J.-né és Ludánszki L.-né (szerk.). *Zenei nevelés az óvodában : Szöveggyűjtemény az óvóképző főiskolák hallgatói számára*. Kézirat, Hajdúböszörmény, Hajdúböszörményi Óvóképző Főiskola.

Kodály Z. (1958). *Zene az óvodában*. Budapest, Zeneműkiadó.

Lorenz, E. és Lundvall, B. A. (2009). Creativity at work in the European Union. In: Villalba, E. (ed.). *Measuring Creativity : Proceedings for the Conference, "Can Creativity be Measured?"*, Brussels, May 28-29, 2009, Publications Office of the European Union, pp. 157-181., ISBN 978-92-79-12862-2.

DOI: <https://doi.org/10.2760/11878>

Mead, M. (1928). The role of the dance. In: *Mead, M. Coming of age in Samoa : A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilisation*. New York, William Morrow Company. pp. 92-101.

URL: <https://bit.ly/46HxloR> | <https://bit.ly/3Rq8RMd>

Tóth L. és Király Z. (2006): Új módszer a kreativitás megállapítására: A Tóth-féle kreativitás-becslő skála (TKBS). *Magyar Pedagógia*, 106(4), pp. 287-311.

URL: <https://bit.ly/47FAyG>

² Mead Margaret (1928) antropológiai vizsgálatai megerősítették, hogy a különböző kultúrákban, ha az adott társadalom nem engedi meg tagjainak a tradícióktól való eltérést, az komoly gátja az egyéni kreatív megnyilvánulásoknak.

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2023. december 1.

“Grandpa, I want to be adult!” – The significance of Karaba’s kiss or threefold revelation of puberty rite in Kirikou and the Sorceress

Tünde Noémi Csiha

University of Sopron, Benedek Elek Faculty of Pedagogy, Institute of Educational Science and Psychology, assistant lecturer 0000-0003-1734-6326

KEYWORDS

- initiation
- initiation rites
- puberty rites
- symbolic initiatory death
- growing-up

KULCSSZAVAK

- beavatás
- beavatási szertartások
- serdülőkori avatási rítusok
- szimbolikus beavatási halál
- felnőtté válás

ABSTRACT

My study deals with the French-Belgian-Luxembourgish co-production *Kirikou and the Sorceress*, a film adaptation of a West African folktale. I examine in it the elements that go back to the archaic age and are related to the customs of the archaic age society, they lead us all the way to the initiation ceremonies. I outline the path traveled by the hero, I present the important stations, through which Kirikou acquires sacred knowledge, faces death, fights against evil, and by reaching these milestones – symbolically – undergoes the temporary initiation rite of adolescence. In the study, following Eliade, I describe the trinity characteristic of puberty initiation rites of archaic societies, as well as its appearance in the film.

ABSZTRAKT

„Nagypapa, én felnőtt akarok lenni!” – Karaba csókjának jelentősége vagy a beavatás hármasságának feltárulkozása a *Kirikou és a boszorkány* című mesében | A tanulmányomban a *Kirikou és a boszorkány* című francia-belga-luxemburgi koprodukciónban gyártott animációs filmmel, egy nyugat-afrikai népmese filmes adaptációjával foglalkozom. Vizsgálom benne azokat az archaikus korra visszanyúló, az archaikus kori társadalom szokásaihoz kapcsolódó elemeket, amelyek egészen a beavatási szertartásokig vezetnek bennünket. Felvázolom a hős által bejárt utat, bemutatom azokat a fontos stációkat, amelyek elérésével Kirikou megszerzi a szent tudást, szembeáll a halállal, megvívja a küzdelmét a gonosz ellen, és e mérföldkövek megtételével – szimbolikusán – átesik a serdülőkori átmeneti beavatási rítuson. A tanulmányban – Eliade nyomán – ismertetem az archaikus társadalmak pubertáskori beavatási szertartásaira jellemző hármasságot, valamint megjelenési formáját a filmben.

“I would like to emphasize the importance of research in the field of non-formal education in addition to traditional areas of investigation of the history of education, since for thousands of years the preservation and transmission of cultural goods and knowledge has been taking place in this scene and is still taking place today. When building our future, we cannot ignore the experiences of the history of non-formal education.” (Kéri, 1997)

Introduction

The composer of the film is Youssou N’Dour is a Senegalese composer, singer, performer, actor and politician, former Minister of Tourism of Senegal, who, as a percussionist, builds on traditional Senegalese Serer music, mbalax from Njuup. The Rolling Stones considers Youssou N’Dour the greatest living musician in Africa, who has shown himself in many musical genres.

This is the reason for the extraordinary musical authenticity, which evokes religious community holidays and initiation rites right from the start of the film. We can hear such Authentic African musical instruments which play an important role in African community life based on traditions and in initiation ceremonies. The music playing ancient melodies and rhythms forms an organic unity with the story, we hear initiation music and a carefully coded initiation story unfolds before us.

The personality of the screenwriter also merits a lot of attention. Michel Ocelot is a French writer, designer, screenwriter and director of animated films and television shows, earlier he was the president of the International Animation Film Association. Although he was born on the French Riviera, he spent his childhood in Guinea, West Africa, and returned to France when he was a teenager.

Guinea is adjacent to Senegal in the north, so the Senegalese composer and the screenwriter of French origin – who spent his childhood in the area adjacent to Senegal – have therefore equally well known the African culture, including the Senegalese and neighboring areas, the fairytale treasure of this area. All the more so, because Ocelot was deeply involved in fairy tales and often built on fairy tales in the fantasy genre. He is also a devoted admirer of ancient Egyptian culture and art, ancient Greek vase art, Japanese Hokusai and many illustrators.

The mention of biographical details here is not self-serving. Both artists have great culture and deep knowledge of African traditions. The film, as a work of art, bears traces of this cultural awareness and this makes it really exciting.

Birth and birth as an archaic religious act

At the beginning of the story, we come to know the circumstances of Kirikou’s birth. Kirikou is born on the ground by his mother. We could not pay attention to this small moment if we did not know that in archaic societies there is a the religious idea that creates a close connection between woman, earth and fertility. In these traditional societies, female fertility echoes and repeats the fertility of Mother Earth (Terra Mater, or Tellus Mater). So, female fertility follows a cosmic pattern, and the sanctity of woman derives from the sanctity of earth, from its sacred and fertile power (Eliade, 1957).

Laying newborns on the ground after birth is also a reflection of this sacred connection. *Humi positio* was widespread even in ancient Rome and was part of the institution of Roman law. The father had to lift up his newborn child from the ground (*de terra tollere*) in order to declare that he recognized the child as his own. References to the creative power of Mother Earth appear in many places in ancient Greek literature. E.g. in Aeschylus: Libation Bearers Electra prays to Hermes, the Earth, and his father as she is pouring a sacrificial libation drink onto the grave of his father, who was murdered by his mother, Clytemnestra, and her new mate. “*Supreme herald of the realm above and the realm below, O Hermes of the nether world, come to my aid, summon to me the spirits beneath the earth to hear my prayers, spirits that watch over my father’s house, and Earth herself, who gives birth to all things, and having nurtured them receives their increase in turn.*” (Aeschylus, 1926:124-127)

Kirikou already talks in his mother's womb. After his birth, he asks his mother to wash him, but the mother replies that he who is born alone can wash himself. So the newborn Kirikou descends into a gourd shell immediately after birth and he is taking a bath. We also know ancient examples of heroes and demigods being able to act independently immediately after birth. A good example of this is Herakles, Zeus and Alcmene's child, against whom the enraged Hera sent two giant snakes to kill the newborn in his cradle, which Herakles dealt with easily, strangling them with his bare hands. *"But when I had wound my body in sinuous coils, and, hissing fiercely, darted my forked tongue at him, Tiryns's hero laughed, and mocking my magic arts, said: "My task in the cradle was to defeat snakes, and, though you are greater than other reptiles, Acheloüs, how big a slice of the Lernean Hydra would your one serpent be?"* (Ovid, IX:62-69) In traditional societies, the purpose of the ritual bath after birth is the ritual cleaning. After the dissolution of the forms, the act connected to the symbolism of water enables a new kind of existence and opens up new dimensions for the existing. (Eliade, 1957:129-132)

Just as the human mother follows as a model and repeats the act of creation that took place in ancient times, when life was born from the womb of Mother Earth, so the little Kirikou repeats the actions of the mythical heroes who took risks and went into battle to protect the community living there and who are remembered in the myths and tales of the village community.

Trials awaiting the hero

After his birth, the little Kirikou encounters two problems that need to be solved. One is that the source of the village's income has dried up for unknown reasons. The villagers refer to the dried-up spring as a cursed spring and accuse Karaba of withholding the life-giving water from the people. The second problem is that Karaba, the powerful witch with terrifying magical powers, is keeping the village in terror. He had already captured a significant number of the men in the village, using his magic to turn them into fetishes, whom he put in his service and to protect his house. His fetishes – the enchanted men of the village – therefore work for him and keep the entire countryside under their control.

After the ritual bath, the little hero joins his uncle, who sets out against Karaba on the way of the crimson trees. Disguised as an old villager's hat, Kirikou accompanies his uncle to Karaba helping him on his way. Karaba believes that the moving and talking hat under which little Kirikou is hiding, is a magic hat, so she asks the man for the hat. In return, he promises not to harm the village. When she realizes that she has been tricked and that the hat is not a magical hat, she demands all the gold in the village in revenge. Since the women do not give all their gold jewelry, he sets fire to the village. There is nothing to put out the fire, because the "cursed source" had dried up earlier. Therefore, after the fire, Kirikou sets out to uncover the secret of the cursed spring.

The revelation of death

Hiding in the vein of the spring, he penetrates into the hollows of the earth, where he crawls on his stomach to a ravine, where he sees an animal that has grown to a huge size from the amount of water it has absorbed. The monster was also sipping water when Kirikou arrived. The hollow inside the earth evokes the Underworld. Everything is dark and scary, like in the realm of death. There is no sign of life outside of the monster. The water-sucking monster is destroyed by Kirikou with a knife stolen from a woman preparing lunch. When Kirikou defeats the water-swallowing monster, water gushes out from the spring again. The jet of water shoots out so violently that it sweeps him along with it. In the meantime, he swallows water, which makes his body go limp and look dead. The villagers stand around him and start to cry. The scene refers to a very important moment, this is the hero’s encounter with death and his return from the grip of death, i. e. walking through the symbolic death of initiation. (Eliade, 1957:195-197)

Since birth, Kirikou has been searching for the answer to why Karaba hates people and why he wants to destroy the entire village. His mother and the villagers cannot answer his questions, but his mother helps him by telling him that outside the village, on the other side of the forbidden mountain, lives the sage of the mountain, who is Kirikou’s grandfather. He can know the answer to every question, because only He knows the truth. Kirikou immediately sets out to learn Karaba’s secret from his grandfather. His mother gives him his father’s dagger for the dangerous journey. Many trials await Kirikou on the way, as the road to the forbidden mountain passes near Karaba’s house. After the spring, which was once sacred and whose water gave life to the village, now the holy mountain is another manifestation of hierophany. The mountain can be considered the appearance of the *columna universalis*, the *axis mundi*. Where the hierophany breaks through the planes, there is a connection between the underworld, the human and the celestial spheres. (Eliade, 1957:36-42)

The way leads towards the forbidden mountain through a rock gorge that opens at a red anthill. The rock gorge fits organically into the symbolism of the rite of passage. A threshold usually refers to a transition in the same way as a narrow passage or a bridge. (Eliade, 1957:179-184) The anthill opens by itself to those who are worthy of it. The dangerous road to the forbidden mountain is divided into several sections. The first stage goes to Karaba’s house. Kirikou must make his way to the witch’s house through the underground passages of a stinky badger. The repeated journey into the depths of the earth can be understood as a clear reference to the moment of initiation, which is called *regressus ad uterum*, when the initiate returns to the womb of Mother Earth to be reborn in a new ontological quality. Before rebirth, the neophyte faces symbolic death. This is also indicated by the fact that the little hero finds bones and blood everywhere in the underground cavities.

The fight with the beast is meant to repeat the heroic story of the great ancestors. Little Kirikou manages to force the smelly badger to back off. His struggle and his journey are helped by squirrels. With their help, Kirikou disguises himself as a bird and reaches the forbidden mountain. A warthog chases him along the way. The beast

is difficult to get rid of because it can smell it, so it chases Kirikou. The little hero finally escapes by riding the beast and after finding its weak point, manages to tame the animal into a horse. He arrives successfully and enters the anthill. Inside the anthill, the mountain opens up giving him way to his grandfather.

The revelation of holiness and the acquisition of sacred knowledge

“Grandpa, I want to be adult!” – declares Kirikou. “Can you make me big right now?” – asks he. At this point, there is a direct reference to the theme of growing up and coming adult. The peaked shape of the mountain, with the stepped pyramid-like platform inside, the figure of the wise man sitting on the top of the platform, his whole position with his tall peaked hat and his whole thin body extended upwards, represents the connection between the three spheres, the *columna universalis*. Kirikou asks questions and his grandfather answers. With each question and answer, Kirikou moves up a step, getting closer and closer to the sage of the mountain and closer and closer to knowing the truth. Here he learns that it was not Karaba who deprived the village of its water and did not eat the men as people say. Karaba does hate people, but he hates them because she is suffering. Once upon a time, the villagers stuck a thorn in his back. The thorn is deeply embedded and can only be pulled out with a tooth. If the thorn were pulled out, he would experience pain that he would not be able to suffer. If she knew that someone was going to pull it out, she would kill him. Her power and magic also is due to the thorn.

Karaba’s kiss, or revelation of the sexuality

To coax Karaba out of his sheltered house, Kirikou steals Karaba’s jewelry and buries it in the forest. When Karaba get to know the incident, he sets out to kill Kirikou and retrieve his jewels. While searching the ground for the jewels, Kirikou pulls the thorn out of his back with his teeth. Once free of pain, Karaba will change and become good. He wants to thank Kirikou for freeing him from pain. Kirikou asks for her hand in return. Karaba is surprised because Kirikou is only a child. Then Kirikou asks Karaba for a kiss. The scene would be completely incomprehensible and uninterpretable if we didn’t already know from previous signs that Kirikou is asking for the same thing here as he expressed during his visit to the wise of the mountain. Eliade mentions a trinity in connection with initiation with the goal of becoming an adult. We have already seen two elements, the third: Karaba’s kiss. With the revelation of the sexuality, Kirikou matures into a young adult. You can now gain Karaba’s hand.

The village is already mourning for Kirikou. They are afraid they won’t be able to see little Kirikou again. When the young couple returns, the villagers at first do not recognize the young Kirikou, who is only recognized by his mother. Then the anger of the village turns against Karaba, because of the males who were killed. Finally, Kirikou’s grandfather, the wise of the mountain, is arriving and leading back the men who have been transformed back from fetishes to humans.

Bibliography

- Aeschylus (1926). *The Libation Bearers in Aeschylus.*, Smyth, H. W. (transl.) Loeb Classical Library, Vol. 145 & 146. Cambridge, MA. Harvard University Press, pp. 124-127.
- Eliade, M. (1957). *The Sacred and the Profane : The nature of religion.* New York, Harcourt, Brace and World, Inc., pp. 144-147. URL: <https://bit.ly/4804cWR>
- Eliade M. (1958). *Rites and Symbols of Initiation : The Mysteries of Birth and Rebirth.* New York – Hagerstown – San Francisco – London, Harper & Row Publishers. URL: <https://bit.ly/413cXgL>
- Eliade M. (1952). *Images and Symbols : Studies in Religious Symbolism.* London, Harvill Press, 1961. URL: <https://bit.ly/3GsXX2k>
- Kéri K. (1997). *Mi a neveléstörténet?*, Pécs, JPTE Tanárképző Intézet. URL: <https://bit.ly/3NaRCw3>
- Ovid: *The Metamorphoses*, Translated by A. S. Kline, Illustrated Edition, 2000, URL: <https://bit.ly/3uMcSC8>

• The latest verification date for online references in the study is 1 December 2023.

II. TANULMÁNYOK A NŐTÖRTÉNET KÖRÉBŐL

Anyai teendőkre, kisgyermeknevelésre történi felkészítés a dualizmus korában

Kéri Katalin

Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Neveléstudományi és Pszichológiai Intézet
Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Óvó- és Tanítóképző Tanszék,
egyetemi tanár DSc 0000-0003-1850-3282

KEYWORDS

- history of motherhood
- early childhood education
- era of dualism
- history of women's education
- nation-building

KULCSSZAVAK

- anyaság története
- kisgyermeknevelés
- dualizmus kora
- nőnevelés-történet
- nemzetépítés

ABSTRACT

Preparation for motherhood and the raising of young children in the age of dualism

| As can be extracted from Hungarian sources from the 17th and 18th centuries, the ideal woman was devoted, virtuous, hard-working and religious housewife, daughter, wife or mother who was more concerned with her family, upbringing her children, and upkeeping the household than she was with fashion and entertainment. By the late 18th century, some political pamphlets, press articles, and pedagogical and advisory works in Hungary examined the issue of women's education and preparation for motherhood in the broader context of the responsibility of women for maintaining and increasing the strength of the nation, of Hungarianness and the Hungarian language. This was explained in great detail in the era of dualism, especially at the turn of the 19th and 20th centuries. Together with changing attitudes about the status of children towards them, the unfolding of social modernisation included the education and emancipation of women.

The research on which this presentation is based is part of a broader study exploring the history of women's education in Hungary in the modern era. It attempts to present the interrelations and problems of women's and children's education, the role of motherhood, and nation-building. The research source material – comprising press articles, books, ego documents (letters, diaries, memories) and pictures – was interpreted using the historical source analysis method and the qualitative and synchronic approach. The presentation provides an overview of the history of women's education embedded in the history of education and culture, which helps to illuminate the nation-building efforts and achievements of dualist Hungary. In addition to the analysis of girls' education, which is traditionally discussed in the history of education, focusing primarily on school history, the presentation focuses on the results of the latest problem-historical, impact and reception studies, highlighting the nodes and providing an overview of contemporary efforts to prepare girls for motherhood and the upbringing of young children.

ABSZTRAKT

A 17-18. századi hazai forrásokból kibontható nőideál az olyan, háziasszony, lányként, feleségként és anyaként is odaadó, erkölcsös, szorgalmas és vallásos nő volt, aki többet foglalkozott a családdal, a gyermekei nevelésével, a háztartással, mint a divattal és a szórakozással. Már a 18. század végén egyértelműen megjelentek azok, a nőnevelés és az anyai szerepre történő felkészítés kérdését tágabb kontextusban vizsgáló magyarországi írásművek (politikai pamfletek, sajtócikkek, pedagógiai tárgyú, tanácsadó munkák), amelyekben kifejtésre került, hogy a nemzet erejének megtartása, növelése, a magyarság és a magyar nyelv ügye a nők vállán is nyugszik. Mindez a dualizmus korában, különösen is a 19-20. század fordulóján került legrészletesebben kifejtésre, összefüggésben a gyermekstátusz és a gyermekszemlélet megváltozásával, a társadalmi modernizáció, ezen belül a nőnevelés és női emancipáció kibontakozásával. A tanulmány alapját jelentő kutatás egy tágabb, az újkori magyarországi nőnevelés-történet feltárását célzó vizsgálat része, mely nem csupán tematikai értelemben vett újszerűségével, hanem a téma forrástani-módszertani értelemben vett multiperspektívikus közelítésével is próbálja minden eddigénél ányaltabb módon bemutatni a nő- és gyermeknevelés, az anyai szerep és a

nemzetépítés összefüggéseit és problémáit. A kutatás forrástani alapját a korszakban keletkezett sajtótermékek cikk-anyaga, korabeli, nyomtatásban megjelent könyvek, valamint egodokumentumok (levelek, naplók, memoárok) és képek jelentik, melyek értelmezése a történeti forráselemzés módszerével, kvalitatív és szinkron közelítéssel történt. A tanulmány tehát egy olyan, nevelés- és művelődéstörténeti keretekbe ágyazott nőneveléstörténeti áttekintést ad, amely segít árnyalni a dualizmus kori Magyarország nemzetépítési törekvéseit és eredményeit. A bemutatás fókuszba állítja – a neveléstörténetben hagyományosan tárgyalt, elsősorban iskolatörténetre figyelő lánynevelés taglalásán túl – a legújabb problémátörténeti, valamint hatás- és recepcióvizsgálatok eredményeit, csomópontok kiemelésével áttekintve a lányokat az anyai szerepre, a kisgyermeknevelésre felkészítő korabeli törekvéseket.

Bevezetés – művek az anyaságról a 17. századtól a 19. század közepéig

Az anyaságról, a női szerepekről sokféle forrás tudósít az újkori Magyarországon, kezdve a kora újkori előkelő hölgyek tollából való levelektől a 19-20. század fordulójának gazdag sajtóanyagáig. Kutatásaink során csaknem száz, a témával foglalkozó, magyar nyelven nyomtatásban megjelent írott forrást tanulmányoztunk át és elemeztünk, összevetve azok tartalmát más, a korszakban született európai források tartalmával. Műfajukat tekintve a források között egyházi prédikációk, irodalmi művek (versek, regények, novellák), magánlevelek, orvosi tanácsadó könyvek, életvezetési útmutató könyvek, útinaplók, memoárok, nekrológok, pedagógiai és politikai céllal készült beszédek és írárok, valamint sajtócikkek szerepeltek.

Írott források korábban sosem látott számban a 18. századtól kezdve születtek az anyai feladatokról, a kisgyermekápolás és -nevelés korszakban helyesnek tartott módszereiről, tartalmáról, és maga a gyermekszülés fontos értékévé vált a felvilágosodás kori európai (nyugati) környezetben. Magyarországon több, ezzel a témával (is) foglalkozó munka valamely külföldi könyv átdolgozása volt, és jellemző az is, hogy irodalmi művek (például költemények) részletei vagy prédikációk szóltak az anyai feladatok jelentőségéről.

Az első magyar nyelvű források közül kiemelkedik Pázmány Péter keresztény lány helyes neveléséről írott prédikációja. (Pázmány, é. n.:267) Ebben az 1570 és 1637 között élt érsek, bíboros, a katolikus megújulás kiemelkedő alakja aláhúzta az anyák nagy felelősségét a gyerekeknevelést, a szoptatást illetően. Ez utóbbiról – hasonlóan az őelőtte élt ókori és középkori szerzők nagy részéhez – Pázmány sem egyszerűen csak azt gondolta, hogy a táplálás a funkciója, hanem meg volt győződve róla, hogy a tejjel az erkölcsök is átszivárognak az újszülöttbe. (A szoptatás történetéről l.: Fildes, 1988)

Szintén a témával kapcsolatos kora újkori magyar forrásszövegek közül való Kolosi Török István (1610-1652) Kolozsváron 1630-ban megjelent, a nőket dicséretű költeménye. Ebben az anyaságról az unitárius költő azt írta a 9., *A procreatione prolis* című részben, hogy a nők legfontosabb feladata a gyermekszülés, és hogy a gyermekek viselkedésükben, értelmi képességeikben olyanok lesznek, mint az édesanyjuk, ezért már a várandósság alatt is fontos, hogy egy anya hogyan viselkedik, mivel foglalkozik. Több versszakon át dicsőítette Török István is az anyatejes táplálás jelentőségét. (Kolosi Török, 1967:457-483)

Ugyancsak a 17. században, a forrás utolsó veresszaka szerint 1689-ben íródott Felvinczy György egy, a jó gazdasszonyról szóló költeménye. Ennek két szakasza, a 78. és 79. szól az anyák nevelési feladatairól, egyértelműen az ő kötelességükként megjelölve a gyermekek neveléséről való gondoskodást, főként a lányok esetében. Ez utóbbiakkal kapcsolatosan a szerző azt írta, hogy folyamatosan felügyelni kell rájuk az édesanyáknak, és munkára kell nevelni őket, hogy sohase legyenek restek. (Felvinczy, 1988:122)

Az anyasággal kapcsolatos egyik legfontosabb újkori forrás a magyar irodalomban Bessenyei György (1747-1811), a magyar felvilágosodás egyik legkiemelkedőbb alakjaként ismert író, költő 1777-ben megjelent *Anyai oktatás* című könyve (Bessenyei, 1932). A szerző ebben a műben többféle szempontból is leírta az anyai szerep jellemzőit és az édesanyák feladatait. Angol és francia olvasmányaitól elrugaszkodva (amelyekben apa, és nem anya szerepelt a levelek írójaként) a magyar szerző egy „anya” kezébe adta a tollat, akinek a levelei – áttételesen – mutatják, hogy mennyi gondot, feladatot jelent egy (leány)gyermek nevelése. Az írásmű számtalan olyan részletet tartalmaz, amelyek kiemelik az anya gyerekgondozásban, nevelésben betöltött szerepének fontosságát, tulajdonképpen azt, a korszakban gyakran hangoztatott véleményt, hogy szerepe, hatása fontosabb, nagyobb, mint az apáé. Bessenyei nem hallgatta el az anyává válással járó testi-lelki megpróbáltatásokat sem.

1791-ben kelt Komáromban Perlaki Dávid (1754-1802) evangélikus esperes könyve, amelynek gondolatait a szerző saját bevallása szerint külföldi könyvekből is merítette (Locke, Rousseau, Fénelon, Rochow, Felbiger, Basedow, Rosenmüller munkáira támaszkodva), és a mű több olyan tanácsot tartalmaz, amelyeket a szerző az anyáknak címzett. Több kortársához hasonlóan Perlaki felhívta a figyelmet a szoptatás fontosságára, és a kicsi gyermekeknél a szeretetteljes, de következetes (anyai) nevelés jelentőségére. (Perlaky, 1791)

A 18. század közepétől kezdve mind több és több, gyermekváráshoz és szüléshez, a csecsemőgondozáshoz, szoptatáshoz és gyerekeveléshez tanácsokat adó, az anyai szerepre felkészítő és ahhoz segítséget nyújtó, főként *orvosi könyv* is született Magyarországon is. Kiss József 1794-ben írt katekizmusa egész szövegén végigvonul ez a téma, és a III. fejezetben külön is kifejtésre kerül a gyermekápolás és -nevelés. 1802-ben látott napvilágot Zsoldos János (1767-1832) Veszprém megyei főorvos nőgyógyászati könyve, az *Aszszony orvos*, amelyben a női betegségek leírása és gyógymódja ismertetése mellett hosszas részeket szentelt a várandósság, a szülés és a gyermekágyas időszak, illetve a szoptatás témájának is. 1802-ben Felsőöri Fábrián László átültetésében jelent meg Pozsonyban Christoph Wilhelm Hufeland (1762-1836) eredetileg 1799-ben kiadott könyve, *Az anyákhöz való jótanács a gyermek testi nevelésének nevezetesebb pontjairól* címmel. A fordító munkáját egy édesanyának, Nagyajtai Cserei Ilonának (idősebb Wesselényi Miklós feleségének) ajánlotta.

A 19. század elejétől mind jobban kibontakozó hazai sajtó számos esetben közölt az anyaságról, a gyermeknevelésről cikket. A témával kapcsolatos írások száma több száz, és kiváltképp a 20. század elejére növekedett meg a mennyiségük. Már a reformkor magyarországi lapjaiban is gyakran foglalkoztak a cikkírók azzal a kérdéssel, hogy milyen is a jó anya, melyek a legfontosabb feladatai gyermekei nevelése,

ápolása vonatkozásában, és megfogalmazódott az a kérdés is, hogy hogyan lehet a leányokat anyává nevelni, azaz az anyasághoz tartozó feladatokra a lányokat már gyerekkoruktól kezdve felkészíteni. 1825-ben a debreceni református főiskolán tartott székfoglaló beszédében (Zákány, 1825; l. erről: Pukánszky, 1984:1099-1105) Zákány József (1785-1857) a nevelésről szólva azt mondta, hogy annak feladata elsőséggént az édesanyákra hárul, akik csak akkor nevelhetik jól gyermekeiket, ha műveltek. Több kortársához hasonlóan a neveléstan professzora is kritikával illette saját kora lánynevelési szokásait, és fontosnak vélte annak megreformálását.

Ekkoriban írta *Nőjogtan* című művét a sárospataki Nyíri István. Ennek 22-25.§-a a szülők kötelességeiről szól. Ez, kora több más írásától eltérően, a gyermekek táplálását és felnevelését a *szülőpár* feladataként említi. Utalt rá, hogy ha csak „hideg okoskodás” alapján kellene dönteni, akkor az apák könnyen a nők kötelességei közé sorolnák a gyermek táplálását, márpedig az mindkét nembelieknek feladata. Természetesen elismerte, hogy az édesanya szülés után olyan szeretetet érez ösztöneiből fakadóan a csecsemő iránt, hogy arról gondoskodik, és ez akkor is megtörténik, ha dajkát fogad mellé, nem csupán, ha ő maga szoptatja. (Nyíri, 1857:121) A férj pedig szerinte már csak azért is gondoskodni fog a gyermekéről, mert az „szeretett nőjéhez tartozó”, és mert látta, milyen szenvedéseken ment át az asszony, mire a kicsi megszületett. Kiemelte, hogy a szülőknek nem csak kötelességeik, de jogaik is vannak a gyermekekkel kapcsolatban, és szerinte éppen ez is alátámasztja, hogy az apáknak is gondoskodniuk kell utódaikról, hiszen, ha nem tennék, a velük kapcsolatos jogok is csak a feleségüket illelnék. Nőjogi szempontból igen korán fogalmazta meg azt, hogy a házasságkötés olyan jogi lépés, amely nem teszi lehetővé azt, hogy egyik fél a másik jogaival visszaéljen. Igen korszerű módon fejtette ki azt, hogy a társadalomnak – ahhoz, hogy „népesedését fenntartsa” – törvényekkel kell garantálni a szülés segítségét és magát a gyermeknevelést. Ez utóbbit úgy, hogy ki kell mondani „a’ szülei nevelés’ kötelességét mind a’ két szülőre nézve”, és síkra szállt amellett is, hogy a törvényhozóknak kötelességük „a’ szülőknek gyermekeiktől akármi szín alatt való megfosztásait teljes erővel megakadályoztatni” (Nyíri, 1857:123). Nyíri István értekezésének alap gondolata (vagyis mindkét szülő gyermeknevelési felelőssége) azonban szinte *egyedülálló* a korszak magyar nyelvű forrásaiban. Mint a korábbi évszázadokban, a reformkor legtöbb kútfőjében is az szerepelt, hogy a gyermek táplálása és nevelése (legalább is kisebb korában) az anyák dolga.

Az anyai hivatás magasztatása és a gyermeknevelési feladatok taglalása az 1848-49-es szabadságharc bukása utáni időszakban sem hiányzott a magyar újságok hasábjairól, a beszédekből és röpiratokból, és alapvetően a szemlélet sem változott, csak a hangnem. Vagyis: a gyermekek ápolását, nevelését (ez utóbbit a lányok esetében kiemelten is) a szerzők többsége az édesanyák feladatának tartotta, és mindezt még emelkedettebb, még hazafiasabb módon tárgyalták, mint 1848 előtt. A reformkorhoz hasonlóan, még annál is inkább a rezignált korszakban többen a magyar anyákat tartották képesnek arra, hogy megmentik és felemelik a nemzetet. Egyik 1855-ös írásában báró Podmaniczky Frigyes (1824-1907) magyar politikus, író is az anyaságot tartotta a nő legfontosabb hivatásának. (Podmaniczky, 1855:9) Ugyanerre az évtizedre, saját gyermekkorára, szüleire emlékezett memoárjában az egykori híres magyar

színésznő, Jászai Mari (1850-1926), aki írásműve természeténél fogva az anyaság, a gyermeknevelés árnyoldalait is bemutatta, nem csupán pátosszal szólt az anyai hivatásról. Emlékei szerint édesanyja, aki sok gyermeket szült, nagyon nehéz életet élt: „1853-ban költöztünk be Győrbe. Nőttek a gyerekek és fogyott a kenyér. A büszke, nemes Keszezy Julianna nem panaszkodott. Szoptatott, főzött, mosott, varrt reánk és hordta az ebédet az ura után oda, ahol az éppen dolgozott. Az ötödik gyerek után lankadni kezdett acélos ereje. Levágta „földet söprő” aranyhaját, mert „nem ért rá megfésülni”. A *fiait* kellett reggelenként az iskolába készíteni, hogy azok ne csak a „legokosabbak”, hanem a „legcsinosabbak” is legyenek...” (Jászai, 1927:6)

Anyaság a 19. század végén

A 19. század végén nagyot fordult a világ. A nők élete Európa-szerte jelentősen megváltozott. Magyarországon is fontos lépések történtek a nőemancipáció különböző területein, a nők minden korábbinál nagyobb számban léptek ki az „östermelés” színteréről a munkaerő-piacra, növekvő számban voltak jelen a középiskolákban és 1895-től az egyetemeken, és ott találhatjuk őket a századforduló táján számos sportág művelői között és a legtöbb nyilvános társadalmi eseményen. Jelentős részük azonban a 19. század végén – jóllehet többé-kevésbé átalakult keretek között – továbbra is feleség és édesanya volt, és olyan asszony, akire tetemes háztartási teendő és a gyermeknevelés legtöbb feladata is hárult. A technikai és tudományos fejlődés, az óvodai-iskolai hálózat szélesedése, a kórházi betegápolás kereteinek bővülése, a készételeket, készruhákat árusító üzletek terjedése, a közlekedési változások mind-mind hozzájárultak a nők otthoni teendőinek, a háziasszony-feleség-anya hármasszerepek feladatainak minőségi átalakulásához.

A magyar nyelvű nyomtatott forrásokból kirajzolódó „ideális nő” a korszakban egy olyan feleség volt, aki vezette a háztartást; nem csupán hozománnyal bírt, de a házasságkötés után is egész életében takarékoskodott; csinos és ápoltságos volt, és férje, gyermekei küllemére is ügyelt; nem volt pletykás és erkölcstelen; magát folyamatosan művelte, hogy férjének kellemes beszélgetőtársa legyen; és női mivoltához az elvárások szerint az is hozzátartozott, hogy gyermekeket szüljön és neveljen. A Ballagi Mór által szerkesztett, 1867-es kiadású magyar nyelvi szótár természetesen az anya szó jelentéseit is tartalmazta, és közölte az *anyájos* szót is, melynek első jelentése „*férjhez mehető, anyájos leány*” volt a korszakban. Ugyanezt jelentette az *anyásul* szó is, ami annyit tett, hogy „*anyányivá leszen, férjhez valóvá fejlődik*” (Ballagi, 1867:36, 37) Az *anyálgodik* szó ugyanitt ezt a magyarázatot kapta: „*anyai kötelességeket teljesít, gyermekeit anyailag ápolja*” (Ballagi, 1867:37).

A dualizmus korában kiszélesedő lap- és könyvkiadás gyakori témája volt a női, ezen belül az anyai szerepkör bemutatása, és ez utóbbi, szűkebb tématerülethez kapcsolódóan a kisgyermek szoptatása, ápolása, nevelése. Az anyasággal kapcsolatosan gyakran mutattak be példaképeket a korabeli újságok, bibliai személyeket (kiemelten is a Szűzanyát) vagy kortársakat, és nem volt ritka a nők, az anyák jogait is érintő jogtudományi eszmefuttatás vagy a más földrészek asszonyait bemutató cikk. A *Katholikus Néplap* című újság egyik cikkírója 1867-ben Haynald Istvánné Jüttner

Franciska életrajzának bevezetésében ezt a kérdést tette fel: „Mi lehet tiszteletremélőbb, mint a vallásos anya?”, és megfogalmazta a következő véleményt: „A szülés maga még nem tesz anyává, habár a természet nem is tagadtatja meg magát. Az állatok is nemzenek. Hanem az anyaság a bölcső mellett kezdődik és véget sosem ér, mivel az anyaság fogalma átmegy az örökkévalóságba, melynek egyetlen záloga.” (Sántha, 1867:42) Forgó János – német és francia írásokból bőven idézve – 1872-ben hasonlóan fogalmazott a lányok neveléséről, akik szerinte (Nerval szavait megerősítve) csak azért lesznek nővé, hogy „az anyaság magasztos boldogságában” részesüljenek, ez a leendő hivatásuk. (Forgó, 1872:208) Keresztény szerzők a családi otthont gyakran „szentélynek” tekintették, aminek a fenntartásán, a családi béke megőrzésén, az apáknak és anyáknak együtt kell dolgozniuk, ahogyan például 1879-ben egy cikkében, a *Katholikus Hetilap* hasábjain Szabó Imre írta. (Szabó, 1872:378.) A korábbi keresztény írásokból és prédikációkból már ismert nőideál, Szűz Mária követésének fontossága is töretlenül jelen volt a 19-20. század fordulóján a hazai művekben. Jeney Ernő 1902-ben kiadott *Ünnepi, vasárnapi és alkalmi egyházi beszédek* című prédikáció-gyűjteményében például az olvasható, hogy kora asszonyainak meg kell tanulniuk Mária erényeit. (Jeney, 1902:1-10)

Az anyai szerep, az anyai kötelességek dualizmus kori megfogalmazása számos korabeli kötetben is megjelent. A gyermekszülés, a gyerekek táplálása és gondozása gyakran a nemzetépítés akkori eszményével összefüggésben került értelmezésre. Annak ellenére, hogy a századforduló táján a hazai nők száz- és százazrei is megjelentek az otthoni magánszférán kívüli életterületeken, a korabeli férfi és női szerzők nagy része továbbra is úgy vélte, hogy a családi élet minőségéért és a gyermeknevelés sikerességéért, sőt végső soron az erkölcsökért és a nemzet sorsáért is leginkább ők, és különösképpen is az anyák a felelősek. Számos más kortársához hasonlóan De Gerando Antonina 1880-ban például ezeket a gondolatokat vetette papírra *Nőtlan vagy az asszonyi hivatás tudománya* című munkájában: „Nevelni, az új nemzedéket az előbbeninél jobbnak teremteni, ez az anyák feladata, kezökben van a haza sorsa.” (De Gerando, 1880:8) Szerinte a „család lelke az asszony, kit a természet maga a szeretetnek és önfeláldozásnak teremtett. Innen aztán hatalma. Nem csak a gyermeknek sorsa, de még a férfi is e gyöngye nő kezében van.” (De Gerando, 1880:15) Könyve nyolcadik, *A nő mint anya* című fejezete már bevezető mondatában a nő „legszentebb, legmagasztosabb hivatása”-nak nevezte az anyaságot az egyébként gyermektelen írónő. Megfogalmazása szerint az erkölcsi nevelést csakis az anya adhatja meg igazán gyermekeinek, a testi és a szellemi fejlesztést lehet csak sikeresen másokra bízni, de valójában az anya fő kötelessége a nevelés. (De Gerando, 1880:64-65) A fejezet tartalma valójában gyermeknevelési tanácsok egész sorozata, olyanoké, amelyek a 19. század végén számos neveléstani, gyermekgondozási és egyéb műben szintén megfogalmazódtak.

Nők világa című, 1871-ben kiadott könyvében Szabó Richárd is úgy vélte, hogy a nők legfontosabb feladata az anyaság, a gyermeknevelés, kötete utolsó levelei erről a témáról íródtak. (Szabó, 1871:107-110) Hasonlóan gondolkodott M. Kalocsa Róza, aki szintén úgy fogalmazott, hogy a nők legfontosabb feladata a gyerekeik nevelése, sőt ezt tulajdonképpen *egyedül* az édesanyák felelősségeként említette. Kifejtette,

hogy mennyire fontos az édesanya személyes példaadása, a saját jellemének nemesítése, hibáinak javíthatása. A Nemzeti Nőnevelés című magyar folyóirat egyik 1898-as cikkében hasonló gondolatokat fogalmazott meg a szerző, Krompecher Irén. Kifejtette, hogy az anyaság a nők „szent kötelessége”, és nekik kell igazságra, engedelmességre, hitre nevelni a gyermekeket. Erre nem tartotta igazán megfelelőnek sem a felfogadott nevelőnőket, sem pedig a férfiakat. (Krompecher, 1898:87)

Ez a szemlélet a magyar keresztény államalapítás 1000. évfordulóján megrendezett, 1896-os II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus előadásaiiban is gyakorta megjelent. Például Geöcze Sarolta (1862-1928), a nőnevelés, a női műveltség emelésének lelkes szószólója is azt mondta egyik előadásában, hogy „az élet arra tanít, hogy a családok boldogulásának vagy romlásának főtényezője a nő.” (Geöcze, 1898:1219) Mindenért a nőt tette felelőssé többszörös értelemben a családi életet illetően, és szerinte a fő probléma az, hogy a lányokat nem arra nevelik, hogy tőrjenek és uralkodjanak a vágyaikon, így hát a szülőknek az iskolával együttműködve ki kell fejleszteni a lányok kötelességérzetét.

Az anyai hivatás, az anyai kötelességek teljesítése többször úgy került említésre, mint az otthon falain, a család keretein kívül vállalt munkakör ellenpontja. Ennek egyik jellemző, az újságokban, folyóiratokban sok vitát kiváltó tématerülete volt az egyre nagyobb számban pályára kerülő tanítónők iskolai alkalmazása abban az esetben, ha gyermeket hoztak a világra. Takács Zsuzsanna Mária kutatásai szerint az anyaságot és a tanítónői hivatás művelését sokan a kortársak közül egymást kizárónak tartották a század végén és a századfordulón. (Takács, 2018:11) Ezzel a témával kapcsolatosan a Népnevelők Lapja 1876-ban két részben közölt egy olyan a Népnevelők Pesti Egylete vezetői által írt Emlékiratot a budapesti Iskolatanácshoz, „a férjezett és anyává lett tanítónők alkalmazhatóságának tárgyában”, melyet több, neves tanférfiú (Kerékgyártó Elek, Péterfy Sándor, Rákóczy Lajos és Steiner István) jegyzett. Ennek az írásnak a központi gondolata az volt, hogy egyenesen jogi intézkedéseket kell tenni annak érdekében, hogy a gyermeket szült tanítónők ne dolgozhassanak tovább: „csak kötelességét teljesítendő az állam is, ha törvénnyé emeli, hogy az anyává lett nők az iskolában előbbi minőségükben meg ne hagyassanak.” (Kerékgyártó és mtsai, 1876:227)

A 20. század elején a Feministák Egyesületében többször is hangzott el olyan előadás, amely – fordított módon – ugyanerre, vagyis az anyák, a nők otthoni kötelezettségeire utalt. Egy 1909-es felolvasásában Ungár Dezsőné így fogalmazott: „a családanyának a társadalomban csak kötelességei vannak, ellenben jogai nincsenek. Őt terheli a gyermeknevelés, a háztartás gondja és sok más egyéb kötelezettség, amellyel szemben valóban igazságtalanság a teljes jogtalanság.” (Ungár, 1909:87)

Felvilágosító művek a gyermekgondozásról és -nevelésről

Az ezekhez hasonló munkák mellett a kötelező iskoláztatás 1868-as magyarországi bevezetése nyomán – amely nagyban hozzájárult a szélesebb magyar női olvasóközönség kialakulásához, fejlődéséhez – a 19. század utolsó negyedében megnőtt az olyan művek száma, amelyek szerzői a kisgyermekes testi neveléséhez, a

csecsemőkori ápolásához, helyes táplálásához, a szoptatáshoz adtak tanácsokat az édesanyáknak. (L. erről: Pukánszky, 2005; Kéri, 1997:93-96) A fővárosban adták ki például 1876-ban Wittmann Lázár *A gyermekápolás rövid kézikönyve tekintettel a hazai viszonyokra* című könyvét. Az egészséges kisgyermek testi ápolásával kapcsolatosan ez a könyv – hasonlóan a korábban megjelent szakmunkákhoz – az alábbi fejezeteket tartalmazta: a kisgyermek bőrápolása, ruházata, fekhelye, tápláléka, a szoptatás, dajka, fogzás, elválasztás. E tárgyköröket azonban alaposabban, bővebben tárgyalta a szerző, mint elődei. Ez is javarészt a századvégre óriási fellendülést megért orvostudomány eredményeinek volt köszönhető, és e tételt látszik igazolni olyan új témák tárgyalása a könyvben, mint például a himlőoltás. A könyv második fele – szintén a gyermekgyógyászat nagymérvű fejlődésének köszönhetően – a beteg gyermek ellátására, táplálására vonatkozó jó tanácsokat tartalmazott.

Jóllehet, a korszak szakmunkái szinte egybehangzóan kiemelték az anyatejes táplálás jelentőségét, esetenként nehézkes volt a szoptatás, a bérdaajka fogadása pedig nehezen megoldható, sok problémával járó feladat volt. (L.: Horváth, 1833; Dubay, 1887; Berger, 1889) Az Orvosi Hetilap és a Gyógyászat című lapok, illetve az orvosi egyetemek hallgatói és gyakorló orvosok számára írott tankönyvekben találhatjuk erről a témáról a legbősebb információkat. Emellett foglalkoztak a szoptatás témájával az olyan tudományos lapok is, mint például a Természettudományi Közlöny, az olyan pedagógiai sajtótermékek, mint a Népnevelők Lapja vagy a Család és Iskola. Nem hiányzott a gyermektáplálás kérdésköre az olyan heti magazinokból sem, mint a dualizmus korában kiemelt női érdeklődésre számító Vasárnapi Újság, de még a karikatúráknak, élelapoknak a témái között is megtalálhatjuk a szoptatás ábrázolását. Az újságcikkek túlnyomó része ajánlotta az édesanyáknak a szoptatást, mint kisgyermekük számára a legmegfelelőbb táplálási módot, és a nők egészségvédelme szempontjából is ezt ajánlották az orvosok. A Vasárnapi Újság egy korabeli cikkének tartalma számos más forrásból is visszaköszönt a későbbi évtizedekben is: „Valóban sajnálatra méltó az anya, kitől a természet, vagy körülményei megtagadták azt, hogy gyermekét saját emlőin táplálhassa, mert az nem élvezte azon boldogságot, mit e kedves kötelesség teljesítése magával hoz, és valóban megvetésre érdemes az anya, kit hiúság vagy henye élete arra készítet, hogy gyermekét, kit Isten a legszorosabb szeretet lánczával hozzácsatolt, azzal taszítja el magától, hogy anyai első, legjelentékenyebb, legnemesebb kötelességét gyermeke iránt nem teljesíti. Pedig fájdalom, korunkban igen sok anyát látunk, kinek kisedését idegen asszony emlői táplálják, és a mi legfőbb csuda, egészséges, ép alkatú anyák, kik a világ előtt épen nem restelnek bevallani, sőt néha dicsekszenek azzal, hogy a természet e szent parancsát csupa kényelemből vagy hiúságból hanyagolják el.” (Sikor, 1861:582-585) A Természettudományi Közlöny ugyanerről és ugyanilyen szellemben 1870-ben Pierre Decaisne, francia orvos korábbi előadását ismertette egy rövid hírben, kitérve arra, hogy az anyáknak a divatozás, a kényelem miatt nem szabad lemondaniuk a kisbabák szoptatásáról. (Az anyai ápolásról, 1870:180-181) A Család és Iskola 1877-ben *A mi apró kényuraink* címmel közölt egy cikket a gyerekekről, ebben a szerző, a neves pedagógiai gondolkodó, Imre Sándor szintén határozottan kiállt a szoptatás fontossága mellett. (Imre, 1877:2)

A széles körben ajánlott szoptatás azonban nem minden édesanyának sikerült, amit jelez, hogy több cikk is foglalkozott ezzel a kérdéssel. A Vasárnapi Újság egyik írása például a dajkák alkalmazásának, kiválasztásának igen részletes kifejtését adta 1872-ben. (Osváth, 1872:431-432) A dajkák felfogadásáról, a kisgyermek dajkákhoz adásáról jogszabályok is születtek a korszakban, ahogyan erről például még a Népnevelők Lapja is írt egy 1868-as számában. A betegség vagy testi gyengeség miatt szoptatni nem tudó édesanyáknak fontos segítséget jelentettek a korszakban a gyermek-tápszerek. A 20. század elején több újsághirdetés is népszerűsítette a „Nestlé-liszt”-et. Egyes források ugyanakkor azt mutatják, hogy a korszak orvosai nem minden esetben értettek egyet az ilyen gondoskodással. Egy 1902-es tanulmány szerzője, Leszner Rudolf soproni orvos például szenvedélyes hangon ítélte el a gyermeküket nem szoptató nőket. A Természettudományi Közöny hasábjain így írt: „A mióta az anyatej helyett mindinkább tehéntejet adunk a csecsemőknek, a szoptató anya eszményképpé emelkedett. A természetes állapot lett a rendkívüli s rendes lett a gummicsovés üveg, melynek szopóját majd a szoba poros padlójára ejti a csecsemő, majd meg valahogyan ismét szájába kapja. Az egészséges anyától meg kellene követelni, hogy maga szoptassa gyermekét. Az a kifogás, hogy társadalmi kötelességeinek teljesítésében a szoptatás akadályozza, nem fogadható el, minthogy fontosabb társadalmi kötelessége az anyának nem lehet, mint az, hogy a leggondosabban nevelje föl gyermekét.” (Leszner, 1902:50) A gyermekükkel nem foglalkozó, karriert építő, „jövő hölgyeiről” már korábban a Borsszem Jankó című humorisztikus lap is írt, így élcelődve: „A szoptatás szükséges művelete végett a természettudományoktól az irodalomtörténethez folyamodnak és csecsemők szájába Dayka Gábor alkalmas verseit fogják adni.” (Borsszem Jankó, 1873:4) Az Új Idők című lap számára 1898-ban Faragó József készített karikatúrát *Asszonyok klubja* címmel, ez a rajz már épp azt az „emancipált” nőt mutatja be, akit a Borsszem Jankó negyedszázaddal korábban kigúnyolt. A századvégen ez a rajz épp úgy a szoptatást (mint az anyaság szimbólumát) helyezte a középpontba, mint más, a hagyományos és a modern női szerepeket szembeállító korabeli források.

A szoptatás gyakran említett témáján túl az anyák, a család számára több könyv és cikk is közölt helyes nevelési, viselkedési mintákat, adott gyermekgondozási tanácsokat, ahogyan 1878-ban Cseh Károly is, aki *Egészségügyi levelek egy anyához* című művében 59 levélben fordult a testi és lelki nevelés problémáival az édesanyákhoz. (Cseh, 1878) Könyve rendkívül sokrétű, figyelme szinte mindenre kiterjed, levelei érdekesek, és műve olvasását tárgymutató könnyíti meg, amelyben – számos más fogalom között – az alábbiakkal találkozhatunk: tej, táplálék, szoba, testalkat, ruházat, terhesség. A témák tehát a „régiek”, tárgyalási módja, választott műfaja: a levél azonban Cseh Károly munkáját érdekes, újszerű olvasmányá tette.

A századfordulóhoz közeledve mind jobban szaporodtak a hasonló könyvek. 1897-ben adták ki magyar fordításban Braidwood Murray P. *Anyák tanácsadója és útmutatója gyermekeik ápolásánál* című művét. Témakörei a fentiekben tárgyalt könyvekével szinte megegyezőek, kötete értékét emeli, hogy azt olyan mellékletekkel látta el, amelyek kétségtől kívül hasznosíthatók voltak a mindennapi gyermekápolásban:

Faragó József: Asszonyok klubja
Forrás: Új Idők, 4(51), (1898. december 18.), p. 545.
URL: <https://bit.ly/3sSeqtH>

táblázatban foglalta össze például az életkor és a súlygyarapodás összefüggéseit. Írásán mindvégig jól látható, hogy orvosi, biológiai és technikai felfedezésekben, újításokban jártas, olvasott szakember volt. A könyv összefoglalta az anyák kötelességeit, melyek közül az első, hogy önmaguk egészségére vigyázzanak, a második, hogy gyermeküket tejjel és meleggel lássák el, a harmadik pedig, hogy gyermekük egészségére felügyeljenek. (Braidwood, 1897)

A kicsik és nagyobbak otthoni foglalkoztatását szolgálták a századfordulón már mind nagyobb számban kapható gyermekjátékok, mese- és ifjúsági könyvek, illetve újságok. (L. erről: Drescher, 1934; Komáromi, 2005) A gyermekirodalom külföldi remekei mellett a századfordulóra elkészült Benedek Elek *Székely Tündérország* (1885) című mesegyűjteménye és egyik legjelentősebb műve, az öt kötetben kiadott *Magyar mese- és mondavilág* (1894-1896). Több más neves magyarországi író és költő is készített ebben az időszakban remekbe szabott ifjúsági regényeket, gyermekverseket és ismeretterjesztő munkákat. Ezek mellett a Kis Újság, a Jó Pajtás, a Hasznos Mulattató, a Vasárnapi Újság melléklapjaként 1873-ban indított, Beniczky Irma által szerkesztett Kis Vasárnapi Újság, a Pósa Lajos és Benedek Elek alapítószerkesztők által gondozott Az Én Újságom, a Tutsek Anna-féle Magyar Lányok és más lapok is számos hasznos olvasnivalót nyújtottak a gyerekeknek.

A korszak pedagógiai és más lapjaiban – leginkább a századfordulón – gyakran közöltek játékokról, a gyermekek kedvelt vagy ajánlott játéktevékenységeiről cikket, hirdetéseket. Több esetben emelték ki azt a cikkírók, amit egy 1890-es művében a neves kolozsvári pedagógus, Felméri Lajos is, hogy a kislányoknak a baba (ahogyan ő írta: a bábú) a legkedvesebb játékszere. Így írt erről: „Az egyéni hajlamoknak a játékban való természetes nyilvánulata oka annak, hogy a gyermek játéka nemcsak az állatétől különbözik, hanem egymásétól is, azaz más a fiú, más a leány gyermek játéka. Mindkét fél játékanak jelentékeny részét más képzetek, más aktiók, más nyelv, és más cél jellemzi, mert más-más munka vár rájuk az életben. A leány gyermek játéka rendszeren szűk körű s főképp a bábuzásban áll, mert sorsa majdnem bizonyosan a gyermekgondozás és háztartás vezetése. (...) „valamiről” (bábú) azt képzelni, hogy „valaki”, ebben van a nőnek egész jövője. Midőn játszva és álmodozva ruhát varr, bábút öltöztet s kiházasít, a gyermekből kis leány, a kis leányból nagy leány s a nagy leányból nő lesz és az első gyermek az utolsó bábunak a folytatása.” (Felméri, 1890:136) A dualizmus korában a gyermekirodalom és a játékgyártás is visszatükrözte és alátámasztotta a hagyományos „férfi” és „női” szerepekre (ez utóbbi esetében kiemelten is az anyaságra) történő felkészítést.

A századfordulón a legkülönbözőbb, orvosi, pedagógiai, közgazdaságtani és természettudományi lapokban is gyakran cikkeztek a magas csecsemő- és gyermekhalandóság problémájáról. Többen kiemelték ennek megfékezése szempontjából a kora gyermekkori, otthoni és intézményes gondos és szakszerű ápolás, táplálás, nevelés fontosságát, ezzel kapcsolatosan pedig az orvosok mellett az édesanyák felelősségét, ahogyan ezt egyértelműen jelezte például a Nemzeti Nőnevelés egyik, 1895-ben közölt tanulmánya, melynek szerzője szerint a lányokat az iskolában és otthon is, testileg és lelkileg is fel kell készíteni a gyermekszülésre és -nevelésre. (Személy, 1895:213-224)

Összefoglalás

A 17-20. század közti időszakban Magyarországon is számos írásmű foglalkozott (egész terjedelmében vagy részleteiben) az anyaság, a gyermekvállalás, a gyermekek gondozása és nevelése kérdéseivel. Kutatási eredményeink azt mutatják, hogy az anyasággal és a női szerepekkel kapcsolatosan megfogalmazott véleményekben – a források műfajától függetlenül – nagyon lassan, csupán a 19. század elejére történt elmozdulás. Addig ugyanazoknak a régi (gyakran már az ókori vagy középkori keresztény szövegekben is fellelhető) véleményeknek, kliséknek az ismételtetése volt jellemző, amelyek szerint a gyermek testi-lelki egészségéért, szellemi fejlődéséért, erkölcsi neveléséért, tágabban a családok, a nemzet, az egész emberiség sorsáért az anyák felelősek, valamint az, hogy a nők legfőbb feladata a gyermekszülés, a szoptatás és a gyereknevelés. Mindez olyan történelmi időszakban került hangoztatásra, amikor a politikai és gazdasági életben Magyarországon is egyértelműen a férfiak rendelkeztek széleskörű lehetőségekkel és döntési jogkörökkel. Kutatásaink további célja ennek a dichotómiának az árnyaltabb, forrástani és módszertani szempontból is széleskörűen megalapozott értelmezése.

Vizsgálataink azt mutatják, hogy a magyarországi források tartalma számos ponton kapcsolatba hozható más európai források szövegével. Nem csupán a tematikai hasonlóság, az érvelési technikák, az érvkészlet elemeinek összecsengése mutatható ki, hanem az is jól látszik, hogy több magyar szerző külföldi írók könyveit, cikkeit vette alapul, amikor az anyasággal, gyerekneveléssel kapcsolatos gondolatait kifejtette. Ez legtöbbször úgy történt, hogy a magyar szerző utalt eredeti forrására, egyes esetekben viszont a külföldi forrás-megjelölés elmaradt. Kitűnik, hogy a magyar szerzők próbálták szövegeiket a magyarországi viszonyok közé átültetni, illetve azokat a hazai egyházi és politikai törekvésekkel összhangba hozni. Ezzel magyarázható az, a 18-19. században többször is átértelmezett, a legkülönbözőbb műfajú forrásokban folytonosan felszínen lévő gondolat, hogy a nemzetépítésben kiemelt szerepük van az anyáknak.

Irodalom

- A jövő hölgyei : Apró profécziák a nők jövődöbeli munkaköréből (1873). *Borsszem Jankó*, 6(264), (január 19.), p. 4. URL: <https://bit.ly/46GfyhU>
- Az anyai ápolásról (1870). *Természettudományi Közölny*, 2(13), p. 180-181. URL: <https://bit.ly/3QYIn48>
- Ballagi M. (szerk.) (1867). *A magyar nyelv teljes szótára, A, a – K, Kar*. Budapest: Franklin. URL: <https://bit.ly/3sQqXOk>
- Berger I. (1889). *A csecsemő tápláltatásáról és azon káros hatásokról, melyek a nőre háramolhatnak, ha az nem szoptat, habár egészsége azt megengedné : Népszerű dolgozat gondos anyák számára*. Budapest, Lampel (8-r. 29. lap).
- Bessenyei Gy. (1932). *Anyai oktatás*. Vajthó László (szerk.). Magyar Irodalmi Ritkaságok 15. sz., Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. URL: <https://bit.ly/3T6SZzy>
- Braidwood M. P. (1897). *Anyák tanácsadója és utmutatója gyermekeik ápolásánál*. Budapest, Athenaeum R. Társulat.
- Cseh K. (1878). *Egészségügyi levelek egy anyához*. Budapest, Busehmann F. Nyomdája.
- Drescher P. (1934). *Régi magyar gyermekkönyvek : 1538-1875*. Budapest, A Magyar Bibliophil Társaság Kiadása. URL: <https://bit.ly/3uzS1Sb>
- De Gerando A. (1880). *Nőtan, vagy az asszonyi hivatás tudománya*. Kolozsvár, Stein János.
- Dubay M. (1887). *Miért szoptassa az anya önmaga gyermekét?* (A »budapesti orvosi kör« által jutalmazott pályamű.) Budapest.
- Felméri L. (1890). A játék. *Magyar Pedagógiai Szemle*, 11(4), (április 1.), pp. 133-137. URL: <https://bit.ly/3N9PDIIm>
- Felsőöri Fábíán L. (1802). [Christoph Wilhelm Hufeland]: *Az anyákhoz való jó tanácsa Hufelandnak a gyermekek testi neveléseknek nevezetesebb pontjairól az ő életüknek első esztendejekben*. Iratott németül 1799. esztendőben, most pedig magyarra fordította és némely megjegyzésekkel és világosításokkal a magyarok szokásokhoz alkalmaztatva kiadta. Pozsony, Wéber.
- Felvinczy Gy. (1988). A' jo gazda-aszszonynak dicsireti. In: *Régi Magyar Költők Tára. XVII. század 13 k.*, HU ISSN 0324-2323., Budapest, Akadémiai Kiadó, pp. 114-123. ISBN 963-05-4825-9. URL: <https://bit.ly/3Gr562V>
- Fildes, V. (1988). *Wet nursing : a history from antiquity to the present*. Oxford – New York, Basil Blackwell. ISBN 0631158316
- Forgó J. (1872). A gyermekről. *Magyarország és a Nagyvilág*. 8(18), (május 5.), pp. 206-208. URL: <https://bit.ly/481qnMA>
- Geócze S. (1898). A leányok erkölcsi nevelése az iskolában. In: Nagy L., Beke M., Kovács J. és Hajós M. (szerk.). *A II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus naplója I/3. kötet*, Tanítóképzési Szakosztály. Pest, Petrik Géza kiadása, pp. 1212-1217. URL: <https://bit.ly/3TclpZ1>

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2023. december 1.

- Horváth E. (1833). *Orvostudori értekezés a szoptatás kötelességéről*. Dissertatio inaug. med. de officio lactationis, Pest.
- Hufeland, Ch. W. (1799). *Guter Rath an Mütter* über die wichtigsten Punkte der physischen Erziehung der Kinder in den ersten Jahren. Berlin.
- Imre S. (1877). A mi apró kényuraink, 1. rész. *Család és Iskola*, 3(1), (január 1.), pp 2-4. URL: <https://bit.ly/3uRvrVa>
- Jeney E. (1902). Boldogasszony fogantatása ünnepére. In: *Ünnepi, vasárnapi és alkalmi egyházi beszédek*. Győr: Győregyházmegyei Könyvsajtó. 1-10.
- Kerékgyártó E. et al. (1876). A Népmvelők pesti egyleteinek emlékirata I-II. *Népmvelők Lapja*, 11(14), (április 1.), pp. 209-212. URL: <https://bit.ly/3N9T3uG>; 11(15), (április 8.), pp. 225-227. URL: <https://bit.ly/3Gs3HJ>
- Kéri K. (1997). A Nagyenyedi Bethlen Könyvtár kisedneveléssel foglalkozó könyvei. *Egészségnevelés*, 2. 93-95. URL: <https://bit.ly/46Bszo>
- Kiss J. (1794). *Egészséget tárgyazó katechismus a' köznépek és az Oskolába járó Gyermeknek számára, Hogy tudhassák Egészségjüket betsülni és örözni*. Sopron.
- Kolosi Török I. (1967). Az aszszonyi-nemnek nemességéről, méltóságáról és ditsiretiről valo rythmusok. Kolozsvár, 1630. In: Stoll B. (szerk.). *Régi magyar költők tára XVII. század 4. Az unitáriusok költészete*. HU ISSN 0324-2323. Budapest, Akadémiai Kiadó. pp. 457-483. URL: <https://bit.ly/4159luw>
- Komáromi G. (2005). *Elfelejtett irodalom : Fejezetek a magyar gyermek és ifjúsági próza történetéből : 1900-1944*. Budapest, Móra.
- Krompecher I. (1898). Anya és nevelő. *Nemzeti Nőnevelés*, 19(2), (február), pp. 81-87. URL: <https://bit.ly/3GonsBM>
- Lehel I. (sajtó alá r.) (1927). *Jászai Mari emlékiratai*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. URL: <https://bit.ly/3Nb1mGD>
- Leszner R. (1902). Az anyatej. *Természettudományi Közöny*, január, 34. kötet, 389. füz. (január), pp. 46-51. URL: <https://bit.ly/3R9Lx46> | <https://bit.ly/3TaIETu>
- Nyíri I. (1857). Nőjogtan. A' szépnem' természeti jusainak alaptudománya. Második Osztály. A' Nyelvtudományi, Philosophiai és Történetirási Osztályok értekezései. 1834-1836. In: *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*. Harmadik kötet. Buda: A' Magyar Királyi Egyetem' betűivel. pp. 97-130. URL: <https://bit.ly/3N6tQS0> | <https://bit.ly/3TeqLDj>
- Osváth A. (1872). A kisedek mesterséges táplálása. *Vasárnapi Ujság*, 19(35), (szeptember 1.), pp. 431-432. URL: <https://bit.ly/3N6nYYD> | <https://bit.ly/3taWOZU>
- Pázmány P. (é. n.). Mint kell keresztyén leányt nevelni? In: *Pázmány Péter válogatott munkái*. Budapest, Lampel R. Könyvkereskedés, é. n. (Remekírók képes könyvtára), pp. 267-272. URL: <https://bit.ly/46Jvznd>
- Perlaki D. (1791). *A' gyermekeknek jó nevelésekről való rövid oktatás, melyet a' szüléknek és gyermek tanítók' s nevelőknek kedvekért összev szedegetett...* Komárom, Weber Simon Péter Nyomdája.
- Pest Pilis és Solt t. e. megyék rendszabályai a dajkaságra kiadott gyermekek ügyében (1868). *Új Korszak : Havi közöny a Magyar Közművelődés, politikai és közgazdaszat köréből*, 3(4), (július 15.), p. 65. URL: <https://bit.ly/3GLFs9v>

- Podmaniczky F. (1855). Szerelem, szeretet és hölgyeink. *Család könyve*, [Szerk.: Gre-guss Á. és Hunfalvy J.] Pest, Heckenast, 1(9), pp. 3-11. URL: <https://bit.ly/3Gr9KOp>
- Pukánszky B. (1984). Egy feledésbe merült magyar pedagógus : Zákány József (1785-1856) kísérlete az első magyar nyelvű neveléstudományi rendszer megeremté-sére. *Pedagógiai Szemle*, 34(11), (november), pp. 1099-1105. URL: <https://bit.ly/3RrnTS0>
- Pukánszky B. (2005). *A gyermek a 19. századi neveléstani kézikönyvekben*. Pécs, Géczi J. (Sor. szerk.). Iskolakultúra-könyvek 28. – ISSN 1586-202X). ISBN 963-86745-2-0. URL: <https://bit.ly/3Gra0gl>
- Sántha M. (1867). Haynald – született Jüttner Francziska. *Katholikus Néplap*, 20(6), (február 7.), pp. 41-43. URL: <https://bit.ly/3uK0um5>
- Sikor J. (1861). A csecsemők ápolása. *Vasárnapi Újság*, 8(49), (december 8.), pp. 582-585. URL: <https://bit.ly/3RmWmBb> | <https://bit.ly/3T6jgy0>
- Szabó I. (1879). A családi szentély. *Katholikus Hetilap*, 35(48), (november 27.), pp. 377-378. URL: <https://bit.ly/483fbPx>
- Szabó R. (1871). *Nők világa*. Pest: Petrik Géza kiadása, pp. 107-110. URL: <https://bit.ly/47Ft8mU>
- Személy K. (1895). Gyermekhalandóságunk és a nőnevelés. *Nemzeti Nőnevelés*, 16(6), (június), pp. 213-224. URL: <https://bit.ly/3RqwHaI>
- Takács Zs. M. (2018). „Jó tanítónő és jó anya egy személyben nem lehet”. In: Ács-Bíró A. és Maisch P. (szerk.). *Horizontok és dialógusok IV.: Absztraktkötet*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Neveléstudományi Intézet, ISBN 978-963-429-227-2. p. 11. URL: <https://bit.ly/47GkGnh>
- Ungár D-né (1909). A nők választójoga az anya szempontjából. *Nemzeti Nőnevelés*, 30(1-2), (január-február), pp. 87-88. URL: <https://bit.ly/3tayaZr>
- Wittmann L. (1876). *A gyermekápolás rövid kézikönyve tekintettel a hazai viszonyokra*. Budapest, Franklin.
- Zákány József (1825). *Rövid beszéd, melyet a nevelés tanító-széke legelső megnyitása alkalmatosságával hivatalába való beállítatásakor tartott a hely. vallást tartók debreczeni nemes collegiuma oratoriumában Nov. 13. napján, Debreczen*.

„Asszonyszerelem, asszonysors” – Női szerepek a zeneművészetben, zenepedagógiában a 19. század második felében és a századforduló éveiben

Csehiová Agáta¹ – Kiss Beáta²

¹ Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, Óvó- és Tanítóképző Tanszék, Komárom, Szlovákia,
Dr. univ. PhD. habilitált egyetemi docens, dékánhelyettes 0000-0003-0703-6113

² Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, Neveléstudományi Tanszék, Komárom, Szlovákia,
PaedDr. egyetemi adjunktus 0009-0005-2189-890X

KEYWORDS

- women education
- education
- art
- music
- women artists
- women music teachers

ABSTRACT

“Female Love, Female Fate” – Women’s roles in music arts, music history, music education in the second half of the 19th century and at the turn of the century years | The subject provides an insight into womens education, womens culture and womens roles in the artistic, cultural and social life of the 19th century. It examines the acknowledged women artists and music teachers of the period, their place and role in the second half of the 19th century and the first years of the 20th century, particularly in music, musical life, music education and music pedagogy. Consequently, these are the personalities who, through their art, their creative work, their teaching and education, played a significant or decisive role in the musical, cultural and educational life of the 19th and 20th centuries, despite the social hardships and difficulties of the times. The focus is on the exemplary career of Clara Josephine Wieck, later Clara Schumann (1819-1896), who, despite her tragic life, enjoyed an almost unparalleled artistic career and valuable pedagogical work. Her personality, talent, knowledge and diligence have earned her the admiration and recognition of countless contemporary artists, musicologists, critics and teachers. Therefore, the focus, first and foremost, is on the personality and art of Clara Schumann (Wieck), but also on her successful female pupils, such as the Polish-born Natalia Janoth and the Pest-born Ilona Eibenschütz, and, among her equally successful contemporaries, Sophie Menter, Anna Nikolajevna Jesipova, and, to conclude, Margitta Varró, an outstanding figure in Hungarian music education and music-making.

KULCSSZAVAK

- nőnevelés
- női művelődés
- képzés
- művészet
- zenei élet
- művésznők
- zenetanárnők

ABSZTRAKT

A téma középpontjában a nőnevelés és a női szerepek állnak a 19. század művészi, kulturális, társadalmi életének tükrében. A tanulmány az előadóművésznők és a pedagógusnők helyére és szerepére fókuszál a 19. század második felében és a 20. század első éveiben, mindenképp a zenei életben, a zenei képzésben, a zenepedagógiában. Bemutatásra kerülnek azok a női személyiségek, akik művészetükkel, oktató-nevelő munkájukkal, alkotói tevékenységükkel a korabeli társadalmi megpróbáltatások és nehézségek ellenére is jelentős szerepet játszottak a 19. és 20. század fordulójának kulturális, zenei, pedagógiai életében. A téma középpontjában Clara Josephine Wieck, későbbi nevén Clara Schumann (1819-1896) mintaértékű életpályája áll, aki tragikus sorsú élete ellenére kiemelkedő művészi karrierrel és értékes pedagógiai munkássággal büszkélkedhetett. Személyiségével, tehetségével, kitartó munkájával számtalan kortárművész, kritikus, pedagógus elismerését vívta ki. Clara Schumann mellett említésre kerülnek olyan sikeres hölgy tanítványai is, mint a lengyel származású Natalia Janoth és a pesti születésű Eibenschütz Ilona. A hasonlóan nagyrebecsült kortárs nők közül Sophie Menter és Anna Nikolajevna Jesipova karrierje kerül még a fókuszba, a sort – a teljesség igénye nélkül – a magyar zenepedagógia és zeneművészet kiemelkedő hölgyalakjával, Varró Margittal zárva.

¹ e-mail: csehiovaa@ujs.sk | Cím: Bratislavská cesta 3322, SK-94501 Komárno

² e-mail: kissb@ujs.sk | Cím: Bratislavská cesta 3322, SK-94501 Komárno

Elméleti háttér: a nők helyzete és a nőnevelés egyes kérdései a 19. században

A 19. század női művészeinek, zenepedagógusainak társadalmi helyzetét, sorsát, életpályáját vizsgálva elkerülhetetlen a nők korabeli helyzetének az áttekintése. Az adott korban már bizonyos fokig létezett a női iskoláztatás, de még nem olyan mértékben, mint arra a meginduló nőmozgalmak hatására igény lett volna. A lányok intézményes oktatása rövidebb, tartalmában pedig szűkebb volt, mint fiú társaiké (Pukánszky, 2015). Jellemző, hogy már ekkor elsősorban a tanítónők szakmája vált népszerűvé és elfogadottá.

A 19. század második felében több női emancipációs mozgalom is kialakult, így többek között Nyugat-Európában és az Amerikai Egyesült Államokban. Céljuk mindenekelőtt a nyilvános életpályákra lépés lehetőségének az elérése volt, mivel a 19. századra jellemző vonás, hogy a nők szerepe csupán a családayaságra, háztartásra korlátozódott (Pukánszky, 2015).¹ A polgári nőmozgalmak fontos követelése volt a nőnevelés ügye. Ez nemcsak elvi kérdés volt számukra. A nőnevelés, a női iskoláztatás azt tette lehetővé, hogy nőként a férfiakhoz hasonló módon nagyobb presztízsű pályákra léphessenek. Ez a társadalmi befolyás növekedését is jelentette. A lányoktatás fejlődése egyszersmind hozzájárult a műveltség felértékelődéséhez is (Müller, 2001).

A 19. század végére, a polgári átalakulás hatására viszont kiszélesedett az oktatásban résztvevő nők köre, valamint új nevelési elvek honosodtak meg. A konzervatív szemléletű nők az önmegvalósítás olyan útját járták (különösen a 20. század első évtizedeiben), melynek során nem fordultak el a hagyományos női szerepektől (család), de mellette a közösség szolgálatában állva vállaltak feladatokat és társadalmi szerepeket (Sárai Szabó, 2014).

A nők műveltséghez való jogának ügye a történelem során mindig is vita tárgya volt, és az általunk tárgyalt korszak végére már lassanként elfogadottá vált. Magyarországon az 1848-49-es forradalom és szabadságharc bukása után kezdett igazán fellendülni az intézményes lánynevelés, eleinte a korábban már kialakított vallásos keretek között. Zárdai nevelőintézetek széles hálózata, majd a tanítónőképzők váltak e célból elfogadottá. A nőneveléssel kapcsolatos szakmai írások száma akkor kezdett lényegesen gyarapodni, amikor megjelent a Nemzeti Nőnevelés című folyóirat (1879). E lapban melegen ajánlották női tanítók alkalmazását (Szívós, 2000).

Összegezve a magyar írott forrásokban megjelenő nőnevelési elvárásokat, a lányok, asszonyok művelésében a háztartás vezetésére, az erkölcsös életmódra való nevelés játszott főszerepet, de ugyanakkor az is, hogy a társadalomban a magyar nemzet ügyét képviselő, megtartó nők legyenek. Ebben sajtótermékek is segítségül voltak. Ennek példája a *Honleányok könyve* című lap, amely a lányok művészeti nevelését tűzte ki célul (Kéri, 2018).

¹ A középosztálybeli nők szabad idejükben viszont prezentálhatták művészi képességüket, tehetségüket is, gyakran festettek, hímeztek, énekeltek, hangszeren játszottak, döntő többségében zongoráztak, mivel a zongora az úri szalonok elmaradhatatlan tartozéka volt.

A nőnevelés egyes korabeli megközelítései, szempontjai

A lányok nevelése, képzése céljával létrejövő intézetek (többek között a német nyelvterületeken) elsősorban a háziasszonnyá válást tűzték ki célul, de a 18. század elején még az otthoni magánnevelés volt az elfogadottabb nevelési forma. Újdonságnak számított *Karoline Rudolphi*² leány-filantropinumának létrejötte 1782-ben, mely eredetileg a családi nevelést kínálta elsősorban. Később az alapító arra törekedett, hogy jól képzett nevelőnőkké váljanak tanítványai. Az írás-olvasás mellett kézimunka, angol nyelv, természettudományok, valamint rajz és zongorajáték tanítása folyt az intézetben. A 19. század első harmadában számos kiváló elme folytatott élénk vitát arról, miként és mire kell a nőket oktatni, nevelni. Igényes és alapos képzést nyújtottak többek között *Betty Gleim*³ leányiskolái Brémában, melyben klasszikus értékeket képviseltek, korszerű oktatást nyújtottak, valamint szerepet kapott a zenei képzés is. Pestalozzi elvei voltak ajánlottak az oktatás színvonalának emelése érdekében. A kéz, a fej és a szív kiművelése céljából pedagógiai munkáiban szemináriumok létrehozását javasolta a jövődöbéli női pedagógusok számára (Pukánszky, 2015).

Az 1820-as évektől magyar viszonylatban egyre hangsúlyosabban bontakozott ki vita a nők neveléséről, oktatásáról elméletben és gyakorlatban egyaránt. „*Magyarországon a 19. század első felében a nők helyzetével kapcsolatos elvi álláspontok, a nőnevelésre vonatkozó elképzelések és az ezekből eredeztethető leánynevelő intézeti programok ugyanolyan sokszínűek voltak, mint Európa más országaiban.*” (Pukánszky, 2015:118) *Karacs Teréz*⁴ véleménye szerint olyan intézetek létrehozása és működtetése a célszerű, amelyekben kellő figyelmet fordítanak az elme, a szív és a művészi érzék formálására. 1846-ban Miskolcon létre is hozta nőnevelő intézetét, ahol hitet tett a férfi és női egyenlő adottságok mellett. A lányok célszerű nevelését tartotta követendőnek, az egyedülállók számára például „kenyértudományok” okítását, biztosítva ezzel (is) megélhetésüket. Ebben az intézetben a tánc és a zene tanítása az oktatás-nevelés szerves részét képezték. Szintén jelentős képviselője volt a témának *Brunszvik Teréz*⁵. Tantervet állított össze egy leendő tanítónőképző intézet számára, melyben több humán- és természettudomány ág színvonalas oktatását képzelte el. Ezek mellett a neveléstan, a zene és a tánc is jelentős szerephez jutott (Pukánszky, 2015).

A nők nevelésével, illetve képzésével kapcsolatban egyre hangsúlyosabbá vált a tanítónőképzés kérdése.⁶ Ebben a korban ezek az intézetek jelentették nagy általánosságban a nőnevelés helyszíneit, melyeket sok olyan tanuló is látogatott, akik később nem a tanítónői pályát választották, viszont jól tudták kamatoztatni az ott tanult neveléstani, gazdasági, művészi, zenei ismereteiket (Takács, 2016).⁷

² Karoline Christiane Louise Rudolphe (1753-1811) német költőnő, nevelőnő.

³ Betty Gleim (1781-1827) leányiskolát alapított 1806-ban, majd 1819-ben Brémában.

⁴ Karacs Teréz (1808-1892) pedagógus, író.

⁵ Brunszvik Teréz (1775-1861) a nőnevelés magyarországi úttörője.

⁶ Ezt bizonyítják az eredmények Magyarországi viszonylatban, ahol 1868-ban öt tanítónőképző működött, míg 1918-ra ez a szám kilencvenegyre nőtt (Kelemen, 2019).

⁷ A mai Szlovákia területén ilyen és hasonló jellegű „leányiskolák”, intézetek eredményesen működtek többek között Körmöcbányán, Nagyrócén, Pozsonyban (Kručayova, 2009).

A zenei nevelés és képzés helye a nők (társadalmi) életében

A 19. századra a zene a művelt középosztály számára a jó nevelés részévé vált. Ez különösen a nőkkel kapcsolatban volt érvényes. A zongorázás és az énektudás nevelésük fontos eleme volt. A társadalmi és a kulturális norma például megkövetelte a zongora jelenlétét a lakásban. A tárgyalt korban nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a társas összejövetelek jól elkülönüljenek a szürke hétköznapi világtól. Azaz mind az öltözék, mind az alkalmi étkezés, mind a zenehallgatás ezt a célt szolgálta. A viselkedési normák jelentős mértékben szabályozták a műkedvelő zenész, a közönség, a társaság magatartását (Fónagy, 2013).

A 19. század második felében a zongoratanulás és az énektanulás a polgári értékek szerves részét képviselték. A férfiakat nevelő gimnáziumokban is jelen volt a zongoratanulás, csak úgy, mint amilyen fontos szerepet kapott a lányok oktatásában és nevelésében. A lánynevelő intézetekben az ének, a zongorajáték, illetve a hangszerjáték a megszokott tantárgyak soraiba tartozott.

A zenetudás kiemelkedő lehetőséget nyújtott a nőknek a nyilvános szerepvállalásra is. Így a hangszer- vagy énektudás kulturális, akár anyagi tőkének volt tekinthető. Mindez azt eredményezte, hogy a zenei műveltség, a zongorajáték művelése emelte a nők társadalmi presztízsét, és növelte a férjhez menetelük esélyeit is (Pukánszky, 2015).

A kor elvárásaihoz mérten a zongoratanárnők kiváltságos helyzetben voltak. Őket a társadalmi nyilvánosság elismerően fogadta. Ezt az oktatási tevékenységet ugyanis egészében véve kiválóan bele lehetett illeszteni a női szerepekbe (Fónagy, 2013).

A 19. század zenei életének egyes jellemzői és a női szerepek

A zenei életben fordulópontot jelentett a 19. század. Európa-szerte különböző zenei társaságok jöttek létre. A legjelentősebbeket említve: Berlinben 1825-ben, Pest-Budán 1836-ban, Pozsonyban többek között az Egyházzenei Egylet (Kručayova, 2009). Ezek az egyletek koncerteket szerveztek, biztosították a művészek utánpótlását, zenei képzést nyújtottak, sőt még koncerttermeket is építettek. A polgári zenei élet fellendülése magával hozta a szaksajtó megszületését, egyben a zenefogyasztás tömegesedését is. Az előadóművészek egyre nagyobb népszerűségnek örvendtek, és ezzel karöltve kialakult a hangversenyeken illő viselkedési forma és norma is (Fónagy, 2012).

A kor elvárásainak, igényeinek, „divatjának” megfelelően a 19. századot, vagyis a romantika időszakát a zenében az előadóművészet és a virtuózok aranykorának tartották. Kiváló művészek, előadók, virtuózok, zeneszerzők, zenetanárok egész sora írta be magát a zenetörténelem soraiba. A kor egyik legmeghatározóbb művész alakjának tekintették Niccolò Paganinit, a hírhedt „hős lelkű és borús kedélyű” legendás hegedűvirtuózt.⁸ Számos országban adott hangversenyeivel döntő hatást gyakorolt

⁸ Niccolò Paganini (1782-1840) egyedülálló személyisége egyéb művészeti irányzat képviselőit is inspirálta, ezért találkozhatunk alakjával a festőművészetben és az irodalomban is (pl. Heine a *Firenzei éjszakák* c. művében, Gautier a *Paganini lelke* c. költeményében, Delacroix *Paganini portréjában*).

további művészekre, többek között Liszt Ferencre, Robert Schumannra, vagy Clara Schumannra. További kiváló művészek egész sora is megjelent ebben az időszakban, akik az előadói mesterség addig ismeretlen határait érték el. Sőt, időnként már a virtuozitás öncélú mutogatását eredményezve és a mélyebb tartalom tolmácsolásának rovására vitték piederasztálra briliáns virtuozitásukat.

Mindezen befolyásoló körülmények alól nem képez(het)tek kivételt a „hölgyek”, illetve a művésznők sem, akiknek a korabeli „zenei miliőben” szintén meghatározott szerep jutott. Szigorú szabályok szóltak viszont arról, mi illendő egy nő számára a pódiumon. A korabeli források szerint a hangszerek megválasztásában ajánlott volt figyelembe venni a nők ruházatát, hajviseletét és az adott hangszer megszólaltatásához szükséges mozgást, továbbá a megszólaltatott hangszer hangját, vagy a hangszertartás esetleges „illetlenségét”. Ezért a nők számára olyan hangszer volt ajánlott, mely jól illik a korabeli társas élet eseményeihez, így mindenekelőtt a zongora. Az „együtt muzsikáláshoz”, azaz a kamarazenéléshez is jól társítható hangszereket kerestek és alkalmaztak, többek között a női hanghoz hegedűt (Pukánszky, 2020). A 19. század nagy zeneszerzői viszont szinte kivétel nélkül a zongorát tartották legalkalmasabbnak arra, hogy kifejezzék művészi gondolataikat. Ebből kifolyólag a zongorairodalom ebben a korszakban addig nem ismert határokat ért el. A kor stílusa, a romantika rendkívül jól használta ezt a hangszert, mindenekelőtt az érzelmek megszólaltatására. Ennek természetes következménye, hogy a 19. század a zongora minőségi (mechanikai) fejlődésével párhuzamosan a zongorapedagógia fejlődésének a korszaka is lett. A kor zongorapedagógiája kiemelten fontosnak tartotta a „szellem és technika szoros összefüggését”, melynek kiemelkedő reprezentánsa, az interpretálás és koncertélet innovátora, a magyar és az egyetemes művészet ikonikus alakja, Liszt Ferenc volt (Duffek, 2019). A mester mellett továbbá kiváló művésznő növendékei, akik a zongoraművészet és a zenepedagógia kiemelkedő képviselőiként, reprezentánsaiként váltak ismertté.

Az előadóművészek sorait tehát a férfi előadók mellett kiváló művész-hölgyek is gazdagították, éspedig a zeneművészet több területén. A romantika korának kiemelkedő tehetséggel megáldott énekesnőiként írták be nevüket a zenetörténelembe mindenekelőtt a spanyol *Marie Malibran* (1808-1836) és a francia *Cornélie Falcon* (1814-1897). A francia *Lisa Christiani* (1827-1853) a csellójátékot képviselte első hivatásos művésznőként. Az utókor számára is értékeket képviselő zongoraművésznők sorából kiemelt figyelmet érdemel mindenekelőtt *Clara Schumann* – a neves lipcsei zongoratanár Friedrich Wieck lánya és tanítványa, később a híres német zeneszerző Robert Schumann felesége – és tehetséges hölgy növendékei, mint például *Natalia Janoth*, *Fanny Davies*, *Ilona Eibenschütz*. Mesterfokú előadóművészetről tettek tanúbizonyságot Liszt Ferenc női növendékei is, mint *Sophie Menter*, *Vera Timanova*, *Julie Rivé King*. A zongoraművészet egyéni arcát képviselte *Marie Pleyel* – Hector Berlioz titkos műzsája és művészi ihletője –, valamint a legendás *Arabella Goddard*, vagy *Anna Nikolajevna Jesipova*.

Clara Schumann, a 19. század elismert művésznője

Clara Schumann, született Clara Josephine Wieck a romantikus zongoraművészet legjelentősebb hölgy-alakjai közé tartozott, aki művészetével, alkotómunkásságával számos férfi zongoraművész kollégáját túlszárnyalta. 1819-ben született Lipcsében, és Frankfurtban halt meg hetvenhét évesen, 1896-ban.

Zenei tehetsége nagyon korán megmutatkozott, minek következtében már 9-10 éves korától nyilvános hangversenyek sorozatát adta, nagy sikerrel és elismeréssel. Zene- és zongoratanára az apja volt, Friedrich Wieck, a híres zongoratanár.⁹ Ő a kivételesen tehetséges Clara lányát öt éves korában kezdte tanítani zongorázni. A zenei tanulmányok viszont nehéz, időnként mondhatni, drámai körülmények mellett zajlottak.¹⁰ Wieck tanítási módszere a régi iskola taborának, ill. képviselőinek elveire épült. A zongoratanulás kezdeti fázisa, az első két év kotta nélküli és hallás utáni zongorázásból állt. A hallás- és ritmusérzék fejlesztését követően tértek át a kottaolvasásra, illetve ismert zeneszerzők műveinek elsajátítására és interpretálására, a fokozatosság elvét követve. A gyakorlás viszont nem haladhatta meg a napi két órát. A művészi előadás alapvető feltételeinek a fogékonyságot, az intelligenciát és a szívet tartotta, a zongorát pedig a „lélek hangszerének”. Véleménye szerint az „akrobatikus kezeknek győzedelmeskedniük kell a technikai nehézségek felett és művészi lelket varázsolni az előadott zeneműnek.” (Čiefová, 2008:41)

Friedrich Wieck tanítási módszerét, pedagógiai elveit viszont szélesebb dimenziókban is praktizálta, a szakember, a tanár, az ember együttes hozzáállását tanúsította. Szigorú, energikus ember volt, domináns, hirtelen haragú, néha érzéketlen, sőt időnként kegyetlen és kompromisszumokra nem hajló tanár, amiről Clara naplójában tett feljegyzései is tanúskodnak: „Apám, aki már bizonyos ideje változást várt a gondolkodásomban, ma ismét megjegyezte, hogy még mindig lusta, nemtörődöm és rendetlen vagyok, keményfejű és nem következetes, és ilyen vagyok a zongorajátékban is [...] a szemem láttára tépte össze Hünten variációinak példányát, és hogy mától nem fog tanítani [...]” – olvasható Clara naplójában 1828-as keltezéssel (Starosta, 2000:52).

Wieck összességében kiváló pedagógiai és pszichológiai érzékkel rendelkezett, minek következtében (is) a kor egyik nagy tanár egyéniségévé vált. Érző szívű, képzelőerővel és éleslátással megáldott zenészeket akart nevelni. Ez volt elsődleges célja. Három fő alapelvet vallott: nézete szerint a művészi nevelés három alappilléren nyugszik: *a helyes fizikai, intellektuális és erkölcsi nevelésen*. Szerinte igazi sikereket csak a helyes erkölcsi életszemlélettel, megfelelő tárgyi tudással és erős idegrendszerrel, fizikummal lehet elérni. Ez utóbbi érdekében alapfeltételnek tartotta

⁹ Johann Gottlob Friedrich Wieck (1785-1873) német zenepedagógus, zongoratanár. Zongoragyárat és kottakölcsönzöt alapított Lipcsében, amit hamarosan kénytelen volt bezárni. Öt gyermeke közül két lánya – Clara és Marie – zongoraoktatásával olyan hírnévre és elismerésre tett szert, hogy életét kizárólag a zongoratanításnak szentelhette.

¹⁰ Clara alig múlt 5 éves, amikor szülei, a tehetséges énekesnő anyja és kemény természetű apja, azaz a Wieck házaspár elvált. Ennek következményeként Clarát elszakították édesanyjától és apja szigorú nevelésében részesült. Majd Clara apja öt évvel később (1829-ben) újra megnősült, ami szintén beárnyékolta Clara boldog gyermekkorát.

a szabad levegőn való mozgást, amit Clara egész életében gyakorolt. Minden bizonynyal ennek is volt köszönhető erős munkabírása, fizikai erőnléte és jó egészsége. Wieck a *Clavier und Gesang* című tanulmányában részletesen kifejtette azon nézetét, mely szerint az iskolákban napi kilenc órát eltöltő tanulók „a fizikumuk romlásával és a boldog gyermekkor elvesztésével” fizetnek. Clara mindössze másfél évet járt iskolába, oktatásával és nevelésével magántanárok foglalkoztak. Hangsúlyt fektettek az angol és a francia nyelvre, a rendszeres hittanórákra, mivel apja nézete szerint jó zenész és művész csak erkölcsös emberből válhat. Viszont az órák és a gyakorlás között is kellő figyelmet fordítottak a rendszeres testmozgásra, és a gyakorlatiasságra való nevelésről sem feledkezett meg a gondos apa és tanár. Clarának figyelemmel kellett követnie apja levelezéseit a koncertek szervezésével és lebonyolításával kapcsolatban, tehát meg kellett tanulnia az előadóművészetet, a megélhetéssel kapcsolatos gyakorlatias feladatokat is. Mindebből következtethető, hogy Wieck a lányát következetesen vezette végig azon az úton, melyet számára eltervezett és célul tűzött ki, vagyis, hogy a lányából világhírű művészt, zenészt, szakembert neveljen (Bonnyai, 2011).

A kiváló szakmai oktatás, széles spektrumú nevelés és a kivételes tehetség következményeként Clara kilenc éves korában már egész Mozart zongoraversenyeket és Hummel zongoraversenyt játszott. 1828-ban nyilvánosan szerepelt a lipcsei Gewandhausban, és két évvel később ugyanitt adta első egész esti szóló hangversenyét. További fellépések egész sorozata következett Németországban, majd Franciaországban, az első elismerő kritikákkal. Az elismerés és a művészi sikerek egész életét végig kísérték (Starosta, 1998).

Clara Wieck életében jelentős fordulatot idézett elő és lényeges hatást jelentett a híres német zeneszerző, a romantikus zene jelentős alakja, Robert Schumann, később Clara férje. Schumann zenei karrierjét zongoristaként kezdte, abban az időben, amikor a virtuóz kultusz aranykorát élte. Zongoraművészi karrierre vágyott maga is, melynek érdekében olyan mechanikus segédeszközöket alkalmazott a gyakorláshoz és olyan túlzott megerőltető technikai gyakorlatokat végzett, amelyek következtében jobb kezének a negyedik ujja lebénult, és így zongoraművészi pályája a kezdetén megghiúsult. Schumann e drámai fordulat következményeként saját zongoraműveit nem tudta bemutatni, de a sorsnak köszönhetően megismerte tanára lányát, Clarát, aki később műveinek odaadó és hiteles tolmácsolója lett.¹¹

A tizenkilenc éves Schumann korán kezdett gyengéd érzelmeket táplálni tanára, Wieck lánya, a még „gyermek” Clara iránt. 1837-ben megkérte kezét, de az apa teljes

¹¹ Robert Schumann (1810-1856) német zeneszerző volt, előbb jogi tanulmányokra iratkozott be a lipcsei egyetemen, de Paganini egy frankfurti koncertjének hatására aztán véglegesen a zenei pálya mellett döntött. 1830-ban került Friedrich Wieck zongoratanárhoz, de zongoratanulmányait rövid időn belül kénytelen volt befejezni jobb kezének gyógyíthatatlan sérülése következtében. 1834-ben megalapította a *Neue Zeitschrift für Musik herausgegeben durch einen Verein von Künstlern und Kunstfreunden* c. folyóiratot, melyet 1844-ig szerkesztett. Írásaiban a német zenei világnak bemutatta és népszerűsítette a haladó szellemű kortársai művészetét, mint pl. Frederick Chopint vagy Johannes Brahmsot. Barátja, Felix Mendelssohn-Bartholdy meghívására tanított az újonnan megalapított lipcsei Konzervatóriumban, 1844-től Drezdában a Liedertafelt vezette, 1850-ben elvállalta a düsseldorfi városi igazgatói állást. Tiszteletére 1910-ben létrehozták a Schumann Társaságot, amely ma is működik Zwickauban.

mértékben ellenezte a házasságukat. Érzelmek viszont erősebbek voltak, és végül a sok konfliktus és tiltás ellenére titokban (1840-ben) az akkor harmincéves zeneszerző feleségül vette Clarát, zongoratanárának sokoldalú zenei tehetséggel megáldott huszonegy éves lányát. Házasságuk tizenhat évig tartott, azaz Schumann haláláig, mialatt nyolc gyermekük született.¹² Házasságuk mély, őszinte érzelmekben és drámai fordulatokban egyaránt bővelkedett. Schumann sajnálatos betegsége, egyre súlyosbodó elmebaja és életének tragikus vége ellenére is mindvégig rajongva szerette feleségét.¹³

Clara a „múzsza”, a művészi ihlet Schumann műveiben

Robert Schumann Clarát számos művében megörökítette. Mondhatni, Schumann múzsája volt, művészi ihletője. E művészi inspiráció és megnyilvánulás érzelmeket, őszinte szerelmüket és mély kapcsolatukat tükrözte. A boldogságtól, harmóniától motivált házasságuk első éve (1840) gazdag zenei termést is eredményezett. Schumann 138 dalt írt, ezért ezt az évet a zeneirodalomban a „dalok éve”-ként emlegetik.¹⁴ Ekkor alkotta meg egyik legismertebb dalciklusát *Asszonyszerelem, asszonysors* címmel (”Frauenliebe und – Leben”, Adalbert von Chamisso nyomán). A nyolc tételből álló ciklus az asszonnyá válás „nyolc stációjának” is tekinthető, vagyis mit jelent nőnek lenni az út mérföldköveivel: örömmel, bánatokkal, izgalmakkal, szerelmekkel, fő eseményekkel, az álmok, az érzelmek, a hangulatok birodalmában.

Schumann felesége személyét zongoraműveiben is megidézte. Első alkalommal az *Impromptuk Clara Wieck témájára, op. 5* művében. A *fisz moll szonáta, op. 11* Schumann szavait idézve „*egyetlen szívből fakadó kiáltás utánad*” (természetesen Clara után). A *Toccata, op. 7* című műve szintén Clarának szóló ajánlással jelent meg 1833-ban. Az 1837-ben komponált *Dauidsbündlertänze, op. 6* zongoraciklus első tételének táncmotívuma idézi fel Clara alakját. A *Karneval, op. 9* (Schumann egyik legismertebb és legnépszerűbb zongoraciklusa) 11. tételében a szerző *Chiarina* cím alatt idézi Clarát, keringő formában megszólaltatva. A *Gyermekjelenetek, op. 15* zongoraciklussal kapcsolatban Schumann a következő szavakat címezte Clarának: „*Rájöttem, hogy semmi nem ad jobban szárnyakat a képzeletnek, mint a feszültség, a vágyakozás valami után, ez történt mostanában is, miközben levedre vártam, egész kötetre valót komponáltam – csodálatosat, bolondosat, ünnepélyeset – csak nézel majd, ha egyszer eljátszod [...] Örömet lelsz majd bennük, de természetesen feledned kell virtuóz mivoltodat. Minden látható itt, könnyűek, mint a buborék [...]*” (Pándi, 1995:206-207)¹⁵

¹² A nyolc gyermekből kettő – lánya, Julia és fia, Felix – még Clara Schumann élete folyamán elhunyt.

¹³ Schumannál egyre intenzívebben jelentkeztek a végzetes lelki betegség jelei. Hallucinációk gyötörték. 1854-ben egy roham következtében a jeges Rajnába ugrott. Ezt követően saját kérésére elmeegógyintézetbe vonult Endenichbe. Itt hunyt el két évvel később, 1856-ban, negyvenhat évesen.

¹⁴ A zongoramuzsika után egyébként is dalirodalma a másik legtermékenyebb műfaja, melyben a költészet és a zene szépsége egyesül. A világirodalom nagy költőinek (Heine, Goethe, Schiller, Byron) verseiből választotta dalszövegeit.

¹⁵ E gondolatok, mint ahogy a ciklus címe is, félrevezető, ugyanis az előadás szempontjából igényes mű nem a gyerekekről szól, hanem egy „nosztalgiasan visszaálmódott gyermekkorról felnőtteknek”.

Clara viszonzásul egész élete során férje műveinek kiváló és elhivatott tolmácsolója, zongoraműveinek autentikus előadója volt, amellyel nagy sikereket ért el. 1891-ig, tehát hetvenkét éves koráig Európa számos országában hangversenyezett, beleértve Pozsonyt is.¹⁶ Repertoárjába férje művein kívül a zongorairodalom legigényesebb műveit sorolta be, mindenekelőtt Beethoven szonátáit. Művészetére a zongoramesterség legkiválóbb vonásai voltak jellemzőek. Így a technikai készségek mesteri foka, a mély előadókészség, költői szellem, kulturált és éneklő billentésmód, a művek tartalmának hű tolmácsolása és, nem utolsósorban, a kor zenei ízlését tekintve „progresszív repertoár”, amely segítségével a kortárs szerzők (Chopin, Brahms, Schumann) még ismeretlen műveit mutatta be. Kiváló zongoratechnikájának titka a „spórolás” ujj- és kézmozdulatok alkalmazásában rejlett, vagyis a billentyűket nagyon közelről szólaltatta meg. Kiváló memóriával rendelkezett, ezért fejből adta elő az interpretált műveket. Ez ellenkezett a kor előadóművészetének divatjával és megrögzött szokásaival. A fejből játszás ugyanis ebben az időben illetlennek számított, kevésbé tisztelve ezzel az interpretált szerzőt. Ezért Clara zongoraművészetének e részét kritikus szemmel nézték. Idősebb korára viszont visszatért a hagyományokhoz és gyengülő memóriája következményeként újra a kottából történő előadásmód híve lett.

Interpretációs művészetéről számtalan neves zenész, művész, kritikus nyilatkozott. Liszt Ferenc (1811-1886) 1854-ben a következő elismerő szavakkal és gondolatokkal illette: „*Fokozott érzékenysége miatt minden helytelen hang katasztrófát jelentene, bizonytalan szakasz félbeszakított szimpátia, helytelen tempó nem elismert szerelem, rosszul felfogott ritmus nagy tett megbecstelenítése, amelyet az ő felháborodott lelke sértődésnek venne [...] Lemond a saját ihleteiről, csakhogy tolmácsolja a jóslatot, mint közvetlen tolmácsoló és hű előadó [...] Senki sem szárnyalja őt túl az igazságban, amellyel a mestereket adja elő. Clara Schumann nem csak zongorista és hangversenyek szervezője a szó szoros értelmében. Az ő tehetsége nekünk világi oratórium megtestesítője. Valamiféle Peri, aki a paradicsoma után vágyakozik a szépség ideáljának állandó misztikus érzékelésével.*” (Čiefová, 2008:42)

Liszt Ferenc viszont nemcsak Clara Schumann egyedi személyiségét dicsérte, de elismerően fogadta az igényes, a kor zenei ízlésétől és szokásaitól eltérő igényes és értékes repertoárját is. Magasan értékelt mindenekelőtt a nagy bécsi klasszikus, Ludwig van Beethoven szonátáinak kivételes minőségű tolmácsolását. Az *Appassionata* meghallgatása után lelkesedve adott hangot pozitív élményének. „*Középszerű művészek túlságosan fárasztották és mérgeztették hallásunkat e mű rideg, lelketlen ismételtetésével. Amikor viszont lehetőségünk nyílt hallani hogyan játssza C. Schumann, a legerősebb belső lelki nyugalom árasztott el minket. Festőnek éreztük magunkat, aki ismét megglelte a nemes eredetit, amely hosszú ideig üldözve volt az ízléstelenül torzító másolattól.*” (Čiefová, 2008:42)

¹⁶ Clara Schumann két alkalommal hangversenyezett Pozsonyban. 1856. február 14-én a Duna-utcai Schmidt Károly Zongoraszalomban, majd 1866. április 2-án.

Clara Schumann, a zeneszerző

Clara 1830-tól rendszeresen komponált is, mindenekelőtt zongora- és kamaraműveket. 1840 után, tehát házasságkötésüket követően erősen érződik műveiben Robert Schumann zenei nyelvének hatása. A zeneszerzői ambíciói viszont nem teljesültek be, egyrészt zenei tehetségének e részét túlszárnyalta zongorajátéka, másrészt a kor társadalmi hangulata sem támogatta az ilyen fajta női igyekezetet. Erről 1838-ban fejtette ki véleményét naplójában. „*Valaha azt képzeltem alkotói tehetségem van, de fel kellett hagynom e gondolattal, a nő ne vágyakozzon komponálásra, még ha képes is lenne rá, tehát miért kellene erre törekednem? Nagyképű lenne, még ha annak idején apám vezetett is ehhez.*” (Starosta, 2000:54)

Megközelítőleg két tucat műve maradt meg az utókornak.¹⁷ Minden bizonnyal jóval többet komponált, melyek jelentős része sajnálatosan elkallódott.

Clara Schumann, a zenetanár

Clara élete utolsó időszakában két fontos tevékenységre fókuszált. 1881-től férje műveit kezdte rendszerezni és kiadni. Emellett elhivatottan tanított. 1878 és 1892 között a frankfurti Konzervatórium zongoratanáraként tevékenykedett. Kiváló zongoristák egész sorát nevelte ki, közöttük több művész-hölgyet is, mint a lengyel származású *Nathalie Janoth*, az angol *Fanny Davies*, az Angliában élő magyar származású *Ilona Eibenschütz* és nem utolsó sorban a pozsonyi származású *Hermine Eissler*, aki szintén egyike volt a Schumann művek autentikus tolmácsolóinak.

¹⁷ Clara Schumann fennmaradt szerzeményei: *Quatre Polonaises pour le pianoforte*, Op. 1. (1831); *9 Caprices en forme de valse pour le piano*, Op. 2 (1832); *Romance variée pour le piano*, Op. 3 (1833); *Walzer für Gesang und Klavier* (1834); *Valses romantiques pour le piano*, Op. 4 (1835); *Quatre pieces caractéristiques*, Op. 5 (1. *Le Sabbat*; 2. *Caprice à la Boléro*; 3. *Romance*; 4. *Ballet des Revenants*, (1835); 6 *Soirées musicales*, Op. 6: 1. *Toccatina a moll*; 2. *Nocturno F dur*; 3. *Mazurka g moll*; 4. *Balлада d moll*; 5. *Mazurka g moll*; 6. *Poloneze a moll* (1836); *Konzert für Klavier a moll*, Op. 7 (1836) *für Variations de concert pour le pianoforte, sur la Cavatine du Pirate, de Bellini*, Op. 8, *Impromptu G dur. Souvenir de Vienne*. (1837), *Scherzo d moll No. 1*, Op. 10. (1839); *Trois Romances pour le pianoforte*, Op. 11: 1. es moll Andante; 2. g moll Andante; 3. a moll Moderato. (1840; *Am Strande*. (1841); 3 *Lieder: Zwölf Gedichte aus F. Rückert's Liebesfrüling für Gesang und pianoforte von Robert und Clara Schumann*, Op. 12: 2. *Er ist gekommen in Sturm und Regen*; 4. *Liebst du um Schönheit*; 11. *Warum willst du and're Fragen?* (1841); *Die gute Nacht, die ich dir sage*. (1841); *Sonate für Klavier g moll* (1842); *Sechs lieder mit begleitung des pianoforte*, Op. 13: 1. *Ihr Bildnis. Ich stand in dunklen Träumen*; 2. *Sie liebten sich beide*; 3. *Liebeszauber*; 4. *Der Mond kommt still gegangen*; 5. *Ich hab 'in deinem Auge*; 6. *Die stille Lotusblume*. (1843); *O weh des Scheidens, das er tat*. (1843); *Impromptu E dur* (1844); *Scherzo c moll No. 2*, Op. 14 (1845); *Quatre pièces fugitives*, Op. 15: 1. *Larghetto F dur*; 2. *In poco agitato a moll*; 3. *Andante espressivo D dur*; 4. *Scherzo G dur* (1845); *III Praeludien und fugen für das pianoforte*, Op. 15 (1845); *Trio für pianoforte, violine und violoncello*, Op. 17 (1847); *Mein Stern dal Friederike Serre versère*. (1848); *Variationen für das pianoforte über ein thema von Robert Schumann*, Op. 20. (1854); *Drei romanzen für pianoforte*, Op. 21. (1855); *Drei romanzen für pianoforte und violine*, Op. 22. (1855); *Sechs lieder aus jucunde von Hermann Rollet*, Op. 23: 1. *Was weinst du, Blümein?*; 2. *An einem lichten Morgen*; 3. *Geheimes Flüstern*; 4. *Auf einem grünem Hügel*; 5. *Das ist ein tag*; 6. *O lust, O lust. Dedicated to Livia Frege*. (1855); *Impromptu* (1885); (Csehiová, 2015).

Clara Schumann Wieck 1896-ban hunyt el, hetvenhét évesen, szinte teljesen megsüketülve. Férje mellett temették el Bonnban. Művészetje és zenei hagyatéka két-ségkívül rendkívüli értékeket képvisel az utókor számára.

Clara Schumann kortársai, illetve a 19. század kiemelkedő művésznői, zenetanárai

Clara Schumann mellett további művésznők neve is bekerült a zenetörténelem soraiba, akik előadóművészetükkel, alkotói tevékenységükkel és személyiségükkel egyaránt jelentős szerepet játszottak a 19. század kulturális és zenei életében. Említést érdemelnek mindenekelőtt a híres „mester” és zenetanár, Liszt Ferenc női növendékei, akik sikere és hírneve egyrészt tanáruk kiváló zenepedagógiai módszerének és képzésének volt köszönhető, másrészt jómaguk kimagasló tehetségének és előadóművészetének. Ezek közül érdemel említést mindenekelőtt Liszt legkedvesebb és egyik legkarakteresebb zongorista növendéke *Sophie Menter* (1846-1918), az angol *Arabella Goddard* (1836-1922) és az amerikai származású *Julie Rivé King* (1857-1937). Egy másik neves zongoratanár, Theodor Leschetizky (1830-1915) pedagógiai munkásságát prezentálta művészetével és sikeres pályafutásával az orosz *Anna Nikolajevna Jesipova* (1851-1914), aki sikeres művészi pályafutása mellett a Szentpétervári Konzervatórium elismert tanáraként is tevékenykedett, és számtalan neves zongoraművészt segített karrierhez (többek között Szergej Prokofjev).

Az előadónők kultusza a 19. és 20. század fordulóján egyre nagyobb teret kapott, úgy világszerte, mint európai és hazai viszonylatban egyaránt. Magyarországi vonatkozásban mindenekelőtt *Varró Margit* (1881-1978)¹⁸ neve ismert zongoraművészként és zongoratanárként egyaránt. Szlovákiai viszonylatban *Seraphine von Vrabélyi-Tausig* (1840-1931), *Caroline Geisler-Schubert*, valamint *Spányik Cornélia* (1832-1913) neve és művészetének egyes szegmensei maradtak fenn az utókor számára.¹⁹

¹⁸ Varró Margit (1881-1978) zongoraművész és zongoratanár, nemzetközileg kiemelkedő, meghatározó pedagógus volt. Legfontosabb zenepedagógiai művei: *Zongoratanítás és zenei nevelés*, Rózsavölgyi, Budapest, 1921; „Grundlagen des Musikunterrichtes” (A zenetanítás alapjai), in *Allgemeine Musikzeitung*, Berlin, 1926; *Der lebendige Klavierunterricht* (Az élő zongoratanítás), Simrock, 1928; „*Alte Musik*” (ford.: Czifágy Ildikó) Parlando 1987. Nr. 3. p. 29-33; (Varró, 1980)

¹⁹ Spányik Cornélia Clara Schumannal személyes közeli ismeretségben állt. Ennek köszönhetően Clara Schumann második, 1886-ban adott pozsonyi hangversenyének egyik iniciátora, szervezője volt. Kettjük levelezése a pozsonyi Batka János levéltáros, kritikus gyűjteményében kapott helyet.

Összegzés

Összefoglalva: a jelen tanulmányban bemutatott adatok és tények alapján megállapítható, hogy milyen fontos helyet foglaltak el egyes hölgy személyiségek, művésznők, zenepedagógusnők a 19. század kulturális életében. Kiemelkedő alkotómunkásságukkal, művészetükkel, eredményes pedagógiai tevékenységükkel és kiváló pedagógusi attitűdjükkel, nem utolsósorban pedig példaértékű személyiségükkel jelentős mértékben gazdagították egyrészt a kor kulturális, művészi, zenei életét, másrészt oktató-nevelő munkájukkal hozzájárultak pedagógiai elveik, módszereik, művészi üzenetük népszerűsítéséhez és zenepedagógiai örökségük továbbadásához az őket követő generációk és az utókor számára.

Irodalom

- Bonnyai, A. (2011). *Clara Schumann művészete*. Doktori értekezés, kézirat. Budapest, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem [28. számú művészet- és művelődés-történeti tudományok besorolású doktori iskola]. URL: <https://bit.ly/414Qyj9>
- Csehiová, A. (2015). *Významné klaviristky 19. storočia. Important pianist – ladies of the 19th century*. Banská Bystrica: Horizonty umenia, 3. p. 37-49.
- Čiefová, M. (2008). *Klavírne umenie v Bratislave v 19. storočí*. Nitra: KH PF UKF
- Duffek, M. (2019). Párhuzamosok találkozása, a zongora hangszertörténetének funkcionális áttekintése. In: Váradi J. (szerk.) (2019). *Zenepedagógiai kutatások : A zeneoktatás megújuló módszertana*. Debrecen, Debreceni Egyetem, pp. 305-321. ISBN 978-963-490-217-1. URL: <https://bit.ly/3uHISZ4>
- Fónagy Z. (2012). Zenei nyilvánosság és polgári viselkedéskultúra : A 19. századi hangversenyterem társadalomtörténeti látásögből. *Történelmi Szemle* 54(4), pp. 577-598. URL: <https://bit.ly/3R9KGGP>
- Fónagy Z. (2013). Kislány a zongoránál : A zene a középosztály magánéletében a 19. században. *Korall : Társadalomtörténeti folyóirat*, 14(51), pp. 18-40. URL: <https://bit.ly/3NcpNU0>
- Kelemen E. (2019). Az állami tanítóképzés történetének fordulópontjai. *Pedagógusképzés : Pedagógusképzők folyóirata* 18(46), Különszám, pp. 7-20. o. DOI: <https://doi.org/10.37205/TEL-hun.2019.ksz.01>
- Kéri K. (2018). *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon : nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alappozással*. Pécs, Kronosz. ISBN: 978-963-467-037-7 URL: <https://bit.ly/3uslyfs>
- Kručayová A. (2009). *Klavírna hra ako súčasť hudobného vzdelávania na Slovensku v 19. a na začiatku 20. storočia*. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa, Pedagógická fakulta. ISBN: 978-80-8094-613-5
- Müller I. (2001). A nőoktatás helyzete Ausztriában az Osztrák-Magyar Monarchia idején. *Aetas*, 16(3), pp. 84-102. URL: <https://bit.ly/3RbsqXg>

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2023. december 1.

- Pándi M. (1995). *Hangversenykalauz. IV. Zongoraművek*. Budapest, Hatágú Síp Alapítvány
- Pukánszky B. (2015). *A nőnevelés története*. Komárno: Selye János Egyetem, Tanárképző Kar. ISBN 978-80-8122-132-3.
- Pukánszky B. (2020). „Csellista nő egy párizsi szalonban!” : Lisa Cristiani (1827-1853) előadóművészi karrierjének megítélése a korabeli publicisztikában. In: Torgyik J. *Társadalmi felelősség és szociális gondolkodás*. Großpetersdorf, Sozial und Wirtschafts Forschungsgruppe, pp. 5-21. ISBN: 978-390-331-707-9. URL: <https://bit.ly/47WST1E>
- Pukánszky B. (2020). Új utak, változó szerepek : Előadóművésznők a 19. századi koncertéletben: Lisa Cristiani (1827–1853). *Per Aspera Ad Astra : A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei*, 7(2), pp. 97-108. DOI: <https://doi.org/10.15170/PAAA.2020.07.02.05>
- Sárai Szabó K. (2014). Normakövető női emancipáció : A konzervatív nőmozgalom Magyarországon a 19. század végén, 20. század elején. *Replika*, 85-86(1-2), pp. 85-106. URL: <https://bit.ly/46JrQGd>
- Starosta M. (2000). *Kapitoly z dejín klavírneho umenia a pedagogiky klavírnej hry*. Bratislava, Vysoká škola múzických umení. ISBN 80-85182-74-2
- Starosta M. (1998). Umenie klavírnej hry : Clara Schumannová. *Hudobný život*, 30(14), pp. 6. URL: <https://bit.ly/3N8XIT9>
- Szívós A. (2000). Adalékok a magyarországi nőnevelés és női művelődés történetéhez (1850-1888). In Kéri K. (szerk.). *Ezerszínű világ : Dolgozatok a neveléstörténet köréből* (Mozaikok a nevelés történetéből, ISSN 1219-848X ; 5.), Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Tanárképző Intézet, ISBN 963-641-705-9. URL: <https://bit.ly/3RrJ5Hs>
- Takács Zs. M. (2016). *A női „lámpások” : A tanítónők élete és képzésük a 20. század első felében egy memoár tükrében*. In: Karlovitz J. T. (szerk.). *Pedagógiai és szakmódszertani tanulmányok*, Komárno. ISBN 978-80-89691-32-6. URL: <https://bit.ly/3NbQQ1Z>
- Varró M. (1980). *Tanulmányok, előadások, visszaemlékezések*. Budapest, Zeneműkiadó.

Torma Zsófia, az első magyar régész nő

Molnár Csilla

Soproni Egyetem Faipari Mérnöki és Kreatívipari Kar Alkalmazott Művészeti Intézet
egyetemi docens 0009-0005-6891-3951

KEYWORDS

- archaeology
- primacy
- Transylvanian deposits
- Asia Minor relations
- Neolithic cultures

KULCSSZAVAK

- régészeti
- elsőség
- erdélyi lelőhelyek
- kisázsiai kapcsolatok
- újkőkori kultúrák

ABSTRACT

Zsófia Torma, the first Hungarian female archaeologist | In my article, I would like to present the life and work of Zsófia Torma (1832-1899), who can be classified as one of the first female archaeologists not only in Hungary but also in the world (along with Mary Anning and Johanna Mestorf). Zsófia Torma spent her fortune primarily on domestic archaeological discoveries. She mainly researched in the county of Hunyad and is credited, among other things, with the discovery of the finds in Tordos, which later proved to be internationally significant, and the finds located near Nándorválya. Zsófia Torma was in contact with leading scientists of the time, such as Heinrich Schliemann, who discovered Troy, as well as Francis Lenormant, John Lubbock or Archibald Sayce. During her life, Zsófia Torma had to fight the prejudices that still widely surrounded women scientists, but her sacrificial work was crowned with success, as she was able to speak at many international archaeological conferences.

ABSZTRAKT

Tanulmányomban Torma Zsófia (1832-1899) életútját, munkásságát szeretném bemutatni, aki nem csupán magyar viszonylatban, de a világon is az első női régészek közé sorolható (Mary Anning és Johanna Mestorf mellett). Torma Zsófia vagyónát elsősorban a hazai régészeti felfedezésekre fordította. Főként Hunyad vármegyében kutatót, és nevéhez fűződik többek között a később nemzetközileg is jelentősnek bizonyuló tordosi, valamint a Nándorválya közelében található leletegyüttesnek a feltárása. Torma Zsófia kapcsolatban állt a kor olyan vezető tudósaival, mint a Tróját felfedező Heinrich Schliemann, valamint Francis Lenormant, John Lubbock vagy Archibald Sayce. Torma Zsófia élete során meg kellett, hogy küzdjön az akkor még a női tudósokat széles körben övező előítéletekkel, de áldozatos munkáját siker koronázta, hiszen számos nemzetközi régészeti konferencia előadója lehetett.

Bevezetés

A történelem előtti korok archeológiai és paleontológiai kutatása meglehetősen új tudomány. A 18. század végére tehető a kezdetei, habár a paleontológia kibontakozása még később megy végbe. Ennek részben tudományos, de részben vallási okai is voltak, amelyet jelen írásban nem áll módomban tovább részletezni. Annyi azonban mindenképpen kiemelhető itt, hogy mindkét tudományterületnek voltak kiemelkedő magyar, ezen belül erdélyi képviselői. A paleontológia terén Nopcsa Ferenc, míg a prehisztórikus régészet területén Torma Péter és húga, Torma Zsófia. Tanulmányomban elsősorban ez utóbbi személyről szeretnék írni.

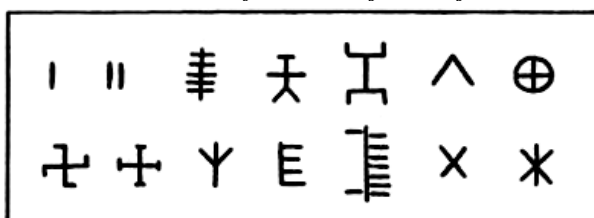
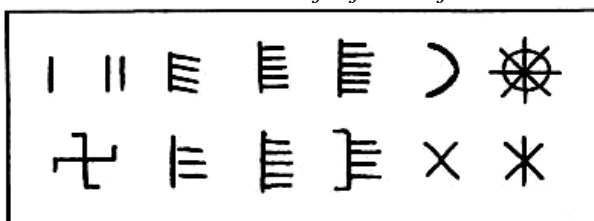
Nopcsa Ferenchez hasonlóan, a 20. század végéig szinte teljesen elfelejtették személyüket a magyar tudományosságban, azzal a különbséggel, hogy Nopcsa emlékét az angol, német és albán szellemi életben ápolták, őrizték, míg ugyanez Torma

Zsófiáról nem mondható el. A magyar régésznőről csak az 1990-es években kezdtek el újra beszélni, életével, tudományos munkásságával foglalkozni. A legalkalmasabb időpont a róla szóló méltatások kötetbe szerkesztésére végül 1999-ben jött el: akkor jelent meg a Makkay János szerkesztette *Holt lóra patkó. Tanulmányok Torma Zsófia (1840-1899) emlékezetére* című könyv. A különös címválasztás oka, hogy néhány hónappal halála előtt a magyar régésznő végre komoly elismerésben részesült, a Kolozsvári Egyetem díszdoktorrá avatta. Állítólag az akkor már súlyosan beteg tudós nő az oklevél hírének hallatán mondta azt a mondatot, hogy „minek már holt lóra patkó.” 1899. május 25-én Schneller István, a kolozsvári Ferenc József Egyetem dékánja értesítette Torma Zsófiát arról, hogy az egyetem *doctor honoris causa* díjat adományoz neki (és így ő lesz az első nő, akit az egyetem ezzel a díjjal kitüntet), a régésznő először indulatos válaszlevelet fogalmazott, aminek vezérmotívuma a „holt lóra patkó” közmondás volt. Megöregedve és megkeseredve úgy érezte, hogy a sok megaláztatás után a kitüntetés igazából már nem számít. Ezt a pizkozatot azonban nem küldte el, és a hivatalos levele minden jel szerint más hangnemben íródott, hiszen augusztusban a dékán újabb levelében már elküldte a doktori oklevelet is, és Torma Zsófia erre adott válasza arról árulkodik, hogy kezdeti ellenérzései ellenére végül igenis örült a díjnak. A kitüntetés híre gyorsan terjedt Európában, és még az oklevél kézhez vétele előtt elkezdtek özönlenni a hazai és külföldi gratulációk. (Varga, 2018)

Ekkoriban adta el 30 éves gyűjtőmunkája eredményét a Kolozsvári Múzeumnak. A felbecsülhetetlen értékű, 10.387 tárgyból álló egyedi kollekciónak cserébe 5.000 Ft előleg, valamint haláláig évi 800 Ft járt, s bár a gyűjtemény valószínűleg jóval többet ért, Torma Zsófia számára fontos volt, hogy a kollekciónak egyben, illetve Erdélyben maradjon. Egy leveléből kitűnik, hogy komolyan attól tartott, pénzéhes unokahúgai és öccsei majd külföldre adják el a jobb pénzért a tárgyakat, ezért egyetlen kérése a Múzeum felé az volt, hogy az anyagot külön kollekciónak, „Torma Zsófia Gyűjteményeként” tartsák majd számon. Rokonaitól való félelme nem volt alaptalan: bármekkora szeretettel is nevelte Lujza nővére gyermekeit, azok anyjuk halála után igen éles konfliktusba keveredtek az örökségül szolgáló kispesti birtok miatt. A vitából Torma Zsófia sem tudott teljesen kimaradni, és végül elidegenedett a Makray gyerekektől. Krónikus betegsége mellett valószínűleg ez is hozzájárult ahhoz, hogy egyre jobban elkezdte foglalkoztatni a halál közelsége. Egyrészt a halál megbékélést jelentett volna számára, de érdekelni kezdte a túlvilág kérdése is. Keleti filozófákat tanulmányozott, beleásta magát a spiritizmusba és buddhizmusba, vagyis naplójából az is kitűnik, mégiscsak reménykedett egy új életben (Makkay, 1999).

A nők mellőzése a magyar szellemi életben

Véleményem szerint Torma Zsófia munkásságának és személyének mellőzése két okra vezethető vissza. Az egyik, hogy már életében hevesen vitatták elképzeléseit az általa feltárt késő kőkori és rézkori erdélyi emlékek alkotói és az elő-ázsiai kultúrák közötti kapcsolatról. (1. kép). Ez az akkori, hivatalos magyar tudományos körök egy részében teljes elutasítást váltott ki, míg eközben külföldi, elsősorban német és brit régészek, mint például Trója feltárója, Heinrich Schliemann, elismerték a munkásságát.

Torma Zsófia tordosi jeltáblája*Schliemann trójai jeltáblája**1. kép**Torma Zsófia és Heinrich Schliemann jeltáblája**Forrás: Madarassy, 2012:5472*

Az eltelt négy évtizedben azonban a legújabb tudományos kutatások (az egykori Jugoszlávia, valamint Románia területén az 1960-as évek elejétől zajló régészeti kutatások, pl. a Vinča-kultúra felfedezése és a Tartaria/Tatárlaka közelében fellelt feliratos táblák, kolozsvári, temesvári leletek) megerősítették Torma Zsófia hipotéziseinek helyességét a kárpát-medencei és elő-ázsiai prehisztorikus kultúrák kapcsolatáról, így

ennek megfelelően tudományos rehabilitációja is megindult az 1990-es évek elejétől. A vonatkozó tudományos kutatásokra és Torma elképzeléseinek korát megelőző értékeire írásom második részében szeretnék visszatérni.

2. kép

Torma Zsófia egyetlen ismert fényképe a Dévai Múzeumban 1864-ből
Forrás: Makkay, 1999

A másik ok, ami miatt mellőzték személyét, női mivoltára vezethető vissza. Hazánkban csak 1896-tól szerezhettek nők diplomát, tehát Torma Zsófia Magyarországon elismert felsőfokú végzettség nélkül folytatta kutatói pályáját, és mire az egyetemek megnyitk a magyar nők számára – igen korlátozott területeken, csak egyes karokon –, addigra az ő pályafutása sajnos, véget ért. A nők elismerése a hazai tudományos életben meglehetősen megkésettnek tekinthető: miközben a művészetek területén a női alkotókat már a 19. század végétől elkezdték méltányolni, mindez a tudományokban nem, vagy csak jóval később történt meg. A művészeti elismerésre példa lehet Ferenczy Noémi képzőművész vagy Erdős Renée költő, író munkás-

sága. Ez utóbbiról maga Ady Endre nyilatkozta, hogy a nála 10 évvel fiatalabb, alig 17 éves költőnő verseinek hatására találta meg végre saját költői hangját (Ady,

1908). Ilyesmit a magyar tudományban még sokáig nem olvashattunk. Az első magyar orvosnők után az 1920-as években jelentek meg a magyar építésznők, akik már az 1930-as évektől komoly szakmai sikereket értek el. Azonban a tudományos, tárgyban a szellemi életben való méltó elismerésük még mindig nem következett be, tehát az adott szakmai kánonba nem fogadták be őket, nem ismerték el érdemeiket, csak jóval később, a huszadik század végére indult meg ez a folyamat. Ennek részese véleményem szerint Torma Zsófia is. Tehát itt külön kell választani azt a kétségtelen teljesítményt, amit ezek a nők nyújtottak a szakmájukban, és amit a szellemi alkotások piaca érhetően elfogadott, mint szellemi terméket (tervezés, kutatás), attól, hogy ezeket a nők által elért eredményeket az adott szakma történetében, kánonjában is elhelyezzék. Tovább részletezve ezt, a vonatkozó szakirodalmak jó ideig nem említették ezeket a kiemelkedő szakmai teljesítményt nyújtó építész-, orvos-, mérnök-, vegyész- és régész nőket. A figyelem csak az 1990-es évektől terjedt ki – nem kis részben tudománytörténész nők kutatásainak köszönhetően – ezekre az alkotókra, tehát Torma Zsófia története, sorsa, munkásságának fogadtatása és utóélete véleményem szerint nem egyedülálló, hanem egy sajátos, hazai szellemi életre jellemző folyamat részeként szemlélhető. Jóllehet, a neve még az 1986-ban kiadott háromkötetes *Erdély története* című monográfiában nem szerepel, napjainkban már egyre nagyobb figyelem övezi az életútját. Ennek az érdeklődésnek az egyik jele, hogy Cristian Réka róla szóló, angol nyelvű tanulmánya 2022-ben bekerült az MTA híres magyar tudós nőket bemutató kötetébe (Cristian, 2022).

A családi háttér és a környezet

A történelem során a nők – elnyomott helyzetükből fakadóan – kiemelkedő teljesítményt akkor tudtak a művészi vagy a tudományos életben nyújtani, ha megfelelő családi támogatást kaptak ehhez. Ez alól Torma Zsófia sem kivétel. Apja felvilágosult szellemű emberként egyben a múlt iránt érdeklődő tudós is volt, aki birtoka környékén komoly régészeti kutatásokat végzett, és feltárta a római kori *Gorgiana* tábor romjait. A gyermekei közül Károly fiára és Zsófia lányára is ösztönző hatással volt apjuk tevékenysége, mindketten régészek lettek. Károly volt az, aki régészprofesszorként elvégezte az óbudai Aquincum teljes feltárását, Zsófia pedig Erdélyben végzett prehisztorikus kutatásokat. Kezdetben azonban Torma Zsófia is – Nopcsa Ferenchez hasonlóan – komolyan érdeklődött a paleontológia iránt, amikor még ez a tudomány Európa-szerte is éppen, hogy kibontakozóban volt. Ebben az időben Zsófia – más magyar nőtársaihoz hasonlóan – még nem tanulhatott felsőbb iskolákban.¹ Kezdeti kutatásait még rokonszenv kísérte, 1867-ben Rómer Flóris meglátogatta és megtekintette gyűjteményét, majd az 1876-os budapesti VIII. Nemzetközi Ősrégészeti és Embertani Kongresszus felhívására jelentős leletanyagot küldött be Tordos és Nándorválya határában végzett feltárásaiból.

¹ Ebben az időben a kontinensünkön elsőként Svájcban engedélyezték a nők számára az egyetemi tanulmányokat, 1866-tól.

Ebben az időben már olyan méretű és értékű geológiai és archeológiai leletgyűjtést halmozott fel az erdélyi kutató, hogy a szintén régész bátyja azokat a kolozsvári múzeum számára nyilvántartásba vetette. (Tulok, 1999:25) Ahogyan ő fogalmazott: „...hírnévre nem törve, feltűnést kelteni nem akarva egyszerűen megmentettem a Maros

3. kép

Részlet Torma Zsófia gyűjteményének 1876-os kiállításáról a nemzetközi kongresszuson, Budapesten.

Forrás: Coltofean, 2017

hullámaitól azokat a nagyon fontos leleteket, amelyek nem találtak hivatalos gyűjtőkre” (Torma, 1894). Mindez óriási anyagi áldozatokat kívánt Torma Zsófiától, jövedelme nagy részét felemésztették a leletekkel kapcsolatos kiadások, például a földtulajdonosoknak fizetendő, és egyre növekvő árú engedélyek díjai. A várva várt nemzetközi találkozó részben csalódást, részben elismerést hozott. A csalódást az itthoni régészek, főleg Pulszky Ferenc és köre okozta, amely szakmai felkészültség híján lenézte őt (4. kép).

4. kép

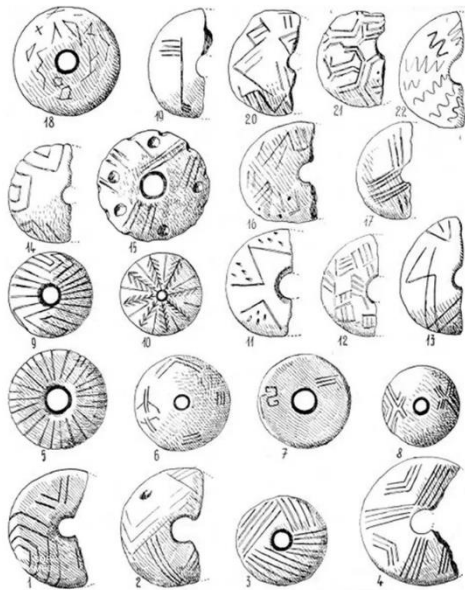
Korabeli karikatúra a Borsszem Jankóban Torma Zsófia felfedezéseiről „AVE CEZAR VAVAN”

Forrás: Makkay, 1999.

Csak a külföldi résztvevők lovagias viselkedése és a neves botanikusnak számító Haynald Lajos bíboros kitüntető figyelme enyhítette a bántásokat. A külföldi szakemberek érdeklődését is felkeltették a „tordosi leletek” (Tulok, 1999:27). Ekkortól számíthatók Torma Zsófia egyre bővülő nemzetközi kapcsolatai, amelyek mintegy kompenzálták az itthoni mellözöttséget és a férfi kutatók nagy részétől kapott sértő és megalázó bánásmódot. „Szintén új pártfogóinak hatására külföldi konferenciákat is elkezd látogatni, így például rendszeres résztvevője lesz a kor egyik legnagyobb polihisztora, Rudolf Virchow által alapított *Deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte* (Német Antropológiai, Etnográfiai és Őskortudományi Társaság) gyűléseinek. Az 1880-as berlini kongresszuson már azért vesz részt, hogy jobban megértse az általa felfedezett tárgyak ’valódi értékét’: leginkább a cserepeken feltűnő furcsa szimbólumok izgatják. Bár ezeket a mintákat sokan, így az egyiptológus Heinrich Karl Burgsch is egyszerű jeleknek tartották, a kor sztárrégészének számító Heinrich Schliemann nem zárta ki, hogy kultikus szerepük volt” (Varga, 2018).

Torma Zsófia kutatásainak jelentősége a 21. században

Torma Zsófia a tudomány mai állása szerint olyan késő neolitikus – kora rézkori leletegyüttest tárt fel Tordoson, aminek egyes tárgyain afféle piktografikus jelek láthatók, amelyek nagyfokú egyezést mutatnak az elő-ázsiai, mezopotámiai kultúrák által használt jelkészlettel, ezek időbeli meghatározása pedig Kr. e. 3200-2800 köré tehető, azaz 5000 évesek (5. kép). Az 1960-as évek első felében szerb régészek Belgrád közelében hasonló leletekre bukkantak, illetve Nicolae Vlassa kolozsvári régész 1961-ben megtalálta a tatárlakai (Tartaria) táblákat az ékírással szinte teljesen megegyező jelekkel (Vlassa, 1961). Mindezek alapján a kutatók megállapították, hogy az összefoglaló néven vinča-tordosi kultúra a Balkán és Erdély területén, kb. Kr. e. 3500-2500 körül virágzott, és négy periódusra oszlott. Gordon Childe brit régész 1949-ben kimutatta, hogy a 4. évezred derekától több hullámban népcsoportok érkeztek Elő-Ázsiából a Balkánra és Erdélybe (Childe, 1949). R. Heine-Geldren német régész pedig 1950-ben megállapította, hogy a Tordos-kultúra írásjelei nagy valószínűséggel sumer eredetűek, és feltűnésük okát egy Észak-Mezopotámiából

5. kép

Tordosi leletek Torma Zsófia jegyzetfűzetéből

Forrás: Madarassy, 2012:5332

vagy Kelet-Anatóliából a 4. évezred második felében kiinduló nagyszabású vándorlással magyarázta (Heine-Geldern, 1950).

A kutatások során az is kiderült, hogy a legősibb mezopotámiai kultúrák kereskedelmi kapcsolatai a Balkánig és Erdélyig terjedtek, és később, több hullámban be is népesítették ezt a területet a sumerek (Hrouda, 1971:103).

A fentebb említett román régész, N. Vlassa volt az, aki felkutatta az erdélyi múzeumok raktárjaiban porosodó leleteket, köztük is legfőképpen Torma Zsófia gyűjtéseinek 10.000 darabját. Ezt követően az 1970-es években Kolozsvárott, a város központjában, egy építési munkálat során találtak a tordosi kultúrához tartozó újabb leleteket, amely megerősítette a közel-keleti kapcsolatokat, ugyanis egy kykládi típusú, evezősvitorlás hajót ábrázoló kerámia volt a lelet, kora kb. Kr. e. 2800 évesre tehető (Vlassa, 1977). Ennek nyomán még inkább feltételezhető, hogy élénk kapcsolatnak kellett fennállnia Közép-Kelet-Európa térsége és a kisázsiai, égei-tengeri korai magaskultúrák között. Szintén Vlassa hangsúlyozta azt is az 1970-es évek végéig összegyűlt tárgyi bizonyítékok fényében, hogy Torma Zsófia minden fontosabb feltételezése helyes volt, beleértve azt is, hogy a tordosi műveltség népessége valószínűleg ismert valamilyen kezdetleges képírást, amely rokonságban áll a korai mezopotámiai írásrendszerekkel (Götz, 1994:741). Időközben a tordosi és vinçai kultúrkörben talált leletek írásjegyeinek száma 300-ra nőtt, így az 1980-as évek végétől lehetővé vált ezen jelek összehasonlító vizsgálata a mezopotámiai és egyéb korai magaskultúrák jeleivel. Ezen belül is – Vlassa kutatásai nyomán – nagy hangsúlyt nyert a kolozsvári múzeumban őrzött, de korábban különösebb figyelemre nem méltatott agyagkorong, amely 26 bevésett jelet tartalmaz, és szintén Torma Zsófia fáradozásainak köszönhetően maradt

6. kép

Korai sumer ábrázolás
agyagedényen Erdélyből
Forrás: Vlassa, 1977.

ránk. Az ezen a korongon található jelek nagyfokú egyezést mutatnak a londoni British Museumban őrzött ún. *Blau-táblák* jeleivel, amelyek Mezopotámia korai dinasztiáinak idejéből valók (Götz, 1994:742). Ennek datálásáról azonban viták folynak, hiszen egy másik kutató sokkal korábbinak véli ezeket a táblákat, Kr. e. 3200 körülre teszi keletkezésüket (Hrouda, 1971:95). Akárhogyan is van, mindez nem csorbítja, sőt erősíti Torma Zsófia kutatásainak és sejtéseinek jelentőségét és pontosságát, hiszen ő sokkal kisebb leletanyag alapján jutott hasonlóan helytálló feltételezésekre, melyeket kora férfitudósai kevés kivétellel félresöpörtek és tudománytalanok, sőt nevetségesnek bélyegeztek, ahogyan korábban már utaltam erre tanulmányom első részében. Ezt követően Temesvárott, a Ronac városnegyedben régészek olyan agyagedényt találtak, amelyen a jellegzetes korai sumer oroslánfejű sas ábrázolása látható az *Anzu* felirattal, amely ezen istenség neve volt (6. kép).

Ahogy maga Vlassa fogalmaz ennek összefüggésében: „*Rég ismeretes, hogy egyes neolitikus műveltségek a balkáni övezetben szoros rokonságot mutatnak az*

7. kép

Torma Zsófia

Forrás: *Sofie von Torma, Archäologin (1882). Illustrierte Frauen-Zeitung (9)9, (Mai 1.), p. 1. [Titelblatt], Berlin. [ÖNB/Bildarchiv Pf11.840 E(1)], URL: <https://bit.ly/4a4gFe9>*

égei-tengeri, anatóliai, kis-ázsiai neolitikus világ kultúrájával. Az új felfedezések megerősíteni látszanak azt is, hogy ezek a rokonsági kapcsolatok meghaladják az egyszerű kulturális befolyást, és megengedik a feltevést, hogy bizonyos ázsiai csoportok előzőleg már megtelepedtek a Balkánon és Erdélyben” (Vlassa, 1977:58). Időközben a hazai régészetben Makkay János professzor jutott arra az eredményre, hogy a korai sumer kultúrából egyes csoportok megjelentek a Kárpát-medencében Kr. e. 3000 évvel, bár ő csak kereskedőcsoportok jelenlétét feltételezte (Makkay, 1970). Az 1980-as évek első felében Belgrád környékén olyan rézbányákat találtak, melyeket a 4. évezredben nyitottak meg, ezzel is igazolva a fémművesség és az ezt hordozó korai mezopotámiai magaskultúrák megjelenését Kelet-Közép Európában érckutató és fémműves csoportok formájában.

Összefoglalás

Bízom benne, hogy tanulmányom eddigi összefüggéseiben is kellően rá tudtam mutatni arra, hogy női tudósaink között is kiemelkedő hely illeti meg Torma Zsófiát, hiszen időközben a tudományos kutatások igazolták hipotéziseinek helyességét a régészeti kultúrák idejét és kapcsolatait illetően. Továbbá azért is méltányolnunk kell a személyét, mert nőként igen nehéz körülmények között, sok áldozattal és lemondással vitte végbe azokat a kutatásokat, amelyekért legalább a kései utókor, a 20. század végén és a 21. században élő kutatók, továbbá a szélesebb érdeklődő közönség is hálaival és szeretettel gondolhat Torma Zsófia életére és munkásságára.

Irodalom

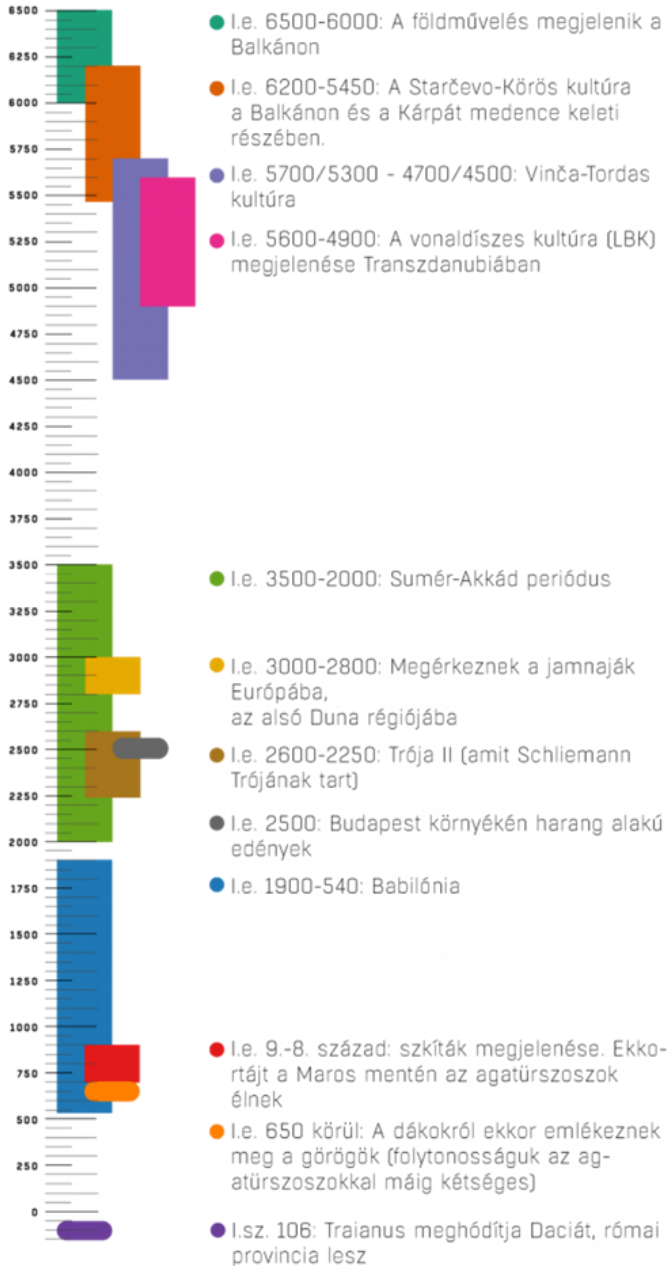
- Childe, V. G. (1949). *Social Worlds of Knowledge*. London. Oxford University Press.
- Coltofean, L. (2017). Zsófia Torma: A Pioneer of Prehistoric Archaeology in Nineteenth Century Transylvania. In: Szabó, Cs., Rusu-Bolindeț, Rustoiu, G. T. and Gligor M.(eds.), *Adalbert Cserni and His Contemporaries : The Pioneers of Archaeology in Alba Iulia and Beyond*. Cluj-Napoca, Editura Mega, pp. 327-354., ISBN 978-606-543-915-3
- Cristian R. M. (2022). Zsófia Torma (1832-1899) : Hungary's First Woman Archaeologist. In: Cristian R. M. & Kérchy A. (eds.). *Pioneer Hungarian Women in Science and Education*. Budapest, Akadémiai Kiadó, pp 36-48., ISBN 978-963-454-771-6
- Friedrich, K. (2004-2005). Tatárlaka titka. *Dobogókő*, 2004/9 – 2005/6.
- Friedrich K. és Szakács G. (2005). Kőbe vésék-fába rótták, Budapest, Szakács Gábor [Szerzői kiadás], 2005., ISBN 963-460-622-9. URL: <https://bit.ly/41feCzC>
- Götz, L. (1994). *Keleten kél a nap. I-II. : Kultúránk a történelmi ősidőkből*. Budapest, Püski. ISBN 978-963-322-965-1
- Heine-Geldern, R. F. (1950). Herkunft und Ausbreitung der Hochkulturen. *Almanach der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, II/1950. pp. 102-124.
- Madarassy E. (2012). Tanulmány Dr. Torma Zsófiáról : az első tudományos módszerrel dolgozó magyar régésznőről, a TORDOSI kultúra felfedezőjéről, *Ághegy : skandináviai magyar irodalmi és művészeti lapfolyam*, 10(39), pp. 5311-5338., URL: <https://bit.ly/3T8ua6u> és Tanulmány Dr. Torma Zsófiáról – folytatás előző számunkból. *Ághegy : skandináviai magyar irodalmi és művészeti lapfolyam*, 10(40), pp. 5469-5507., URL: <https://bit.ly/3Tj198l>
- Makkay J. (1970). A tartariai (alsótatárlakai) táblácskák. *Magyar Tudomány : A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, 77(1) [77. köt. = Új folyam, 15. köt.], pp. 63-69. URL: <https://bit.ly/41ffJzi>
- Makkay, J. (szerk.) (1999). *Holt lóra patkó : Tanulmányok Torma Zsófia (1840-1899) emlékezetére*. (Tractata Minuscula; 17.), Budapest, Szerzői Kiadás, ISBN 963-550-760-7
- Mandics, Gy. és Záhonyi A. (2018). *Tatárlaka és Tordos üzenete*. Frig Kft., ISBN 978-963-983-640-2
- Tulok, M. (1999). 100 éve hunyt el Torma Zsófia. In: Makkay J. (szerk.). *Holt lóra patkó : Tanulmányok Torma Zsófia (1840-1899) emlékezetére*. (Tractata Minuscula; 17.) Budapest, Szerzői Kiadás.
- Varga Máté (2018). „Sofia Szászsebesről ír, kár, hogy nem férfi.” PortálPoszt, 444.hu, (november 18., 07:10) URL: <https://bit.ly/47M8Ckq>
- Vlassa, N. (1970). Kulturelle Beziehungen des Neolitikums Siebenbürgens zum vorde- ren Orient. *Acta Musei Napocensis*. No. 7., pp. 3-40., ISSN 0578-5391
- Vlassa, N. és Savenau, S. (1977). Meglátogattak-e bennünket a sumérok? *Magyar őskutatás*, II. 6.
- Winn, M. M. (1973). *The Signs of the Vinca culture : An Internal Analysis*. Their Role, Chronology and Independence from Mesopotamia. Ann Arbor

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2023. december 1.

Winn, M. M. (1981). *Pre-writing in Southeastern Europe: The Sign System of the Vinča Culture ca 4,000 BC*. Calgary, Western Publishers.

Függelék

Idővonalon a cikk szempontjából releváns főbb történelmi korszakok
Forrás: Varga, 2018 – Grafika: Tamás Bence Gáspár

Geőcze Sarolta, a magyar nemzeti nőnevelés úttörője

Járosiová, Stela

Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom, Szlovákia

Mgr., Neveléstudományi Doktori Program, doktorhallgató 0009-0004-7734-3957

KEYWORDS

- history of Hungarian education
- women's emancipation
- women's education
- content analysis

ABSTRACT

Sarolta Geőcze, the pioneer of Hungarian national women's education | The turn of the 20th century is a significant era in women's emancipation. Dualism provided a framework and basis for socioeconomic modernisation in the Austro-Hungarian Monarchy during this period. Women played a crucial role in this socioeconomic modernisation, as they did everywhere in the Western world. The introduction of compulsory schooling in 1868, the expansion of girls' education levels, and the appearance of more women in the labour market than in any previous era all transformed the ideals, content and practice of women's education (Kéri, 2018; N. Szegvári 1969). The social hierarchy was set aside, and various civil movements were organised for women's rights and the representation of their interests. Women's education and women in scientific and economic life were pillars of the nation-building efforts at the turn of the century.

The lecture presents Sarolta Geőcze's (1862-1928) efforts to provide national education to women. One of the most prominent female figures in Hungarian history, Geőcze was a writer, sociologist, teacher and institution leader who spent most of her life in Budapest, but her works related to girls' schools link to Brasov and Komárom. As a prolific writer, she was present not only in sociology but also in pedagogy. In our research (part of an extensive investigation exploring the history of Hungarian female teacher training), we are searching for answers to the following research questions. What influenced Geőcze, and how did her views change during World War I? How is this reflected in her writing? As one of the developers of the contemporary female education theory, it is vital to understand what she could use from her practical educational experience and what she did to renew education. We would also like to know what professional relationships Sarolta Geőcze maintained during her career to promote women's education and what associations she supported to promote the self-education of Hungarian women.

The history of education and women's education in Hungary provides the theoretical framework of the research, and its sources are primarily Hungarian publications of the era, including *Magyar Pedagógia*, *Nemzeti Nőnevelés*, *Magyar Tanítóképző* and *Budapesti Hírlap*. Sarolta Geőcze regularly published her views about raising girls, the changes and expansion of female roles, and education policy in these publications. We applied content analysis to examine the articles.

Overall, the presentation aims to reveal how Sarolta Geőcze's pedagogical work helped and influenced women's education in Hungary at the turn of the century. Geőcze was active during the era of dualism. She knew and used Herbartian pedagogy, and in her writings, she emphasised the education of Hungarian women, including moral and national education. She believed an educated woman could balance her family responsibilities, social life, and work life. In her writings and organisational work, the eminent pedagogical thinker provided countless ideas and science-based theoretical foundations that remain insufficiently explored. Therefore, we would like to supplement the previous writings of other researchers (such as Orsolya Kereszty) on the subject with new data and aspects.

KULCSSZAVAK

- magyar nevelés- és oktatástörténet
- nőemancipáció
- nőnevelés

ABSZTRAKT

A 19-20. század fordulóját igen fontos korszaknak tekinthetjük a női emancipáció folyamatában. A tanulmány keretei között azt vizsgáltuk, hogy Geőcze Sarolta életpályája – történeti szerepe, jelentősége, fennmaradt írásai, pedagógiai és nőegyleti munkássága – hogyan befolyásolta a magyarországi női művelődést a 19-20. század fordulóján. A

- női művelődés
 - tartalomelemzés
- dualizmus korában tevékenykedő Geőcze Sarolta, a herbarti pedagógiát jól ismerő és használó pedagógusnő írásaiban többször volt hangsúlyos téma a magyar nők oktatása, illetve azon belül az erkölcsi nevelés és a nemzetnevelés. Véleménye szerint egy művelt nő képes arra, hogy a háztartási, családi életben vitt szerepeit összeegyeztesse a társadalmi életben, a munkaerőpiacon vállalt feladataival. A jeles pedagógiai gondolkodó írásaival, szervezői munkájával ehhez adott számtalan ötletet, tudományosan megalapozott elméleti alapokat, melyek mindmáig nem kellőképp feltártak, így vizsgálatunk a tartalomelemzés módszerével más kutatók (Kereszty, 2008) témával kapcsolatos korábbi írásait egészíti ki újabb adatokkal és szempontokkal.
-

Bevezetés

Az iskolázottság és a pedagóguspályán való elhelyezkedés hosszú ideig a férfiak számára tartogatott művelődési-, munka- és karrierlehetőségeket. A 19. századig a nők nem rendelkeztek önálló foglalkozással, neveltetésük és oktatásuk arra szolgált, hogy a házasságkötést követően elláthassák a családon belüli szféra szerepeit – a feleség, az anya és a házvezetőnő feladatait (Pukánszky és Németh, 1996). Az 1850-es évektől kezdve a nők egyenjogúságának előmozdításában különféle mozgalmak indultak meg annak érdekében, hogy a lányok oktatásának javításán fáradozzanak, ezt követően a század fordulóján a jótékony nőegyletek száma rohamosan növekedett nemzetközi szinten, így Magyarországon is (Skelton és Francis, 2009; Kéri, 2019). Ezeknek az egyleteknek a keretei között a tagok küzdelmet folytattak a fiatal leányok és nők tanulási, munkavállalási és politikai javaiért, jogaiért. Céljuk volt, hogy öntudatra ébresszék a nőket, és rámutassanak lehetőségeikre a családon kívüli szférában is (L. erről: Hegedűs, 2003; Kereszty, 2012; Kéri, 2019). A nőmozgalom emancipációs törekvései új kihívásokat fogalmaztak meg az iskolaügy számára is, hiszen a népoktatást és néhány leánynevelő intézetet leszámítva a nők előtt zárva volt a középiskola, a felsőfokú szakképzés és az egyetem kapuja (Pukánszky és Németh, 1996; Kéri, 2018).

A tankötelezettség 1868-ban történt bevezetését követően a leányiskoláztatás szintjei Magyarországon is kibővültek, és a nők munkaerőpiacon történő, minden korábbi korszaknál nagyobb létszámú megjelenése a nőnevelés eszményeit, tartalmát és gyakorlatát is átalakította (Pukánszky és Németh, 1996; N. Szegvári, 1969; Kéri, 2018). A társadalmi hierarchiát figyelmen kívül hagyva, a nők jogaiért és érdekeik képviseletéért különféle civil mozgalmak szerveződtek, a nők képzése, tudományos és gazdasági életben bekövetkezett megjelenése fontos pillére volt a századfordulás nemzetépítési törekvéseknek.

A 19-20. század fordulóját igen fontos korszaknak tekinthetjük a női emancipáció folyamatában. Ez volt az az időszak, a dualizmus korszaka (1867-1918), amely keretet és alapot adott az Osztrák-Magyar Monarchia területén a társadalmi-gazdasági modernizáció kibontakozásához, melynek fontos szereplői voltak a nők, csakúgy, mint másutt is a nyugati világban. A nőmozgalom céljaként szolgált, hogy megnyissa a nő előtt a hivatás és a szakképzés lehetőségeit, és a nőemancipáció az élet minden területén végbe menjen, elősegítve a nők magasabb társadalmi rétegbe kerülését, kitérve a hagyományos szerepkörökből. A nők mobilitása a pedagógusszakma felé volt a legnyí-

több az elhelyezkedések során, így lehetőségük volt, hogy szakképzetten, országosan szabályozott fizetést nyújtó munkával lépjenek be a munkaerőpiacra.

A történettudományban a nőkkel – lányneveléssel és női művelődéssel, női pedagóguskarrier pályafutással – kapcsolatos kutatások az 1990-es években kezdődtek meg, Magyarországon a történészek (például Pető Andrea, Gyáni Gábor, Forrai Judit), a neveléstörténészek (például Németh András, Pukánszky Béla, Kéri Katalin, Fehér Katalin, Fehér Erzsébet, Kereszty Orsolya), de még a jogászok (például az elsők között Nagyné Szegvári Katalin) kezdtek ezzel a témával foglalkozni.

A tanulmány a dualizmus korában élő és tevékenykedő Geőcze Sarolta (1862-1928) pedagógusnő munkásságára helyezi a hangsúlyt, akit a magyar asszonyok nagy vezéréként emlegettek (S. n., 1928a:23). Kutatásunk során (mely egy nagyobb lélegzetű, a magyar tanítónőképzés történetét feltáró vizsgálat része) olyan kérdésekre keressük a választ, hogy vajon a pedagógusnőt a munkássága során milyen hatások érték, és hogyan változtak a nézetei az I. világháború ideje alatt, valamint fókuszálunk arra is, hogy mindez mennyire tükröződött vissza az írásából. Fontos kérdés, hogy mit tudott felhasználni gyakorlati nevelési tapasztalataiból a nőnevelés korabeli elméletének egyik kidolgozójaként, illetve mi mindent tett a nevelés megújításáért. Választ keresünk arra is, hogy Geőcze Sarolta a pályája során milyen szakmai kapcsolatokat tartott fenn a nőnevelés előmozdítása érdekében, illetve azt, hogy milyen egyleteket támogatott a magyar nők önképzését elősegítve.

Geőcze Sarolta életútja

Geőcze Sarolta 1862. december 27-én született a Zemplén vármegyei, a mai Kelet-Szlovákia területén fekvő bodrogi közis faluban, Bacskában.¹ Édesanyja halálát követően, 1869-1871 között Pesten tanult, majd hazakerülve, a szülőfalujában nevelkedett. A későbbiekben, 1882-ben visszakerült Budapestre, és ott 1886-ig a budai elemi képzőbe járt, innen a Zirzen Janka vezette budapesti polgári tanítónőképzőbe ment. Tanulmányait befejezése után kinevezték a brassói állami polgári leányiskolához, ahol tanítónőként tevékenykedett 1888-ig, végül kinevezték az intézmény vezetőjévé is. 1892-ben átvette a komáromi állami polgári leányiskola szervezését, és az intézmény igazgatónőjeként folytatta tovább pedagógiai munkásságát az 1896/1897-es tanévig. 1898-ban újra visszahelyezték Budapestre, elsősorban a II. kerületi tanítónőképzőbe, majd azt követően az Erzsébet nőiskolánál dolgozott tanárnőként. Kiváló és aktív

¹ Származását a különféle pedagógiai lexikonok és folyóiratok hibásan jegyzik le – például: Báthory és Falus (1997) lexikonában az 564. oldalon Bacskó-t (Bačkov) jelöli meg, ennek hatására különféle internetes források is ezt az információt közlik; a Magyarság folyóiratban (1928, IX. évf., 217. sz., p. 7.) és a Néptanítók Lapjában (1928, 61. évf., 37-38. sz., p. 21.) a Zemplénmegyei Vacskó-t közlik származási helyként – Tomojka (2020) szerint ez egy elírásnak köszönhető, amit a többiek követtek a későbbiekben. Geőcze Sarolta a mai Kelet-Szlovákia területén fekvő kisfaluból, a bodrogi közis faluból (Bačka) származott. Származásának helyes feltüntetését több régebbi lexikon bejegyzései (Révai Nagy Lexikon, 1913, p. 469.; A Pallas Nagy Lexikona, 1894, p. 921.; Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely, 1905, p. 302.), valamint folyóiratokban és más kiadványokban fellelhető adatok támasztják alá (Cap, 2008; Tomojka, 2020), és mindenképp a saját írásai, amelyekben a származási helyként a Bodrogi közist jelölte meg.

pedagógiai munkásságának köszönhetően, honoráriumként 1907-ben kinevezték a II. kerületi tanítónőképző intézet igazgatónőjévé (1916-ban mentették fel tisztségéből), s bár 1917-ben nyugdíjba vonult, ennek ellenére² még további 9 évig, azaz 1926-ig folytatta pedagógiai munkásságát. Aktív közéleti életét megélve, végül Budapesten, komoly betegséget követően, 1928. szeptember 23-án halt meg.

Geőcze Sarolta munkássága

Geőcze Sarolta a modern kori magyar történelem egyik kiemelkedő nőalakja, aki író, szociológus, tanár és intézményvezető volt. Bár az élete nagy részét Budapesten töltötte, leányiskolákkal kapcsolódó munkássága Brassóhoz és Komáromhoz is kötődik. Termékeny íróként volt jelen nem csak a szociológia, hanem a pedagógia tudományterületén is. Különbféle tanulmányutakon vett részt, nemzetközi konferenciákon képviselte a magyarságot (Amerika, Svájc, London, Róma stb.), amelyeken a munkásnő-jóléti intézményeket és a női emancipáció eredményeit tanulmányozta, és külön figyelte ezek hatásait a közgazdasági, társadalmi és politikai közéletben (S. n., 1928a). Önálló szakirodalmi munkásságán³ kívül a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából fordított, és magyarra ültette át a francia, az olasz és az angol esztétikai, művészettörténeti, szociológiai munkákat (többek között Cherbuliez, Ruskin, Reelus, Kid Benjamin munkáiból) (S. n., 1928b). Legnagyobb irodalmi sikerét Ruskin híres könyvének, a *Velence köveinek* fordításával szerezte, amely ennek a műnek egyetlen magyar fordítása is (S. n., 1928c). Mindezek mellett Geőcze írt számos más pedagógiai témájú munkát, köztük cikkeket és esszéket is, amelyekben gyakran foglalkozott a nők oktatásával és az oktatási rendszer reformjával, ezek a korabeli magyar lapokban és szakfolyóiratokban jelentek meg (erről részletesebben beszámolunk a továbbiakban).⁴ Munkássága során tevékenyen részt vett

² A polgári iskolai tanítónőképzőben, a gyakorló felső leányiskolában és a tanárképző Apponyi-kollégiumban gazdasági és szociális, háztartástani előadások tartásával bízták meg. Lásd. *Hivatalos Közlöny*, 1927, 35(13), (július 1.), p. 199. URL: <https://bit.ly/3GyuyU7>.

³ A leányok középfokú oktatásáról (1892); Számítási ismeretek a nőnevelés szolgálatában (1893); Egy kitűnő francia ifjúsági irat (1894); Tanulmányok a magyar társadalom, életéből (1896); Igaz történetek rajzok, képek (1895); Az iskola és a parasztsocializmus (1898); Franciaország és Anglia nevelési rendszere (1898); A szocializmus női világlátásában (1898); Polgári és felsőbb leányiskola (1899); A nő a modern társadalomban (1899); Külföldi nevelésügyi tapasztalatok (1899); Társadalmi program (1899); Ruskin élete és tanítása (1900); A modern nevelés ferdeségei (1900); A testi fenyték kérdései (1901); Az akarat nevelése (1901); A modern társadalmi feladatok (1901); A dolgozó Olaszország (1902); Veres Pálné és a magyar társadalom evolúciója (1904); Nők társadalmi munkája (1905); Az iskola szociális feladatai (1905); Az iskola szociális feladatai (1905); Az eladósodott ország (1907); Az erkölcsi nevelés mint nemzeti probléma (1909); Erkölcsi nevelés a tanítóképzőben s a nemzeti élet (1913); A világháború és az új élet (1918); Az ezeréves ország (1920); A falusi jólét és a tanítóság (1920); Mentjük a középosztályt (1920); A nemzeti megújulás erkölcsi feltételeiről (1920); A közgazdaságtan és társadalomtan módszere – sorozat (1923-1925); Szociológia etikai alapon (1922); stb.

⁴ Többek között publikálta írásait a Pesti Naplóban, a Brassóban, a Magyar Szalonban, a Borsszem Janokban, az Egészségben, a Természettudományi Közlönyben, a Magyar Pedagógiában, a Nemzeti Nőnevelésben, a Néptanítók Lapjában, a Magyar Tanítóképzőben, a Pesti Hírlapban, a Budapesti Hírlapban, a Fővárosi Lapokban, a Sanyaró Vendelben, az Iskola és a Szülőházban, a Kis Lapban, az Ungban, a Hazánkban, a Nők Világában, az Új Időkben, a Napkeletben, a Protestáns Szemlében, a Magyar

a Magyar Gyermektanulmányi Társaságban, ahol mozgalmat indítványozott az iskolán kívüli népművelés ügyének fellendítés érdekében. Az Egyetemi Tanítói Kongresszusokon pedig több szakosztályban értékes előadásokat is tartott (S. n., 1928a:22).

Geőcze Sarolta a magyar nőnevelés úttörője

A kutatás elméleti kereteit a hazai nevelés- és nőneveléstörténet adja, forrástani alapját pedig elsősorban azok a magyar nyelvű, korabeli sajtótermékek – többek között a *Pesti Napló*, a *Magyar Pedagógia*, a *Nemzeti Nőnevelés*, a *Néptanítók Lapja*, a *Magyar Tanítóképző*, a *Magyar Gazdák Szemléje* –, amelyek hasábjain Geőcze Sarolta rendszeresen közzétette nézeteit a lánynevelésről, a női szereprepertoár változásáról és bővüléséről, valamint az oktatáspolitikáról. A sajtócikkek elemzése a tartalomelemzés módszertanával történt.

Lánynevelés és női művelődés – gyakorlati tapasztalatok

A pedagógusnő szakmai írásait tekintve (Geőcze, 1892) kiemelkedően fontos szerepet töltött be a nők számára létesített korabeli iskolák értékelésénél – közép- és felsőfokon is, főképp a polgári leányiskolák és a felsőbb leányiskolák vonatkozásában. Támogatta a művelődés egyenjogúságát férfiak és nők között, írásaiban erre többször is felhívta a figyelmet. 1901-ben Geőcze Sarolta közreadta *Az akarat nevelése* című könyvét, melynek elején kifejtette, hogy bár a 19. századot a tudomány századának nevezték, mégis az látszik, hogy önmagában a tudás nem boldogít. A tudásnál valami értékesebbet próbált kiemelni, méghozzá a jellemet (Geőcze, 1901). „Általános meggyőződéssé vált, hogy, ha eddig a tudással értük be, ezután nevelnünk kell, kivált az akaratot; a jövő népiskolájának az erkölcsi fegyvelmezés lesz a feladata; még inkább az lesz a középiskoláé, mely a nemzetnek vezetőit adja; a végcél pedig maga az erkölcsi önfegyvelmezés, melyet eddig a tudomány mellett elhanyagoltunk.” (Geőcze, 1901:2). Ebből az idézetből is látni, hogy az egyén értékét szerinte nem a tudása adja, hanem az erkölcs, melynek hatása a tetteiben érvényesül. Ezt a gondolatot Payot *Az akarat neveléséről* című könyve ihlette, melynek tükörképeként kifejtette gondolatait a magyar jellemről és viszonyairól. A könyv egy elméleti és egy gyakorlati részből áll, amelyben a pedagógiai oldal dominál. Megjelenik benne az akarat fejlesztése (erkölcsös akarat, ami egyenlő az engedelmességgel, a jutalommal vagy büntetéssel történő ösztönzés fontossága) és a szenvedélyek szabályozása (gyűlölet, bosszú, vétkezés), azaz a jellem kiművelése és az erkölcsi megújulás. A nők akaratának neveléséről azt fejtette ki, hogy azt nem küzdelemre és távoli célok elérése érdekében kell fejleszteni, hanem a mindennapi, megújuló kötelességek miatt és azok teljesítésére (a háztartásban, a szülők gondozásánál, a rokonok és cselédek iránti bánásmódban, a szolgálatkészségben) (Geőcze, 1901:138-143). Ennek okát a korabeli megváltozott viszonyokban jelölte meg, mivel a nő nem csak „dísze” vagy

Jövőben, és a Magyar orvosok és természetvizsgálók nagygyűlésének munkálataiban, a Magyar Gazdák Szemléjében. (Szinnyei, 1984; Kereszty, 2008).

„játékszere” a családnak, hanem dolgoznia kell és maga határozza meg a sorsát – egyedüli vigasztalója, hogy az erkölcsi megújulás útján maradjon a nő, a vallás.

Kereszty (2008) szerint, Geőcze írásaiban a nők iskoláztatása mellett hangsúlyosak voltak további szerepeik, feladataik és a nemzetépítési törekvések is. Geőcze Sarolta szerint a nők természetességéből adódóan betöltött szerepeit nézve tagolódott az anya, a feleség, a gazdasszony és a honleány szerepköreire. A szerepköröket tekintve az elsődleges feladat a reprodukciós funkciók betöltése volt (Geőcze, idézi Kereszty, 2008:37) – ezt a magyar nemzet fennmaradásához tartotta fontosnak. További feladatai közé tartozott a szellemi és erkölcsi kiteljesedés (ő maga pedagógiai munkássága során a herbarti⁵ pedagógiát képviselte), illetve a megváltozott gazdasági és társadalmi viszonyok fellendülésének is köszönhetően a függetlenedő nőket a tanulás színtereire, illetve a dolgozó nők soraiba kívánta beléptetni. Példa erre: „... *de a mi maroknyi nemzetünknek arra kell törekedni, hogy minden nő, minden magyar úrinő igazán művelt legyen;*” (Geőcze, idézi Kereszty, 2008:37). A korabeli nemzetépítés törekvései a magyar nőket is mindig szembe állították más, korabeli nemzet nőivel (többek között az amerikai, a francia, a svájci, az olasz és az angliai nőkkel). Ezek a szembeállítások néha pozitív, néha negatív töltettel rendelkeztek. Negatív megvilágításban Kereszty Orsolya (2008:40) idézi és tárgyalja ezt a témát, miszerint Geőcze már nem vélte elegendőnek a szövés, fonás, varrás, főzés, mosás hivatásokat a magyar nők körében: „*A francia nők ma már tényleg kezdenek komolyan dolgozni. Az önállóságra utaltak közül csak nagyon kevesen találnak munkát és tisztességes megélhetést a kereskedelem és ipar körében; de nagyon sok a családanya is, a ki oly módon segít férjének családjá fenntartásában.*” (Geőcze, 1899:14). Egy másik írásában (Geőcze, 1901:140-141) a következőket jegyezte le a fentiek megerősítésére, amit Kereszty (2008) nem fejt ki: „*Tehát edzeni kell a leányok akarátát, de nem a küzdelemre, nem a távoli czélok elérése, hanem igenis, a mindennapi megújuló apró kötelességek teljesítésére, házi körökben, szüleik, a családban élő rokonok vagy idegenek, kis testvéreik, a cselédek iránt; fejleszteni kell bennük a szolgálatkészséget, a gyöngéd figyelmet a betegek, segítségére, ápolására szorulókat iránt; rá kell szoktatni őket a munkára – nem csak a műhímezésre, melyet a vizsgán megcsodál mindenki...*”. A nőt pozitívan hangsúlyozva a modern társadalomban leginkább a franciákkal példálódzik, akik a nevelés terét is meghódították, és helytállnak a családi szerepek betöltésénél, szemben az olasz nőkkel: „*Legnagyobb tért hódítottak azonban Franciaország művelt női a nevelés terén. Ma ugyanis Franciaország összes leányiskoláiban nőtanítók végzik az oktatást, férfit csak nagyon kivételesen alkalmaznak, (...) sőt a tapasztalat azt mutatván, hogy a nők kisebb fiúgyermek oktatásában is több eredményt tudnak elérni, (...); egyre nagyobb tért juttatnak a nőknek a tan-felügyelet megfelelő ágaiban is. A tanítói hivatás őket a családi élettől el nem vonja, mert a francia tanítónők nagy része férjes, családostól mint*

⁵ Herbarti pedagógiai (Pukánszky és Németh, 1996). A 19. század elején Johann Friedrich Herbart által kidolgozott pedagógiai elmélet, célja az erkölcsös magatartás kialakítása, az erkölcsi eszmék megvalósítása, így válik a tanuló teljes emberé, aki *polgári erények* birtokában jól megtalálja helyét a társadalomban. A nevelhetőség körét nem szűkíti le, szerinte minden gyermekben kialakíthatók az erkölcsi eszmék, ha céltudatos és tervszerű, szervezett nevelő hatások érik. A nevelésnek *három szakaszát* különíti el: a kormányzást, az oktatást és a vezetést.

erre illetékes, komoly szociológusoktól hallottam, az okos, helyes családi életre ők adják meg a példát. (...) Annál szomorúbbak a viszonyok Olaszországban. Az olasz nő ma még csak játékszer, rabja a körülményeknek és szenvedélyeinek; az erkölcsi felelősségérzet fogalma benne alig dereng; fékezője a félelem, fő lelki rugója a hiúság. Súlyos Ítélet ez, amit mondok, de sajnós, a tények s maguknak az eszmélkedő szociológusoknak megfigyelései is, igazat adnak nekem. Az olasz családi élet ma sivár, kietlen; a háztartási élet nem az, amit a tisztultabb erkölcsi fölfogás állít föl ideálnak; a gyermekek csak úgy Isten nevében nevelődnek, még ha a majomszeretetet a kényelem minden raffinérijával s az élvezetek minden nemével elhalmozza is őket.” (Geöcze, 1899:14). Írásában kifejti továbbá, hogy az angliai nők egyedül is képesek helytállni a mindennapok során, akár védelem nélkül. Ezen felül egy nemzet férfitája sem tekinti olyan magas szinten megbecsültnek a nőt, mint az angol. Az amerikai nőkről saját tapasztalataiban pedig a következőket írta: „E boldog ifjú társadalmat a mi szerencsétlen előítéleteink nem nyugözik. Szabadon fejtheti ki erejét minden irányban. S ha, az a részben gyülevész elemekből alakult társadalom ma már műveltség, értelmiség és erkölcs tekintetében utolérte, sőt túl is szárnyalta a vén Európa legműveltebb társadalmait is, abban a politikai szabadság mindenható ereje mellett nagy része van a nőknek is. (...) Én legalább számtalan amerikai nővel érintkeztem, de nem találtam egyet is, ki szabadságával visszaélt vagy nőietlen lett volna; sőt inkább mindnyájukban a legtekintetesebb nőies gyöngédséget, az Ítéletnek tisztaságát, a kedélynek épséget, romlatlan vidámságát s okos belátással párosult ritka szívjótságot tapasztaltam.” (Geöcze, 1899:14). Mindezekon felül írásában említést tesz a hajadon-, vénleányokra is, külföldi és hazai vonatkozással. Az angol lányokat (Geöcze, 1899:14) boldog, művelt és szabad képen világítja meg, míg a magyar lányokra (Geöcze, 1901:138-143) reflektálva inkább a hátrányaikat jegyzi meg a családban betöltött fontos szerepeknél, miközben szívét meg kell keményíteni és egyedüli támasza ebben a vallás. Jellemzése alapján szomorú ez az élet, de nem boldogtalan, mert a művelt nő utat talál és okosan használja fel tudását, ismereteit ebben a helyzetben is. Pozitív ellenpéldát az eddigiekben csak egyet találtunk írásában – *Az ezeréves ország* (1920) című könyvében, amely a magyar nőtisztviselőkkel kapcsolatban állítja előnyben más nemzetekkel szemben: „A magyar nőtisztviselő egyenlő fizetést kap a férfivel; a nő pedig nyugdíj gyanánt férje fizetésének 50%-át kapja. Külföldön ezért még most küzdenek a nők. Tehát amiért a külföldi feministák két emberöltő óta elkeseredett és részben meddő harcokat vívnak, azokat a jogokat a barbár magyar a nőknek régóta megadta; vagy azok elvileg bentfoglalódnak régi törvényeinkben.” (Geöcze, 1920:18).

Írásaiban sokszor bizonytalanak érezhető az, amit a nők nevelésében elfogadott és képviselt. Összegezve: az írásaiban eleinte a családban kiteljesedő nő, majd az egocentrikus feminista női ideál juthatunk el, annak ellenére, hogy ő kezdetben fellépett az emancipált és önállósult nők ellen. Megváltozott képét valószínűleg az formálhatta az idők során, hogy ő maga nem tudta teljesíteni az általa is elvárt ideálképet a családban betöltendő szerepekkel kapcsolatban, és ez a feltételezés további új kutatási lehetőséget tár fel a témában.

A nők intézményesült nevelésében két iskolatípust állított egymással szembe (Kereszty, 2008), melyek fontos szerepet töltek be a nők számára létesített

korabeli képzések sorában, ez a polgári és a felsőbb leányiskola volt. Mindkét leányiskola esetében, a dualizmus korában, egy hangsúlyos középiskolai nevelési szintéről volt szó, ahol az oktatás során a biológiai és kulturális reprodukciós funkciók betöltését hangsúlyozták leginkább. Az 1887-ben kiadott rendelet alapján viszont Geőcze Sarolta némi változást látott a két iskola között, így a felsőbb leányiskolák támogatását indította meg szakmai cikkeiben (Geőcze, 1899:208-222). Ennek középpontjában a műveltség megszerzésére irányuló folyamatokat tárgyalta. Így ez az intézmény egy elsőrendű iskolának számított a cikkeiben, míg a polgári leányiskolák háttérbe szorultak és másodrendűként nevezte meg azokat, ennek okát a nacionalista szellemben való törekvésben jelölte meg.

Számos írása jelent meg az egyetem kapuinak 1895-ös megnyílását követően, és bár írásaiban támogatta és tanulásra buzdította az elhivatást érző nőket, mégis jelentek meg kettős érzelmekkel töltött írásai a nők felsőoktatásának intézményesülését illetően: *„Az egyetemet, mely ott a nőnek mindjárt a köztársaság szervezkedése befejeztével – mintegy 25 év előtt – megnyílt, nagyon sok nő látogatja, nem csupán rendes hallgató, hanem meglett, éltes nők, család-anyák is. Buisson erkölcsstani előadásain a Sorbonnban, annyi a nő-, mint a férjhallgató, sőt olykor több is. Nőorvos ma mintegy tizenöt gyakorol Párisban; némelyikük valóban keresett és tisztelt nevet vívott ki magának férj-kollégái között is. A tudomány azonban, úgy látszik, bennük a nőnek nem ártott, mert szinte kivétel nélkül boldog feleségek és jó családanyák; egyiknek-másiknak férje is orvosi vagy más hivatást folytat; de tény az, hogy magával szellemileg egyen-rangú nejét mindegyik jobban megbecsüli, mint az a francia házastársak között eddigelé általánosan tapasztalható volt; s az ily nők többnyire nemesítőleg hatnak férjeik erkölcsére és egész környezetükre is.”* (Geőcze, 1899:14).

Az I. világháború időszakának visszatükröződése Geőcze Sarolta írásaiban

Az első világháború egy százéves békés, stabil időszakot bontott fel az európai történelemben. Európa két részre szakadt, ennek egyik oldalán Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia, míg a másik oldalon Nagy-Britannia, Oroszország és Franciaország harcolt (Romsics, 2005). Az 1914 és 1918 közt zajló első világháború volt a történelem egyik legjelentősebb és legpusztítóbb háborúja. 1918 és 1921 között az I. világháborút követő Párizs környéki békerendszer alapján az Osztrák-Magyar Monarchia szétesett. 1920-ban írták alá a Trianoni békediktátumot, mely teljesen megváltoztatta a magyar nemzet fejlődését, és létrejött az az önálló Magyarország, mely – a történeti Magyarországhoz viszonyítva – államterületének közel 70%-át veszítette el (Romsics, 2005), amibe beletartozik a mai Szlovákia jelentős területe is, ahol Geőcze Sarolta megszületett és pedagógiai tevékenységének elismert időszakát töltötte. Magyarország szétesését követően Geőcze különféle műveiben, írásaiban éreztette az olvasókkal az I. világháború nyomán bekövetkezett hatásokat, az oktatás- és a gazdaságpolitikai változásokat is. Egy cikkében így írt: *„És még ma is. Olya kízó az a gondolat, hogy az én magyar véreimet talán e percben veri véresre a vad oláh; oly kízó, hogy az én ki bodroglői szülőfalum áldott rögén cseh rabló az úr; hogy még az én szüleim sírja s azoké, akik ott a Czenk alatt, a latorczaparti templom tövében s*

a komáromi temetőben pihenek, akik oly jók voltak hozzám s akikben a magyar föld szeretete oly tiszta lánggal égett, most idegen föld lett. Nem idegen; mert az ő hű magyar szívük porlad alatta. Csak idegené.” (Geőcze, 1920:3).

Geőcze Sarolta pedagógiai tevékenysége az I. világháborús években Budapesten, a II. kerületi tanítónőképző intézet igazgatónőjeként telt (1907-1916), és ahogy azt a fentiekben is említettük, 1917-ben nyugdíjba vonult, ennek ellenére még 1926-ig tanított az intézményben. Pedagógiai tevékenysége mellett számos jelentős, a háborúra reflektáló írása, tanulmánya és cikke jelent meg, amelyek közé tartozik: *A világháború és az új élet* (1918), *A nemzeti megújulás erkölcsi feltételeiről* (1920), *A falusi jólét és a tanítás* (1920), *Új élet felé* (1921). Mindezekon felül kiemelkedőnek tekintjük *Az ezeréves ország* (1920) című könyvét, amely egy történetfilozófiai tanulmány is egyben. Kiadását követően egy évvel recenzió is megjelent a műről, amit a *Magyar Gazdák Szemléje* 1921. évi kiadás 26. évfolyam 3-4. számában a 267-268. oldalakon olvashatunk. Ez a recenzió a Magyar Gazdaszövetség igazgató-választmányi ülésén hangozott el először, 1921. március 18-án. A recenzió elején a következőket olvashatjuk: *„az asszonyi szív melegével, de férfias logikával megírt történelmi tanulmány, amely egyszersmind lelkiismeretfurdalás és védekezés a belső romboló irányzattal szemben s a nemzet múltjából meritett hit a nemzet jövőjében s a trianoni békébe való gyáva belenyugvással szemben csüggedetlen elszántság a jobb jövő kiküzdésére és a szétdarabolt ország összeforrasztására. (...) Elénk állítja a múltat, amely a maga nemtörődömségével engedte, hogy a külföld ellenségeink írásaiból ismerje meg hazánkat és ezzel szemben a külföldön soha nem tett lépéseket.”* Geőcze könyve részletesen szolt a magyarországi nemzetiségek eloszlásáról, letelepedéséről és nemzetiségi törvényekről. Logikus érvelésekkel, valamint szigorú és pontos adatokkal bemutatta Magyarország ezeréves jogát, kiegészítve a kisebbségi nemzetiségek igényeivel. Összefoglalta a magyar nemzet nemzetiségekhez való hozzáállását, és azt, hogy a magyar kormányzatok 1920 előtt milyen intézkedéseket tettek szociálpolitikai, gazdasági és kulturális téren a nemzetiségi területeken lakó népességrések igényeinek kielégítésére (többek között tárgyalta az ifjúságvédelmet, hangsúlyt helyezve a leányegyesületek népiskoláira is). Az I. világháborút követő időszakról összefoglalta, hogy szerinte mi az országcsönkítés következménye, és arról is beszámolt, hogy az elszakított területeken milyen magas szintű gazdasági, oktatási és magyar kultúra-elfojtás volt jelen (Geőcze, 1920:80-82;89). A jelent szerinte meghatározta a gazdasági romlás, a bolsevizmus, majd román katonai csapatok által tett pusztítások, az irredentizmus, az antiszemitizmus, a jövőre tekintve pedig kívánatosnak vélte a keresztyén magyar nemzeti fellendülést. Ebben a műben megjelent Magyarország egész történelme, különösen is az I. világháború előtti és a közvetlenül utána beköszöntött időszak jellemzése, illetve a jövő gazdasági, társadalmi, kulturális és nemzetiségi szempontból történő vázolása.

Szakmai kapcsolatok a nőnevelés előmozdításában – egyesetek a magyar nők önképzésének elősegítésében

Geőcze Sarolta az egyik vezető női jogvédő volt a korabeli Magyarországon, olyan személy, aki a nők politikai és jogi értelemben vett jogainak a támogatására szentelte életét. Az 1900-as évek elején számos női szervezetben és egyesületben tevékenykedett,⁶ és fontos szerepet játszott a női választójog elérésében Magyarországon (S. n., 1928a:22). 1906-ban megalapította a Magyar Keresztény Munkásnők Országos Egyesületét, ő maga volt a keresztényszocialista nőmozgalom egyik fő szervezője. Az egyesület célját külföldi tapasztalatokra alapozva fogalmazta meg: „*A munkásosztály nőinek s a nőmunkásoknak erkölcsi oltalmazása, méltányos jogainak megvédése, anyagi érdekeik előmozdítása, szellemi képességük és szaktudásuk fejlesztése. A családi élet, a vallásos és hazafias szellem ápolása*” (Schuler, 1937:79). A nevelés és művelődés mellett a szociális törekvéseket is hangsúlyozta – ennek köszönhetően az otthonatlan munkásnőknek szállást biztosított, kezdeményezte a Munkásnők Otthonának megalapítását. Az otthonba árva leányokat vettek fel, és az ott élő, otthon dolgozó lányoknak munkaszobát alakítottak ki. Az egyesület tagjai a bentlakó leányok szellemi és erkölcsi nevelése érdekében rendszeresen előadásokat tartottak (Schuler, 1937).

Geőcze Saroltát nem csak a származása kapcsolta össze a mai Kelet-Szlovákia területén fekvő Bodrogközzel, hanem odaadó munkát is végzett az ottani közösségben, amiről ő maga is megemlékezik az írásaiban⁷. Munkáiban több más téma mellett olvashatunk tájleírásokról, az egyes vidékekhez kapcsolódó történetekről, politikai álláspontokról, gazdasági helyzetről, népdalokról. Ezen írásain felül az oktatásról és a női mozgalmakról, nőegyletekről és törekvésekről is rendszeresen publikált, amit például a következő sorok is alátámasztanak: „*A bodrogközi nők büszkék lehetnek arra, hogy hazánkban az első céltudatos szociálpolitikai mozgalmat ők indították meg. Követni fogják őket egyebüitt is, tudom*” (Geőcze, 1899:36).

Bodrogközi Jótékony Nőegylet

A nőegylet 1898-ban alakult meg (múltja az 1870-es évekre⁸ vezethető vissza), gróf Majláth Józsefné Széchenyi Mária vezetésével (Cap, 2008). Az egyesület fő célja az

⁶ Szövetségek és egyesületek, amelynek tagja volt Geőcze Sarolta: A Magyar Cserkészleány Szövetség, Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége, Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége, Bodrogközi Jótékony Nőegylet, Pesti Izraelita Nőegylet. Ezen felül más egyesületek és társulatok aktivistájaként volt jelen: Szociális Missziótársulat, Magyar Pedagógiai Társaság, A Tanítóképzőintézet Tanárok Országos Egyesülete és az Országos Magyar Gazdasági Egyesület.

⁷ Bodrogközi témájú művei: Bodrogköz néprajza (1896), Hogyan támad a népdal? (1887), A feleszi gyémántmise (1899), A bodrogközi Nőegylet (1899), A tűzhely védelme – Női szempontból (1899), A Bodrogközből (1900), A Bodrogköz (1900), A Bodrogköz (1901).

⁸ Özv. báró Sennyey Pálné (született báró Fiáth Mária, 1847-1940, császári és királyi palotahölgy) már felvetette ezt; ő a vidék fellendítésének érdekében iskolákat és óvodákat hozott létre, valamint a saját nővéreivel összefogva, a környék parasztlányait segítette a kézimunkák megtanulásában. Törekvései nyomán szerveződött egy nőegylet, ami egy ideig működött, de kellő felkészültség híján, hamar csődöt mondott.

volt, hogy segítse a bodrogi vidék nőit a gazdasági, szociális és kulturális életük fejlesztésében. Majláthné így fogalmazott erről: „*helyreállítani a meglazult bizalmat az uriosztály és a nép között.*” (Geőcze, 1900:473). Az egyesület számos jótékony programot szervezett: hangversenyek, bálók és a perbenyiki futtatás, ez utóbbi máig hagyományként fennáll. A nőegylet központi témája és fő célja Bodrogköz vidékén élő nőknek képzési lehetőségeket kínálni, így biztosítva a szakmai fejlődésüket. Ennek része volt egy gyékényfonó-műhely működtetése, valamint különböző kézimunkaformák, például a varrás és horgolás elsajátítása, hogy a lányok és asszonyok javíthassák saját és családjuk életkörülményeit. Ezen felül támogatták és elősegítették az iskolai oktatást, valamint foglalkoztatási és helyi kézműveseket támogató programokat szerveztek a szegény családok leányainak.

Geőcze Sarolta és a Bodrogközi Jótékony Nőegylet is fontos szerepet játszott a korabeli Magyarországon a nők életének javításában és az egyenlőség elérése érdekében folytatott harcban. Az ő munkájukkal indult el az a törekvés a Bodrogközben, hogy a nők jogai és lehetőségei egyenlővé váljanak a férfiakéval.

Majláth József a munkája során szoros kapcsolatot ápolt Saroltával, mivel közösen szerepeltek több konferencia-eseményen is, és 1896 és 1920 között rendszeres publikáltak a *Magyar Gazdák Szemléje* című folyóiratban a bodrogközi eseményekről. Geőcze Sarolta a nőnevelés és parasztnők művelődésének érdekében írásaiban is támogatást nyújtott a Bodrogközi Jótékony Nőegyletnek, hangsúlyozva az tevékenységeiket, többek között a parasztlányok nevelésében és oktatásában elért eredményeiket. A szegény nők és leányokat hetente két-három alkalommal összehívták, és varrásra, horgolásra tanították őket az úrnők felügyeletében, miközben felolvastak nekik; ezeken az alkalmakon Geőcze Sarolta maga is többször megjelent.

Összegzés

Geőcze Sarolta pedagógusként komoly feladatnak tekintette a nők egyenjogúsítását, de nem a túlzó emancipációs törekvéseket, ahogyan ezt írásaiban többször is kifejtette: „*Legtöbb bajt okozták – mint minden újításnál lenni szokott – maguk a nők, illetőleg közöttük a túlzók, akik a nőemancipációt a nők elférfiasodása gyanánt magyarázván, modorban, ruházatban, életmódban a férfiakat utánozták s ezzel az egész mozgalom hitelét megingatták.*” (Geőcze, 1899:13). Összegzésként a Néptanítók Lapjában közreadott gyászjelentés sorait idézem, amiben nem csak pedagógiai tevékenységéről, de nemzeti nőnevelés törekvéseiről is megemlékeztek. Munkássága során mindvégig törekedett az erkölcsi felelősség érzését erősíteni: „*Saroltát nemes ízlése, konzervatív világfelfogása s a legjobb magyar tradíciókon megedzett gyakorlatiassága, életrevalósága mindig visszatartotta az emancipációs mozgalom túlhajtásaitól és elfajulásaitól. A boldog emlékezetű Veres Pálné óta szociális és pedagógiai téren senki se szántott olyan mélyen a magyar asszonyi társadalom vezetői közül a magyar jövőben, mint ő. Mint pedagógiai szakíró és tudós egyaránt a kor színvonalán állott.*” (S. n., 1928a:22).

Irodalom

- Báthory, Z. és Falus, I. (1997). *Pedagógiai Lexikon. I kötet A-H.* (p. 564), Budapest, Keraban Könyvkiadó.
- Berta I. (szerk.) (1917). *A Budapesti M. K. Állami Erzsébet Nőiskola értesítője az 1917-1918. iskolai évről*, Budapest, M. K. Állami Erzsébet nőiskola, p. 9. URL: <https://bit.ly/485KaKI>
- Bihari, F. (1902). Irodalom: Geőcze Sarolta. Az akarat nevelése. Irta Geőcze Sarolta, (Népnev. Könyvtára, 12. füzet.) Budapest, 1901. Lampel. *Magyar Paedagógia*, 14(11). pp. 256-259. URL: <https://bit.ly/3RdvB0S>
- Borovszky, S. (szerk.) (1905). *Magyarország vármegyéi és városai : Magyarország monográfiája : Zemplén Vármegye és Sátoraljajújhely.* Budapest, Országos Monográfia Társaság. URL: <https://bit.ly/41fFIqz>
- Borovszky, S. (szerk.) (1907). *Magyarország vármegyéi és városai : Magyarország monográfiája : Komárom Vármegye és Komárom.* Budapest, Országos Monográfia Társaság. URL: <https://bit.ly/47OQBC3>
- Cap, Gy. (2008). *Élet a kastélyban : a székhelyi gróf Mailáth család és a perbenyiki kastély története.* Perbenyik, Perbenyik község. ISBN 978-809-699-935-4
- Fináczy E., Kornis Gy. és Kemény F. (szerk.) (1936). *Pedagógiai Lexikon I-II.* Budapest, Révai Irodalmi Intézet. URL: <https://bit.ly/3Nh2Lva>
- Geőcze, S. (1892). A leányok közép fokú oktatásáról. *Magyar pedagógia*, 1. évf., pp. 213-221. URL: <https://bit.ly/3RwYW7R>
- Geőcze, S. (1899). A Bodroglak. A bodroglaki nőegylet. *Magyar gazdák szemléje*, 4(1), (január 1.), pp. 32-36. URL: <https://bit.ly/3uQWikm>
- Geőcze, S. (1899). A nő a modern társadalomban : Geőcze Sarolta előadásából. *Új Idők*, 5(27), (július 2.), pp. 13-14. URL: <https://bit.ly/48aRS6a>
- Geőcze, S. (1899). A nő a modern társadalomban I-II. *Nemzeti Nőnevelés*, 20(2), (február) pp. 49-56; URL: <https://bit.ly/3NikO4i>; 20(3), (március), pp. 104-108. URL: <https://bit.ly/3NkIuVB>
- Geőcze, S. (1899). Polgári és felsőbb leányiskola. *Magyar Pedagógia*, 8. évf., pp. 208-222. URL: <https://bit.ly/4a9QYsB>
- Geőcze, S. (1900). A Bodroglakból. *Vasárnapi Újság*, 47(29), (július 22.), pp. 473-474. URL: <https://bit.ly/3R9hUjs>
- Geőcze, S. (1901). Az akarat nevelése. *Népnevelők könyvtára*, 12. füzet. Budapest, Lampel.
- Geőcze, S. (1901). A Bodroglak. [Különlenyomat a Magyar Gazdák Szemléjéből] *A Magyar Gazdaszövetség Kiadványai XXXIX.* Budapest, Kilián Frigyes Bizománya.
- Geőcze, S. (1920). *Az ezeréves ország.* Budapest, Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek Nemzeti könyvkereskedése. URL: <https://bit.ly/3NiXfII>
- Hegedűs, J. (2003). Tanítónői karriertörténetek a dualizmus korában. *Iskolakultúra*, 13(3), (március), pp. 42-52. ISSN (print) 1215-5233 | ISSN (pdf) 1588-0818. URL: <https://bit.ly/41byTGx>

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2023. december 1.

- Kereszty, O. (2008). „A Nórák kezdenek ébredezni mindenfelé...” : Geőcze Sarolta korai írásai a nők neveléséről és a nemzetépítésről. *Múltunk : Politikatörténeti Folyóirat*. 53(2), pp. 30-46., ISSN 0864-960X. URL: <https://bit.ly/3RglDf7>
- Kereszty, O. (2012). A női szerepek tematizálása a Nő és Társadalom című folyóiratban (1907-1913). *Új pedagógiai szemle*. 62(9-10), pp. 187-197. ISSN 1788-2400. URL: <https://bit.ly/3TjCkca>
- Kéri, K. (2018). *Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon : nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással*. Pécs, Kronosz, ISBN 978-963-467-037-7. URL: <https://bit.ly/3usIyfs>
- Kéri, K. (2019). Nőegyletek a dualizmus kori Magyarországon. *Civil Szemle*. 16(2), pp. 21-30. ISSN 1786-3341 | WOS:000542332600002. URL: <https://bit.ly/3tf5zlK>
- Nagyné Szegvári, K. (1969). *A nők művelődési jogaiért folytatott harc hazánkban 1777-1918*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Pukánszky, B. és Németh, A. (1996). *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, ISBN 963-18-7512-1 URL: <https://bit.ly/4aqfjuv>
- Romsics, I. (2010). *Magyarország története a XX. században*. [Osiris tankönyvek, ISSN 1218-9855] Budapest, Osiris Kiadó, ISBN 978-963-276-179-4
- S. n. (1928a). Geőcze Sarolta † [Nekrológ]. *Néptanítók Lapja*, 61(37-38), (október 2.), pp. 21-23. URL: <https://bit.ly/47P2CaP>
- S. n. (1928b). Meghalt Geőcze Sarolta. *Magyar Jövő*, 1928, 10(215)[25614], (szeptember 25.), p. 2. URL: <https://bit.ly/3RAA7wE>
- S. n. (1928c). Geőcze Sarolta meghalt. *Pesti Hírlap*, 1928, 50(217)[16690], (szeptember 25.), p. 14. URL: <https://bit.ly/4afkddq>
- Schuler, D. (1937). Hatósági és társadalmi embervédelem Budapesten : 2. kötet. *Statisztikai közlemények*. 90. kötet, 1. sz., URL: <https://bit.ly/48adTSU>
- Skelton, Ch. – Francis, B. (2009). *Feminism and “The Schooling Scandal”*. London & New York: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203884331>
- Szinnyei, J. (1894). *Magyar írók élete és munkái*. 3. kötet. Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvkereskedés, Geőcze Sarolta: pp. 1135-1137., URL: <https://bit.ly/41dldea>
- Tomojka, T. (2020). *21 Bodrogközi írók és költők arcképcsarnoka*. Királyhelmec, Rákóczi Baráti Köre – Királyhelmec és vidéke Társulás/ Lórántffy Zsuzsanna a Bodrogköz Fejlesztéséért Társulás. pp. 72-81.

Greisinger Ottóné Kerecsényi Iлона (1861-1935) feminista tanárnő pedagógiai munkássága a reformok jegyében

Kelbert Krisztina

Savaria Múzeum, Történettudományi Osztály, Szombathely
történész, muzeológus, osztályvezető 0009-0009-0086-1306

KEYWORDS

- feminist
- educating female children
- public school for girls
- high school for girls
- Szombathely

KULCSSZAVAK

- feminista
- leánynevelés
- polgári leányiskola
- leánygimnázium
- Szombathely

ABSTRACT

Mrs. Ottó Greisinger Iлона Kerecsényi (1861-1935) Reform-Minded Pedagogical Work of a Feminist Teacher | In the present study, I will present a pioneering and outstanding female protagonist of the history of education in the town of Szombathely situated in Western Hungary. Mrs. Ottó Greisinger Iлона Kerecsényi was an active educationalist for 41 years (1883-1924). I will shed light on the importance of her activities from four perspectives. Primarily, I will emphasize her role as a teacher of science subjects and measurement at the state-run Girls' School of Szombathely. I will also consider her activities as headmaster and teacher in the private girls' school in Szombathely. Third, I will present her feminism related to female education within the Association of Female Clerks between (1907-1919). Fourth, I will also highlight features of pedagogy in the light of her work in the fields of child protection and charity. Iлона Kerecsényi was a true pioneer who proposed reforms and dedicated her life to the cause of female education.

ABSZTRAKT

Jelen tanulmányomban egy nyugat-magyarországi város, Szombathely oktatásügyének egy kiemelkedő úttörő hölgyét szeretném bemutatni. Greisinger Ottóné Kerecsényi Iлона 41 évet átfogó (1883-1924), szerteágazó pedagógusi munkásságát négy aspektusból kívánom megvilágítani. Elsősorban polgári iskolai tanárnői minőségében, amelyet 1883-tól 1924-ig látott el a Szombathelyi Magyar Királyi Állami Polgári Leányiskolában mennyiség- és természettudományi tárgyak tanáraként. Másodsorban 1901 és 1906 között a szombathelyi magán leánygimnázium igazgató-tanáraként. Harmadsorban a Szombathelyi Nőtisztviselők Egyesületében (1907-1919) végzett feminista munkájának leányneveléssel kapcsolatos irányvonalait szeretném feltárni. Negyedsorban pedig a gyermekek tanulmányozásával, védelmével, segítézésével kapcsolatos társadalmi egyesületekben végzett munkája felől szeretném pedagógusi munkáját jellemezni. Kerecsényi Iлона Szombathely pedagógustársadalmában reformokat megfogalmazó, valódi pionír volt, aki egész életét a leánynevelésnek szentelte.

Bevezetés

A történettudomány Magyarországon ezidáig kevés figyelmet szentelt a feminista tanárnők élettörténetének és pedagógiai munkásságának bemutatására, a feminista egyesületekben való működés és a leányiskolákban való tanítás összefonódásaira. Annak ellenére, hogy ismeretes, hogy a feminista egyesületek vezetői között nagy számban voltak elemi, polgári, felső kereskedelmi iskolai tanárnők. Említhetjük a Szolnoki Feministák Egyesületéből Ellmann Elvira társelnököt, polgári leányiskolai igazgatónőt (Szurmay, 1989:98), Kempner Magda felsőkereskedelmi iskolai tanárnőt, a nagyváradi feminista mozgalom alakját (Bakó, 1978:138), Lityán Viktóriát, a Székesfehérvári Községi Felsőbb Leányiskola tanárnőjét, feminista aktivistát (Gaál, 1979:455-456), vagy épp Glücklich Vilmát, a Fiumei Magyar Királyi Állami Felsőbb Leányiskola

*Greisinger Ottóné Kerecsényi Ilona
(1861-1935)
(Forrás: Savaria Múzeum
Történettudományi Osztály,
Ltsz. HP.3069.)*

tanítónőjét, a Feministák Egyesületének ügyvezető elnökét (Szécsi és Géra, 2016:334). A külföldi szakirodalomban nagyszerű tanulmányok láttak napvilágot e tekintetben. Hilda Kean, Dina Copelman és Alison Oram meggyőzően mutatták be, milyen fontos összefüggések voltak a tanárnők szakmai és feminista identitása között a huszadik század fordulóján. Tanulmányaik megvilágították a tanárnők politikai tevékenységét az osztálytermen kívül, a szakszervezetekben, valamint a feminista, szocialista és választójogi szervezetekben (Copelman, 1996; Kean, 1990a; Kean, 1990b; Oram, 1996; Oram, 2000). Ezen túlmenően Helen Sunderland 2021-es *English girls' schools and women's suffrage* című írásában már arról értekezett, hogy az iskola hogyan szolgálhatott a tanárnők politikai megnyilvánulásának helyszínéül (Sunderland, 2021:163-190). Szándékaim szerint jelen tanulmányom Magyarországon is felhívja arra a figyelmet, hogy a feminista aktivistaként munkálkodó leányiskolai tanárnők munkássá-

gát több szempontból is érdemes megvizsgálni. Egyrészt azt, hogy pedagógiai munkájukban miként alkalmazták a feminista nézeteiket. Másrészt pedig, hogy a feminista tanárnők tanítványai mennyiben kapcsolódtak be a nőjogi mozgalmakba tanárnőjük hatására, valamint azt, hogy a nők jogaiért küzdő egyesületek tagsága és a feminista tanárnők kapcsolati hálózata között mutatható-e ki valamiféle összefüggés. Tanulmányomban ezekre a kérdésekre keresem a választ a szombathelyi Greisinger Ottóné Kerecsényi Ilona tanárnő élettörténetén keresztül.

Származás, neveltetés, iskolák

Kerecsényi Ilona 1861. augusztus 18-án a Vas vármegyei Terestyénszecsődön született. Nagy múltú történelmi családból származott. Édesapja, Kerecsényi János (1833-1891) a Pápai Református Teológiai Akadémiának volt a növendéke. Tanulmányai befejeztével visszatért Körmentre, ahol az egyházi iskolában tanítóként, kántorként dolgozott, 1865-től a körmentdi református gyülekezet rendes lelkészévé választották. Az egyházkerületnek és az egyházmegyének tanácsbírói tisztjét is ellátta. Nevéhez a Rába-parti városban számos reform – az iskolai épületegyüttes (tanterem, gyülekezeti terem, tanítói lakás) építésének befejező munkálatai, a könyvtár létrehozása – fűződött. A körmentdi protestáns közösséget 27 évig – 1891.

szeptember 18-án bekövetkező haláláig – szolgálta, irányította és tanította. Kerecsényi Ilona édesanyja, Mozgay Franciska (1841-1891), az őrségi református egyházmegye esperesének, Mozgay Sámuelnek a leánya volt. Ilona és 3 testvére ebben a mélyen református családi környezetben, ebben az újító, közösségért felelősséget vállaló, s azt kitartással irányító és jobbító szellemben nevelkedett. Minden bizonytalansággal ez a kulturális és szociális tőke is hozzájárult ahhoz, hogy a család valamennyi gyermeke értelmiségi pályára került, és egy folytonos küzdelmekkel járó életpályamodellt választott annak érdekében, hogy az örökül kapott szellemi értékeket egy magasabb szinten reprodukálhassa (Kelbert, 2013a:5-6; Kelbert, 2013b:365-366).

Elemi iskolai tanulmányait 1864-től 1871-ig folytatta a körmendi református gyülekezet elemi iskolájában. 1877 és 1880 között a Kasztner Janka által vezetett, 3 éves Győri Magyar Királyi Állami Tanítónőképző Intézetbe járt, ahol „példamutató erkölcsi magaviselettel” és „ernyedetlen szorgalommal”, szinte kivétel nélkül valamennyi tantárgyból kitűnő vagy jeles érdemjegyet szerzett mindhárom tanév folyamán. Az 1880. június 26-i tanítónői képesítő vizsgája szintén kitűnő eredménnyel zárult. Ezzel népiskolai (elemi iskolai) tanítóságra alkalmas oklevelet szerzett. Ugyanezen év őszén felvételt nyert a Zirzen Janka – a magyar nőnevelés egyik legnevesebb pionírja – irányítása alatt álló Budapesti Polgári Iskolai Tanítónőképzőbe. Ilona ebben a – korszerű tantermekkel, konyhával, 110 fős internátussal, tenisz- és jégpályával ellátott – modern és neves budapesti intézményben, annak Sugár út (ma Andrássy út) 63-65. számú épületében végzett 1883-ban mennyiség és természettudomány szakcsoportban. Ezen a szakon Ilonának a nevelés és tanítás mellett mennyiségtan (algebra, geometria, polgári számtan), természettan, természetrajz (állat-, növény- és ásványtan), vegytan, valamint gazdaságtan tantárgyakat kellett abszolválnia. Ilona anyanyelvén kívül németül és franciául beszélt, később az angol nyelvet is elsajátította (Kelbert, 2013a:10-11; Kelbert, 2013b:366).

Polgári leányiskolai tanárnő és igazgatónő

Kerecsényi Ilona tanári működését – a 27718. számú miniszteri rendelet értelmében – 1883. augusztus 24-től kezdte meg a Szombathelyi Magyar Királyi Állami Polgári Leányiskolában, a mennyiség- és természettudományi tárgyak tanáráként. Tanított számtant, mértant, természetrajzot, természettant, csillagászati földrajzot, vegytant, könyvviteltant, gazdaságtant, egészségtant és németet is. A vegytani kísérletezések az 1800-as évek végén még meglehetősen veszélyesnek számítottak. Ilona egy kísérlet során 1899 szeptemberében, nem várt robbanás következtében, súlyos égési sérüléseket szenvedett, és hosszabb betegségére kényszerült. Oktatói tevékenységén túl az iskola ügyeinek szervezésével is foglalkozott. 1897-ben beválasztották a városi iskolaszékbe, ahol a polgári leányiskola érdekeit képviselte. Folyamatosan küzdött, írt és érvelt – helyi és minisztériumi szinten – a polgári leányiskola elmaradott, zsúfolt és egészségtelen közállapotainak a megszüntetéséért, a leánytanulók optimálisabb tanulási körülményeinek a megvalósításáért. Felszólalt például a tantermekben használt, füstös petróleumlámpák gázvilágítással történő felváltása érdekében. Javaslatot tett a hátgerincgörcsöt okozó, alacsony támlájú székek magas

támlájúakkal való helyettesítésére. Ugyanakkor érvelt az iskolás leányok számára szabott, praktikusabb és egészségesebb tornanadrágok tornaórán való bevezetéséért. 1911-1912-ben – Pálffy Boldizsár igazgató betegsége idején – az igazgatói teendőket is ellátta az intézményben. Családot 1887-ben alapított, amikor házasságra lépett a szepesváraljai születésű, evangélikus vallású Greisinger Ottó polgári iskolai tanárral, presbiterrel, a városi értelmiség megbecsült tagjával. Greisinger Ottó rajzot, mérés-tant és ipari szaktantárgyakat tanított, valamint számos tanfolyamot vezetett a Szombathelyi Ipari és Kereskedelmi Szakoktatással kapcsolatos, államilag segélyezett községi polgári iskolában (ma: Zrínyi Ilona Általános Iskola), az iskola 1886-os megalapításától 1925-ös nyugdíjba vonulásáig. Ilonának 1888 és 1897 között hat gyermeke született. Négy fiú: Zoltán (1891. február 19.), Tibor (1892. augusztus 22.), Ottó (1895. január 20.) és Béla (1897. június 21.), valamint két leány: Margit (1888. július 21.) és Ilona (1889. augusztus 19.). Közülük öten érték meg a felnőtt-kort, első gyermeke, Zoltán, 5 hónapos korában elhunyt (Kelbert, 2013a:13-16; Kelbert, 2013b:366-368).

Greisingerné a polgári iskolai tanárok gyűlésein gyakorta szónokolt a polgári leányiskolák szerepéről és a nőkérdésről. 1908-ban Sopronban az országos polgári iskolai egyesület sopron-vasmegyei köre október 18-ai, évi rendes közgyűlésén eként fogalmazta meg ars poeticáját: *„A költségvetés letárgyalása után Greisinger Ottóné tartott általános figyelem mellett felolvasást »A nők hivatásáról és a nőkérdésről«. A négy osztályú polgári leányiskolát hat osztályúvá kívánja fejleszteni. A két felső osztályt három tagozatra osztja, melyek mindenike más-más hivatásra készítene elő. Az első tagozat főleg a háztartásra készítene elő s igazi család-anyákat volna hivatva nevelni. A második tagozaton az ipari pályákra készülők nyernének alapos szakoktatást a fehérnemű varrásból, a ruhaszabásból és varrásból, kalapkészítésből stb. A harmadik tagozatra a hivatalnoknők kiképzését bízna, s ez megtoldható lenne még egy harmadik évfolyammal, mely hivatva volna pótolni a mai női kereskedelmi tanfolyamokat. De a tudományos pályák egyikétől sem zárna el a nőket s az ilyen nőképzés után megadná a nőknek a választói jogot is. A szép, tanulságos és érdekes felolvasás, meggyőző érveivel köztetszést aratott. Hozzászólva, Kürtessy Rezső a közismereti tárgyakkal, – Csuppy Lajos pedig a testi nevelésnek nagyobb teret szánna az egyes tanfolyamokon. Az elnök a közgyűlés köszönetét tolmácsolta a felolvasónak a nőkérdésnek alapos ismeretére valló és időszerű értekezéséért.”* (Christélyi, 1908:687)

Greisinger Ottónénak *A polgári leányiskoláról és a nőkérdésről* című felolvasásáról a Vasvármegye című napilap is tudósított: *„Felolvasó azt óhajtja, hogy a nő is tetszése szerint választhassa pályáját, mint a férfi. Oly nevelést kíván, mely a nőt az életre teljesen előkészítse, ezért kívánja, hogy a polgári leányiskolák készítsék elő tanítványaikat a háztartás vezetésére, tanítsák varrni, kalapot stb. készíteni, úgy, hogy e téren a kenyerüket meg is szerezhessék.”* (Anonymus, 1908:7)

Ilona – modern szellemben – több ízben szorgalmazta a koedukáció bevezetését is. 1909 októberében a sopron-vasmegyei polgári iskolai tanárok szombathelyi gyűlésén, ahol 41 tanár és tanárnő jelent meg, Greisingerné érdekes és értékes feminista vitába bocsátkozott. Felszólalt az ellen a felfogás ellen, mintha a koedukáció kérdése

másodrendű fontosságú lenne. „*Ha azt akarjuk elérni, hogy a polgári iskola arra a nivóra emeltessék, mint a polgári fiúiskola, akkor nem lehet jelentéktelen kérdésnek deklarálni a koedukáció kérdését. Igen sok helyen nincs külön leány és fiúiskola. A magánoktatás helyett itt sokkal jobb, ha a leányokat együtt tanítják a fiúkkal. Takács József kismartoni polgári iskolai igazgató Greisingerné felszólalásával szemben azt hozza fel, hogy más a leányok és más a fiúk természete és hivatása, melyhez az oktatásnak alkalmazkodnia kell. A koedukáció kérdését tehát axiómának felállítani nem lehet. Greisingerné Takács felszólalásával szemben azzal védi álláspontját, hogy a polgári iskola hivatása az általános ismeretek tanítása. A műveltség az általános ismeretek szempontjából pedig nincs férfi és nincs női nem. A műveltség mindkét nemre egyforma. Szakiskolánál figyelembe lehet venni a külön hivatásra való előkészítést, de a polgári iskolánál nem erről van szó. A nyelvtan, a mondattan, a számtan és a polgári iskola körébe vágó minden ismeret a fiúk számára ugyanaz, mint a leányok számára. Nagy baja a mai társadalomnak, hogy a leányokat az oktatásban is minden tekintetben a kisebb körű ismeretekre szorítják. Így történik azután, hogy a leány, ha kikerül az életbe, nem tud a maga lábán megállni, nem tudja megkeresni a kenyerét. Ezért kell a leányiskolák nivóját emelni, nem pedig leszállítani. Greisingerné ezen fejtegetése élénk helyeslésre talált, és a lelkes feminista tanárnőt hosszasan megéljenezték.*” (Anonymus, 1909a:7-8) Előadásáról még a Soproni Napló is megemlékezett: „*Greisingerné Kerecsényi Ilona értekezett igen érdekesen a feminizmusról.*” (Anonymus, 1909b:3)

Magán leánygimnáziumi tanárnő és igazgatónő

Ilona a nők iskoláztatásának kiszélesítése érdekében rendkívüli érzékkel tapintott rá a középfokú leányoktatási reform hiányosságaira. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1895. évi 72039. számú rendelete ugyanis úgy rendelkezett a nők középiskolai tanulmányaira vonatkozólag, hogy a hölgyek érettségi vizsgát tehetnek, de kizárólag magántanulónként és valamelyik fiú középiskolában. Ebből adódóan a matúrára való felkészülés, különösen vidéken – leánygimnáziumok és felső leányiskolák hiányában – meglehetősen nehéz volt a fiatal nők számára. Mivel Szombathely sem rendelkezett megfelelő leánynevelő intézettel, ezért a városban is fiúgimnáziumban kellett abszolválniuk a tanulni vágyó leányoknak az érettségit. Greisingerné azonban úgy gondolta, hogy a tehetséges és szorgalmas hölgyek számára ennél az útnál van járhatóbb megoldás is kulturális és tudományos előmenetelük érdekében. Ezért 1901 őszén leánygimnáziumi tanfolyamot nyitott a megyeszékhelyen, a II. kerületi Szily János utcai községi elemi iskolában. A kurzusnak igazgatói és mennyiségtan tanári posztját töltötte be. A tanfolyam tanári testületében Szombathely neves fiúgimnáziumi tanárai tanítottak: Kárpáti Kelemen főgimnáziumi tanár latint, Györffy Endre főgimnáziumi tanár történelmet, Schreiner Ferenc főgimnáziumi tanár németet, Csígházy Ernő főgimnáziumi tanár természetrajzot, Hodossy Laura polgári iskolai tanítónő magyart, Greisinger Ottóné polgári iskolai tanítónő mennyiségtant, Greisinger Ottó polgári iskolai tanár pedig rajzot okított a gimnazista kisasszonyoknak. Greisingerné egyedülálló intézményével megszerezte utat kívánt nyitni a tanulni,

művelődni vágyó leányok számára, ezért olyan előadásokat tartott, amelyeken a nők oktatáshoz való jogát hangoztatta, és saját tanintézményét népszerűsítette. Greisingerné magántanítványai közül kilenc leány tett érettségét a városban, ebből heten hasznosították végzettségüket, és tovább tanultak: közülük négy középiskolai tanár, egy gyógyszerész, egy orvos lett, egyikük pedig a bécsi kereskedelmi akadémián végzett, és kereskedelmi foglalkozást választott. Értelmiségi pályára lépésükkel beigazolódott, hogy Szombathely városában a művelt családok leánygyermekai közül többen szükségét érezték továbbképzésüknek, amelyet helyi keretek közt a magán leánygimnázium intézményében találhattak meg (Kelbert 2013a:22-24; Kelbert 2013b:369). A liberális szellemű magánintézetnek azonban szembe kellett néznie a férfiakból álló konzervatív városvezetéssel, a városi iskolaszékkel, amelynek tagjai nem minden esetben támogatták a leányok közép- és felsőfokú oktatásának eszméjét, valamint azzal a századfordulón divatos, előítéletekkel terhelt általános közvélekedéssel is, amely szerint a nők – korlátolt és alacsony fizikai és szellemi képességük miatt – nem képesek a férfiakkal egyenlő minőségű tudás elsajátítására. Greisinger Ottóné a magán leánygimnáziumát ért támadások egyikére ekként adott választ a helyi sajtóban: *„Tekintetes Szerkesztő Úr! Engedje meg, hogy a b. lapjában „A felső leányiskola ügye” cím alatt megjelent közleményhez egy kis kommentárt fűzhessek. Azt olvasom benne, hogy a f. leányiskolai tanfolyamot a kiküldött min. biztos szakoktatás hiányával vádolja, és hogy a vizsgálat eredményét nagyon gyengének találta. A szakoktatás hiányát kereken tagadom, mert minden tárgyat szakember tanított, de nem fogadhatom el azt sem, hogy a vizsgálat eredménye általában gyenge, mert legfeljebb 1-2 tárgyból lehetett a feleleteket kifogásolni, a többiből a felmutatott készülttség a növendékek képességével arányos és teljesen megfelelő volt, amint ezt a tanárok többen előttem nyilvánították is. Hogy a vizsgálat milyen volt, legjobban a statisztika bizonyítja; ugyanis 10 tanuló közül csupán egy bukott, egy tárgyból, ami tehát az egésznek 10 százalékát teszi, amely szám még a rendes iskoláknál is kedvező, így pl. a soproni felsőbb leányiskolában a bukás 9.90 százalék, a helybeli polgári leányiskolában pedig 11.36 százalékot tett. Aki már most csak egy kicsit is ért a tanításhoz, rögtön láthatja, hogy ez az eredmény éppen nem minősíthető rossznak, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy mily óriási előnyben vannak a rendes tanulók a magántanulók fölött, amennyiben a rendes tanulók saját tanárjuk előtt, megszokott környezetben, sokszor hallott kérdésekre felelnek, míg a magántanulók új környezetben, soha nem látott egyének előtt vizsgáznak, akiknek kérdezésmódja előttük teljesen idegen. Meg vagyok róla győződve, hogy ha azon t. isk. széki tag úr tanítványait, aki olyan nagy hangon keresi a hibát a tanítóknak, idegen vizsgáló bizottság elé állítanák, a bukási százalék egy milliomodrészszel sem lenne kevesebb a tanfolyaménál, sőt...! Most pedig térjünk P. B. igazgató úr jelentésére, mely szerint tanfolyamunk növendékei tintatartókat, tintásüveget, sőt, horribile dictu, még padokat is összetörtek, minek folytán kéri az iskolaszéket, hogy a tanfolyamnak ne engedjék át a polgári iskola helyiségét. Mivel én úgy tudom, hogy a tanfolyam növendékei, mielőtt arra beiratkoztak, 4 évig voltak a helybeli polgári leányiskola tanulói, P. B. ig. bölcs vezetése és csekélységem, valamint több kollégáim nevelő kezei alatt, őszintén megvallom, halálig szégyenlem magamat, hogy a polgári leányiskolai nevelés*

tekintetében 4 hosszú éven át olyan kevésre vitte, hogy a belőle kikerülő leánykák még ilyen tettekre is képesek. Mert hiszen úgy kell lenni, ha az iskola igazgatója is állítja. Igaz ugyan, hogy még azt is fölemlíthetném, hogy ahol a rongálások előfordultak, oda még polgári iskolai tanulók és iparostanulók is jártak, de azért mégiscsak a f. l. isk. tanulóknak kellett azt elkövetni! Nem lehet másként! Hogy anyagi haszna senkinek, aki a tanfolyamon tanított, nem volt belőle, azt talán fölösleges magyaráznom, de hogy némely ember erkölcsileg is tönkre akarja azt tenni, az ellen a leghatározottabban tiltakozom.” (Greisinger, 1904:3) Időközben, 1906-ban Szombathelyen megnyitotta kapuit dr. István Vilmos megyéspüspök patronálásával a katolikus felekezeti felsőbb leányiskola. Ezen okokból adódóan, a magán leánygimnázium nemes kezdeményezése öt éves aktív működést követően elhalt. A rövid működés ellenére Greisinger Ottóné egyedülálló és bátor kezdeményezése, a magán leánygimnázium megalapítása feltétlenül modern jelenségnek számított a városban, és mintegy előképe volt az 1917-ben Szombathelyen megnyílt állami leánygimnáziumnak, amelynek létrejöttében – amint azt a későbbiekben látni fogjuk – Greisinger Ottónénak szintén elvülhetetlen érdemei voltak (Kelbert, 2013a:26; Kelbert, 2013b:369).

Greisinger Ottóné Szombathelyi Nőtisztviselők Egyesületében (1907-1919) végzett feminista munkájának leányneveléssel kapcsolatos irányvonalai, illetve kapcsolati hálózatának rekonstrukciója (az egyesületi tagság és a polgári leányiskola egykori növendékeinek személyi összefonódásai)

1907. november 10-én a vasi megyeszékhelyen megalakult a Szombathelyi Nőtisztviselők Egyesülete, amelynek elnökévé Greisinger Ottónét választották (Kelbert, 2013c:124). A Szombathelyi Nőtisztviselők Egyesülete – bár alapszabályaiban külön nem tért ki erre a specifikus területre – a nők hivatalos oktatásának problémájával is intenzíven foglalatzkodott, lévén, ez nagymértékben összefüggött a nők, nő tisztviselők munkavállalásának kérdéseivel. A Szombathelyi Nőtisztviselők Egyesületének a tevékenysége és Greisinger Ottóné tanári munkája szorosan összekapcsolódott. Az egyesület 12 évi működése alatt a tisztikarból 78 főt ismerünk név szerint: 65 nőt és 13 férfit. Jelen tanulmány keretei között a 65 fő nőből 53-at sikerült azonosítani. Az 53 azonosított hölgyből 41 hölgy, azaz a tagok 77,4%-a végzett a Szombathelyi Városi Államilag Segélyezett Polgári Leányiskolában, ahol Greisinger Ottóné éven át tanította őket (Kelbert, 2015:297-325), többüknek osztályfőnöke is volt. Minden bizonnyal Greisinger Ottóné tartotta a kapcsolatot öregdiákjaival, szoros kötődésük volt a polgárista évek idején, és az egyesület 1907-es megalakulását követően e rejtett kapcsolati háló révén kerültek be a fiatal hajadon lányok az egyesület tisztikarába. Ennek a hálózatnak az alapjait képezhették a jeles évfordulók alkalmával tartott találkozók, ahol az egykori diákok és tanárok jöttek össze (pl. 1927-ben az 1902-ben végzetek ülték 25 éves évfordulójukat). Mint ahogy arról Helen Sunderland is beszámolt *English girls' schools and women's suffrage* című, 2021-es tanulmányában: a leányiskolák feminista tanárnői nagy hatást gyakoroltak a korábbi tanítványaikra a nőmozgalmi aktivitás terén (Sunderland, 2021:163-190). Az összefonódást erősíthette, hogy az egyesületnek megalakulásakor a polgári leányiskolában

volt a székhelye, ott tartotta rendezvényeit 1907 és 1910 között. Ahogy a Szombathelyi Ujság írta: „Az egyesület bölcsőjét a polgári leányiskola tantermeiben fogják ringatni Pálffy Boldizsár igazgató előzékenységből és a város utólagos engedélyének reményében.” (Anonymus, 1907:5) 1908. március 15-én a polgári leányiskolában Greisinger Ottóné maga tartott előadást a modern leánynevelésről, hogy a hallgatóságot megnyerje a feminizmus ügyének. A polgári leányiskola évkönyvei is beszámoltak arról, hogy Greisinger Ottóné a Szombathelyi Nőtisztviselők Egyesületének elnöki posztját viselte.

Greisinger Ottóné a nők oktatásának kérdéskörében karakteres véleményt formált a Nőtisztviselők Egyesületében. Ezt mutatja 1908-as előadása is, amelyet a *Modern leánynevelés* címmel tartott a polgári leányiskolában: „A nőmozgalom küzd – úgymond, azért, hogy a társadalom a nőt elsősorban, mint embert tekintse. Ma nem tekinti annak, mert nem nevelik őket úgy, mint a férfiakat. A nőket is kenyérkereső pályára kell nevelni. Minden nő tanuljon valamit, de aztán tanulja meg jól, tanulja meg alaposan. Ezen a réven megszereti és megbecsüli a munkát. Ha ezt tudja, az egyedül maradt nő, akkor nem lesz a világ legnyomorultabb lénye, aki előtt csak a bűn vagy a kétségbeesés áll.” (Greisinger Ottóné Kerecsényi, 1908:2) Ars poeticaja tehát a lányok gyakorlati életre való nevelése volt, ezért tartotta öncélúnak a csupán általános műveltséget adó felső leányiskolát, s ezért részesítette előnyben a leánygimnáziumi és a felső kereskedelmi oktatást. Ezek pártfogása volt oktatásügyi küzdelme előterében mindvégig a korszakban.

Greisinger Ottóné rendületlenül kereste a lehetőségeket, és újságcikkek formájában publikálta javaslatait. 1912-ben *Egy szó a leányiskolák ügyében* címmel, a következő írása jelent meg a Vasvármegye című napilapban: „Városszerte igaz örömet okozott, hogy a város iskolaszéke múlt ülésén a nőnevelés intenzívebbé, célszerűbbé tételével foglalkozott. A nőnevelés Magyarországon eddig annyira elhanyagolt volt, a lányok alapos kiképzését eddig annyira feleslegesnek, annyira luxusnak tartották, hogy hálával, köszönettel kell fogadnunk minden kísérletet, mely ezen javítani akar. Mondanom sem kell tehát, hogy minden gondolkozó ember csak igaz örömet és megnyugvást érez a fölött, hogy egy felsőbbfokú leánynevelő intézet szükségességét immár minden vonalon megállapították, és csak arra nézve eltérők a vélemények, hogy milyen típusú iskolára van elsősorban szükség, gyakorlati irányúra-e, vagy olyanra, mely csak a háznak, a családnak nevel. Amint a lapokból olvastam, az eszmecsere közben szóba került a néhány év előtt fennállott leánygimnáziumi tanfolyam is, annak bizonyítására, hogy az ott végzett leányok sem vették hasznát képzettségüknek, tehát gyakorlati iskolára szükség nincsen. Bocsánatot kérek, de ez tévedés, amelynek helyreigazítását kötelességemnek tartom. A dolog így áll: az első tanfolyamra beiratkozott 5 tanuló, közülük kettő csak 6 osztályt végzett, 3 tett érettségit. Ezek közül egy középiskolai tanár, egy gyógyszerész, egy pedig – mivel a mi humánus gondolkozású egyetemünk leányokat elégséges érettséggel nem vesz föl hallgatónak – egyik schweizi egyetemre iratkozott be orvosnövendéknek. Sajnos további sorsáról nem tudok semmit. A második tanfolyamra 6 növendék iratkozott be, mind a 6 tett érettségit. Kettő közülük, mert nem volt kedvük tovább tanulni, az érettségi után otthon maradt, teheték, mert vagyoni viszonyaik jövőjüket amúgy is biztosították, és ezek férjhez mentek.

A többi négy értékesítette tanulmányait. Három középiskolai tanári pályára lépett – egy nyelvész, kettő rajztanár – a nyelvész most tölti gyakorlati éveit, a rajztanár jelöltek ezévből végeznek, egy a bécsi kereskedelmi akadémia abi-turiens kurzusait végezte és már maga keresi kenyerét. Azt hiszem, az a körülmény, hogy 9 érettségít tett leány közül 7 értékesítette tanulmányait, elég világosan beszél amellett, hogy a gyakorlati kiképzésre szükség van. Csak sajnós, az a baj, hogy az a szűk mező, mely a leányok előtt a kenyérkereset céljából nyitva áll, máris zsúfolva van. Nemcsak új iskolákra, de új pályákra volna szükség. Európa minden állama befogadja a nőt ma már majdnem minden hivatalba, csak a lovagias Magyarország kullog leghátul. Vajon a postán, pénzügyi és vasúti szolgálatban, megyénél, városnál nem állják meg helyüket csakúgy, mint a férfiak? Minek nekünk pl. tanítónőképző, mikor e téren legalább ötszörös túlprodukciónak van, és egy vezető ember szavai szerint, könnyebb valakit miniszternek, mint tanítónőnek kinevezni. Nem akarom azt mondani, hogy a város ne törekedjék felsőbb leányiskola fölállítására, hisz vannak olyanok, kiknek igényeit ez az iskola is kielégíti. De nekem, és velem együtt sok más, tanítással foglalkozó embernek is az a véleményem, hogy a felsőbb leányiskola (és nem felső) mai formájában éppen úgy, mint a polgári leányiskola is, az elavult iskolatípusok közé tartozik, melynek a gyakorlati élet követelményeivel semmi kapcsolata nincs. Az élet ma egészen más, mint volt 20-25 év előtt, mikor ezek az iskolák jók voltak. Az a kor, amikor minden leány helyet talált a családban, legalább egyelőre lejárt, és azt jámbor óhaj-tásokkal visszahívni nem lehet. Régente, ha egy leány nem ment férjhez, szeretettel fogadta be valamely testvérének sokgyermekes családjába, hol a második, sőt sokszor az első édesanya szerepét töltötte be. Ma már elvétve akad sokgyermekes család, s ezek az édes, jó nénikék feleslegessé váltak. A mai családban tehernek néznék őket. Ma mindenkinek magának kell az étellel megküzdnie, vagy legalább erre a küzdelemre előkészülni, ha nem akar az élet útján elbukni. Nőnek, férfinak egyaránt. Ennek a küzdelemnek a fegyvere pedig csak a tudás, a szakképzettség lehet, akár szellemi, akár testi munkásról legyen szó. A régi, jó idő meghalt, sem rózsavizes mosdatás, sem éterinjekció föl nem támaszthatja. A mai kor iskolája csak olyan lehet, amely egyrészt alapos, általános műveltséget nyújt, de másfelől a felsőbb tanulmányokra is utat nyit. Ennek a kívánalomnak megfelelne a leánygimnázium, ha úgy szerveznék, hogy tetszés szerint lehessen benne a többi tanulmányok mellé vagy modern nyelveket vagy a latint választani, mint ahogyan ezt a németországi Mädchenschulenben teszik, amelyek így egyaránt iskolái az általános műveltségre törekvő vagyonos leánynak és a kenyérkeresetre készülő nőnek, sőt szolgálják még a tanítónőképzést is. Ilyen iskola kellene a szakiskolák mellé nekünk is, ez a mai élet iskolája lenne. Hát vajon szegény volna, ha Szombathely próbálkoznék meg először ilyen iskolával? Persze ennél még egyszerűbb módot is tudnék: nyissuk meg az összes iskolákat fiúknak, leányoknak egyaránt. Ne tessék hinni, hogy a magyar temperamentum ezt ne bírná el! Olaszország már megtette, ott nagyszerűen bevált – ezt olasz férfitanárok szájából hallottam – pedig hát az olasz temperamentum is van olyan, mint a híres magyar virtus!” (Greisinger Ottóné Kerecsényi, 1912:1-2) Greisinger Ottóné tehát tovább kereste azokat a formákat és lehetőségeket, amelyek a leányok továbbképzését kellően kielégítették volna. Kísérletei, ötletei nemzetközi példákra alapultak.

1914-ben – Kiskos István polgármesterségének kezdetén – Greisingerné a leánygimnázium ügyében kibontakozó mozgalom élére állt. Meghívta a város első emberét a Nőtisztviselők Egyesületébe, hogy tartson előadást a leánynevelés kérdéseiről, s vegyen részt az azt követő vitaesten, majd a főispánt is meggyőzte – Feldmann Bódogné elnöktársával és néhány kollégájával – a leánygimnázium felállításának létfontosságáról. Ezt követően a városvezetők felterjesztették tervüket a kultuszminisztériumba. Sajnálatosan a kérdést a háború kitörése következtében elnapolta a kormány. Ám 1917-ben végül engedélyezték a terveket, amelynek nyomán még abban az évben létrehozták a leánygimnáziumot Szombathelyen. A Greisingerné vezette Nőtisztviselők Egyesülete ugyanakkor 1912-ben – a leánygimnázium eszméje mellett – egy 3 éves felső kereskedelmi iskola megalapításáért is társadalmi mozgalmat indított a városban, ugyanis állásközvetítő irodájuk felméréseiből kiderült, hogy Szombathelyen felettébb nagy az igény a kereskedelmi ügyekben magasan képzett nőtisztviselőkre. A városban működő, egyéves kereskedelmi tanfolyam azonban nem biztosított kellő elméleti tudást és tapasztalatot a fiatal lányok számára. Ezért merült fel az egylet agilis vezetőjében az a gondolat, hogy a helyi iparos grémium támogatásával és a nőtisztviselők egyesülete alapításában létrehoznák ezt a speciális, pragmatikus jellegű leányiskolát. 1917-ben az egyesület ismételen síkra szállt a 3 éves felső kereskedelmi szakiskola érdekében, és egy előzetes igényfelmérés elkészítését is kilátásba helyezte. 1918-ban a nőtisztviselők még egyszer munkára és támogatásra szólították fel a helyi társadalmat a szakiskola ügyében, ennek felállítására azonban csupán az első világháborút követően került sor. Az iméntiekből élesen kiviláglik, hogy a leányoktatás helyi modernizációjának terén Greisinger Ottóné Kecscényi Ilonának és az általa vezetett Szombathelyi Nőtisztviselők Egyesületének rendkívüli érdemei voltak (Kelbert, 2013c:140-142).

Greisinger Ottónének a gyermekek tanulmányozásával, védelmével, segélyezésével kapcsolatos társadalmi egyesületekben végzett munkája

Greisingerné karitatív munkájában kitüntetett figyelmet kaptak a gyermekek, több gyermekvédelmi egyesületnek is tagja volt. Többek között – majdnem 30 évig: 1902-től 1931-ig – elnöke volt a szegény gyermekeket felruházó és élelmező Rongyos Egyletnek. Tagja volt a Vasvármegyei Kiseddóví Egyletnek, a Tuberkulózis Ellen Védekező Vasvármegyei Egyletnek, a városi szegénykonyha hölgybizottságának, továbbá az árvaházi női választmány bizottságának (Kelbert, 2013a:17; Kelbert, 2013b:368).

Ugyanakkor a pedagógus Greisingerné életében a Magyar Gyermektanulmányi Társaság szombathelyi fiókjában vállalt választmányi tagság jelentett újabb színpontot az 1910-es években. A Társaság célja volt a gyermektanulmányozás tudományos művelése, a társadalom érdeklődésének felkeltése a gyermekek fejlődési sajátosságainak megismerése és eredményes oktatása érdekében. A tehetségkutató, a pályaválasztás, a gyermekirodalom, illetve a szociálpedagógia kérdéseinek vizsgálata és minél szélesebb gyakorlati megvalósítása állt munkájuk középpontjában. Ez a

tevékenység Greisingerné oktatási-nevelési munkájába illeszkedett, annak mintegy reformjellegű kiegészítése volt (Kelbert, 2013a:29-30; Kelbert, 2013b:370).

Ilona erőteljesen támogatta a városban megalakuló gyermekrendőrséget, sőt az alakulatnak egyik parancsnoka is lett. A dr. Fodor Antal rendőrkapitány védnökségével, 1917 januárjában megalakult, hölgyekből álló szervezet feladataul tűzte ki a háborús időkben a fiatalok védelmét, a züllött gyermekek megrendszabályozását. A szombathelyi hölgyközönség – Greisinger Ottóné parancsnokkal az élén – a preventív ifjúságvédelemre helyezte a hangsúlyt. A hölgyek állandó felügyeletet kívántak tartani a város utcáin, hogy megelőzzék a fiatalok körében gyakran felbukkanó, egészségre és társadalomra káros, olyan deviáns magatartásformákat, mint az alkoholfogyasztás, a korai nemi kicsapongások és ezek velejárói (vérbaj), a dohányzás, rongálások, betörések, állatkínzások. Greisingerné a gyermekvédelem érdekében otthonok felállítását is szorgalmazta. Ugyanakkor elvállalta a Kálvária utcai tüdőbeteg-rendelőben felállított napközi otthon főpénztárosi tisztségét is, amellyel szintén a rászoruló gyermekek érdekeit szolgálta (Kelbert, 2013a:58-59; Kelbert, 2013b:375).

Politikai áramlatok sodrában

A Károlyi-éra ideje alatt Ilonát megtalálhatjuk a Szombathelyi Nemzeti Tanács Végrehajtó Bizottságának tagjai közt, valamint a városi iskolaszék és a gyermekvédő telepbizottság szerveiben. Ugyanakkor – pedagógusi szakmájából adódóan, a szakbizottságok alakulási lázában – a Szombathelyi Nevelőmunkások Szervezetének alelnökévé is megválasztották 1919 januárjában. Az egyesület célja – a Nevelőmunkások Országos Szövetsége alapelvei nyomán – a nevelőmunkások, pedagógusok anyagi, erkölcsi, társadalmi, kulturális érdekeinek védelme volt. A szervezet vezetősége Greisingernét delegálta az országos szövetség január 20-i budapesti kongresszusára is (Kelbert, 2013a:67; Kelbert, 2013b:377-378).

A kommunista hatalomátvételt és a szombathelyi megmozdulásokat követően Ilona elsodródott a korábban követett polgári, feminista nőmozgalom útjától, és a radikális folyamatokhoz való csatlakozás mellett döntött. A helyi kommunista vezetők széleskörű feladatellátással bízták meg, amelyeket – feltételezésem szerint inkább a tenni akarás, az áthagyományozódott küldetésűdudat lendületével, semmint a kommunista rezsimhez való elvhűség motiváltságával – el is vállalt. Egyrészt Pálffy Boldizsár nyugdíjazását követően átvette a polgári leányiskola vezetését, ahol május elsejétől igazgatóvá nevezték ki. Ebbéli minőségében továbbra is hangsúlyozta a leányok produktív munkavégzésre (például kertészeti és gazdasági pályára) való felkészítésének fontosságát, és az ehhez szükséges oktatási munkateretek (például kertészeti telep) kialakítását. 1919 nyarán – a polgári leányiskola tantestületével egyetemben – részt vett a pedagógusok átképző tanfolyamán. A városi néptanácsi jegyzőkönyvekből rekonstruálható, hogy hozzászólásai a bábák segélyének felemelése, az iskolaorvosi szolgálat felállítása és a gyermekvédelem témái köré csoportosultak (Kelbert, 2013a:70; Kelbert, 2013b:378-379).

A Tanácsköztársaság bukását követően, 1919 októberében az 1876. évi XXVIII. tc. 7. §-a 3. pontjának értelmében erkölcsi kihágás végett fegyelmi vizsgálatot

rendeltek el Kerecsényi Ilona ellen, majd a tárgyalást követően, 37 év tanítás után, felfüggesztették őt az állásából. Ilona fellebbezett ügyében, ám 1921. március 12-én hozott ítéletével Vass József miniszter megerősítette a Vasvármegyei Közigazgatási Bizottság fegyelmi válaszmányának 1920. december 9-én 3742. szám alatt hozott véghatározatát, amely izgatás, erkölcsrombolás, hazafiatlanság vádjával kimondta véttségét, és ezzel véglegesen megfosztotta állásától. Greisingerné azonban elérte perújrafelvételét, amelynek során tisztázta az ellene felhozott vádakát, és ennek nyomán 1921 decemberében az ítélet alól felmentették, mindössze dorgálással illették. 1922 tavaszán visszahelyezték a polgári leányiskolába, kezdetben az igazgatói irodai teendők ellátása és időnkénti helyettesítés céljából, majd az 1922/1923-as tanévtől rendes tanári állásába. Végül 1924-ben politikailag megbízhatatlannak minősítették, hátrányos megkülönböztetéssel az 1924/1925. iskolai évben nyugdíjazták, egészségügyi okokra és a szolgálati idő teljes betöltésére hivatkozva, 41 év szolgálat után, különösebb méltatás nélkül (Kelbert, 2013a:73-75; 379-380).

Összefoglalás

Greisinger Ottóné Kerecsényi Ilona Szombathely pedagógustársadalmában reformokat megfogalmazó, valódi pionír volt, aki egész életét a leánynevelésnek szentelte. 1883 és 1924 között lányok generációit tanította, nevelte a polgári leányiskolában, amelynek igazgatói posztját is betöltötte. Mindenre nyitott, kísérletező, bátor jellem volt, aki ismerte a kortárs nemzetközi oktatásügyet. Elsőként alapított magán leánygimnáziumot a vasi megyeszékhelyen, amellyel kiérdemelte a „*modern világnézet első harcos tanára*” címet (Anonymus, 1901:1-2). Majd az állami leánygimnázium legfőbb szószólója lett. Növendékei aktívan bekapcsolódtak a feminista mozgalomba, tanári kapcsolati hálóját képezte a Szombathelyi Nőtisztviselők Egyesülete tag-ságának. Ugyanakkor több gyermekvédelmi egyesületnek is vezetője, agilis munkatársa volt évtizedeken keresztül. Nem véletlen, hogy egykori lakóháza ma óvodaként (Szombathelyi Mesevár Óvoda) funkcionál. Személyében a „*szombathelyi leánynevelés egyik legérdemesebb munkását*” (Anonymus, 1936:3-4) tisztelhetjük.

Irodalom

- Anonymus (1901). Leány-gymnázium Szombathelyen. *Vasvármegye*, (július 7.), pp. 1-2.
- Anonymus (1907). Hétről-hétre. A szombathelyi feministák. *Szombathelyi Ujság*, (október 27.), p. 5.
- Anonymus (1908). A polgári iskolai tanárok gyűlése. *Vasvármegye*, (október 20.), p. 7.
- Anonymus (1909a). Polgári iskolai tanárok gyűlése. *Vasvármegye*, (október 24.), pp. 7-8.
- Anonymus (1909b). Polgári iskolai tanárok értekezlete. *Soproni Napló : Politikai napilap*, 13(244)[1688], (október 26.), p. 3. URL: <https://bit.ly/3NHKRCn>
- Anonymus (1936). Akik 1935-ben örökre elmentek közülünk. *Vasvármegye*, (január 1.), pp. 3-4.
- Bakó, E. (1978). Az irodalmi és művészeti élet néhány kérdése a két forradalom idején Hajdú és Bihar megyékben. In: Gazdag I. (szerk.). *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve V.*, Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, pp. 125-145. URL: <https://bit.ly/3t1B1UJ>
- Christélyi Á. (1908). Az O.P.I.E. Sopron – Vas megyei Köre. *Polgári Iskolai Közlöny : Az Országos Polgári Iskolai Egyesület Folyóirata*, 12(16), (december 1.), pp. 686-687. <https://bit.ly/3RBkgecv>
- Copelman, D. M. (1996). *London's Women Teachers : Gender, Class and Feminism, 1870-1930*. London – New York, Routledge. ISBN 978-041-58675-28
- Gaál, Sz. (1979). Lityán Viktória. In: Farkas G. (szerk.). *Fejér Megyei Történeti Évkönyv* 13., Székesfehérvár, pp. 455-459, ISSN: 0301-7532. URL: <https://bit.ly/46WHXA5>
- Greisinger Ottóné Kerecsényi I. (1904). Nyilatkozat a magán felsőbb leányiskola ügyében. *Vasvármegye*, (augusztus 28.), p. 3.
- Greisinger Ottóné Kerecsényi I. (1908). A modern leánynevelésről. *Vasvármegye*, (március 18.), p. 2.
- Greisinger Ottóné Kerecsényi I. (1912). Egy szó a leányiskolák ügyében. *Vasvármegye*, (március 3.) pp. 1-2.
- Kean, H. (1990a). *Challenging the State? The Socialist and Feminist Educational Experience, 1900-1930*. London, Falmer Press.
- Kean, H. (1990b). *Deeds not Words. The Lives of Suffragette Teachers*. London, Pluto Press.
- Kelbert, K. (2013a). *Greisinger Ottóné Kerecsényi Ilona*. Szombathely, Szülőföld Könyvkiadó. ISBN 978-615-5214-58-5
- Kelbert, K. (2013b). „Halljuk Greisingernét!” – Hagyományos és formabontó női szerepek egy szombathelyi értelmiségi nő 19-20. századi élettörténete alapján. In: Illés P. (szerk.). *Savaria : A Vas Megyei Múzeumok Értésítője* 36., Szombathely, pp. 365-384. HU-ISSN 0230-1954. URL: <https://bit.ly/3NfKsH2>

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2023. december 1.

- Kelbert, K. (2013c). A feministák pionírjai vidéken : A Szombathelyi Nőtisztviselők Egyesületének tevékenysége és szerepe a XX. század első felének magyarországi nőmozgalmában. *Századvég [Új folyam]*, 68. sz. (2), pp. 121-160. ISSN 0237-5206. URL: <https://bit.ly/48aCabq>
- Kelbert, K. (2015). A feministák pionírjai : A Szombathelyi Nőtisztviselők Egyesületének társadalomtörténete a 20. század elején. *Savaria A Vas Megyesi Múzeumok Értesítője*. In: Vig K. (szerk.). *Savaria : A Vas Megyesi Múzeumok Értesítője* 37., Szombathely, pp. 293-328. HU-ISSN 0230-1954. URL: <https://bit.ly/47R8sIy>
- Oram, A. (1996). *Women Teachers and Feminist Politics, 1900-39*. Manchester – New York, Manchester University Press. ISBN 0-7190-2959-4. URL: <https://bit.ly/3GCy53Y>
- Oram, A. (2000). Women teachers and the suffrage campaign: arguments for professional equality. In: Purvis, J. & Stanley Holton, S. (eds.), *Votes for Women*, pp. 203-225, London – New York, Routledge.
- Sunderland, H. (2021). English girls' schools and women's suffrage. In: Hughes-Johnson, A. & Jenkins, L. (eds.), *The Politics of Women's Suffrage : Local, National and International Dimensions*, pp. 163-190. London, University of London Press, Institute of Historical Research. eISBN 978-1-912702-98-5. URL: <https://bit.ly/3Tj3no3>
- Szécsi, N. és Géra, E. (2016). *A budapesti úrinő magánélete (1860-1914) [A budapesti úrinő magánélete; 1.]*. Budapest, Európa, ISBN 978-963-405-248-7
- Szurmay, E. (1989). Szolnok közművelődésének története az első világháborútól a város felszabadulásáig 1914-1944. In: Botka J. (szerk.). *Zounuk : A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 4.*, Szolnok, Szolnok Megyei Levéltár, pp. 91-128. ISSN 0237-5966. URL: <https://bit.ly/4agkyws>

Ungár Margit, az első magyar ügyvédnő emlékezete

Bóka Zsolt

Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Győr
ügyvéd, címzetes mesteroktató, Dr. 0000-0002-1274-9663

KEYWORDS

- female lawyer
- career
- feminism
- womens history
- first women in science

KULCSSZAVAK

- női ügyvéd
- életpálya
- feminizmus
- nőtörténet
- első tudós nők

ABSTRACT

Margit Ungár, the First Hungarian Female Lawyer | The study commemorates the first female lawyer to graduate in our country, and we present her life path. Since Margit Ungár's life story is almost unknown, it is timely and appropriate that she and her person and activities come to the fore again from obscurity.

We explain the central topic using primary sources, which help explain the previously only partially explored stages of her life, making them easier to understand. In this way, we get a more detailed, thus more nuanced, but still only sketchy picture of the life, profession and work of the first Hungarian female lawyer.

We accompany the title character from her parental home, through elementary and secondary school studies, to university, and the inauguration of her doctorate in law. We present her struggle in a legal world reserved exclusively for men – how she managed to be admitted to the bar, acquire practical knowledge and successfully pass the bar exams.

We will reveal the empathy and solidarity with which Margit Ungár addressed those who approached her in legal matters and how she was an unrelenting advocate of women's equality. Because of her Jewish background, she was subjected to measures that deprived her of rights and threatened to destroy her life and the lives of her loved ones.

We reveal the difficulties, sorrows and joys of the years after the Second World War, her exact locations as her life's journey ended, and provide a reassuring conclusion to her earthly existence. Thus, her example serves as a beacon of hope for contemporary people; sacrifice does pay off sooner or later.

Through our work, we hope Margit Ungár returns to her rightful place in the pantheon of female lawyers and the flow of public, professional and academic discourse.

ABSZTRAKT

A tanulmány a hazánkban végzett első női ügyvédnek állít emléket, az ő életútját mutatjuk be. Mivel Ungár Margit élettörténete szinte ismeretlen, ezért idő- és célszerű, hogy személye és tevékenysége újra előtérbe, a feledés homályából napvilágra kerüljön.

A központi témát elsődleges források felhasználásával ismertetjük, amelyek elősegítik az eddig csak töredékesen feltárt életút állomásainak a bővebb kifejtését, ennek könnyebb megértését. Így részletesebb, ezáltal árnyaltabb, de még mindig csak vázlatos képet kapunk az első női ügyvéd életéről, hivatásáról és munkásságáról.

Végigkísérjük a címszereplőt a szülői háztól az elemi és közép fokú iskolai tanulmányokon át az egyetemig, a jogi doktorrá avatásig. Bemutatjuk a küzdelmét – az addig kizárólag férfiaknak fenntartott Jogi pályán –, amit az ügyvédi kamarai felvételéért, a gyakorlati ismeretek megszerzéséért és a sikeres ügyvédi vizsgák abszolválásáért tesz.

Feltárjuk, hogy Ungár Margit milyen empátiával és szolidaritással fordul a jogi ügyekben őt megkeresőkhöz, illetve, hogy a nők egyenjogúságának kérelhetetlen szószólója. Még akkor is, amikor őt a zsidó származása miatt jogfosztó intézkedések érik, és ezáltal szinte megsemmisül az ő és a szerettei élete.

Kiderítjük a második világháború utáni éveit nehézségeit, bánatait és örömeit, illetve az példája egyúttal buzdítóan hat a mai kor embere számára is, hogy az áldozathozatal előbb-utóbb be fog érni, meg fog térülni. Munkánk eredményeként reméljük, hogy Ungár Margit újra visszakérül a(z első) jogász- és ügyvédnők Pantheonjába, az őt megillető helyre, ezáltal pedig a közéleti, szakmai és tudományos diskurzus folyamába.

Hol volt, hol nem volt, egyszer egy szép napon, amikor a lefekvés előtt nagy kedvvel olvastunk a (lázádo) lányaimnak egy esti mesét, amelyben – a nemzetközi pályatársakat (Favilli és Cavallo, 2017; 2018) követően – a szerzők a területükön úttörő magyar hölgyek és asszonyok életpályáját tekintették át röviden, meglepődve tapasztaltuk, hogy az első magyar női ügyvéd (Fodor és Neset, 2018:152-155) életéről semmit sem tudunk, számunkra is újdonságként hatott róla minden információ.

Időközben kiderült, hogy ez a tudatlanságunk sajnos, nem egyedülálló, a jogászai környezetünkben sem ismerte őt senki, még olyanok sem, akik azokon a jogi karokon végeztek, ahol Ungár Margit a jogi tanulmányait folytatta, azaz igazak azok a szavak, miszerint „a nők történetére a folyamatos felejtés a jellemző: hiányzik a folytonosság biztonsága” (Pető, 2003:10). Így megszületett az elhatározás: ez ne legyen így, kerüljünk képbe az első magyar nőügyvéd kapcsán.¹

A kezdeti esztendőik

Az első kihívás az volt, hogy találni kellett egy hiteles forrást, amely alapján elindulhattunk. Erre nemigen akadtunk, így a világhálón kezdtünk el kutakodni, az itt található cikkek azonban néha egymásnak homlokegyenest ellentmondó információkat tartalmaztak, és a pontosságuk nagymértékben megkérdőjelezhető volt. Ennek ellenére sikerült nyugvó pontra jutni, és kiindulni abból, hogy Borsod vármegyében, Diósgyőrben, zsidó családban született.

A meglepetést azonban az jelentette, miszerint a születési dátumot mindenki 1897-re datálta, de a diósgyőri polgári születési anyakönyvben nem találtuk a megszületett újszülött bejegyzésének a nyomát. Ekkor a (tudományos) jószerecse a segítségünkre sietett, kiderült, hogy Ungár Margit jóval korábban (!) született.² A diósgyőri izraelita születési anyakönyvi lap 8. bejegyzése szerint – özv. Fischerné bábaasszony segítségével – 1889. október 4-én látta meg a napvilágot. Az édesapja Ungár Mór, míg az édesanyja Böhm Amália volt.³ Az is tudható, hogy három testvére biztosan született: Blanka, Ferenc és Vilma (Ungár, 1936).

Ungár Margit a debreceni izraelita hitközségi elemi iskolában kezdte tanulmányait, ahol 1901 nyarán fejezte be a hatodik évfolyamot (Elemi, 1901). Ezután két évfolyamot (3-4.) elvégzett a debreceni római katolikus polgári leányiskolában, majd tovább folytatta a tanulmányait, mint a debreceni római katolikus tanítónő-képző intézet növendéke, ahol a négy évfolyam befejezését követően, 1907-ben elemi népiskolai tanítónői oklevelet szerzett (Iskolák, 1907).

A következő tanévet – miniszteri engedély alapján (a korábbi tanulmányait elismerve) – magántanulóként a Debreceni Kegyes Tanítórendi Római Katolikus

¹ A jelen munka az MTA Nők a Kutatói Elnöki Bizottság 2022. évi pályázatának szakmai zsűrije (Pető Andrea, Kurucz György, Kéri Katalin és Fedeles-Czeferner Dóra) által első díjjal jutalmazott tanulmány szerkesztett változata. Külön köszönet a bírálóbizottság utolsóként említett két tagjának az átdolgozás során nyújtott hasznos meglátásaikért, támogatásukért és kitartásukért.

² Hálával tartozunk ezért Király Sándor debreceni történésznek, aki fáradságot nem ismervé, nagymértékben segítette a kutatómunkánkat.

³ Lásd: FamilySearch, URL: <https://bit.ly/484FTYx>

Főgimnáziumban, Bárdosi Ferenc osztályában végezte el (a latin nyelv nem volt a kedvenc tantárgya), ahol 1908-ban jól érett eredménnyel érettségi vizsgát tett (Érettségi, 1908), választott pályaként pedig a bölcsész szakot jelölte meg.

Ezt követően egy évtizedre a pályája alakulását szem elől tévesztettük, csak 1918-ban tudtuk újra felvenni az élete fonalát. Ennek az évnek a decemberében Lovászy Márton vallás- és közoktatásügyi miniszter a 206.626/1918. VKM rendeletével – miszerint a nők „ugyanazok mellett a feltételek mellett, mint a férfiak, az egyetem világi karaira, a műegyetemre, és a jogakadémiákra beiratkozhatnak” – lehetővé tette a nők számára is jogi tanulmányok folytatását.

Így Ungár Margit – mint a Simonffy utca 1/b. szám (1. emelet) alatti debreceni lakos –, az 1918/19. tanév tavaszi félévében rendes hallgatóként a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem jogi karán már stúdiumokat hallgatott. Szorgalmasan és eltökélten végezte a jogi tanulmányait: jól ábrázolja ezt az itt látható – nagy valószínűséggel 1920-ban neki készített – könyvjegy is.⁴ A miniszter elutasította azt a kérelmét, miszerint az alapvizsgálatokat (szigorlatokat) óralátogatás nélkül tehesse le (mert azt a jogi tanulmányi és vizsgarendről szóló 128.000/1911. VKM rendelet alapelveibe ütközőnek találta), a három alapvizsgálat közül a másodikat dicsérettel (kitüntetéssel) tette le (Alapvizsgák, 1920-22).

Az időközben elfogadásra került 1920. évi XXV. törvény (*numerus clausus*) és a végrehajtási jogszabálya (123.033/1920. VKM rendelet) alapján csak olyan hallgatók folytathatták a felsőoktatási tanulmányaikat, akik „nemzethűségi és erkölcsi tekintetben feltétlenül megbízhatók”.

Ungár Margit megfelelt ennek, mert még az 1922/23. tanév őszi félévének rendes hallgatójaként is a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemen táltuk, ahol 1923 januárjában végbizonyítványt kapott (Végbizonyítvány, 1923). Ezután valamilyen ok folytán átkerült Szegedre – talán csak a jogtudományi szigorlatait (az első kettőt kitűnő eredménnyel) tette itt le⁵ és a doktori értekezését készítette el –,

⁴ Az alkotója Rév István Árpád. Példányai (a tanulmány szerzőjének is van a tulajdonában) fellelhetők az OSZK-ban és az Iparművészeti Múzeumban: Nektár.oszk.hu URL: <https://bit.ly/3TkkLsI>; Iparművészeti Múzeum: <https://bit.ly/41eonOO> | <https://bit.ly/41hQHjg>

⁵ Ungár Margittal kapcsolatban – Vajda Tamás, az SZTE levéltárosa tájékoztatása alapján – Szegeden semmilyen dokumentum nem lelhető fel. Meglátása szerint – akinek segítségét szintúgy nagyra értékeljük –, „Ungár Margit minden félévet a debreceni egyetemen végzett el, s csak a végén valamelyik

ahol aztán a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen 1923-ban megkapta a jogtudományi oklevelét (Beszámoló, 1929:418, 445). A korabeli sajtó figyelmét is felkeltette az esemény, országos hír kerekedett belőle, ami nem is csoda, hiszen először avattak Magyarországon női jogi doktort (Doktoravatás, 1923).

A június 21-i esemény kapcsán a tudósítások kiemelték, hogy Ungár Margit a szigorlatait kitüntetéssel tette le, továbbá, hogy az egyetem aulájában nagy érdeklődés mellett fehér ruhába öltözve fél egykor csengő hangon kérte a kar dékánjától (Szandtner Pál) a doktorrá avatását, amit a kar vezetője meg is tett. Ungár Margitot cum laude (dicsérettel) avatták jogi doktorrá. Egyúttal elmondta, hogy a debreceni ügyvéd testvérénél (Ungár Ferenc) kíván ügyvédjelölti gyakorlatot folytatni, és szívesen foglalkozna büntetőjoggal.

Ennek ellenére a frissen végzett jogász a Budapesti Ügyvédi Kamaránál kérte az ügyvédjelölti lajstromba való bejegyeztetését, a testület erről nyáron nem döntött, mert olyan nagy horderejű kérdésnek találta a kérelmet, amit csak a választmány bírálhatott el, hiszen az első nő kérte a felvételét. A sajtó nem feledkezett meg erről, itt is igen részletesen tudósított (Bejegyzés, 1923a). Pap József elnök rendelkezése alapján a kamarai választmány az őszi, november 3-i teljes ülés 11. napirendi pontjában vitatta meg a kérelmet. Az elutasító álláspont szerint – amelyet az előadó, a testület ügyésze, Grünhut Ármin is képviselt (a négyoldalas elutasító végzés már meg volt szövegezve) –, a jogi doktorátus egy elméleti képesítés, az ügyvéd(jelölt)i gyakorlati életpályára való lépést nem teszi lehetővé, ezt csak (külön) törvény engedhetné meg. A másik álláspont szerint – amit többek között Vámbéry Rusztem is osztott – a jogi diploma önmagában jogosít a felvételre, ha megengedték a nők jogi tanulmányait, akkor ebből logikailag következik, hogy a boldogulásukat is elő kell segíteni a jogi pályán. A döntés szoros volt (az elnök nem szavazott), Ungár Margitot két szavazatnyi szótöbbséggel, 19:17 arányban vették fel a névjegyzékbe (a helyt adó döntés ellen nem volt helye felfolyamodásnak), így ő lett az első női ügyvédjelölt.

A döntés esszenciáját jól fogta meg a Jogtudományi Közlöny cikkírója: ha a „*numerus clausus kegyetlen törvénye nem zárja el a nőket tanulmányaik befejezésétől, kegyetlenségénél is több lett volna, ha az ügyvédi kar, a szabadságjogok előharcosa, a szerzett jogok védelmezője kegyetlenebb lett volna*” az 1920. évi XXV. törvénynél.

Szende Vilmos budapesti ügyvédi irodájában kezdte meg a munkát július 18-án, aki jó véleménnyel volt róla (az ügyvédjelölti bejegyzés előtt már jogászként dolgozott nála), ambiciózusnak, szorgalmasnak, pontosnak tartotta. Felmerült, hogy Ungár Margit visszatér a testvééréhez Debrecenbe praktizálni, amire még ebben az esztendőben (november 7-től) sor került, mert kérelmezte a felvételét a Debreceni Ügyvédi Kamaránál (Bejegyzés, 1923b). Ez sem ment zökkenőmentesen, mert először kérték a budapesti törlési döntést, majd utána itt is a választmány döntött, amely végül felvette az ügyvédjelölti lajstromba.

szigorlatát tette le a szegedi egyetemen. A doktorrá avatása itt történhetett, de a tanulmányai nem itt történhetek.”

Az ügyvédjelölti működés

Az első bírósági bemutatkozásra sem kellett sokat várni (azaz amikor Magyarországon először szerepelt női ügyvédjelölt tárgyaláson), Ungár Margit 1924. januárjában egy ékszerlopási perben vett részt kirendelt védőként a Debreceni Törvényszéken (Első per, 1924). A termet zsúfolásig megtöltötte a közönség, amely személyesen hallhatta, hogy a védőbeszéd „formás és temperamentumos” volt, és a női ügyvédjelölt igen jó benyomást keltett a bíróságban.

A kezdő éve tapasztalatait egy interjúban osztotta meg az újságolvasókkal (Szokoló, 1924). A jogi pályát az édesanyja hatására, emlékére választotta, ő adta neki az első impulzust.⁶ Kiderült, hogy kislány korában az édesanyja, Amália egyszer az újságban olvasta a hírt, miszerint a Juliska – aki parasztasszonyként ellátta őket tejjel – megölte a férjét, mert az ember megcsalta őt. Ungár Margit ekkor úgy érezte, hogy ha az édesanyja sóhajátását hallották volna Juliska bírái, akkor megértették volna a gazdaszony cselekedetét, és megbocsátottak volna neki. *„Sőt úgy éreztem, hogy ha az anyám kiállna és a világ előtt védelmére kelne Juliskának, senki se haragudna rá és a többi sok Juliskára.”* Azóta is megtartotta az édesanyja szavait: *„mindent megérteni és mindent megbocsátani”*. Az emberszeretetet fiútestvérétől, Ferenctől tanulta, aki felhívta a figyelmét arra, hogy a vádlottban is az embert lássa, szeresse akkor is, ha bűnös.

Az első védencét bizonyítékok hiányában a bíróság felmentette, aki cserébe később egy gyöngyvirágbokrétával lepte meg, aminek Ungár Margit nagyon megörült, szebb honoráriumot el sem tudott volna képzelni. Megosztotta, hogy egy másik ügyfelétől, aki muzsikás cigány volt, szerénadot kapott: hajnalban az ablaka alatt húzták neki a „jogászhimnusz”-t, a *Nem ütök a jogászt agyon* című nótát. Eldicsekedett azzal is, hogy már „kis” hírnévre tett szert, volt, hogy őt kérték védőnek. Kiderült, hogy a tárgyalásokra aktatáskával és hétköznapi ruhákban járt, továbbá a debreceni bírók az ügyvédet látták benne, nem a nőt. Megtudtuk, hogy ügyesen és nagy kedvvel főzött, kiválóan készítette a pörköltet és a kásás tésztát is.

1926-ban az első jelentős esemény az életében a Kúria előtti bemutatkozása volt. Ez is a sajtó kedvenc témája lett, nem maradt el róla az országos beszámolók sem (Kúria, 1926), hiszen először jelent meg (bubifrizurás) női védő a legfőbb bírói fórum előtt. A védőbeszédét szintén nagy figyelem övezte (még ráérő kúriai bírák is voltak a közönség soraiban), azonban az ügyfele felmentését nem tudta elérni, a bírói tanács helybenhagyta a Debreceni Ítéltábla ítéletét. A jelenlévő kollégák (pl. Vámbéry Ruzstem, továbbá a kúriai tanács egyik tagja is) gratuláltak a teljesítményéhez. A Jogtudományi Közlöny cikkének a szerzője újra megragadta a lényegét: *„Tudás és lehetőség a nemtől, fajtól és osztálytól független emberi tulajdonságok, amelyek érvényesülésének lehetősége a demokrácia legelemibb igazsága.”*

Az év másik jelentős eseménye, hogy házasságot kötött. Ungár Margit januárban részt vett a farsangi patvarista bálon (Bál, 1926). Valószínűleg ekkor ismerkedett meg a vőlegényével, Vági József budapesti ügyvéddel, akivel Budapesten február

⁶ Az édesanyja, Ungár Mórné Böhm Amália korán, 1917. július 11-én hunyt el. Lásd: FamilySearch, URL: <https://bit.ly/47P4Hn7>. Sírja a debreceni zsidó temetőben található (17. parcella, 99. sor 3. sírhely), de a tanulmány szerzője a 2022. augusztus 30-i látogatása során síremléket nem talált.

18-án házasságot kötöttek (Házasság, 1926). A feleség részéről Ferenc testvére, míg a férj részéről Blau György ügyvéd voltak a tanúk.⁷ Az egyházi esküvő március 17-én a Dohány utcai zsinagógában volt (a tanúk Ferenc testvére és József édesapja voltak). A tapasztalatszerzést sem hanyagolta el, a barátnőjével a közönség soraiban vett részt bírósági tárgyaláson (Hétfőn, 1926).

A következő esztendő, az 1927-es szintén a patvarista, illetve a Magyar Családok Országos Egyesületének báli részvételével indult (Bál, 1927), majd következett egy nagyinterjú (Az ügyvéd, 1927). Itt Vági Józsefné Ungár Margit elmondta, hogy a női szubjektivitást nagyra értékeli, ez az előnyük a férfiakkal szemben, ezért ezt jól kell tudni használni. Megemlítette, hogy míg a debreceni családi házban vacsora után a lánytestvérei zongoráztak, vagy regényt olvastak, ő Ferenc testvérével akár hajnalig is vitatkozott jogi kérdésekről. Ferenc volt az első, míg a férje a második principálisa (a kamarai nyilvántartás szerint 1927. január 24-től már budapesti ügyvédjelölt). Zárógondolatként felvetette, hogy ő lesz az első női ügyvéd Magyarországon és Ausztriában is, miután leteszi az ügyvédi szakvizsgáit, és ügyvédi irodát nyit.

Az ehhez vezető úton az első lépést az év végén – december 20-án – tette meg, mert a magánjogi részből ekkor vizsgázott (Első vizsga, 1927). A népes közönségtől körülvéve, Ungár Margit a saját maga által készített francia védői talárhoz hasonló ruhában jelent meg. Minden kérdésre szabatos és megfelelő választ adott, így sikerrel vette az akadályt. A vizsgabizottság tagjai is gratuláltak neki, sőt példaként állították a többieknek az alaposág és a lelkiismeretesség tekintetében, míg a jelenlévő hallgatóság megéljenezte őt.

Az 1928-as év újabb újdonságot hozott, a férjével (egyben a principálisával) közösen jelentek meg a tárgyalóteremben, a helyszín is új, a Budapesti Törvényszék (Törvényszéki, 1928) volt. Ungár Margit a képviseleti jogának igazolásául bemutatta a bírónak az ügyvédjelölti igazolványát, aki jót mosolygott, mert ügyvédjelölt úr volt az előrenyomott okmány szövege. Sikerült védőként elérnie a célját, az újrafelvételi tárgyalást, míg az élete kapcsán bölcsen állapította meg, hogy *„rengeteg első élményem volt (...) Ha előre megyek egy lépéssel, ezt a lépést mindig élménynek érzem és könyvelem el magamban”*.

Ennek szellemében beszélt a következő interjúbán is (Hivatalos, 1928), ahonnan kiderült, hogy boldogan dolgozott, és Marcsának hívták a hozzátartozói. Majd értesültünk arról is, hogy a már 500 taggal büszkélkedő Dolgozó Nők Clubja (angol minta alapján létrejött szervezet, melynek a célja, hogy a munkában kifáradt asszonyok és lányok a szabadidejükben jól érezzék magukat) az ügyészévé választotta (D.n.c., 1928).

Június 24-én végül elérkezett a céljához vezető utolsó lépéséhez, mivel az ügyvédvizsgáló bizottság előtt a másik részből, a büntetőjogiból adott számot a tudásáról (Második vizsga, 1928). Most is talárszerű ruhában jelent meg, amely diszkrét

⁷ Lásd: FamilySearch, URL: <https://bit.ly/3RA1oKB> Meg kell jegyezni, hogy ez az első hivatalos dokumentum – amit a tanulmány szerzője fellelt –, ahol Ungár Margit születési dátuma már az 1897-es év, és innen következetesen az, még a síremlékén is ez az évszám van feltüntetve. (A debreceni iskolai, egyetemi tanulmányok alatt végig az 1889-es dátum szerepel. Az 1923-as budapesti és debreceni ügyvédjelölti dossziéja egyik kamarában sem elérhető, így ott sem tudtuk feloldani ezt az ellentmondást.)

fekete-fehér színű volt. Derekasan megállta a helyét, „*kifogástalanul nagy képzettséget*” árult el magáról, így kitüntetéssel teljesítette a vizsgát. Az ügyvédségre képesítő oklevelét – a gratulációk mellett pl. „*ilyen fényes siker kísérje e pályán végig*” – rózsaszínű selyembe burkoltan, aranszalaggal átkötve kapta meg. Az erről szóló kultúrtörténeti hír határokon, kontinenseken átívelt, a kortársak között ismertté tette a nevét (Nemzetközi, 1928).

A Jogtudományi Közlöny szerzője újra brillírozott: az oklevél „*úgy gondoljuk, közokirati bizonyíték, hogy a női mentalitás kiállja a versenyt a férfitehetséggel. A női verseny miatt tehát joggal csak azok panaszkodhatnak, akik az ügyvédi vizsgálatot ugyanilyen jeles eredménnyel állták meg. Közérdekből tekintve ugyanis talán fontosabb, hogy az ügyvédi kar tagjai erősebb képzettségűek legyenek, minthogy az erősebb nemhez tartozzanak.*”

Ezt követően már csak a kamarai eskütételre (június 30.), és az ügyvédi lajstromba való bejegyzésre volt szükség (Bejegyzés, 1928). Vági Józsefné Ungár Margit székhelye Budapesten, az V. kerületben a Visegrádi utca 3. szám alatt volt, amely még ebben az esztendőben módosult az V. kerület, Nádor utca 23. szám alattira (Nádor, 1928), ahol már telefonszámmal (aut 234-26) is rendelkezett.

Az ügyvédi aranykor

Az 1929. esztendő mérföldköve volt az életében, mert kezdő ügyvédként egy nagy sajtóvisszhangot kiváltó büntetőügyben látta el a védelmet (Földessi per, 1929). Történt, hogy az „*úrilány, a gazdag földbirtokos családból*” származó 19 éves püspökladányi Földessi Ilona megölte kéthetes, újszülött (törvénytelen) gyermekét, miután a szülei kitagadták és a gyermek apja, a neves csábító sem állt mellé.

A nagy többség álláspontja szerint előnyös volt, hogy egy női ügyvéd látja el a vádlott védelmét, mert így a jogi szaktudás mellett az erkölcsi, szociális szempontok is jobban érvényre kerülhetnek, nőként nagyobb az empátiája a megtévedt bűnös szemben, illetve jobban megérthető a vádlott cselekményének a mozgatórugói is.

Ezt Ungár Margit is megerősítette a Pesti Hírlapnak adott interjújában: „*Úgy érzem, hogy ez valóban nőnek való feladat. Hogy mivel fogom védeni? Istenem, érvem van elég. Meg kell érteni ennek a szerencsétlen leánynak a lelkiállapotát. Át kell érezni a lelkét, és akkor már magától jön a megértés. Bele kell mélyedni az ügybe és akkor látom, hogyan sodródott a bűnbe, hogyan lett a család kivetettje, megbélyegezettje.*”

Innen megtudhattuk még azt is, hogy a két nagybátyja ügyvéd volt, és a példaképe Marie Veron, az első párizsi ügyvédnő, aki már két évtizede praktizált, és azalatt meg is gazdagodott. Erre Ungár Margit megjegyezte: ez „*bizony nagyon rám férne, mert ha módomban állna, nemcsak szóval, cselekedettel, fáradozással és jogi tudással, hanem pénzzel is támogatnám azt, aki hiányt szenved, nyomorgó, bűnbe esett.*”

A vád szerint Ilona a megfojtott gyermekét egy tóba dobta, a vádlott szerint pedig ekkor már halott volt, ő nem fojtotta meg. Ungár Margit védőbeszéde jól sikerült – amely szó szerint (egyedüli nőként) be is került egy perbeszédet tartalmazó kötetbe –, de a Debreceni Törvényszék bírói tanácsa tíz év, fegyházban letöltendő büntetésre ítélte a vádlottat. Ezt az ítéletet nem fogadták el, jogorvoslatot nyújtottak be

ellene. (Érdekesség, hogy még Kanadában is olvastak erről a perről, ahonnan egy magyar férfi részéről házassági ajánlat is érkezett Ilona részére.) A Debreceni Ítéletábla előtt egy másik orvosszakértő azt állapította meg, hogy a gyermek középfülfőgyulladás okozhatta a halálát. A bíróság kikérte az országos Igazságügyi Orvosi Tanács véleményét, majd mérsékelte az elsőfokú ítélet büntetési tételét, és nyolc év fegyházban töltött büntetésre módosította. Végül ezt a mértéket a Kúria 3 hónappal felemelte.

A tárgyalások között sem tétlenkedett, mert a Dolgozó Nők Clubjának nemrég felavatott új helyiségében adott elő (D.n.c., 1929), szavazott az ügyvédi kamarai választásokon (Pillanatfölvételek, 1929), illetve kártérítési keresetet nyújtott be a bíróságon az UTE ellen (UTE, 1929). Erre azért volt szükség, mert az előző évi őszi UTE-FTC futballmérkőzésen jóval többen voltak, mint ami a stadion befogadóképessége, és az álló szurkolók egymásra estek, ezáltal kárt okoztak egymásnak. Ungár Margit ezek alapján a rendező klub felelősségét kívánta megállapíttatni (biztosra vette a pernyertességet), ezt az Újpesti Járásbíróság ki is mondta, így precedensértékű lett a polgári „próbaper”. Ezáltal a magyar futballtörténelemben is bevonult, ráadásul kiderült róla, hogy nagyon szerette ezt a sportágat, továbbá a teniszt is, és minden szabadidejét a természetben töltötte.

Ezt követően egy frissen megjelent kötetben röviden elemezte a magyar nő jogi helyzetét (Váginé, 1929). Időközben egy nagygyűlésen is felszólalt a vidéki nők törvényhatósági passzív választójoga kapcsán, amiről cikket is írt a Dolgozó Asszonyok Lapjában (Dal, 1929). Majd a Feministák Egyesülete alapításának 25. évfordulóján mondott üdvözlő szavakat (Évforduló, 1929), illetve egy cikkében – az Asszony rovart sorozataként – az eljegyzés jogszabályi háttérét, szokásjogát és bírói gyakorlatát világitotta meg (Ungár, 1929).

Az 1930-as esztendő ennek a sorozatnak az újabb részével, a házassági akadályokkal kezdődött (Ungár, 1930a), majd a magánjogi törvényjavaslattal kapcsolatos előadással folytatódott (Magánjogi, 1930), ahol a házasságon kívül született gyermek kérdésköre került a középpontba, és a fejtegetéseit meg is jelentette a Dolgozó Asszonyok Lapjában (DAL).

Év közben a sorozat újabb cikkekkel bővült (Ungár, 1930b), szóba került az egyházi és polgári házasság, a házasság jogai, a feleség névviselése, a házastársak vagyoni viszonyai is. Időközben Ungár Margit szánt időt a kikapcsolódásra, felolvasóesten vett részt (F. Fürt, 1930), illetve újabb körkérdésre válaszolt a nők munkavégzésével kapcsolatban (Mi újság, 1930). Itt szép gondolatot fogalmazott meg, miszerint ha *„pert vesztek, elsősorban mindig az asszony szomorkodik bennem, ha nyerek, elsősorban az asszony örül, mert úgy érzem, nekem nemcsak ügyvédi kötelezettségem van a klienseimmel szemben, hanem asszonyi kötelezettségeim is az asszonytársaimmal szemben, akikért minden akadály és nehézség ellenére is be kell bizonyítanom, hogy asszonyvoltunk nem nehezdedhetik leküzdhetetlen akadályként a foglalkozásunk fölé”*.

Majd egy „monstre”, 107 vádlottas kommunista perben (négy csoportban tárgyalták) védőként járt el. Az egyik csoport főtárgyalásán nem jelent meg, ezért más védőt rendeltek ki helyette (Monstre, 1930), de a többi csoport esetén ez nem fordult elő, a védeneket fel is mentette a bíróság.

Ebben az esztendőben még helyettes csódtömeggondnokként is működött (Helyettes, 1930), végül nyilatkozott az agglegényadó, a gázháború és a karácsonyi ünnepek kapcsán is (Nyilatkozat, 1930). Az adót nem támogatta, az új háborúban a gáz (!) „*nem fog különbséget tenni harcoss férfi és békés nő között*”, ezért a békét tartotta a legfontosabbnak, a karácsonyt pedig a férje és a fivére társaságában pihenve töltötte.

1931-ben párbajjal kezdődött az év (A Párbajról, 1931), a körkérdés alapján Ungár Margit kifejtette a véleményét az intézményről, azt anakronizmusnak, a sötét középkor csökevényének tartotta. Majd alapszabályt készített a dolgozó nők szövetsége magyar osztályának (Alapszabály, 1931), ahol a szervezet ügyészének is választották.

Részt vett egy amerikai ügyvédnö budapesti előadásán (Dorothy, 1931), ezután a DAL szerkesztőségének női pályaválasztási ankétján adott elő (Ankét, 1931). Itt rámutatott, hogy a fiatal leány pályájának kialakításakor a döntő szó az apjáé, mivel csak az ő beleegyezésével választhatott pályát, míg férjzett asszony esetén ebbe a házastársának is volt beleszólása.

Újra körkérdést kellett megválaszolnia (Vigyázat, 1931), miszerint a nők születésszáma csökken, amire Ungár Margit megjegyezte, hogy ekkor a nő „*érezheti majd, hogy milyen ritkaság, milyen érték*”. Ebben az esztendőben sem maradtunk védőbeszédnek nélkül (Védő, 1931), és a halálbüntetés kérdésköre is napirendre került (Halálbüntetés, 1931). Az értekezleten a halálbüntetés eltörlése kapcsán határozati javaslat készült, amit az Országgyűlés tagjainak is eljuttattak.

Míg a két évvel korábban megjelent Magyar Zsidó Lexikonban még nem kapott önálló szócikket (csak a férjénél került megemlítésre), addig az idei Magyar Asszonyok Lexikonában már önállóan szerepelt, és a képtárban is megtalálható volt az arcképe (Lexikona, 1931).

Az 1932. év is előadással kezdődött, ami a hitvestársi hűségről szólt (Hitvestársi, 1932), majd a Magyar Családok Országos Egyesülete táncestélyével (Magyar Családok, 1932) és egy körkérdéssel folytatódott (Mi a véleménye, 1932), végül pedig a dolgozó nők szexepiljével zárult (A dolgozó nő, 1932).

Az év folyamán a szakmai tevékenysége igen változatos volt, eljáró végrehajtási képviselőként, a kamarai választáson szavazatszedőként és ügygondnokként is (Szakmai, 1932). Utóbbinak az érdekessége, hogy mindezt gróf Szapáry László váltóperében tette. Ebben az esztendőben székhely- és telefonszámváltás (V. kerület, Honvéd utca 18., tel.: 24-090) is történt (Székhely, 1932).

1933-ban az immár szokásos évindító előadások, amelynek témái a nők állampolgársága és önrendelkezési joga (ami egyúttal tiltakozás is volt a hágai nemzetközi konferencia egyezménye ellen, egyúttal kérve a hazai ratifikálás felfüggesztését), a csábítás és a jog, illetve a házasság problémája (Előadások, 1933) mellett kalauzolt egy olasz ügyvédnőt – aki a nápolyi nemzetközi ügyvédnöi kongresszust készítette elő – Budapesten (Olasz ügyvédnö, 1933).

Majd újabb elvi kérdést karolt fel, miszerint az örökbefogadott lány köteles-e a vér szerinti édesanyjának a tartására (Tartás, 1933). Az elsőfokú bíróság szerint mivel az örökbefogadó anya (aki a vér szerinti édesanya nővére) is tartásra szorult, ezért

nem, a másodfokú bíróság szerint pedig igen (ők egyetértettek Ungár Margit érvelésével). Az örökbefogadott és a szülő viszonyáról cikket is írt a DAL-ba (Dal, 1933)

Majd az újabb ügygondnoknevezést követően a Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége beválasztotta az igazgató-választmányába (Minosz, 1933). Ezután kiderült, hogy szeret kézimunkázni (amit az ügyvédnök még a nemzetközi kongresszusok alatt is űztek), mert mint „*alkotó munka gyönyörűséget és kielégülést okoz*”, de kevés ideje volt rá (A Dolgozó, 1933). Végül előadással zárta az évet (Családjog, 1933).

Az újabb esztendő, az 1934-es is előadással indult, amely a csábítás és a jog témakörét járta körül, majd egy teadélutánon, egy ankéton és egy ünnepségen vett részt (Előadás, 1934). Továbbá kegyelmet kért a kormányzótól a korábbi védenca, Földessi Ilona részére, ami sikerrel is járt, így Ilonának nem kellett letöltenie a büntetése hátralévő részét (Kegyelem, 1934).

Majd odaadta az ügyvédi oklevele másolati példányát az Országos Ügyvédmúzeumnak, illetve kiderült, hogy nem minden (szakács)nő volt tisztában azzal, hogy hazánkban női ügyvédek is praktizáltak, továbbá egy körkérdésre válaszolva szinte élete kvintesszenciáját adta: „*Tévednek azok, akik azt hiszik, hogy a modern leány utja kisiklott vágányon szalad, mert elvesztette az ősi talajt, elvesztette a kapcsolatot a multtal. Ő a mult és a jövő mesgyéjén van. A multból merit, a jövőnek szolgál, a való élet igazsága pedig jótáll érte.*” (Ügyvédmúzeum, 1934).

1935-ben a szokásos újévet kezdő előadás (ezúttal hozzászólóként) nem maradt el (Előadás, 1935), azonban amivel szinte mindenkit meglepett, hogy februárban egy szabadalma 111.616 lajstromszám alatt oltalmat nyert (Szabadalom, 1935). Ez pedig nem szólt másról, mint a jótékony hatású fekete retekéből készült (gyógy)szerről epekő és -homok ellen. Kiderült, hogy korábban neki is voltak epekő bántalmi, amik a fekete retekkel tálalt vajjas kenyértől enyhültek, ezért kísérleteket végzett, hogy melyik váltotta ki a jótékony hatást. Ezáltal rátalált a fekete retekre, amivel az idők folyamán tovább kísérletezett, és így lett a szabadalma alapja. Az orvosságból étkezés előtt fél órával, naponta háromszor egy evőkanállal kellett bevenni, a szabadalmi leírás szerint többfajta elkészítési metódusa volt.

Az esztendő nagy horderejű témája volt az új ügyvédi rendtartás tervezete, amely a nőknek nem tette volna lehetővé az ügyvédi pályán való elhelyezkedést, illetve 2000 pengős biztosítékhoz és legalább kétszobás lakáshoz (tulajdonos vagy főbérlő) kötötte volna az ügyvédkedést. Maga a tervezet, és a női jogokat csorbító rendelkezése hatalmas visszhangot váltott ki, Ungár Margit az Országos Ügyvéd Liga és a Feministák Egyesülete ülésén is tiltakozott ellene (Tervezet, 1935). Időközben még a csábítás jogi következményeit is vizsgálta a DAL-ban (Dal, 1935).

Az 1936. esztendő az Önálló Hivatású Nők Szövetsége rendezésében a házasság Amerikában és Magyarországon témakörben kerekasztal beszélgetéssel indult, majd újra elítélte a párbajt, illetve a szervezet közgyűlésén vett részt (Előadás, 1936).

Ezután a nők világszövetsége jogi szakosztályának, majd az ügyvédnök bécsi nemzetközi kongresszusának budapesti látogatására került sor (Látogatások, 1936). Ezeket kalauzolta a küldötteket, bemutatta az igazságszolgáltatás épületeit, tárgyalótermeit, tereit, illetve városlátogatásokat, előadásokat (egyét ő is tartott), találkozót és bankettet szerveztek a részükre.

Majd az ügyvédi rendtartás kapcsán fejtette ki a véleményét, a képviselőházi szavazás után cikket is írt (Rendtartás, 1936). A törvényjavaslat – ami 1937. évi IV. törvénycikként jelent meg a törvénytarban – a 45. § és a 70. § alapján nem tette lehetővé az ügyvédi kamarába nők felvételét. Szépen fogalmazta meg az üzenetét: *„A ma emberének, aki nemcsak magáért akar dolgozni, hanem az is célkitűzési közé tartozik, hogy magot rakjon a jövő számára, éber szemmel kell őrt állania, hogy az új ügyvédi rendtartásnak a 45.§-a, illetve a 70. §-ának 4. bekezdése ne kerüljön be a Corpus Juris Hungaricibe. Ne homályosítsa el ősi törvényünk régi ragyogását, ne vessen fényére árnyékot egy olyan intézkedés, amely nem találkozhatik a jogérzet helyeslésével, mert nem képes az igazság mérlegének serpenyőjét egyvonalba állítani és egyensúlyba tartani.”* A törvény a szerzett jogokat nem érintette, a korábban bejegyzett ügyvédnök folytathatták a hivatásuk gyakorlását.

Az 1937-es évben részt vett az Országos Ügyvédszövetség ülésén, amely szervezet budapesti alosztályának választmányi tagjaként is működött, illetve a testület előterjesztését – a korábbi bécsi nemzetközi kongresszusra – a férjes nő jogállása tárgykörében Ifj. Szigeti Lászlóval együtt ő írta meg (Ügyvédszövetség, 1937).

Ezután jogi cikksorozatban tárgyalta a házassági ígéretet, a házassági megbocsátást, a férjtartást és a házasság felbontását mindkét fél vétkessége esetén, majd egy meglepő apróhirdetésnél adta meg az elérhetőségeit (valószínűleg ő csak a közvetítő volt), miszerint *„főzőmindenes, vasárnap kivételével, szerény fizetéssel ajánlkozik”*. Továbbá megszövegezte a nők választójoga, valamint a nők pályaválasztási szabadsága tárgyában tett előterjesztést, amit a Feministák Egyesülete be is nyújtott a parlamentnek (Vasárnap, 1937).

1938-ban válóperes cikkel nyitotta az évet, majd bigámia miatt indított perben járt el védőként (Per, 1938). Történt ugyanis, hogy a kettős házassággal megvádolt férfi védenca úgy vett feleségül egy asszonyt, hogy a nőnek még fennállt az érvényes házassága. Vági Józsefné Ungár Margit a védőbeszédében (ami alapján meg is történt a felmentés) rámutatott arra, hogy erről a férfi nem tudott: *„Nem vitatom – mondom – hogy a nők általában közlékeny természetűek. Azonban mint nő kijelenthetem, hogy az asszony a saját titkát jobban tudja őrizni, mint a sír.”*

Az év kiemelkedő eseménye az Önálló Hivatású Nők Világszövetségének hazai kongresszusa volt, ahol Ungár Margit is felszólalt (Kongresszus, 1938), a férjes asszony magyar jogi helyzetét mutatta be, majd Ribáry Géza ügyvéddel együtt elkalauzolta a jogi szakosztályi résztvevőket az igazságszolgáltatás épületeibe és a börtönügyi múzeumba.

Ezután újabb védői munkát vállalt, egy házassági ígéretét be nem tartó férfi mellett kardoskodott, aki a jövődöbelijétől ruhát, élelmiszert és pénzt kapott, de végül nem házasodott meg vele. A vádlott arra hivatkozott, hogy azért, mert az asszony durva, erőszakos volt vele (Ígéret, 1938). Ungár Margit a perbeszédében így érvelt: *„Maga a sértett volt oka, hogy a vádlott nem vette őt feleségül, mert én, a nő, mondom, hogy a férfi sem köteles túrni a női brutalitásokat.”* Időközben V. kerület, Tátra utca 12/A. számra módosult a székhelye, a telefonszáma (1-24-090) változatlan maradt (Székhely, 1938).

Az ezüstkör nehézségei

Az 1939-es év jogfosztó, egzisztenciális nehézségeket tartogatott a számára, mivel az első zsidótörvény (1938. évi XV. tc.) és végrehajtási jogszabálya (4.350/1938. ME. rendelet) után, amely korlátozta az ügyvédi kamarába újonnan felvehető zsidó felekezetű tagok létszámát – ő maga pedig zsidónak tekintendő személy lett –, a második zsidótörvény (1939. évi IV. tc.) már a választójogot sem hagyta érintetlenül. Utóbbi jogszabály elrendelte, hogy a kamara tartson új választást, ha a tisztikara vagy a választmányának tagjai között a zsidó felekezetűek aránya meghaladja a 6%-ot, mert az ő tagságuk a törvény erejénél fogva megszűnt ezekben a szervezetekben. Ezen törvény végrehajtására kiadott 7.720/1939. ME. rendelet alapján Ungár Margitot felvették a zsidónak tekintendő ügyvédek névjegyzékébe (Névjegyzék, 1939).

Az újabb székhelyáthelyezés (IV. kerület, Petőfi Sándor utca 7., tel.: 188-454) mellett a végrehajtási eljárásokban is közreműködött (Székhely, 1939). Majd öröm töltötte el a szívét, mert megjelent a Hajnal Henrik szerzőtársával írt *Csábítás, jegyszegés és a jog* című könyve, amely, mint a kúriai joggyakorlatot összefoglaló munka a korabeli (szak)sajtóban elismerő kritikákat kapott (Csábítás, 1939).

Az 1940. és az 1941. esztendő is védelemmel telt, egy késpárbaji felmentés és egy leányanyai rövid fogházbüntetés volt az eredmény (Védelem, 1940), továbbá megszületett az ügyvédi közmegebízásokat szűkítő jogszabály (1941. évi XIII. tc.), illetve a harmadik zsidótörvény (1941. évi XV. tc.), amely a házassági jogot korlátozta. Az 1942. és az 1943. év végrehajtási eljárásban való közreműködéssel és egy védelemmel (Árverés, 1942), míg az 1944-es jogfosztással folytatódott.

A német megszállás harmadik napján a Gestapo megkezdte a budapesti zsidó ügyvédek letartóztatását, de ezt sikerült elkerülnie, mert az átadott 700 fős zsidólistán a letartóztatások abc sorrendben haladtak, és az Igazságügyi Minisztérium közbelépésére a „K” betűnél abbamaradtak. Majd az 1.210/1944. ME. és 1.240/1944. ME. rendelet alapján Vági Józsefné Ungár Margitot április 14-én (és vele együtt a férjét, illetve április 30-án Ferenc testvérét is, tehát a családját) törölték az ügyvédek névjegyzékéből, illetve április 5-től a ruháján kanárisárga színű, hatágú csillag viselésére volt köteles (Névjegyzék, 1944).

Ezután az 1.610/1944. ME. rendelet felhatalmazása alapján a főpolgármester kijelölte Budapesten azokat a házakat, ahová a zsidó személyeknek költözniük kellett. Ungár Margit a Szent István körút 8. szám alatti csillagos ház (a nevüket onnan kapták, hogy az épületeket a kapu fölé elhelyezett kanárisárga színű, hatágú csillaggal kellett megjelölni) egyik lakásának egyik szobájában élt 1944. június 25-től (Csillagos házak, 1944).

A jogfosztó zsidó rendelkezések hatályon kívül helyezése után (200/1945. ME. rendelet), jogszabályi előírás alapján (45.117/1945. IM. rendelet) visszaállt a kamarai tagsága, majd az 1945. évi igazolási eljárásban – a 1.080/1945. ME. és a 1.410/1945. ME. rendeletek alapján – az igazoló bizottság igazolta (Igazolás, 1945). A kérdőívre és a kamarai számlálólapra adott válaszai szerint a ház 2. emelet 5. ajtó alatti lakásban lakott együtt a férjével és egy rokonával, többszázezer pengő értéke veszett el, a korábbi korlátozó intézkedések hatására az ügyfelei száma lecsökkent

(néhány volt), a Joint (American Joint Distribution Committee) nemzetközi segélyszervezettől élelmiszer-támogatásban részesült, és 1944 júniusától egész korábbi normális életéről le kellett mondania. Kiderült, hogy volt egy hosszabb, száz napig tartó betegsége, kitüntetéssel és telefontal nem bírt, napi- és szaklapot nem járatott, a politikai és az ügyvédi közéletben nem vett részt, az utolsó három évben nem volt szabadságon, viszont rendelkezett könyvtárral, felszereléssel a munkavégzéséhez.

1947-ben a Feministák Egyesületében előadást tartott, majd házassági bontóperben járt el, továbbá az 1949. évben ugyanott beszélt a nő jogairól (Előadás, 1947). 1950-tól a férjével együtt kinevezték bírói és ügyvédi szakvizsga bizottsági tagnak (a visszaemlékezés szerint nála a jelöltek szépen, nyugodtan feleltek, kiválóan vizsgáztak), letette a 13.400/1950. (II. 25.) IM. rendelet szerinti ügyvédi esküt, majd a következő évben is vállalt jogi képviselést bontóperben (Tag, 1950).

1953-ig továbbra is a férjével együtt dolgozott (a székhely a Szent István körúti lakás, a telefonszám: 311-589), majd 1958. augusztus 31-ig önállóan (a férje 1957. október 24-én hunyt el)⁸. Ezután az 1959. február 1-jei nyugdíjba vonulásáig a budapesti 31. számú ügyvédi munkaközösség tagja volt (Nyugdíj, 1959). Ezalatt a 26/1958. (III. 30.) Korm. rendelet alapján felálló, az ügyvédek felülvizsgáló bizottság a kamarai tagságában megerősítette (Tagság, 1958).

Időközben (1955-1956 körül) egy szigorúan bizalmas kérdőívre adott válaszaiából, illetve egy 1956-os jelentésből kiderült, hogy nem volt az állampárt tagja, a súlyos beteg testvérével (Rózsa Lajosné Ungár Vilma) és a többszöri agyvérzésen átesett férjével élt együtt, utóbbi jó ideje csaknem teljesen immobil volt. Az ő minden segítség nélküli ápolása, gondozása és ellátása az erejét teljesen igénybe vette. Ennek ellenére a vállalt képviselések iratanyagából megállapítható, hogy Ungár Margit igen nagy általános és jogi műveltséggel bírt. A „*periratok teljesen kifogástalanok minden szempontból, alaposak és jogi szempontból is messze az átlagon felüli nívón*” álltak (Jelentés, 1956).

Az 1967-es beszélgetésben elmondta, hogy egy jogászvacsorán a férfi, aki később a férje lett, úgy gondolta, hogy az első jogásznő unalmas, tudálékos „kékharisnya” lehet, de kiderült, hogy ez nem igaz. Az „*ismertség pedig évtizedekig tartó boldog házassággal végződött. A házasságunk abban az időben rendhagyó volt. A munka, az elhivatottság nem ért vele véget, hanem kiteljesült. Akkor még nem beszéltek annyit a női egyenjogúságról, törvény sem determinálta, de a Vágó-Ungár családban jogerőre emelkedett.*” (Beszélgetés, 1967) Megemlítette még, hogy dolgozik egy nagyobb terjedelmű munkán, amelyet a magyar nő jogállása a múltban és ma munkacímével illetett.

A nők jogi helyzete Magyarországon Szent István korától napjainkig címmel készülő könyve terve az élete utolsó, 1968-ban adott interjújában is felmerült (a művet sem kéziratban, sem nyomtatott formában nem sikerült fellelnünk), emellett beszélt arról, hogy mélyen vallásos családban nőtt fel (Lengyel, 1968). Elmesélte, hogy az egyetemi beiratkozáskor megbeszélte egy orvostanhallgatónővel, hogy a medika

⁸ Lásd: FamilySearch, URL: <https://bit.ly/3Rh8hPV>

„sebész lesz, akinek fegyvere a »gyógyító kés«. Én viszont úgy döntöttem, hogy a »segítő kéz« munkása leszek, azokat fogom képviselni, akik a társadalom száműzöttjei.”

Kifejtette, hogy a megbízóinak a „szociális nővére” is volt, olyan képviselőket is elvállalt, amit helyette más nem tett volna meg, így volt ez a kommunista fiatalok perével is. A hála nem maradt el, mire hazatért a tárgyalásról, a tizenkét felmentett fiatalember „a lakását, konyháját, folyósóját, fürdőszobáját is az érlelő nyár virágaival” árasztotta el. Élete legszebb emlékének azt tartotta, amikor kiderült, hogy „fivérem egy Bécs melletti községben él és egészséges. Tanúja voltam tehát a csodának, hogy egy zsidó család megmaradt...”

A Teremtőjéhez 1969. április 30-án tért meg⁹, a temetése május 4-én volt a rákoskeresztúri Kozma utcai temetőben (1C parcella, 9. sor 12. sír), ahol az érdemeit Benoschofsky Imre főrabbi méltatta (Temetés, 1969). A sírfeliratán az első ügyvédnö, cenzor felirat olvasható, de talán azt még ő sem gondolta, hogy a temetésén a főkantor is ügyvéd lesz.

Emlékfoslányok

Ungár Margit megérte, hogy a jogi karok kapui a 6.660/1945. ME rendelet, majd az 1946. évi XXII. tc. alapján a nők számára is megnyíltak (utóbbi jogszabály nemzetgyűlési vitáján meg is említették a nevét), majd azt is, hogy utolsó földi évében az egyetem jogász nappali tagozatán már jóval több nő tanult, mint férfi (Jogászok, 1970).

Megelégedettséggel fogadta, hogy újra mód nyílt nők felvételére az ügyvédi kamarába (10.440/1945. ME rendelet), sőt a diplomaszerezésének centenáriumi évfordulóján már – ha valami kataklizma nem történik – több női ügyvédjelölt, alkalmazott ügyvédnö praktizál hazánkban, mint férfi, továbbá az ügyvédnök száma is megközelíti a férfiakét.

Így üttörő tevékenysége révén megvalósult az, amit a Jogállam cikkszerzője szűk egy évszázada kívánt a nőknek: a „későbbi évek vagy esetleg évtizedek számára már könnyebben és véglegesen megnyílnak a praktikus jogászat kapui Magyarországon is” (MŰK, 2022).

Büszkeséggel töltötte el, hogy a házasságon kívül született gyermek jogállásáról szóló 1946. évi XXIX. tc. – amely ugyanazokon az elveken alapult, mint az általa szövegezett tervezet, amit a Feministák Egyesülete 1933-ben nyújtott be a törvényhozásnak – hatályba lépett (Házasságon kívül, 1946).

* * *

Élete szövetét apró mozaikokból összetéve, még azt így is csak vázlatosan megismerve, kellő határozottsággal állítható, hogy amin keresztülment, amit végigküzdött, amit magvetőként elért, az a költő (Vörösmarty Mihály) szavaival szólva: férfimunka volt!

Méltó ehhez az állhatatos élethez, hogy az utókor tagjai ne hagyják feledésbe merülni a nevét, példaként és emlékül szolgáljon számunkra. Így mi is támogatjuk

⁹ Lásd: FamilySearch, URL: <https://bit.ly/3tdgX1z>

azt a kiváló ötletet, hogy annak a lakóháznak a falán, ahol majdnem napra pontosan élete utolsó negyed évszázadát töltötte emléktábla hirdesse létét (Emléktábla, 2021).

De ennél tovább is megyünk: 2023-ban – a jogi diplomája megszerzése és ügyvédjelölti bejegyzése századik évfordulóján –, az emléktábla (akár a Magyar Ügyvéd Napon történt) felavatása mellett a sírhelyének felújításával is kései ügyvéd utódokként elévülhetetlenül megtehetjük azt, ami szerint ő is élt: tisztelni és szeretni az (elmúló) embert!

*Dr. Ungár Margit portréja
Szerényi Gábor grafikusművész alkotása
Forrás: Bóka, 2023:915*

Irodalom

- A dolgozó nő és a kézimunka (1933). *Színházi Élet*, 23. évf. 19. sz. p. 88.
- A dolgozó nő sexappéalje (1932). *Színházi Élet*, 22. évf. 43. sz. p. 72.
- A párbajról nyilatkozik a társaságbeli hölgy, a híres orvosprofesszor, a sportlady, a vívóbajnok, az ügyvédnő és az író (1931). *Az Est*, 22. évf. 30. sz. (02.07.) p. 11.
- Alapszabály (1931). *Magyar Hírlap*, 41. évf. 61. sz. (03.15.) p. 14.; *Pesti Hírlap*, 53. évf. 62. sz. (03.17.) p. 11.
- Alapvizsgák (1920-22). HBML VIII. 7. a. 5. (1919. 03. 29.), 2)j.; Névjegyzéke azoknak, akik az 1920-21. tanévben a magyarországi egyetemeken, műegyetemen és jogakadémiaikon kitüntetéssel, illetőleg dicsérettel tettek vizsgálatot (1921). *Hivatalos Közlöny (Melléklete)*, 29. évf. 28. sz. (12.22.) p. 4.; *A debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1920-21. tanévről* (1921). Debrecen: Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetemi Nyomda, p. 121., p. 204., p. 217.; Debreceni Egyetem Kézirattár (DEK). Első alapvizsgálati jegyzőkönyvek II. (71/1919-20), Második alapvizsgálati jegyzőkönyvek II. (52/1920-21), Harmadik alapvizsgálati jegyzőkönyvek II. (56/1921-22); DEK: Jog- és Államtudományi Kar hallgatóinak anyakönyvi (származási) lapjai (1918-19. II. fele – 1922-23. I. fele); MNL OL K 636 (1919) 32. d. 10. t. (27.151/1919. IV.)
- Ankét (1931). *Budapesti Hírlap*, 51. évf. 88. sz. (04.19.) p. 20.; *Magyar Hírlap*, 41. évf. 88. sz. (04.19.) p. 19.; *8 Orai Ujság*, 17. évf. 89. sz. (04.21.) p. 7.; *Magyar Hírlap*, 41. évf. 91. sz. (04.23.) p. 4.; *Pesti Hírlap*, 53. évf. 91. sz. (04.23.) p. 20.
- Árverés (1942). *Budapesti Közlöny (Hivatalos Értesítő)*, 76. évf. 275. sz. (12.03.) p. 1.; *Budapesti Közlöny (Hivatalos Értesítő 1943)*, 77. évf. 5. sz. (01.08.) p. 1.; *Budapesti Közlöny (Hivatalos Értesítő 1943)*, 77. évf. 13. sz. (01.17.) p. 1.; *Ujság (1943)*, 41. évf. 232. sz. (10.14.) p. 4.
- Az ügyvéd (1927). Az ügyvéd és férje, az ügyvéd. *Magyarország*, 34. évf. 151. sz. (07.07.) p. 4.; BÜKL, új. jegyzék 12. köt. 593. lapszám
- Bál (1926). *Budapesti Hírlap*, 46. évf. 19. sz. (01.24.) p. 14.; *Ujság*, 2. évf. 19. sz. (01.24.) p. 10.; *Pesti Hírlap*, 48. évf. 36. sz. (02.14.) p. 7.; *Ujság*, 2. évf. 36. sz. (02.14.) p. 11.
- Bál (1927). *Budapesti Hírlap*, 47. évf. 35. sz. (02.13.) p. 18.; *Pesti Hírlap*, 49. évf. 35. sz. (02.13.) p. 8.; *Pesti Napló*, 78. évf. 35. sz. (02.13.) p. 8.; *Pesti Hírlap*, 49. évf. 77. sz. (04.05.) p. 8.
- Bejegyzés (1923a). *Világ*, 14. évf. 164. sz. (07.24.) p. 6.; *Az Ujság*, 21. évf. 248. sz. (11.03.) p. 2.; *Az Est*, 14. évf. 248. sz. (11.03.) p. 5.; *Az Ujság*, 21. évf. 249. sz. (11.04.) p. 6.; *Budapesti Hírlap*, 43. évf. 249. sz. (11.04.) p. 15.; *Ellenzék*, 44. évf. 250. sz. (11.04.) p. 4.; *Friss Ujság*, 28. évf., 249. sz. (11.04.) p. 3.; *Pesti Napló*, 74. évf. 249. sz. (11.04.) p. 4., p. 6.; *Bácsmegyei Napló*, 24. évf. 32. sz. (11.05.) p. 3.; *Prágai Magyar Hírlap*, 2. évf. 251. sz. (11.06.) p. 6.; *Uj Kelet*, 6. évf. 208. sz. (11.06.) p. 5.; *Brassói Lapok*, 29. évf. 251. sz. (11.07.) p. 4.; *Az Ujság*, 21. évf. 251. sz. (11.07.) p. 4.; *Jogtudományi Közlöny*, 58. évf. 22. sz. (11.15.) p. 179.; *Mohácsi*

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2023. december 1.

- Hírlap*, 13. évf. 48. sz. (11.25.) p. 3.; BÜKL, BÜK választmányának 1923. évi teljes ülési jegyzőkönyvei, nov. 3. ülés
- Bejegyzés (1923b). *Miskolci Reggeli Hírlap*, 32. évf. 278. sz. (12.07.) p. 5.; *Egyetértés*, 5. évf. 289. sz. (12.21.) p. 3.; *Dunántúl*, 13. évf. 291. sz. (12.23.) p. 1.; *Magyarország*, 30. évf. 290. sz. (12.23.) p. 9.; *Nyírvidék*, 44. évf. 291. sz. (12.23.) p. 6.; *Pécsi Lapok*, 2. évf. 291. sz. (12.23.) p. 2.; *Zemplén*, 54. évf. 102. sz. (12.29.) p. 2.; *Egri Népiújság* (1924), 41. évf. 1. sz. (01.01.) p. 3.; MNL OL K 631. 36. cs. (558/1928.)
- Bejegyzés (1928). BÜKL, ügyvédek lajstroma 8/b. köt. 563. lapszám; *Budapesti Közlöny*, 62. évf. 156. sz. (07.11.) p. 2.; *Igazságügyi Közlöny*, 37. évf. 7. sz. (07.31.) p. 155.; BFL IX. 282. b. 6718. ü. 6-7.; Katkó, A. (2004). Az első budapesti ügyvédnö. *Pesti Ügyvéd*, 13. évf. 12. sz. p. 9.
- Beszámoló a szegedi Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem 1922-23–1926-27. évi működéséről (1929). Szeged: Szeged Városi Nyomda; MNL OL K. 636 153. dob. 27. tét. 23473. alapsz.
- Beszélgetés az ország első ügyvédasszonyával (1967). *Egyetemi Lapok*, 9. évf. 14. sz. (10.05.) p. 3.
- Bóka Zs. (2023). Az első magyar női ügyvéd. *Magyar Tudomány*, 184. évf., 7. sz., 913-925.
- Csábítás (1939). UNGÁR, M.-HAJNAL, H. (1939). *Csábítás, jegyszegés és a jog. Az M. Kir. Kúria legújabb gyakorlata*. Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó; *Pesti Napló*, 90. évf. 244. sz. (10.26.) p. 4.; *Magyar Jogi Szemle*, 20. évf. 11. sz. pp.374-378.; *Pesti Hírlap* (1940), 62. évf. 7. sz. (01.11.) p. 7.; *Pesti Hírlap* (1940), 62. évf. 7. sz. (03.02.) p. 7.; *Ujság* (1943), 41. évf. 79. sz. (12.18.) p. 4.
- Családjog (1933). *Ujság*, 9. évf. 270. sz. (11.28.) p. 9.; *Magyar Hírlap*, 43. évf. 280. sz. (12.10.) p. 16.; *Ujság*, 9. évf. 280. sz. (12.10.) p. 18.; *Pesti Hírlap*, 55. évf. 282. sz. (12.13.) p. 11.; *Pesti Napló*, 84. évf. 283. sz. (12.14.) p. 9.; *Ujság*, 9. évf. 286. sz. (12.17.) p. 18.
- Csillagos házak (1944). *Fővárosi Közlöny (Melléklet)*, 55. évf. 30. sz. (06.16.) p. 3.; *Budapesti Közlöny*, 78. évf. 141. sz. (06.24.) pp. 6-9.; BFL IX. 282. b. 6718. ü. 37-38., 57.; Katkó, 2004, p. 9.
- D.N.C. (1928). *Pesti Napló* (1927), 78. évf. 292. sz. (12.24.) p. 8; *Tolnai Világlapja*, 28. évf. 1. sz. (01.04.) p. 4.; *Magyar Hírlap*, 38. évf. 139. sz. (06.21.) p. 6.; *Pesti Napló*, 79. évf. 139. sz. (06.21.) p. 5.
- D.N.C. (1929). *Budapesti Hírlap*, 49. évf. 36. sz. (02.13.) p. 19.; *Magyar Hírlap*, 39. évf. 36. sz. (02.13.) p. 8.; *Nemzeti Ujság*, 11. évf. 36. sz. (02.13.) p. 10.; *Ujság*, 5. évf. 36. sz. (02.13.) p. 9.
- DAL (1929). *Délmagyarország*, 5. évf. 29. sz. (02.05.) p. 3.; *Szegedi Uj Nemzedék*, 11. évf. 24. sz. (02.06.) p. 1.; *Budapesti Hírlap*, 49. évf. 52. sz. (03.03.) p. 14.; *Magyar Hírlap*, 39. évf. 52. sz. (03.03.) p. 15.; *Pesti Hírlap*, 51. évf. 52. sz. (03.03.) p. 10.; *Miskolci Reggeli Hírlap*, 38. évf. 54. sz. (03.06.) p. 8.
- DAL (1933). *Ujság*, 9. évf. 98. sz. (05.02.) p. 8.; *Budapesti Hírlap*, 53. évf. 99. sz. (05.03.) p. 7; *Esti Kurír*, 11. évf. 99. sz. (05.03.) p. 6.; *Magyar Hírlap*, 43. évf. 100. sz. (05.04.) p. 8.

- DAL (1935). *Esti Kurír*, 13. évf. 226. sz. (10.04.) p. 10.; *Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap*, 44. évf. 226. sz. (10.04.) p. 4.; *Budapesti Hírlap*, 55. évf. 227. sz. (10.05.) p. 11.; *Magyar Hírlap*, 45. évf. 228. sz. (10.06.) p. 12.
- Doktoravatás (1923). *MTI*, 06.20., 9-1.; *Az Ujság*, 21. évf. 138. sz. (06.21.) p. 5.; *Budapesti Hírlap*, 43. évf. 138. sz. (06.21.) p. 4.; *Pesti Hírlap*, 45. évf. 138. sz. (06.21.) p. 7.; *Pesti Napló*, 74. évf. 138. sz. (06.21.) p. 5.; *Uj Barázda*, 5. évf. 128. sz. (06.21.) p. 2.; *Az Est*, 14. évf. 139. sz. (06.22.) p. 7.; *Ellenzék*, 44. évf. 138. sz. (06.22.) p. 8.; *Friss Hírek*, 7. évf. 139. sz. (06.22.) p. 3.; *Magyarország*, 30. évf. 139. sz. (06.22.) p. 6.; *Kecskeméti Lapok*, 56. évf. 138. sz. (06.22.) p. 2.; *Pécsi Lapok*, 2. évf. 139. sz. (06.22.) p. 2.; *Szegedi Híradó*, 66. évf. 139. sz. (06.22.) p. 2.; *Brassói Lapok*, 29. évf. 138. sz. (06.23.) p. 4.; *Vasárnap*, 4. évf. 26. sz. (07.01.) p. 7.; *Harangszó*, 14. évf. 28. sz. (07.08.) p. 224.; *Tolnai Világlapja*, 23. évf. 14. sz. (07.11.) p. 27.; *Uj Előre*, 19. évf. 3947. sz. (07.19.) p. 3.
- Dorothy Henecker amerikai ügyvédnö Budapesten (1931). *Tolnai Világlapja*, 31. évf. 13. sz. (03.25.) p. 5.
- Elemi (1901). KUTI, ZS. – SIMONOVITS, D.: *A Debreczeni Izr. Hitközség négy osztályú fiú- és hat osztályú leányiskolájának értesítője*. Debrecen: Hoffmann és Kronovitz Könyvnyomdája, 1896. (10. évf.) p. 43.; 1897. (11. évf.) p. 39.; 1898. (12. évf.) p. 54.; 1899. (13. évf.) p. 32.; 1900. (14. évf.) p. 5., p. 30.; 1901 (15. évf.) p. 5., p. 30.
- Előadás (1934). *Magyar Hírlap*, 44. évf. 10. sz. (01.14.) p. 15.; *Ujság*, 10. évf. 10. sz. (01.14.) p. 15.; *Pesti Napló*, 85. évf. 12. sz. (01.17.) p. 14.; *MOT*, 16. évf. 36. sz. (02.14.), 12-1.; *Magyar Hírlap*, 44. évf. 79. sz. (04.10.) p. 7.; *Ujság*, 10. évf. 80. sz. (04.11.) p. 8.; *Magyar Hírlap*, 44. évf. 82. sz. (04.13.) p. 9.; *Egyenlőség*, 54. évf. 48. sz. (12.15.) p. 8.
- Előadás (1935). *Budapesti Hírlap*, 55. évf. 27. sz. (02.01.) p. 9; *Magyarság*, 16. évf. 27. sz. (02.01.) p. 16.; *Ujság*, 11. évf. 27. sz. (02.01.) p. 10.
- Előadás (1936). *MOT*, 18. évf. 44. sz. (02.22.), 9-1.; *Magyar Hírlap*, 46. évf. 45. sz. (02.23.) p. 11.; *MOT*, 18. évf. 46. sz. (02.25.), 6-1.; *Pesti Hírlap*, 58. évf. 47. sz. (02.26.) p. 10.; *Pesti Napló*, 87. évf. 47. sz. (02.26.) p. 12.; *Budapesti Hírlap*, 56. évf. 48. sz. (02.27.) p. 11.; *Magyar Hírlap*, 46. évf. 48. sz. (02.27.) p. 8.; *Magyarság*, 17. évf. 48. sz. (02.27.) p. 10.; *Ujság*, 12. évf. 48. sz. (02.27.) p. 12.; *MOT*, 18. évf. 48. sz. (02.27.), 12-1.; *Budapesti Hírlap*, 56. évf. 49. sz. (02.28.) p. 9.; *Magyar Hírlap*, 46. évf. 49. sz. (02.28.) p. 6.; *Pesti Hírlap*, 58. évf. 49. sz. (02.28.) p. 16.; *Pesti Napló*, 87. évf. 49. sz. (02.28.) p. 13.; *Az Est*, 27. évf. 50. sz. (02.29.) p. 10.; *Képes Pesti Hírlap*, 58. évf. 50. sz. (02.29.) p. 2.; *Magyarország*, 43. évf. 56. sz. (03.07.) p. 3.; *MOT*, 18. évf. 147. sz. (06.30.), 17-1.; *Magyar Hírlap*, 46. évf. 148. sz. (07.01.) p. 6.; *Nemzeti Ujság*, 18. évf. 148. sz. (07.01.) p. 13.
- Előadás (1947). *Világ*, 580. sz. (05.07.) p. 3.; *Világ*, 582. sz. (05.09.) p. 3.; *Szabad Nép*, 5. évf. 107. sz. (05.13.) p. 6.; *Haladás*, 3. évf. 20. sz. (05.15.) p. 9.; BFL VII. 205. a. 1947. 0588.; *Magyar Nemzet (1949)*, 5. évf. 17. sz. (01.21.) p. 4.; *Világ (1949)*, 1089. sz. (01.21.) p. 6.
- Előadások (1933). *Magyar Hírlap*, 43. évf. 48. sz. (02.28.) p. 2.; *Pesti Hírlap*, 55. évf. 48. sz. (02.28.) p. 10.; *Ujság*, 9. évf. 48. sz. (02.28.) p. 7.; *Magyar Hírlap*, 43. évf. 50. sz. (03.02.) p. 9.; *Népszava*, 61. évf. 50. sz. (03.02.) p. 8.; *Pesti Napló*, 84. évf.

52. sz. (03.04.) p. 8.; *Budapesti Hírlap*, 53. évf. 53. sz. (03.05.) p. 13.; *Magyar Hírlap*, 43. évf. 62. sz. (03.17.) p. 8.; *Ujság*, 9. évf. 75. sz. (04.02.) p. 11.; *Pesti Hírlap*, 55. évf. 76. sz. (04.04.) p. 6.; *Magyar Hírlap*, 43. évf. 77. sz. (04.05.) p. 5.; *Pesti Hírlap*, 55. évf. 77. sz. (04.05.) p. 9.; *Pesti Napló*, 84. évf. 77. sz. (04.05.) p. 10.; *Ujság*, 9. évf. 77. sz. (04.05.) p. 8.; *Az Est*, 24. évf. 103. sz. (05.07.) p. 7.; *Ügyvédi Közlöny*, 3. évf. 41. sz. (11.11.) p. 1.; *Pesti Hírlap*, 55. évf. 261. sz. (11.17.) p. 19.; *Magyar Hírlap*, 43. évf. 263. sz. (11.19.) p. 16.; *Polgári Jog (1934)*, 10. évf. 2. sz. pp.105-106.
- Első per (1924). *Miskolci Reggeli Hírlap*, 33. évf. 23. sz. (01.27.) p. 7.; *Pesti Napló*, 75. évf. 23. sz. (01.27.) p. 8.; *Ellenzék*, 45. évf. 22. sz. (01.29.) p. 4.; *Prágai Magyar Hírlap*, 3. évf. 24. sz. (01.29.) p. 6.; *Uj Kelet*, 7. évf. 22. sz. (01.29.) p. 5.; *Brassói Lapok*, 30. évf. 24. sz. (01.30.) p. 4.; *Friss Hírek*, 8. évf. 25. sz. (01.30.) p. 1.
- Első vizsga (1927). *Pesti Hírlap*, 49. évf. 289. sz. (12.21.) p. 9., p. 17.; *Pesti Napló*, 78. évf. 289. sz. (12.21.) p. 8.; *Prágai Magyar Hírlap*, 6. évf. 291. sz. (12.22.) p. 6.; *Ujság*, 3. évf. 290. sz. (12.22.) p. 8.; *Ujság (1928)*, 4. évf. 7. sz. (01.10.) p. 8.; MNL OL K 631 128. köt. (1042/1927.), MNL OL K. 579 162. köt. dec. 05. (1133/1927.), MNL OL K 631. 36. cs. (558/1928.)
- Érettségi (1908). Jászai, R.: *A Debreceni Kegyes-Tanítórendi Róm. Kath. Főgimnázium értesítője*. Debrecen: Debreceni Újság Nyomdája, pp. 102–104.; Érettségit tett leány Debreczenben. *Az Ujság*, 6. évf. 152. sz. (06.25.) p. 13.; HBML VIII. 52. a. 102. (1908. 35.)
- Évforduló (1929). *MOT*, 11. évf. 287. sz. (12.16.), 9-1.; *Magyar Hétfő*, 5. évf. 52. sz. (12.16.) p. 4.; *Pesti Napló*, 80. évf. 287. sz. (12.17.) p. 6.; *Ujság*, 5. évf. 287. sz. (12.17.) p. 9.; *Népszava*, 57. évf. 288. sz. (12.18.) p. 8.
- F. Fürt, M. (1930). Megkésett írás Szikráról. *Miskolci Reggeli Hírlap*, 39. évf. 79. sz. (04.06.) p. 4.
- Favilli, E.-Cavallo, F. (2017). *Esti mesék lázadó lányoknak. 100 különleges nő története*. Budapest: Móra Kiadó.
- Favilli, E.-Cavallo, F. (2018). *Esti mesék lázadó lányoknak. 2. köt.* Budapest: Móra Kiadó.
- Fodor, M.-Neset, A. (2018). *50 elszánt magyar nő*. Budapest: Kolibri Kiadó; *Udvarhelyi Híradó*, 28. évf. 129. sz. (07.11.) p. 9.
- Földessi per (1929). *Békésmegyei Közlöny*, 56. évf. 6. sz. (01.08.) p. 6.; *Kárpáti Híradó*, 6. évf. 5. sz. (01.08.) p. 3.; *Kis Ujság*, 42. évf. 6. sz. (01.08.) p. 2.; *Uj-Somogy*, 11. évf. 6. sz. (01.08.) p. 1.; *Brassói Lapok*, 35. évf. 6. sz. (01.09.) p. 8.; *Ellenzék*, 50. évf. 6. sz. (01.09.) p. 8.; *Pesti Hírlap*, 51. évf. 7. sz. (01.09.) p. 4.; *Pesti Napló*, 80. évf. 24. sz. (01.29.) p. 9.; *Amerikai Magyar Népszava*, 30. évf. 35. sz. (02.04.) p. 5.; *Friss Ujság*, 34. évf. 46. sz. (02.24.) p. 5.; *Magyar Hírlap*, 39. évf. 46. sz. (02.24.) p. 13.; *Magyarország*, 36. évf. 46. sz. (02.24.) p. 2.; *Népszava*, 57. évf. 46. sz. (02.24.) p. 7.; *Nyírvidék*, 50. évf. 46. sz. (02.24.) p. 5.; *Pesti Hírlap*, 51. évf. 46. sz. (02.24.) p. 19.; *Ujság*, 5. évf. 46. sz. (02.24.) p. 23.; *Képes Pesti Hírlap*, 51. évf. 46. sz. (02.26.) p. 4.; *Uj Kelet*, 12. évf. 47. sz. (02.27.) p. 6.; *Szabad Szó*, 31. évf. 9. sz. (03.03.) p. 3.; *Az Est*, 20. évf. 112. sz. (05.19.) p. 7.; *Magyar Hírlap*, 39. évf. 147. sz. (07.03.) p. 8.; *Pesti Hírlap*, 51. évf. 147. sz. (07.03.) p. 19.; *Pesti Napló*, 80. évf. 147. sz. (07.03.) p. 3.; *MTI*, 11.16., 19-1.; *Pesti Hírlap (1930)*, 52. évf. 65. sz. (03.20.) p.

- 15.; Hubert, G. – Müller, V. (Ed.), *Perbeszédék gyűjteménye. Válogatott vád- és védbeszéddek*. 2. köt. Budapest: Tisza testvérek kiadása, pp. 408–418.
- Halálbüntetés (1931). *Magyar Hírlap*, 41. évf. 268. sz. (11.25.) p. 6.; *Ujság*, 7. évf. 268. sz. (11.25.) p. 7.; *Népszava*, 59. évf. 276. sz. (11.28.) p. 8.; *Magyar Hírlap*, 41. évf. 272. sz. (11.29.) p. 15.; *Népszava*, 59. évf. 277. sz. (11.29.) p. 10.; Tasi, J. (1980). József Attila és a Halálbüntetés Ellenés Szövetség. *Párttörténeti Közlemények*, 26. évf. 1. sz. p. 93. (90–110)
- Házasság (1926). *Esti Kurír*, 4. évf. 42. sz. (02.21.) p. 10.
- Házasságon kívül (1946). BFL IX. 282. b. 6718. ü. 66., 68.; Katkó, 2004, p. 9.
- Helyettes (1930). *Magyar Hírlap*, 40. évf. 260. sz. (11.15.) p. 12.; *Magyarság*, 11. évf. 260. sz. (11.15.) p. 17.; *Ujság*, 6. évf. 260. sz. (11.15.) p. 15.; *Budapesti Közlöny*, 64. évf. 263. sz. (11.16.) p. 10.
- Hétfőn: vádbeszéd a Rákosi-perben (1926). *Magyarország*, 33. évf. 166. sz. (07.25.) p. 7.
- Hitvestársi (1932). *Ujság*, 8. évf. 10. sz. (01.14.) p. 8.; *Magyar Hírlap*, 42. évf. 22. sz. (01.28.) p. 6.; *Pesti Hírlap*, 54. évf. 23. sz. (01.29.) p. 8.; *Pesti Napló*, 83. évf. 24. sz. (01.30.) p. 9.; *Ujság*, 8. évf. 24. sz. (01.30.) p. 5.
- Hivatalos óra után (1928). *Pesti Napló*, 79. évf. 81. sz. (04.08.) p. 89.; *Friss Ujság*, 33. évf. 165. sz. (07.22.) p. 9.
- Igazolás (1945). BFL IX. 282. b. 6718. ü. 37-44., 51-52., 59.; BÜKL, ügyvédek lajstroma 8/b. köt. 563. lapszám; Katkó, 2004, p. 9.
- Ígéret (1938). *MOT (törvényeszéki kiadás)*, 08.30., 3-1.; *Az Est*, 29. évf. 195. sz. (08.31.) p. 4.; *Esti Kurír*, 16. évf. 195. sz. (08.31.) p. 7.; *Friss Ujság*, 43. évf. 196. sz. (08.31.) p. 5.; *Magyarország*, 45. évf. 195. sz. (08.31.) p. 14.; *Ujság*, 14. évf. 195. sz. (08.31.) p. 9.; *Amerikai Magyar Népszava*, 39. évf. 255. sz. (09.12.) p. 2.
- Iskolák (1907). HBML VIII. 63. b. 7., 8.; VIII. 63. a. 8., 9., 10., 11., 36.
- Jelentés (1956). BFL IX. 282. b. 6718. ü. 53-56., 72.; Katkó, 2004, p. 9.
- Jogásznők (1970). Ránki, V. (1970). A jogásznők és a jogok. *Magyar Hírlap (Hétvége)*, 3. évf. 261. sz. (09.13.) p. 2.; *Nemzetgyűlési Napló (1945)*, 3. köt. (1946. 08. 29.) p. 419.
- Kegyelem (1934). *Magyar Hírlap*, 44. évf. 50. sz. (03.03.) p. 7.; *Pécsi Napló*, 43. évf. 53. sz. (03.07.) p. 5.; *Pesti Hírlap*, 56. évf. 53. sz. (03.07.) p. 16.
- Kongresszus (1938). *MOT*, 20. évf. 172. sz. (08.02.), 6-2.; *Budapesti Hírlap*, 58. évf. 173. sz. (08.03.) p. 5.; *Pesti Napló*, 89. évf. 151. sz. (08.03.) p. 10.; *Uj Magyarság*, 5. évf. 173. sz. (08.03.) p. 5.; *Ujság*, 14. évf. 173. sz. (08.03.) p. 7.; *MOT (törvényeszéki kiadás)*, 08.04., 3-1.; *Budapesti Hírlap*, 58. évf. 175. sz. (08.05.) p. 3.; *Magyarország*, 45. évf. 175. sz. (08.05.) p. 9.; *Ujság*, 14. évf. 175. sz. (08.05.) p. 7.
- Kúria (1926). *Budapesti Hírlap*, 46. évf. 22. sz. (01.28.) p. 11.; *Dunántúl*, 16. évf. 22. sz. (01.28.) p. 4.; *Esti Kurír*, 4. évf. 22. sz. (01.28.) p. 4.; *Magyarság*, 7. évf. 22. sz. (01.28.) p. 9.; *Nemzeti Ujság*, 8. évf. 22. sz. (01.28.) p. 11.; *Pécsi Napló*, 35. évf. 22. sz. (01.28.) p. 4.; *Pesti Hírlap*, 48. évf. 22. sz. (01.28.) p. 15.; *Ujság*, 2. évf. 22. sz. (01.28.) p. 4.; *Világ*, 17. évf. 15. sz. (01.28.) p. 14.; *A Ma*, 2. évf. 25. sz. (01.31.) p. 3.; *Jogtudományi Közlöny*, 61. évf. 3. sz. (02.01.) p. 23.; *Pesti Hírlap*, 48. évf. 26.

- sz. (02.02.) p. 13.; *MTI*, 02.02., 5-8.; *Cegléd és Környéke*, 2. évf. 6. sz. (02.05.) p. 4.; *Tolnai Világlapja*, 26. évf. 7. sz. (02.10.) p. 3.
- Látogatások (1936). *MOT*, 18. évf. 186. sz. (08.14.), 2-1.; *Magyarság*, 17. évf. 187. sz. (08.15.) p. 20.; *Nemzeti Ujság*, 18. évf. 187. sz. (08.15.) p. 16.; *Pesti Hírlap*, 58. évf. 187. sz. (08.15.) p. 21.; *Ujság*, 12. évf. 188. sz. (08.16.) p. 9.; *Délmagyarország*, 12. évf. 209. sz. (09.04.) p. 5.; *Nemzeti Ujság*, 18. évf. 202. sz. (09.04.) p. 4.; *Ujság*, 12. évf. 204. sz. (09.06.) p. 8.; *MOT*, 18. évf. 204. sz. (09.07.), 6-1.; *Budapesti Hírlap*, 56. évf. 205. sz. (09.08.) p. 4.; *Friss Ujság*, 41. évf. 205. sz. (09.08.) p. 11.; *Képes Pesti Hírlap*, 58. évf. 205. sz. (09.08.) p. 4.; *Kis Ujság*, 49. évf. 205. sz. (09.08.) p. 1.; *Nemzeti Ujság*, 18. évf. 205. sz. (09.08.) p. 5.; *Népszava*, 64. évf. 204. sz. (09.08.) p. 8.; *Pesti Hírlap*, 58. évf. 205. sz. (09.08.) p. 7.; *Pesti Napló*, 87. évf. 205. sz. (09.08.) p. 10.; *Ujság*, 12. évf. 205. sz. (09.08.) p. 10.; *Polgári Jog*, 12. évf. 8. sz. p. 551.; *Színházi Élet*, 26. évf. 38. sz. pp.12–13.
- Lengyel, I. (1968). „A tízparancsolat az emberi társadalom alappillére”. *Új Élet*, 23. évf. 9. sz. (05.01.) p. 4.
- Lexikona (1931). UJVÁRI, P. (Ed.) (1929). *Magyar Zsidó Lexikon*. Budapest: Magyar Zsidó Lexikon kiadása, p. 932.; BOZZAY, M. (Ed.). *Magyar Asszonyok Lexikona*. Budapest: Dajkovich Sándor kiadása, pp. 945-946., 982-983.
- Magánjogi (1930). *Magyar Hírlap*, 40. évf. 4. sz. (01.05.) p. 14.; *Pesti Napló*, 81. évf. 6. sz. (01.09.) p. 12.; *Ujság*, 6. évf. 6. sz. (01.09.) p. 7.; *Magyar Hírlap*, 40. évf. 7. sz. (01.10.) p. 4.; *Pesti Hírlap*, 52. évf. 7. sz. (01.10.) p. 10.; *Pesti Napló*, 81. évf. 7. sz. (01.10.) p. 8.; *Ujság*, 6. évf. 8. sz. (01.11.) p. 10.; *Pesti Hírlap*, 52. évf. 26. sz. (02.01.) p. 9.; *Ujság*, 6. évf. 26. sz. (02.01.) p. 8.; *8 Órai Ujság*, 16. évf. 27. sz. (02.02.) p. 6.; *Budapesti Hírlap*, 50. évf. 27. sz. (02.02.) p. 17.; *Pesti Napló*, 81. évf. 36. sz. (02.13.) p. 13.
- Magyar Családok estélye (1932). *Pesti Hírlap*, 54. évf. 55. sz. (03.08.) p. 11.
- Második vizsga (1928). *A Reggel*, 7. évf. 28. sz. (06.25.) p. 7.; *8 Órai Ujság*, 14. évf. 143. sz. (06.26.) p. 7.; *Esti Kurír*, 6. évf. 143. sz. (06.26.) p. 5.; *Friss Ujság*, 33. évf. 143. sz. (06.26.) p. 4.; *Magyar Hírlap*, 38. évf. 143. sz. (06.26.) p. 9.; *Pesti Napló*, 79. évf. 143. sz. (06.26.) p. 2.; *Prágai Magyar Hírlap*, 7. évf. 145. sz. (06.26.) p. 8.; *Ujság*, 4. évf. 143. sz. (06.26.) p. 10.; *Békés*, 60. évf. 51. sz. (06.27.) p. 3.; *Brassói Lapok*, 34. évf. 143. sz. (06.27.) p. 7.; *Jogtudományi Közlöny*, 63. évf. 13. sz. (07.01.) p. 126.; *Uj Idők*, 34. évf. 28. sz. (07.08.) p. 52.; *Kiskunhalasi Lapok*, 28. évf. 55. sz. (07.11.) p. 5.; *Amerikai Magyar Népszava*, 29. évf. 171. sz. (07.18.) p. 4.; *Jogállam*, 27. évf. 6. sz. p. 327.; BFL IX. 282. b. 6718. ü. 4.; MNL OL K 631 129. köt. (459/1928.), MNL OL K. 579 163. köt. jún. 18. (558/1928.), MNL OL K 631. 36. cs. (558/1928.)
- Mi a véleménye a nőknek Baghyné tragédiájáról? (1932). *Esti Kurír*, 10. évf. 66. sz. (03.20.) p. 2.
- Mi ujság a nők munkafrontján? (1930). *Pesti Napló*, 81. évf. 90. sz. (04.20.) p. 85.
- Minosz (1933). *Budapesti Közölny*, 67. évf. 86. sz. (04.16.) p. 15.; *Egyenlőség*, 53. évf. 30. sz. (05.20.) p. 14.
- Monstre (1930). *Esti Kurír*, 8. évf. 140. sz. (06.24.) p. 6.; *Népszava*, 58. évf. 140. sz. (06.24.) p. 8.; *Ujság*, 6. évf. 140. sz. (06.24.) p. 18.; *8 Órai Ujság*, 16. évf. 234. sz.

- (10.14.) p. 4.; *Az Est*, 21. évf. 233. sz. (10.14.) p. 4.; *Budapesti Hírlap*, 50. évf. 234. sz. (10.14.) p. 12.; *Dunántúl*, 20. évf. 233. sz. (10.14.) p. 4.; *Esti Kurír*, 8. évf. 234. sz. (10.14.) p. 5.; *Népszava*, 58. évf. 233. sz. (10.14.) p. 6.; *Ujság*, 6. évf. 233. sz. (10.14.) p. 13.; *Ujság*, 6. évf. 235. sz. (10.16.) p. 11.
- MÜK (2022). <https://bit.ly/3Rf96Zy> 21.; *Jogállam (1928)*, 27. évf. 6. sz. p. 327.
- Nádor (1928). *Az Est*, 19. évf. 292. sz. (12.25.) p. 15.; *Magyar Hírlap*, 38. évf. 292. sz. (12.25.) p. 20.; *Magyarország*, 35. évf. 292. sz. (12.25.) p. 16.; *Ujság*, 4. évf. 292. sz. (12.25.) p. 16.; *Pesti Hírlap*, 50. évf. 295. sz. (12.30.) p. 17.; BFL IX. 282. b. 6718. ü. 27-28.; *A Budapesti Ügyvédi Kamara tagjainak névsora (1928. december 31.)*. Budapest, 1928, p. 73.; *Budapest és környékének távbeszélő betürendes- és szaknévsora (1929. május)*. Budapest: Postavezérigazgatóság kiadása, p. 404.
- Nemzetközi (1928). *Jus Suffragi*, 22. évf. 8. sz. p. 118.; *The Woman's Leader*, 20. évf. 21. sz. (06.29.) p. 170.; *The Vote*, 29. évf. 976. sz. (07.06.) p. 210.
- Névjegyzék (1939). BFL IX. 282. b. 6718. ü. 33-36.; Katkó, 2004, p. 9.
- Névjegyzék (1944). *Budapesti Közlöny*, 78. évf. 108. sz. (05.13.) pp. 3–4.; *Budapesti Közlöny*, 78. évf. 120. sz. (05.28.) p. 14.; *Igazságügyi Közlöny*, 53. évf. 5. sz. (05.31.) p. 227–228.; BÜKL, ügyvédek lajstroma 8/b. köt. 563. lapszám; Kovács, M. M. (2016). A holokauszt és az ügyvédség. In: KOVÁCS, M. M. (Ed.). *Kései főhajtás. A holokauszt jogász áldozatai*. Budapest: Magyar Közlöny- és Lapkiadó, p. 56.
- Nyilatkozat (1930). *Magyarország*, 37. évf. 284. sz. (12.14.) p. 5.; *Brassói Lapok*, 36. évf. 280. sz. (12.17.) p. 2.; *Az Est*, 21. évf. 293. sz. (12.25.) p. 5.; *Pesti Napló*, 81. évf. 293. sz. (12.25.) p. 87.
- Nyugdíj (1959). BFL IX. 282. b. 6718. ü. 66., 75., 82-84.; BÜKL, ügyvédek lajstroma 8/b. köt. 563. lapszám; Katkó, 2004, p. 9.; *Budapesti távbeszélőnévsor (1949. december)*. Budapest: Magyar Posta, p. 301.; *Budapesti távbeszélőnévsor (1950. december)*. Budapest: Magyar Posta, p. 472.; *A Budapesti Ügyvédi Kamara tagjainak, a helyettes ügyvédeknek és ügyvédjelölteknek névsora az 1950. évben*. Budapest, 1950, p. 51.
- Olasz ügyvédnő (1933). *Budapesti Hírlap*, 53. évf. 41. sz. (02.19.) p. 14; *Pesti Napló*, 84. évf. 47. sz. (02.26.) p. 20.
- Per (1938). *Kárpáti Magyar Hírlap*, 19. évf. 14. sz. (02.04.) p. 4.; *Orosházi Friss Ujság*, 27. évf. 27. sz. (02.04.) p. 3.; *Krassó-Szörényi Lapok*, 60. évf. 11. sz. (02.06.) p. 3.; *MOT (törvényszéki kiadás)*, 03.09., 6-1.;
- Pető, A. (2003). *Napasszonyok és holdkisasszonyok. A mai magyar konzervatív női politizálás alaktana*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Pillanatfölvételek a budapesti ügyvédháborúból (1929). *Uj Nemzedék*, 11. évf. 29. sz. (02.05.) p. 11.
- Rendtartás (1936). *Ujság*, 12. évf. 211. sz. (09.16.) p. 6.; Ungár, M. Van-e szükség női ügyvédre? *Pesti Napló*, 87. évf. 294. sz. (12.24.) p. 10.
- Sereg A. (2021). <https://bit.ly/46SENNK>.
- Szabadalom (1935). *Pesti Napló (1934)*, 85. évf. 8. sz. (01.12.) p. 10.; *Orosházi Friss Ujság (1934)*, 23. évf. 9. sz. (01.13.) p. 3.; *Szabadalmi Közlöny (1934)*, 39. évf. 1. sz. (01.12.) p. 5.; *Szabadalmi Közlöny*, 40. évf. 3. sz. (02.01.) p. 30.

- Szakmai (1932). *Budapesti Közlöny*, 66. évf. 23. sz. (01.29.) p. 4.; *A Reggel*, 11. évf. 7. sz. (02.15.) p. 6.; *Budapesti Közlöny*, 66. évf. 123. sz. (06.03.) p. 5.; *Budapesti Közlöny*, 66. évf. 242. sz. (10.25.) p. 9.; *Budapesti Közlöny*, 66. évf. 287. sz. (12.20.) p. 6.; *Az Est*, 23. évf. 294. sz. (12.31.) p. 4.; *Budapesti Hírlap*, 52. évf. 294. sz. (12.31.) p. 7.; *Kis Ujság*, 45. évf. 294. sz. (12.31.) p. 6.; *Uj Nemzedék*, 14. évf. 294. sz. (12.31.) p. 8.; *Ujság*, 8. évf. 294. sz. (12.31.) p. 8.
- Székhely (1932). *A Budapesti Ügyvédi Kamara tagjainak névsora (1932. december 31.)*. Budapest, 1933, p. 74.
- Székhely (1938). BFL IX. 282. b. 6718. ü. 2., 22.; *A Budapesti Ügyvédi Kamara tagjainak és a helyettes ügyvédeknek névsora (1939. január 01.)*. Budapest, 1939, p. 80.; *A budapesti egységes hálózat (Budapest és környéke) betűrendes távbeszélő névsora (1939. május)*. Budapest: Postavezérgazgatóság kiadása, p. 450.
- Székhely (1939). BFL IX. 282. b. 6718. ü. 22-25.; *A Budapesti Ügyvédi Kamara tagjainak és a helyettes ügyvédeknek névsora (1940. január 01.)*. Budapest, 1940, p. 79.; *A budapesti egységes hálózat (Budapest és környéke) betűrendes távbeszélő névsora (1940. szeptember)*. Budapest: Postavezérgazgatóság kiadása, p. 488.; *Budapesti Közlöny (Hivatalos Értesítő)*, 73. évf. 70. sz. (03.28.) p. 1.; *Budapesti Közlöny (Hivatalos Értesítő)*, 73. évf. 202. sz. (09.06.) p. 1.
- Szokoly, E. (1924). Ungár Margit, az első magyar ügyvédjelöltőnő elmeséli egyéves tapasztalatait ügyvédi működéséről. *Az Ujság*, 22. évf. 251. sz. (11.25.) p. 4.
- Tag (1950). *Magyar Közlöny (1949)*, 269. sz. (12.29.) p. 1.; BÜKL, ügyvédek lajstroma 8/b. köt. 563. lapszám; Hernádi, M. (1988). Diploma rózsaszínű selyemben. *Magyar Nemzet*, 51. évf. 151. sz. (06.25.) p. 14.; BFL VII. 180. 1951. 1160.
- Tagság (1958). BFL IX. 282. b. 6718. ü. 78-79.; BÜKL, ügyvédek lajstroma 8/b. köt. 563. lapszám; Katkó, 2004, p. 9.
- Tartás (1933). *MOT (törvényszéki kiadás)*, 03.03., 3-1.; *8 Órai Ujság*, 19. évf. 52. sz. (03.04.) p. 3.; *Budapesti Hírlap*, 53. évf. 52. sz. (03.04.) p. 7.; *Esti Kurír*, 11. évf. 52. sz. (03.04.) p. 7.
- Temetés (1969). *Népszabadság*, 27. évf. 101. sz. (05.04.) p. 15.; *Új Élet*, 24. évf. 10. sz. (05.15.) p. 6.; *Magyar Hírek*, 22. évf. 10. sz. (05.17.) p. 8.; Emléktábla (2021). <https://bit.ly/46SENNK>; A ravatalról készített fénykép: <https://bit.ly/4aggAEk>.
- Tervezet (1935). *8 Órai Ujság*, 21. évf. 166. sz. (07.24.) p. 3.; *Az Est*, 26. évf. 166. sz. (07.24.) pp. 3–5.; *Esti Kurír*, 16. évf. 166. sz. (07.24.) p. 3.; *Pesti Napló*, 86. évf. 166. sz. (07.24.) p. 7.; *Az Est*, 26. évf. 167. sz. (07.25.) p. 10.; *MOT*, 17. évf. 182. sz. (08.12.), 9-1.; *Budapesti Hírlap*, 55. évf. 183. sz. (08.13.) p. 6; *Magyar Hírlap*, 45. évf. 183. sz. (08.13.) p. 5.; *Népszava*, 63. évf. 183. sz. (08.13.) p. 8.; *Pesti Hírlap*, 57. évf. 183. sz. (08.13.) p. 12; *Pesti Napló*, 86. évf. 183. sz. (08.13.) p. 11; *Ujság*, 11. évf. 183. sz. (08.13.) p. 10; *Magyarság*, 16. évf. 184. sz. (08.14.) p. 4.; *8 Órai Ujság*, 21. évf. 185. sz. (08.15.) p. 7.; *Ujság*, 11. évf. 210. sz. (09.15.) p. 16; *Magyarság*, 16. évf. 215. sz. (09.21.) p. 4.; *Magyar Hírlap*, 45. évf. 247. sz. (10.29.) p. 8.; *Népszava*, 63. évf. 247. sz. (10.29.) p. 11.; *Ujság*, 11. évf. 248. sz. (10.30.) p. 9.
- Törvényszéki tárgyalás, amelyen a védő lazacszínű crep-szatin ruhában és bubifrizurában jelenik meg (1928). *Pesti Napló*, 79. évf. 48. sz. (02.28.) p. 8.

- Ungár Mór gyászshirdetése (1936). *Pesti Napló*, 87. évf. 252. sz. (11.04.) p. 10.
- Ungár, M. (1929). Mi az eljegyzés? *Pesti Napló*, 80. évf. 296. sz. (12.29.) p. 52.; *Képes Hét* (1930), 3. évf. 2. sz. (01.12.) p. 32.; *Képes Hét* (1930), 3. évf. 4. sz. (01.26.) p. 79.
- Ungár, M. (1930a). Házassági akadályok. *Pesti Napló*, 81. évf. 4. sz. (01.05.) p. 52.; *Pesti Napló*, 81. évf. 5. sz. (01.08.) p. 16.
- Ungár, M. (1930b). A házasság kihirdetése. *Pesti Napló*, 81. évf. 9. sz. (01.12.) p. 51.; A házastársak jogai és kötelessége. *Pesti Napló*, 81. évf. 21. sz. (01.26.) p. 48.; A feleség joga férje nevének viseléséhez. *Pesti Napló*, 81. évf. 33. sz. (02.09.) p. 48.; A férjes nő vagyoni önállósága. *Pesti Napló*, 81. évf. 79. sz. (04.06.) p. 44.
- UTE (1929). *Sporthírlap*, 20. évf. 5. sz. (01.12.) p. 5.; *Magyar Hírlap*, 39. évf. 198. sz. (09.03.) p. 7.; *Magyarság*, 10. évf. 198. sz. (09.03.) p. 7.; *Sporthírlap*, 20. évf. 103. sz. (09.05.) p. 7.
- Ügyvédmúzeum (1934). *Ügyvédi Közlöny*, 4. évf. 32. sz. (10.20.) p. 129.; *8 Órai Ujság*, 20. évf. 127. sz. (06.08.) p. 6.; *Esti Kurír*, 12. évf. 239. sz. (10.23.) p. 4.
- Ügyvédszövetség (1937). *MOT*, 19. évf. 24. sz. (01.30.), 8-1.; *Pesti Napló*, 88. évf. 30. sz. (02.07.) p. 51.; *Pécsi Napló*, 46. évf. 36. sz. (02.14.) p. 13.; *Ki-Kicsoda? Kortársak Lexikona*. [Budapest]: Béta Irodalmi Részvénytársaság, p. 863.; *Polgári Jog*, 13. évf. 8. sz. p. 491.
- Váginé, Ungár M. (1929). A nő helyzete a magyar jogban. In: PÜNKÖSTI, A. (Ed.), *Minindent tudok. Az Ujság könyve. Asszonyokról – asszonyoknak*. Budapest: Ujság kiadása, pp. 63–67.
- Vasárnap (1937). *Pesti Napló*, 88. évf. 42. sz. (02.21.) p. 57.; *Pesti Napló*, 88. évf. 54. sz. (03.07.) p. 57.; *Pesti Napló*, 88. évf. 81. sz. (04.11.) p. 41.; *Pesti Napló*, 88. évf. 161. sz. (07.18.) p. 45.; *Ujság*, 13. évf. 276. sz. (12.04.) p. 14.; BFL IX. 282. b. 6718. ü. 66., 68.; Katkó, 2004, p. 9.
- Védelem (1940). *MOT* (törvényszéki kiadás), 06.08., 4/5-1.; *Esti Kurír*, 18. évf. 129. sz. (06.08.) p. 3.; *Ujság*, 16. évf. 129. sz. (06.09.) p. 8.; *MOT* (törvényszéki kiadás), 10.24., 4-1.; *Népszava* (1941), 69. évf. 106. sz. (05.11.) p. 7. *Esti Kurír* (1941), 19. évf. 108. sz. (05.12.) p. 4.
- Védő (1931). *Brassói Lapok*, 37. évf. 46. sz. (02.26.) p. 5.; *Nemzeti Ujság*, 13. évf. 92. sz. (04.24.) p. 9.
- Végbizonyítvány (1923). *A debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1921-22. tanévről* (1922). Debrecen: Debrecen Szabad Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda Vállalat, p. 175.; *A debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1922-23. tanévről* (1923). Debrecen: Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetemi Nyomda, p. 143.; DEK, végbizonyítványok 1921-22 és 1922-23 tan évekről, (36/1922-23); Budapesti Ügyvédi Kamara Levéltár (BÜKL), BÜK választmányának 1923. évi teljes ülési jegyzőkönyvei, nov. 3.
- Vigyázat: egyre kevesebb a nő! Milyen lesz a világ, ahol több lesz a férfi, mint a nő? (1931). *Színházi Élet*, 21. évf. 7. sz. p. 51.

Technikai szerkesztés:
Ambrus Attila József
Digitális átállásért felelős egyetemi koordinátor
Soproni Egyetem, Központi Könyvtár és Levéltár
+36 (30) 4019-185
ambrus.attila@uni-sopron.hu

Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar
Cím: 9400 Sopron, Ferenczy János utca 5.
Telefon: +36 (99) 518-920
Honlap: <http://bpk.uni-sopron.hu/kezdolap>

A *Fejezetek a neveléstudomány és nőtörténet köréből* című, elektronikus kötet a 2023. április 19-én a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Karán megrendezett, *Nemzetközi Kora Gyermekkori Konferencia* válogatott előadásaiból szerkesztett, két angol és 13 magyar nyelven írott tanulmányt fog egybe. A szerzők között az egyetemi oktatók mellett doktoranduszok is lehetőséget kaptak saját kutatásaik bemutatására.

Az első nagy tematikai egységben szereplő kilenc tanulmány többféle szempontból közelíti meg a bölcsődei és óvodai nevelés, valamint az óvodapedagógus-képzés kérdéskörét, több tanulmányban is középpontba állítva vagy érintve a soproni vonatkozású forrásanyag elemzését. A tanulmányok górcső alá veszik a bölcsődék és óvodák fejlődéstörténetét, működési feltételeit, a kialakult intézményképekről megjelent sajtórepresentációt, a pedagógiai innovációkat, valamint az óvodai nevelő-oktató folyamatban zajló készségfejlesztés fontosságát, többek között olyan fontos témákat érintve, mint a bölcsődei vallásos nevelés létjogosultsága, vagy az óvodai zenei nevelés területe.

A tanulmánykötet második, a nőtörténeti kutatások legújabb eredményeit bemutató tematikus része az MTA VEAB Nőtörténeti Munkabizottsága keretei között is tevékenykedő, szlovákiai és magyarországi szerzők hat írását gyűjti egybe. Ezek a tanulmányok több perspektívából adnak képet a történelmileg változó nőnevelésről és nőideálról, a különböző női szerepek sajátosságairól és fontosságáról, és olyan sikeres nők életéről és munkásságáról, mint például Clara Schumann Wieck, Geöcze Sarolta, Torma Zsófia, Ungár Margit vagy Kerecsényi Ilona.

